

SATAKUNTALAISET KULTTUURIYMPÄRISTÖT

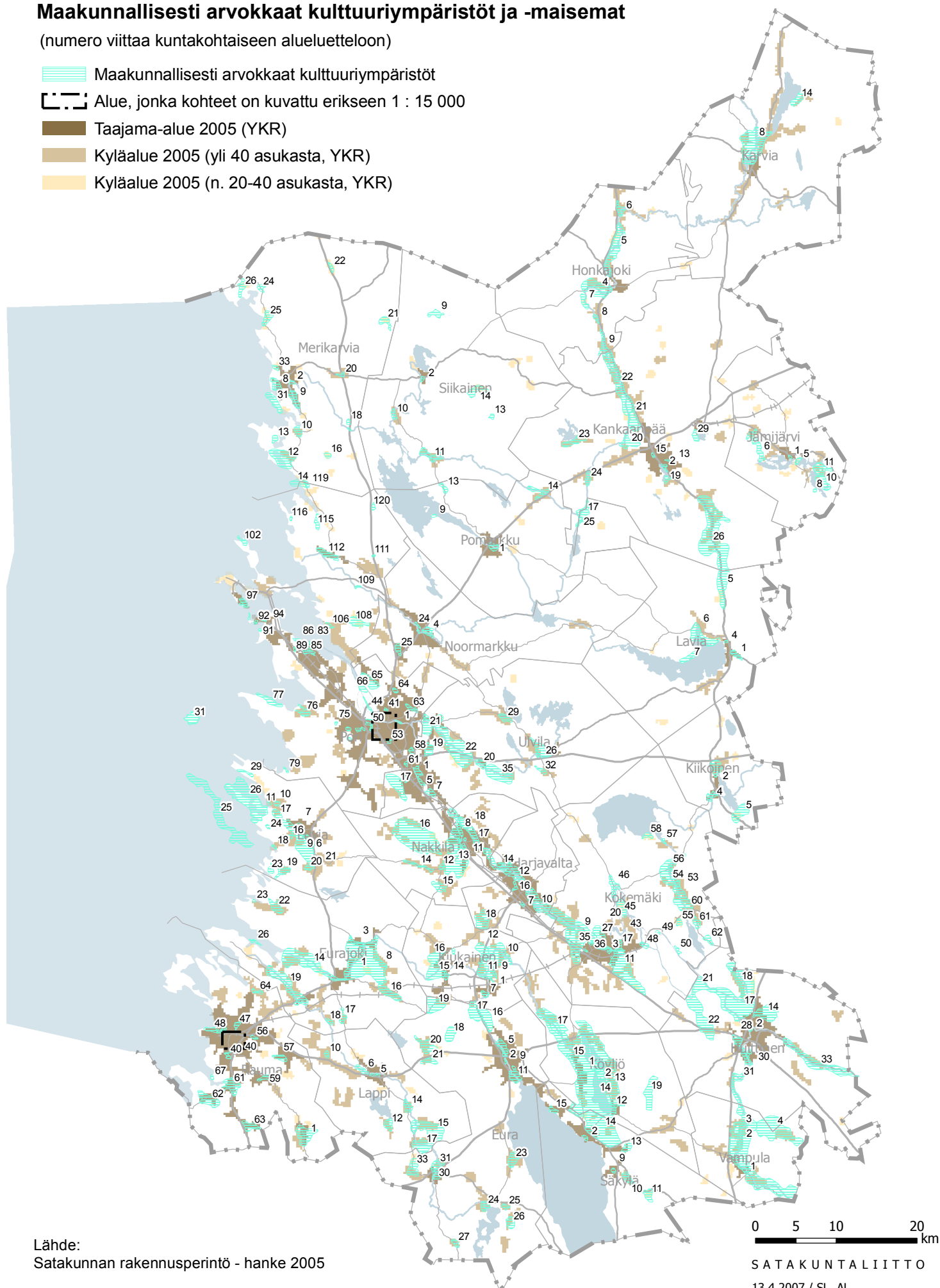
Satakunnan rakennusperintö 2005

Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt ja -maisemat

Liite 3

(numero viittaa kuntakohtaiseen alueluetteloon)

- Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristöt
- Alue, jonka kohteet on kuvattu erikseen 1 : 15 000
- Taajama-alue 2005 (YKR)
- Kyläalue 2005 (yli 40 asukasta, YKR)
- Kyläalue 2005 (n. 20-40 asukasta, YKR)

Lähde:
Satakunnan rakennusperintö - hanke 2005

0 5 10 20 km

SATAKUNTALIITTO
13.4.2007 / SL, AL

SATAKUNTALAISET KULTTUURIYMPÄRISTÖT

Satakunnan rakennusperintö 2005

Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristön kokonaisuudet ja kohteet

(numero viittaa kuntakohtaiseen aluekuvaukseen)

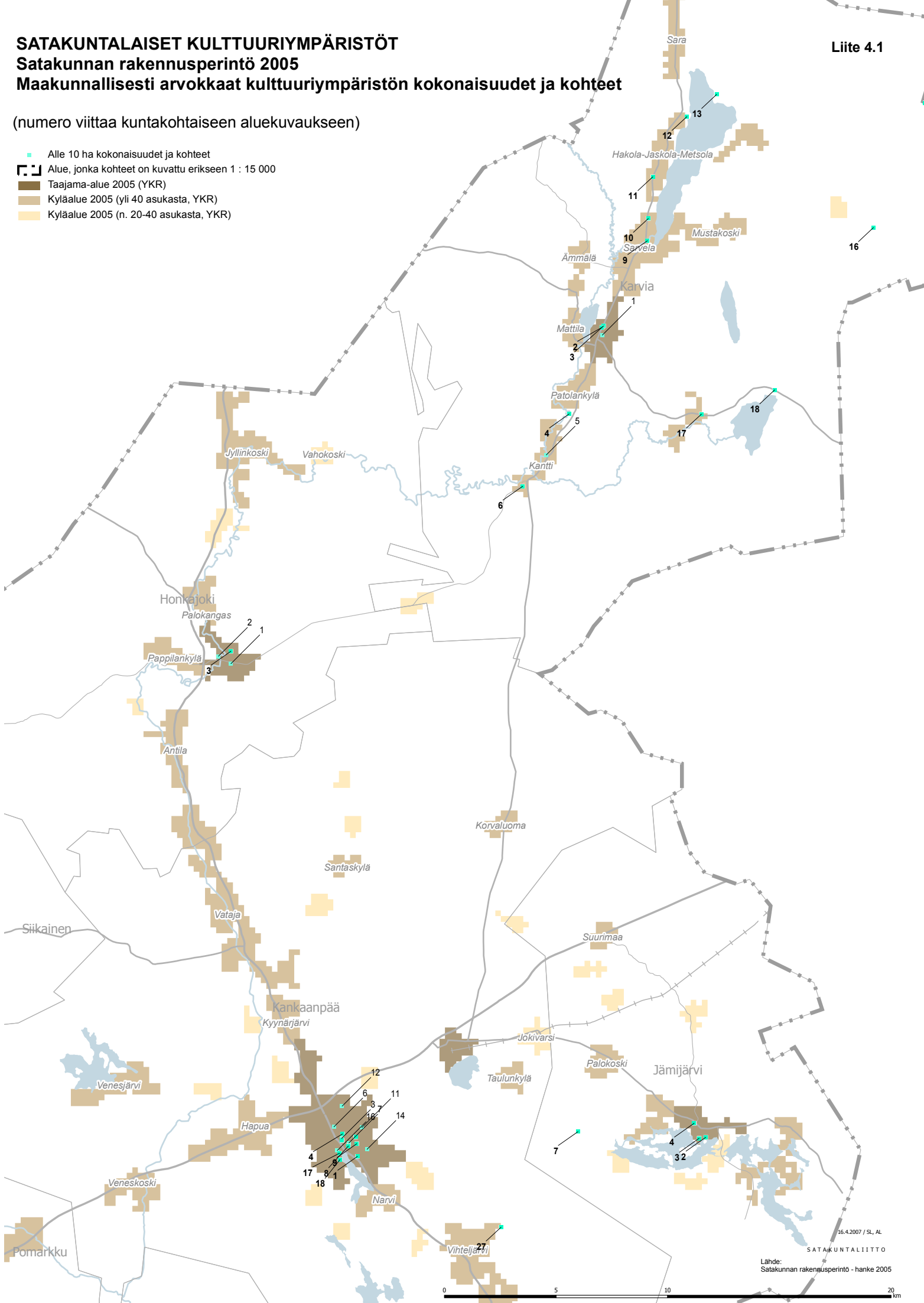
■ Alle 10 ha kokonaisuudet ja kohteet

■ Alue, jonka kohteet on kuvattu erikseen 1 : 15 000

■ Taajama-alue 2005 (YKR)

■ Kyläalue 2005 (yli 40 asukasta, YKR)

■ Kyläalue 2005 (n. 20-40 asukasta, YKR)

SATAKUNTALAISET KULTTUURIYMPÄRISTÖT

Satakunnan rakennusperintö 2005

Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristön kokonaisuuudet ja kohteet

(numero viittaa kuntakohtaiseen aluekuvaukseen)

- Alle 10 ha kokonaisuuudet ja kohteet
- Alue, jonka kohteet on kuvattu erikseen 1 : 15 000
- Taajama-alue 2005 (YKR)
- Kyläalue 2005 (yli 40 asukasta, YKR)
- Kyläalue 2005 (n. 20-40 asukasta, YKR)

Lähde:
Satakunnan rakennusperintö - hanke 2005

Liite 4.2

Honkajoki

Liite 4.1

Kankaanpää

Honkakoski

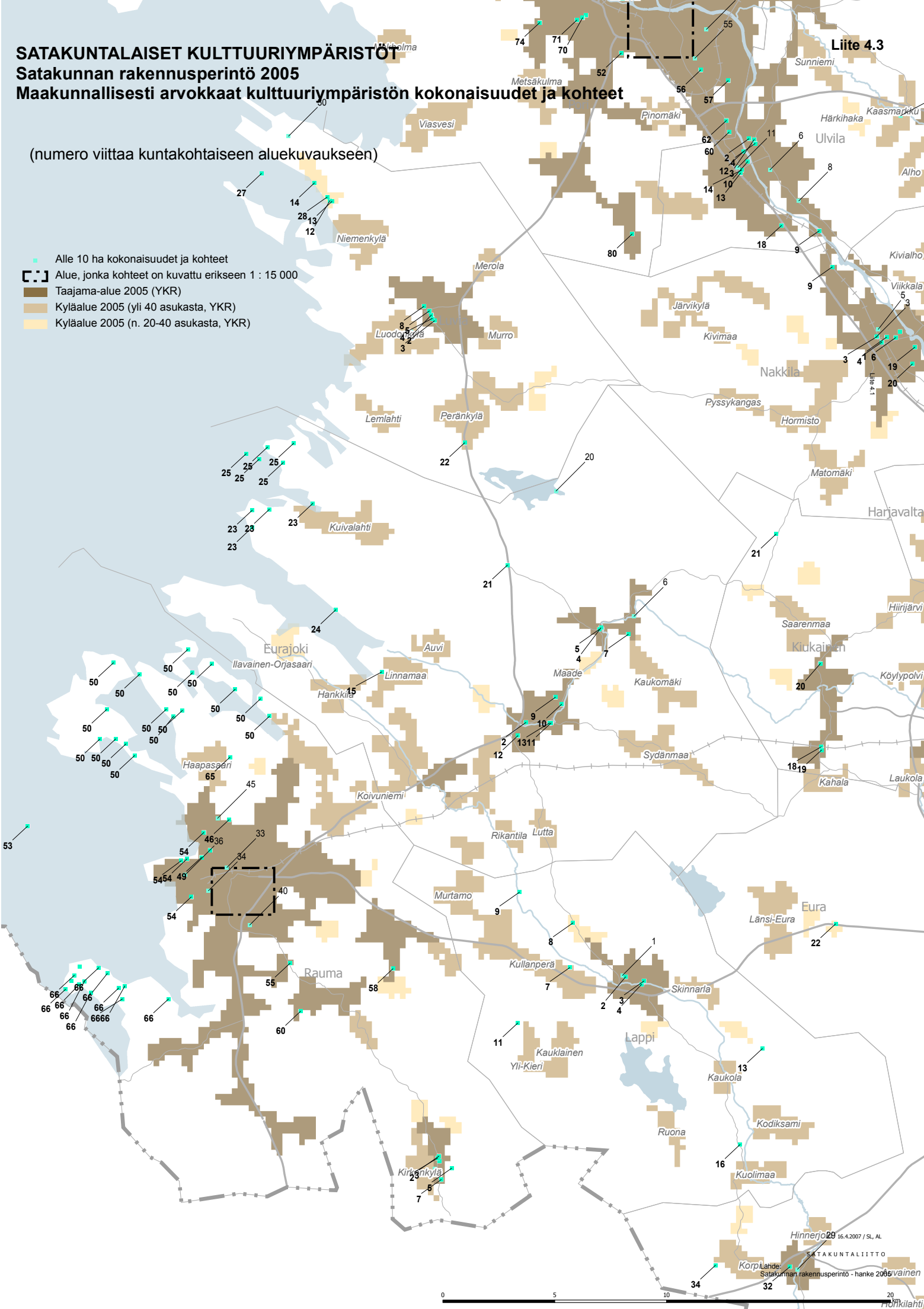
Kangas

SATAKUNTALAISET KULTTUURIYMPÄRISTÖT
Satakunnan rakennusperintö 2005
Maakunnallisesti arvokkaat kulttuuriympäristön kokonaisuudet ja kohteet

Liite 4.3

(numero viittaa kuntakohtaiseen aluekuvaukseen)

- Alle 10 ha kokonaisuudet ja kohteet
- Alue, jonka kohteet on kuvattu erikseen 1 : 15 000
- Taajama-alue 2005 (YKR)
- Kyläalue 2005 (yli 40 asukasta, YKR)
- Kyläalue 2005 (n. 20-40 asukasta, YKR)

Satakunnan rakennusperintö 2005

EURA

1 Euran kirkko

Arkkithehti Josef Stenbäckin suunnittelema tornillinen pitkäkirkko on valmistunut vuonna 1898. Rakennusmateriaalina on käytetty rustikoitua punagraniittia sekä punatiiltä. Kirkko on tyypillinen aikansa kertaustyylin edustaja koristemuotojen viitatessa gotiikan arkkithehtuuriin. Kirkkoa korjattiin 1920-luvulla arkkithehti Erkki Huttusen johdolla. Viimeksi kirkko on korjattu vuosina 2000-2001 Ola Laihon ja Markku Hyvösen suunnitelmien mukaan. Kirkko sijaitsee vanhan hautausmaan keskellä. Hautausmaan laidalla on tiilinen makasiinirakennus. Uusi seurakuntakeskus on vuodelta 1982.

Maisemaa hallitseva tiilikirkko, jonka ympärillä monipuolista vanhaa rakennuskantaa. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Euran kirkon ympäristö

Kirkko ympäristöineen muodostaa ehjän maisemakokonaisuuden, joka koostuu vanhasta hautausmaasta, makasiinista, kirkkosillasta ja Lakkalaan johtavasta tiestä, vanhasta kansakoulusta sekä nuorisoseuran talosta.

- Eurajoen ylittävä vanha kaksiholvinen kivisilta on 1910-luvulta. Rakentajana oli Vihtori Sedig.

- Idyllisen kylätien varrella sijaitsee Lukkalan empiretyylinen päärakennus vuodelta 1864. Vieressä sijaitseva Eskolan tilan päärakennus on rakennettu 1800-luvun puolivälissä ja saanut nykyisen asunsa 1925.

- Kirkonkylän vanha kansakoulu on 1880-luvulta. Samassa pihapiirissä on Kirkonkylän koulun uudempi, vuonna 1958 valmistunut kivinen koulurakennus.

Kirkkomaisema, johon liittyy monipuolista vanhaa rakennuskantaa. Valtakunnallisesti merkittävä.

3 Euran pirtti

Taiteilija Jalmari Karhulan suunnittelema Euran nuorisoseuran talo Pirtti valmistui 1908. Jugendtyylisessä suuressa puurakennuksessa on Karhulan arkkithehtuurille tyypillinen massiivinen katto-osa ja moniruutuiset ikkunat. Rakennuksen sisätiloissa on juhlasali ja näyttämö, ravintola, näyttelytila, lukusali ja kokoontumishuoneita. Pirttiä voi pitää Karhulan kokonaistaideteoksena, sillä hänen käsialaansa ovat rakennuksen kaikki yksityiskohdat. Euran pirtti on maamme edustavimpia seurataloja ja se liittyy kiinteästi Euran historialliseen kyläkuvaan. Rakennus on peruskorjattu 1980-luvun alussa.

Yksi jugendkauden edustavimmista seurataloista. Valtakunnallisesti merkittävä.

4 Euran pappila

Pappilan empiretyylinen päärakennus on rakennettu arkkithehti Pehr Johan Gylichin 1843 laatimien piirustusten mukaan. Rakennusmestarina toimi mouhijärveläinen Matts Roos. Pappilan sisätilat on peruskorjattu 1960-luvulla. Rakennusta ympäröi lehtevä puisto, jonka laidassa on vanha makasiini. Pappilanmäellä sijaitseva rautakautinen kalmisto kertoo alueen pitkästä asutushistoriasta.

Empirekauden edustava pappilarakennus rautakautisella kalmistoalueella. Valtakunnallisesti merkittävä.

5 Sorkkisten kylä ja kulttuurimaisema

Sorkkisten kylä on saman pääraitin varrella, jolla Euran kirkko ja Isovahen kylä sijaitsevat. Rakennukset sijaitsevat pääasiassa raitin ja Eurajoen välisellä kapealla vyöhykkeellä. Eurajoen itäpuolella on viljelysmaiseman keskellä Lauhianmäen hautausmaa. Perinteistä rakennuskantaa kylässä edustavat Kylä-Anttilan, Juuselan, Karhulan ja Krouvilan rakennusryhmät. Myös Euran entinen meijeri ja peruskorjattu työväentalo ovat raitin varrella. Meijerin kivirakennus on vanhimmilta osin vuodelta 1889. Työväentalo Onnela on rakennettu vuosina 1905 ja 1912 sekä muutettu nykyiseen asunsa 1930. Osuusliike Kehän funktionalistinen liikerakennus on vuodelta 1938. Julkista rakentamista edustaa myös Euran Pirtin lähellä oleva paloasema vuodelta 1952.

- Taiteilija Jalmari Karhula suunnitteli kotitilansa Karhulan huvilamaisen päärakennuksen, joka valmistui vuonna 1914. Jo aiemmin hän oli suunnitellut jugendtyylisen renkituvan ja hänen käsialaansa on myös jyrkkäkattoinen viljavarasto raitin toisella puolen. Karhulan huonokuntainen, lyhennetty kivinavetta on vuodelta 1879

- Vuonna 1891 perustettiin Lauhianmäen hautausmaa avaran

peltoaukean keskelle.

Kuntakeskuksen tuntumassa oleva raittikylä, jossa tien varrella on säilynyt runsaasti sekä asuin- että julkista arkkithehtuuria.

6 Osmanmäki, Euran kk

Osmanmäki on Euran vanhimpia talonpaikkoja. Mäellä on rautakautinen kalmisto. Osman päärakennus on eräiden tietojen mukaan rungoltaan 1600-luvulta. Nykyinen, hiljattain peruskorjattu ulkoasu on alunperin 1800-luvun lopulta.

Rautakautisella kalmistopaikalla sijaitseva talonpoikaistila.

7 Isovahen kylä

Vanhasta Isovahenkyllän raitinäkymästä on säilynyt edustava näyte koivurivien peittämien Ali- ja Ylinuoranteen talojen ja myös lähellä sijaitsevan Isovahen kohdalla.

- Alinuoranteen poikkeuksellisen pitkä päärakennus on 1800-luvun alkupuolelta, joskin osa rakennuksesta on ilmeisesti 1720-luvulta.

- Ylinuoranteen tyylipuhdas päärakennus lienee 1800-luvun keskivaiheilta.

- Isovahen komea kivinavetta vuodelta 1912 on taiteilija Jalmari Karhulan suunnitelma. Rakennuksessa toimii nykyisin mm. esihistorian opastuskeskus.

- Entinen apteekki Tarmola on rakennettu vuoden 1930 vaiheilla ilmeisesti rakennusmestari Siikosen mallipiirustusten mukaan.

Vanhaa talonpoikaista kyläasutusta keskustaaajaman kupeessa. Valtakunnallisesti merkittävä.

8 Euran Kärjäjämäki

Rautakautisen poltto- ja ruumiskalmiston yhteydessä on kahdentoista kiven muodostama tuomarinymppä. Kehän keskellä ollut kolmastoista kivi on perimätiedon mukaan muurattu lähellä sijaitsevan Isovahen talon väentuvan uuninperustaan. Tuomarinymppä on alkujaan polttohauta 500-600 luvun vaihteesta.

Huomattava esihistoriallinen muinaisjäännös.

9 Kauttuan omakotialue

1938 palstoitettu laaja pientaloalue, joka on rakennettu yhtenäisesti tyyppipiirustusten mukaan 1940- ja 1950-luvulla. Asuntoalueen tuntumassa on Kauttuan suuri kivikoulu vuodelta 1949. Koulua on laajennettu alkuperäistä arkkithehtuuria kunnioittaen 1990-luvulla.

Jälleenrakennuskauden yhtenäinen asuntoalue kouluineen.

10 Toipilaskoti, Kauttua

1900-luvun alussa yksityisestä aloitteesta perustettu keuhkotautiparantola "Huoltola", jota ympäröivät puistomaiset istutukset. Rakennus on ollut pitkään kylmillään ja vailla käyttöä.

Terveydenhuollon arkkithehtuuria 1900-luvun alusta.

11 Kauttuan ruukinalue

Kauttuan asutushistoria on jatkunut ilmeisesti jo esihistorialliselta ajalta. Tähän viittaa Kauttuan Linnavuori ja rautakautiset kalmistopaikat Luistarissa ja Harolassa. Kauttua oli merkittävä liikennepaikka jo 1500-luvulla - tuolta ajalta on tietoja Eurajoen ylittävästä sillasta. Paikka oli erityisen otollinen myös myllytoiminnalle. 1547 Kauttualla mainittiin olleen kaksi piispan mylläriä ja lisäksi paikalla oli Yläneen kartanon mylly. 1580-luvulla koskessa oli kruunun tullimyllyn lisäksi kaikkiaan 15 myllä. Vuonna 1689 perusti Suomen vuorimestari, maaherra Lorentz Creutz nuorempi Kauttuan ruukin tähän luonnonkauniiseen paikkaan. Kauttua onkin Noormarkun ohella kaikkein edustavin Satakunnan historiallisista teollisuusalueista.

Raudanjalostus Kauttualla loppui vuonna 1907, jolloin tilalle tuli paperinvalmistus. Vuonna 1937 paperitehtaan läheisyyteen perustettiin vielä pakkaustarviketehdas. Tehtaiden tuotannon kasvaessa myös laitoksia on laajennettu voimakkaasti.

Kauttuan ruukin entinen päärakennus, joka nykyisin toimii klubina, on vuodelta 1802. Uusklassistisen puurakenteisen kartanon suunnittelijaa ei tunneta. Rakennusta on jatkettu matalammilla päätysiivillä vuonna 1824. Päärakennusta ympäröivässä puistossa on 8-kulmainen kellotorni ilmeisesti 1830-luvulta. Lehtevän ruukinraitin varrella sijaitsevat 1800-luvun alussa rakennetut vasaraseppien tuvat sekä joukko 1800- ja 1900-lukujen vaihteen molemmin puolin valmistuneita maatalous- ja asuinrakennuksia. Kauttuankosken myllyistä on enää perustuksia jäljellä. Sensijaan kivityt kanavaumat ovat yhä nähtävissä. Kosken partaalla on

Thyra Borgin kansallisromanttinen ateljeerakennus (myöhemmin metsästysmajana) vuosisadan vaihteesta. Rakennus on vuorattu vuonna 1937 siten, että alkuperäiset pyöröhirsiseinät ja koristelu ovat peittyneet. Kosken varrella on myös tehtaan vanha vesisaha vuodelta 1905. Sahan ja pääarakennuksen välissä on suuri hiilisuihku 1800-luvun puolelta. Tuhoutumisvaarassa olleet rakennukset on kunnostettu 1990-luvun lopulla.

Vuonna 1911 valmistui uusi, arkkitehti Jarl Eklundin paperitehtaan johtajaa varten suunnittelema Villa Ahlström. Tätä tyyllisesti monivivahteista rakennusta ympäröi aluksi Paul Olssonin suunnittelema geometrinen puistosuunnitelma, joka ei koskaan toteutunut. Vuonna 1922 rakennettiin edellisen läheisyyteen hengeltään klassisistinen Villa Mäntylä, jonka edustalla on vanha virstanpylväs. Villa Ahlströmiä isännöi nykyään 1989 perustettu Pyhäjärvi-instituutti.

Ikhonkia kasvavaan mäenrinteeseen rakennettiin vuonna 1939 arkkitehti Alvar Aallon suunnittelema terrassitalo, joka myötäilee kaltevan maaston muotoja. Kunkin asunnon katto toimii parvekkeena, portaita rakennuksessa ei ole. Aallon alkuperäisen vuonna 1937 esittämän yleissuunnitelman mukaan alueelle piti rakentaa useampiakin rinnetaloja, mutta sotavuodet katkaisivat toteutuksen.

Ruukinalueeseen kiinteästi liittyvät Mikolanmäen ja Varkaudenmäen asuntoalueet muodostavat viihtyisän hongikkoja kasvavan miljöön. Mikolanmäen suurehkot asuinrakennukset on rakennettu 1920-40-luvuilla. Varkaudenmäen puutalot ovat Ahlströmin Varkauden talotehtaan tuotantoa ja ne rakennettiin arkkitehti Alvar Aallon alustavan suunnitelman ja tyypillistämisen mukaan 1940-luvun aikana. Aallon suunnittelema on myös vuonna 1943 valmistunut naisvirkailijoiden asuintalo Tipula, nykyinen Villa Aalto. Jokirannassa on Aino ja Alvar Aallon sauna- ja pesularakennus vuodelta 1946. Arkkitehti Olli Kestilän suunnittelema Kauttuan seurakuntakoti vuodelta 1967 sopeutuu valkoisiksi rapattuine julkisivuihin hyvin Aallon arkkitehtuuriin.

Valtakunnallisesti merkittävät ruukkiympäristö, jonka rakennuskanta on ajallisesti kerroksellista ja arkkitehtuuriltaan vivahteikasta.

12 Insinööritalo, Lohiluoma

Arkkitehti Alvar Aallon suunnittelema jalostustehtaan yli-insinöörin asuintalo valmistui Pyhäjärven rantaan vuonna 1946. Kaksikerroksisen puurakennuksen massoittelu aikaansaa keveän vaikutelman.

Aallon sodanjälkeistä arkkitehtuuria Pyhäjärven rantamaisemissa.

13 Kännön koulu

Kauttuan kansakoulu, nykyinen Kännön koulu, aloitti toimintansa vuonna 1912. Puinen koulurakennus on hyvin säilynyt ja sen asema tienvarren maisemassa on keskeinen.

Maisemallisesti näkyvällä paikalla sijaitseva vanha koulu.

14 Soupas

Pitkän koivukujan päässä sijaitsee Souppaan entisen ratsutilan rakennusryhmä tuuhean pihapuuston ympäröimänä. Vuonna 1866 rakennettua päärakennusta on uusittu myöhemmin. Pihapiiriin kuuluu uudehko asuinrakennus. Vuonna 1890 rakennetun kivisen sikalan päässä on velliello. Aitta ja luhti ovat 1700-luvulta. Koivukujan varrella on kivinen makasiini.

Vanhan ratsutilan rakennusryhmä maisemallisesti tärkeällä paikalla.

15 Isolähteenoja ja Lähteenoja

Lähteenoja on vanha säterikartano, joka peruutettiin reduktiossa 1699 ja muodostettiin ratsutilaksi sekä ostettiin perinnöksi 1758. Se jaettiin 1790 veljesten kesken kahteen osaan Isolähteenojaksi ja Lähteenojaksi. Isolähteenojan pääarakennus valmistui 1902 arkkitehti Josef Stenbäckin suunnittelemana. Vuonna 1935 se korjattiin arkkitehti Erkki Huttusen laatimien piirustusten mukaisesti. Lähteenojan rakennukset rajaavat neliömäistä pihaa kolmelta sivulta. Päärakennuksen runko on vuodelta 1790, vuonna 1888 rakennus uusittiin uusrenessanssityyliseksi. Tämän jälkeen on osa koristeista karsittu. Toinen asuinrakennus on vuodelta 1875 ja perinteistä talonpoikaistyyliä. Pihan kolmannella sivulla ollut vanha luhti- ja aittarivi. Se on purettu ja siirretty Vallinmäkeen Peren pihapiiriin. Harmaakivinen makasiini on vuodelta 1896.

Kartanomenneisyyden omaava kahden tilan edustava rakennusryhmä maisemallisesti tärkeällä paikalla.

16 Euraniitun kulttuurimaisema

Jo historiallisen ajan alusta peltoviljelyssä ollutta kulttuurimaisemaa Eurajoen varrella. Kansanperinne on yhdistänyt Euraniitun nimeen suuria taisteluita, joita historiankirjoitus ei kuitenkaan ole pystynyt todentamaan. Kulttuurimaisemassa sijaitsevat mm. Kokkomäen, Mäntysaaren, Ruohosen ja Ruosteenojan maatilojen rakennusryhmät.

Avara kulttuurimaisema, johon liittyy historiallista perimätietoa.

17 Vaaniin kartano ja kulttuurimaisema

Vaaniin kartanon pääarakennuksen runko on perimätiedon mukaan jo 1700-luvun alkupuolella rakennettu verorustholin paritupatyyppinen asuinrakennus. Rakennusta on uusittu ja laajennettu 1800-luvun alussa ja 1872, jolloin se lienee saanut pääpiirteissään nykyisen asunsa. Työväen puinen asuinrakennus lienee 1800-luvun lopulta. Tiilinen navetta rakennettiin 1872 ja uusittiin 1903. Tiilinen talli (ent. härkätalli) on vuodelta 1886 ja uusittu 1912. Kartanon 1810-luvulla istutettuun puistoalueeseen liittyy puhdastyylinen "lystihuone" empirekaudelta. Temppeleimäisen rakennuksen julkisivussa neljä joonialaista pylvästä kannattaa palkistoa. Huvimajan vieressä on vuonna 1811 rakennettu kellaritupa ja pieni aittarivi. Nämä rakennukset ovat jääneet uuden tien toiselle puolen. Neittamon tien varressa on vanha hirsinen ratashuone. Vaaniin avaran peltoaukean keskellä on valkosiipinen mamsellityyppinen tuulimylly. Vaaniin viljelysmaisema liittyy Euraniitun maisemakokonaisuuteen.

Laajan kulttuurimaiseman reunalla sijaitseva, rakennuskannaltaan monipuolinen kartanokokonaisuus. Valtakunnallisesti merkittävä.

18 Vaaniin Neittamon kulttuurimaisema

1900-luvun alkupuolella raivattu Vaaniin Neittamon viljelyaukea muodostaa maisemallisesti yhtenäisen kokonaisuuden. Sitä halkovaa tietä reunustaa yli kilometrin mittainen koivukuja.

Laaja kulttuurimaisema-alue, jota jäsentää pitkä koivukuja.

19 Kahalan kulttuurimaisema

Kahalan avarat viljelymaisemat levittäytyvät kunnan pohjoisrajalla rajautuen Kiukaisten Paneliaan. Perinteistä rakennuskulttuuria on Lähteenmäen, Huhtamäen, Kivimäen ja Kahalan tiloilla. Lähteenmäen kaksikerroksinen päärakennus on saanut rikasmuotoisen uuserenessanssiasunsa vuosisadan vaihteessa. Suuri kivinavetta on vuodelta 1898.

Kahalan tilan päärakennus on 1870-luvulta. 1800-luvun lopulla rakennetut kiviset talli ja makasiini antavat talouskeskukselle yhtenäisen ilmeen. Tien toisella puolen, Alhomäen reunassa on vanha hirsinen aitta.

Laaja kulttuurimaisema, jossa talonpoikaissarkkitehtuuria 1800-luvun lopulta. Lähteenmäen tilalla on kivinavetta ja Kahalan tilalla huomattavan paljon vanhoja kivirakennuksia.

20 Turajärven kylä ja kulttuurimaisema

Samannimisen järven rannalla sijaitseva Turajärven kylä on asutettu myöhäiskeskiajalla. Peltojen ympäröimässä kyläkeskuksessa on perinteistä rakennuskantaa Mäkitalon, Vainio-Mikkolan ja Ollilan tiloilla. - Kylän vanhin talo on Mäkitalo, joka on entinen ratsutila. Punamullatun pääarakennuksen runko lienee 1700-luvulta. Tilalla on lisäksi tiilinen makasiini ja kivinen maitohuone. - Vainio-Mikkolan päärakennus on 1860-luvulta, 1928 rakennus korotettiin mansardikattoiseksi. Toinen asuinrakennus lienee 1800-luvun jälkipuoliskolta. Kivinavetta on valmistunut 1906. - Puiston ympäröimä Ollilan huvilamainen päärakennus on vuodelta 1908 ja kivinen vilja-aitta vuosisadan vaihteesta. - Mestaripeleimäni Kustaa Järvisen talo edustaa Turajärvellä tyypillistä punatupaista asutusta. - Turajärven kansakoulu on rakennettu 1920-luvulla. - Haajanojan varrella on vanha mylly. Paikalla tiedetään olleen mylly jo 1500-luvulla.

Keskialjalta periytyvä kyläkokonaisuus, jossa paljon vanhaa rakennuskantaa. Valtakunnallisesti merkittävä.

21 Naarjoen kylä ja kulttuurimaisema

Myöhäiskeskiajalla syntynyt Naarjoen kylä on varsin hyvin säilynyt. Perinteistä rakennuskantaa on mm. Ryhtyn, Kylä-Kausen, Kahmon, Jussilan ja Niemen tiloilla sekä eräillä pienemmillä tiloilla kyläraitin varrella. Naarjoen kansakoulu on rakennettu 1800-luvun lopussa. Kylän kaakkoispuolella nousee peltojen takaa Linnanperkon kallio, jonka historiaa ei ole tutkittu.

Keskialjalta periytyvä kyläkokonaisuus, jossa paljon vanhaa rakennuskantaa. Valtakunnallisesti merkittävä.

22 Kouttinen, Naarjoki

Ulkoasultaan poikkeuksellisen hyvin perinteisenä säilynyt paritupatyyppinen päärakennus. Rakennus lienee valmistunut 1800-luvun puolivälin jälkeen. Hirsiset seinät ovat vuoraamattomat.

Perinteisen asunsa säilyttänyt hirsipintainen asuinrakennus valtatien varressa.

23 Mannilan kylä ja kulttuurimaisema

Varhaiskeskiajalla syntynyt suurkylä, joka on saanut elantonsa

Pyhäjärven kalastuksesta, peltoviljelystä ja tervanpoltosta. Tiiviisti rakennetun kylän rakennuskanta on vaihtelevan ikäistä. Julkisia rakennuksia ovat kansakoulu ja seuratalo 1900-luvun alusta. Kylän keskellä on pieni matalakattoinen tupa, jossa toimii Mannilan kylämuseo. Pyhäjärven rannalla on vanhalla laituri paikalla joukko venevajoja. Kylän eteläpuolella avautuu peltonäkymä. Uusi tie on linjattu esimerkiksi kyläkeskuksen sivuitse.

Keskiajalta periytyvä suuryö, jonka elinkeinot ovat liittyneet Pyhäjärven kalastukseen.

24 Honkilahden kirkkoympäristö

Honkilahti muodostettiin saarnahuonekunnaksi 1657, kappelioikeudet se sai 1687. Ensimmäinen kappeli rakennettiin tuolloin. Honkilahden puukirkko valmistui vuonna 1759 eri lähteiden mukaan joko rakennusmestari J.S. Rothviuksen tai Tuomas Rahvoniuksen rakennuttamana. Malliltaan se on pitkäkirkko, jossa sakaristo ja asehuone antavat myöhemmän laajennuksen johdosta sisätilalle ristikirkon luonteen. Kirkkomaan laidassa seisova tapuli on ilmeisesti valmistunut melko samaan aikaan kirkon kanssa. Se edustaa aikansa tyyppillistä lounais-suomalaista rakennetta, jollaisia ovat mm. Irjanteen ja Noormarkun sekä Euran ja Luvian entiset tapulit. Kirkonmäen miljööseen kuuluu lisäksi luonnonkivivaadereista rakennettu makasiini. Kirkon lähellä on säilynyt runsaasti vanhaa rakennuskantaa. Mäkilän päärakennus on vuodelta 1880, ja sitä on laajennettu 1900. Kirkkomaan vieressä sijaitsevan Kirkkala päärakennus on vuodelta 1911, tiilinen viljamakasiini on rakennettu 1931 ja tiilinaavetta 1933. Vuorelan, Heurun ja Kanta-Pietilän päärakennukset ovat 1900-luvun alusta. Pietilän koulu, entinen kansakoulu on rakennettu 1949 kouluhallituksen mallipiirustusten mukaan. Sankkilan päärakennus on rakennettu 1910 ja laajennettu myöhemmin. Tiemaan (Kanttorila) asuinrakennuksen runko on mahdollisesti 1790-luvulta, se laajennettiin nykyiseen mittaan 1860-luvulla. Lisäksi kirkonkylän miljööseen liittyvät Suojamaa, Pappila, Ojaniitty ja Kartano, joiden päärakennukset ovat 1900-luvun alusta sekä Kalliokulma ja Pouru, joiden asuinrakennukset ovat 1940-luvulta. Rannassa sijaitseva Metelin hautausmaa on ollut käytössä vuodesta 1898 1920-luvulle. Honkilahden elinkeinoelämän erityispiirteistä kertovat Niemisen hiilimiilut kirkon itäpuolella. Miilut on rakennettu betonista 1961.

1700-luvun puukirkkoarkkitehtuuria perinteisen mittakaavan säilyttäneessä kirkonkylässä. Valtakunnallisesti merkittävä.

25 Honkilahden entinen osuusmeijeri, Koskenkylä

Honkilahden osuusmeijerin tiilirakenteinen, rapattu jalostuslaitos valmistui vuonna 1931. Meijerin suunnitelmat laati Hankkijan piirustusosasto/ rakm. Artturi Heinenen. Klassisistinen piirteinen se antaa edustavan kuvan aikansa meijeriarkkitehtuurista. Rakennuksen ulkoasu on säilynyt lähes ennallaan muuttuneesta käytöstä huolimatta. Meijerin lähellä on säilynyt monipuolisesti vanhaa rakennuskantaa. Honkilahden nuorisoseura perustettiin 1903. Ensimmäinen talo rakennettiin 1907, mutta se paloi 1932. Nykyinen seuratalo rakennettiin heti tämän jälkeen. Meijerin lähellä on myös Mataramäen ja Pihamaan vanhat kiinteistöt sekä Louhivuoren verstaserakennus vuodelta 1947. Löyttilän entinen työväentalo on 1920-luvulta.

Vanha meijerirakennus, jonka ympäristössä monipuolista vanhaa rakennuskantaa.

26 Komoisten-Löyttilän viljelymaisema

Vaihteleva viljelymaisema, jossa mainittavia Suomalaisen ja Löytty-Sillanpään rakennusryhmät. Näistä jälkimmäiseen suunnitteli taiteilija Jalmari Karhula vuonna 1912 jugendtyylisen päärakennuksen.

Kaksi talonpoikasilan vanhaa talouskeskusta vaihtelevassa kulttuurimaisemassa.

27 Vaaljoen kulttuurimaisema

Eri-ikäistä rakennuskantaa sisältävä tienvarsikylä Vaaljärven rannalla. Kylässä on säilynyt mamsellityyppinen siivetön tuulimylly. Viljelymaisema on pienijakoista.

Tienvarsikylä pienijakoisessa kulttuurimaisemassa.

28 Pitkälän mylly

Historiallisella mylly- ja saha-alueella sijaitseva huonokuntoinen myllyrakennus, jonka alaosa on luonnonkivivaadereita ja yläosa hirttä.

Historiallinen myllypaikka.

29 Hinnerjoen kirkko ja ympäristö

Hinnerjoen nykyinen puukirkko valmistui vuonna 1755 kosken rannalle. Suunnittelijana ja rakennusmestarina oli turkulainen Jakob Hollender. Malliltaan kirkko oli tyyppillinen lounais-suomalainen pitkäkirkko. Vuonna

1797 kirkko päätettiin siirtää kauemmaksi koskesta sortumavaaran vuoksi ja samalla laajentaa kirkkotilaa. Siirto- ja laajennustyön suunnitteli Lapin pitäjän lukkari Job Höckert, mutta Ruotsin Intendentinkonttori muutti piirustukset. Uudesta kirkosta tuli siten vuonna 1799 länsitorillinen ristikirkko. Kirkon sisätilat uusittiin 1920-luvulla. Kirkon välittömässä läheisyydessä sijaitsee luonnonkivestä vuonna 1881 rakennettu pitäjänmakasiini, jossa toimii nykyisin kotiseutumuseo. Hautausmaa rajoittuu Hinnerjokeen, jonka rannalla on vanha myllyn pohja. Maisemakokonaisuuteen kuuluu lisäksi Kustaa Stenforssin (Kivi-Kosken) vuonna 1883 rakentama kaksiholvinen kivisilta sekä pappilan päärakennus. Se on rakennettu alkuun maalaistaloksi 1800-luvulla ja laajennettu 1915.

Kirkon, hautausmaan, pappilan, kivisillan ja pitäjänmakasiinin muodostama kokonaisuus. Valtakunnallisesti merkittävä.

30 Hinnerjoen kirkonkylä

Hinnerjoen vanhasta kyläkeskuksesta on säilynyt edustava näyte jokirannassa kirkon läheisyydessä. Huomattavia yksittäiskohteita ovat Kreulan rakennusryhmä kyläraitin varrella sekä Heurun tasapainoinen punamullattu rakennusryhmä joen toisella puolen. Heurun takana on vanha Ilomäen mäkitupa-alue. Hinnerjoen rantaviljelmät ovat kirkonkylän kohdalla kapeita, mutta maisemallisesti merkittäviä. Tuottolan kivinen meijerirakennus on vuodelta 1909. Myös siihen liittyvä asuinrakennus on samalta ajalta. Kirkonkylän vanhoista rakennuksista mainittakoon myös Kylä-Rantala, jonka päärakennus on 1800-luvun alkupuolelta. Ulkovuoraus lienee 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Tiehaaran päärakennus on 1800-luvun jälkipuolelta.

Yksi maakunnan parhaiten säilyneitä kirkonkyläkokonaisuuksia. Rungas ja monipuolinen rakennuskanta. Valtakunnallisesti merkittävä.

31 Palomäen-Harjunummen kulttuurimaisema

Laitila-Eura tien pohjoispuolinen maisema, jonka osasina ovat Palomäen tiivis asutusryhmä, Vehmaan-Kreulan 1930-luvun klassisismia edustava päärakennus, Kaupin tilan rakennusryhmä sekä Hinnerjoen rantaviljelmät. Palomäen vanhasta käsityöläisasuksesta kertovat nikkari Valon ja kupariseppä Valtosen rakennusryhmät, joista edellinen on nyt museona. Vanhaa rakennuskantaa on myös Heinon, Seppälän ja Nakkilan tiloilla. Hinnerjoen ylittävä Kulman I. Muntonkosken silta on kaksiholvinen kivisilta.

Vivahteikkaan rakennushistorian omaava kylämiljö.

32 Hinnerjoen seurojentalo

Hinnerjoen seurojentalo on valmistunut 1908 ja lisärakennettu 1930-luvulla. Talon pihalla on museoituna mamsellityyppinen tuulimylly.

Perinteikäs seurojentalo, johon liittyy monipuolista kotiseututoimintaa.

33 Korven kylä ja kulttuurimaisema

Vanhan Lappi-Hinnerjoki maantien varrella sijaitseva hyvin säilynyt kyläkokonaisuus. Keski-ikäiseen asutukseen viittaa Sonkkilan tilan mailla oleva Killanhuhranmäki. Kylän keskustassa sijaitsevat empiretyylinen Mäen päärakennus 1800-luvun alkupuolelta, Kylä-Airilan (Tannerin) luhtiaitta 1800-luvulta, Nakkilan päärakennus vuodelta 1902 sekä Pohjolan päärakennus vuodelta 1915. Kylän laidalla on Linteeninmäki, joka alkuun on ollut mäkitupa-asutusta. Tiivistä kyläasuksesta hieman erillään sijaitsevat Sonkkilan ja Nummen talouskeskukset, joista edellinen on siirretty paikalle 1915, jälkimmäisen päärakennus on vuodelta 1925 ja kivinaavetta vuodelta 1887. Kylän itäpuolella avautuu alava Luhdanojan viljelymaisema, joka jatkuu pohjoiseen maisemallisesti yhtenäisenä Lapin Kuolimaan kylään saakka.

Valtakunnallisesti merkittävä kyläympäristö, jossa on säilynyt runsaasti vanhaa rakennuskantaa.

34 Aro-Airila, Korpi

Aro-Airilan talouskeskus sijaitsee Korven kylästä Laitilaan johtavan tien varrella metsän laidassa. Kookkaan päärakennuksen runko on 1700-luvulta, myöhemmin sitä on laajennettu. Nykyinen ulkoasu on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Tyylikäs tiilinaavetta on vuodelta 1905. Lisäksi tilalla on vanha luhti.

Vauraan talonpoikaistalon rakennusryhmä, jossa päärakennus periytyy 1700-luvulta.

EURAJOKI

1 Irjanne-Eurajoki-Linnamaa kulttuurimaisema

Eurajoen juoksua seuraava laaja maisemakokonaisuus, jonka osasina ovat Irjanteen ja Kaukomäen kylät sekä näiden välinen laaja viljelysmaisema, Eurajoen kirkonkylän jokivarsiasutus, Vuojoen kartanomaisema sekä Linnamaan kylän pellot. Maiseman tarkasteluun suo parhaat mahdollisuudet Irjanteen-Eurajoen tie, Irjanne-Kaukomäki tie sekä kirkonkylästä Eurajoen molemmin puolin merenrantaa kulkevat tiet.

Laaja valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö.

2 Eurajoen kirkko

Eurajoen puinen ristikirkko valmistui vuonna 1803 kolme vuotta aiemmin Ruotsin Intendentinkonttorissa laadittujen piirustusten mukaan. Rakentajana oli turkulainen Mikael hartlin. Muotokieleltään kirkko on pelkistetyin uusklassista tyyliä. Länsipäädystä kohoaa tanakka torni. Kirkkoon on tehty suurempia korjauksia 1819, 1890, 1910, 1964 ja 1988. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa.

1800-luvun alun puukirkko on osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

3 Irjanteen kylä ja kulttuurimaisema

Irjanteen kylä on asutettu jo varhaiskeskiajalla. Kylässä oli keskiajalla pieni kappeli, joka toimi uhrikirkkona. Nykyisen kirkon läheisyydessä sijaitsevat Lahdenrannan vanha rakennusryhmä sekä Kohnan ulkoasultaan uusittu talo. Edelleen Irjanteen miljööseen kuuluvat Faltun mylly- ja saharakennukset 1800-luvun lopulta sekä Irjanteen osuusmeijerin entinen päärakennus vuodelta 1925. Muutoin hyvin säilynyttä kylä-maisemaa on pirstottu monin paikoin soranotoilla. Karkeimmat ympäristövauriot on aiheutettu Kuivalahden tien varrella, missä sorakuopat ovat aivan asutuksen lomassa. Hiekkakuoppia ei enää huomaa räikeinä, sillä ne ovat metsittyneet.

Valtakunnallisesti merkittävä kylä, joka on säilyttänyt varsin tiiviin rakenteen vanhan kyläkirkon ympärillä. Ympärillä levittäytyvät laajat viljelyaukeat.

4 Irjanteen kirkko

Samalla paikalla on ollut uhrikappeli jo varhaiskeskiajalla. Nykyinen, järjestyksessä kolmas, on Kaarle Juhonpoika Killaisen 1731 rakentama. Pohja-alaltaan se on suorakaiteen muotoinen, runkokuoneen sivuilla on matalammat kylkiäiset, eteinen ja sakaristo. Kirkko on katettu paanulla. Lounaissuomalaista tyyppiä oleva barokkimainen kellotapuli on rakennettu vuonna 1758 rakennusmestari Ravoniuksen johdolla. Sisäänpääsy kirkkoon ja sitä ympäröivälle hautausmaalle käy vain tapulin läpi. Pienellä muurin ympäröimällä hautausmaalla on säilynyt joukko 1800-luvun peltisiä hautamuistomerkkejä. Tapulin vieressä sijaitsee 1833 rakennettu hirsinen lainamakasiini, joka toimii kotiseutumuseona sekä vuonna 1908 rakennettu ruiskuhuone, jossa myös on säilytettyä vanhaa palokaluusta. Maatalousmuseum rakennettiin 1983 ja maanalaisten museohuone asekoelmille 1991. Koulumuseo avattiin 1999.

Arkkitehtonisesti merkittävä kyläkirkko historiallisella kirkonpaikalla kyläkeskuksessa. Valtakunnallisesti merkittävä.

5 Lahdenranta, Irjanne

Lahdenrannan nykyinen päärakennus on vuodelta 1868. Toinen, punamullattu asuinrakennus on vanhempi ja hyvin säilynyt. Lehtevä piha on rakennettu kaikilta neljältä sivulta. Pitkässä aittarivissä on erikseen lihapuori, flikkainpuori ja jauhupuori. Karjarakennuksessa sijaitsevat talli, navetta, sikala ja kanala. Erillään muista rakennuksista on palvasauna.

Vanhan talonpikaistilan rakennusryhmä valtakunnallisesti merkittävän kylän keskustassa.

6 Ruikan mylly, Irjanne

Historialliselle mylly- ja sahapaikalle 1923 rakennettu mylly, jonka toiminta on päättynyt 1990-luvun puolivälissä. Turbiinihuoneena on vanhempi mylly. Myös joen toisella puolen on vanhan myllyn rauniot. Jokiouma on pengerrytetty kivimuurein. Ruikan mylly on osittain muutettu asuinkäyttöön 2000-luvun alussa. Myös joenuoma penkereineen on hieman aiemmin kunnostettu.

Historiallisella mylly- ja sahapaikalla sijaitseva mylly.

7 Mäki-Piri, Mullila

Tasapainoinen maatilan talouskeskus laajan viljelyaukean reunassa. Talonpikaistyylinen päärakennus vuodelta 1890 on peruskorjattu 1990-luvulla. Kivinavetta on vuodelta 1902 ja luhtirivi 1800-luvulta.

Talonpikaistilan tasapainoinen rakennusryhmä viljelyaukean reunassa.

8 Kaukomäen kylä

Metsän ja laajan peltoaukean rajalle rivimäisesti rakentunut Kaukomäen kylä on perustettu myöhäiskeskiajalla. Kylätien varrella oleva Triipun talo on 1800-luvun lopulla rakennettu ja sen vuoraus on uusrenessanssia. Merkittäviä kohteita ovat myös Valpolan ja Pämpin rakennusryhmät. Kylän laidalla sijaitsee Kaukomäen työväentalo 1900-luvun alusta.

Keskiaikaisperäinen kylä vanhan maantien varrella.

9 Eurajoen kristillinen kansanopisto, Lavila

Eurajoen kristillinen kansanopisto aloitti toimintansa vuonna 1926. Sen toiminta liittyy kiinteästi alueen rukoilevaisliikkeeseen. Opiston päärakennukseksi korjattiin tuolloin Vuojoen kartanon sivutilan, Lavilan, entinen vuonna 1906 rakennettu päärakennus. Opistoalueelle johtaa puistokuja.

Jugendpiirteinen opistorakennus. Osa valtakunnallisesti merkittävää ympäristöä.

10 Lavila, Lavila

Lavilan tilan vaiheet liittyvät Vuojoen kartanoon vuoteen 1921 saakka, jolloin siitä muodostettiin itsenäinen maatila. Vuojoen kartanon aikaan liittyy Lavilan harvinaisen edustava empiretyylinen viljamakasiini. Tiilinen, keltaiseksi rapattu makasiini on Pehr Gylichin suunnittelema ja lienee rakennettu 1830-luvulla. Lavilan tilan päärakennus on rakennettu vuonna 1914.

Arkkitehtonisesti arvokas makasiinirakennus vanhan maantien varrella. Osa valtakunnallisesti merkittävää ympäristöä.

11 Pappilankosken voimalaitos, Kirkonkylä

Paneliankosken Voima Oy rakennutti Pappilankosken vesivoimalaitoksen vuonna 1924. Alueella on myös vanha hirsinen myllyrakennus.

Maaseudun voimalatouden historiaa kirkonkylämiljöössä.

12 Kirkonkylän kansakoulu

Kansakouluopetus aloitettiin Eurajoella jo vuonna 1877. Varsinainen koulurakennus valmistui 1890 Vastamäkeen. Sitä on myöhemmin laajennettu toisesta päästä.

1800-luvun lopun kouluarkkitehtuuria.

13 Pappila, Kirkonkylä

Vanhan pappilan tuhouduttua vuoden 1918 sotatoimissa rakennettiin uusi pappila vuonna 1920. Kookkaan puurakennuksen muotokieli liittyy vuosisadan alun jugendtyyliin. Matala siipirakennus turmelee pappilan alkuperäistä asua.

1900-luvun alun pappila-arkkitehtuuria kirkon läheisyydessä.

14 Vuojoen kartano

Maatilana Vuojoen historia ulottuu ainakin 1500-luvulle. 1600-luvulla se oli mm. Åke Tottin omistuksessa. Vuonna 1829 sen osti kapteeni L.M. Björkman (myöh. Björkenheim), joka rakennutti 1836 arkkitehti Carl Ludvig Engelin piirustusten mukaan nykyisen kolmikerroksisen kartanolinnan siihen liittyvine siipineen. Vuojoki on komeimpia empiretyyliisiä herraskartanorakennuksia maassamme. Kartanon arkkitehtoninen kompositio kärsi melkoisesti vuonna 1964 rakennetusta vanhainkodin lisärakennuksesta, jolla toinen siipi yhdistettiin päärakennukseen. Kartano on siirtymässä matkailu-, juhla- ja toimistokäyttöön vanhainkodan muutettua uudisrakennukseen kuntakeskukseen vuonna 2004. Arkkitehtitoimisto Sari Schulmanin suunnitteleman muutostyön yhteydessä yhdysosa on purettu. Kartanoon liittyi aikanaan laaja ja hoidettu puistoalue. Osa talousrakennuksista on päärakennuksen aikuisia. Nykyisin Pistolan nimellä tunnettu meijerikoulu on rakennettu 1834 Per Gylichin suunnitelmien mukaan.

Vuojoki lukeutuu empirekauden merkittävimpiin kartanoihin. Valtakunnallisesti merkittävä.

15 Liinmaan linna-alue

Alueella on havaittavissa mahdollisesti Albrekt Mecklenburgilaisen 1360-luvulla rakennuttaman linnan perustusten jäännökset. Liinmaan linnasta käsin oli mahdollista hallita Lapin- ja Eurajoen jokisuuta, laaksoa ja meriliikennettä. Historiallisissa asiakirjoissa linna on mainittu nimellä Vregghdenborch. Metsittyneellä linnamäellä on vallihaudan erottama kaksinkertainen maavalli osaksi näkyvissä. Pohja-alaltaan linnoitus on suorakaiteen muotoinen. Kesällä 1978 linnassa suoritettiin arkeologiset kaivaukset. Kaivaukset on aloitettu taas 2004. Näiden kaivausten tuloksena tiedetään, että Linnanmäellä on asuttu jo 1200-luvulla. (Kari Uotila, Turun yliopiston arkeologian laitos)

Historiallisen ajan muinaisjäänös Eurajokilaakson kulttuurimaisemassa. Valtakunnallisesti merkittävä.

16 Sydänmaan kylän kulttuurimaisema

Sydänmaan kylän asutus on sijoittunut nauhamaisesti kapealle viljelysten ympäröimälle harjulle. Kylän katkaisee rautatie, jonka eteläpuolella on vanhaa puiston ympäröimää rakennuskantaa. Männistön tilalla on vanha hirsinen asuinrakennus ja luhtiaitta.

Vanhon maanteiden varsille syntynyt avara peltomaisemaan rajautuva kylä, jossa vanhat rakennukset sijaitsevat nauhamaisesti.

17 Lutan kylän kulttuurimaisema

Lutan kylän asutus muodostaa maisemallisesti eheän kokonaisuuden, joka rajautuu etelässä Lutanjärveen. Kyläkeskuksessa on säilynyt jonkin verran vanhaa rakennuskantaa, mm. aittoja. Järvistön tilalla on edustava jugendtyylinen päärakennus.

Maisemallisesti eheä kyläkokonaisuus.

18 Rikantilan kulttuurimaisema

Eurajoen muusta viljelysmaisemista poikkeaa pienimuotoinen Rikantilan kylän maisema, jossa mutkitteleva paikallistie ja kallioiden välistä piikottavat peltolaidut luovat vaihtelevia näkymiä. Riikilän lähistöllä on seudun raivaajatyön muistomerkkinä kallioon hakatut vanha muistokirjoitus ja aurinkokello vuodelta 1822.

Vaihtelevaa kulttuurimaisemaa ja kyläasutusta.

19 Lapinjoen kulttuurimaisema

Lapinjoen kolmiaukkoinen kivisilta on yksi Satakunnan kauneimpia. Sen rakensi panelialainen torppari Isak Pienessuo vuonna 1883. Silta on nimetty Tiehallinnon museosillaksi. Vanhan raitin varrella on muutama 1800-luvun lopun asuinrakennus. Porin valtatie toisella puolen jatkuu Lapinjoen kulttuurimaisema, joka Lapinjoen kylän jälkeen avautuu laajaksi peltoaukeaksi Hankkilän kylään saakka. Hankkilän kylässä ovat huomattavimpia yksittäiskohteita Hyörtin, Munkkilän ja Heikun päärakennukset 1800-luvulta. Lapinjoen kulttuurimaisemaan liittyy myös Väkkärän kartanomainen yksinäistila, jonka empiretyylinen päärakennus on vuodelta 1850 ja komea kivinavetta vuodelta 1885. Saaren tienhaaran yksiaukkoinen kivisilta on vuodelta 1918. Nykyaikaiset sähkölinjat (Olkiluodosta) halkovat Lapijoki-laakson maisemaa moneen suuntaan.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö, jonka osana on tiemuseosilta.

20 Saukonniemen huvila, Pinkjärvi

1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakennettu huvila on alkuaan ollut Vuojoen kartanon metsästysmajana, myöhemmin metsänvartijan tilana. Päärakennus ja sauna sijaitsevat erittäin kauniilla paikalla Pinkjärven rannalla.

Vapaa-ajan rakentamista 1800- ja 1900-luvun vaihteesta.

21 Etukämpä, Irjanne

1900-luvun alkupuolella oli Vuojoen kartanolla yksityinen 23 kilometriä pitkä metsärata puunkuljetusta varten. Etukämpän rakennus toimi vuodesta 1914 metsästysmiesten majatalona ja kämpänhoitajan asuntona. Rakennus siirrettiin muutama vuosi sitten kauemmaksi tiestä ja sisustettiin kahvilaksi. Metsästysmiesten kämppänä (majatalo) ja kämpänhoitajan perheen kotina 1914 alkaen.

Alueen metsätalouteen liittyvä kämpä entisen metsäradan varrella.

22 Kuivalahden kylä

Varsin ehjänä säilynyt kylämiljö. Yksittäisistä rakennuksista ovat mainittavia vanha kansakoulu vuodelta 1895, nuorisoseurantalo tämän vuosisadan alusta, Laaksosen, Luomajärven ja Vanha-Tyrjyn päärakennukset kyläraitin varrella. Kylän keskellä on saha.

Eheä kylämiljö vanhan rantatien tuntumassa.

23 Jaakolankulma, Kuivalahdensalmi

Kuivalahden Jaakolankulman asutus muodostaa paikoin, mm. Uusi-Jaakkolan kohdalla hyvää ympäristöä. Suojaisessa Kuivalahdensalmessa on yhä käytössä oleva kalaranta, jossa on verkkopuita ja ranta-aittoja. Kalakentän läheisyydessä on vanhoja kalastajamökkejä. Salmen eteläpuolen tien varrella on rannan tuntumassa mm. hyvin säilyneet Kallikarin, Niemenmaan ja Lepokarin taloryhmit. Salmen pohjoisrannalla on pari vanhaa tilaa, mm. Luomela.

Kalastuselinkeinon sävyttämä kulttuurimaisema, jossa on lukuisa hyvin säilyneitä taloryhmiä.

24 Lahdenperä

Eurajoen rannikkoasutukselle tyypillinen pientilan rakennusryhmä on nykyisin virkistyskeskuksena. Punamullattu paritupatyyppinen päärakennus lienee rakennettu 1800-luvun puolella. Lahdenperän eteläpuolella niemessä on pieni, hyvin säilynyt torppa, rannassa kala-aitta.

Rannikon tyypillinen pientilan rakennusryhmä.

25 Pihlauksen ja Uskalinmaan kalastustilat

Leppäkarin pihapiiri on sortunutta navettaa lukuun ottamatta säilynyt. Rakennuksissa on empiretyyisiä ikkunankehyskiä. Kohteeseen liittyy savusauna. Vaheenmaassa samannimisen salmen rannalla on päärakennuksen ja piha-asuinrakennuksen lisäksi myös vanhoja talousrakennuksia ja kivinavetan rauniot. Kivirannassa on päärakennuksen lisäksi pari talousrakennusta ja kellari. Uskalinmaassa on Pohjarannan ja Kotirannan saaritorpat.

Kalastajatilojen rakennusryhmiä merellisessä maisemassa.

26 Kaunissaari

Kaunissaaren höyrysaha toimi vuosina 1874-1923. Antti Ahlströmin omistama saha oli aluksi kaksiraaminen, sittemmin neliraaminen. Puutavara uitettiin Eurajokea pitkin saareen, josta se sahattuna laivattiin eteenpäin. Sahayhdyskunta oli 1900-luvun alkuvupsina varsin suuri, asukkaita oli neljättäsataa. Saaren saharakennuksista, kaupoista ja asuinrakennuksista on jäljellä lukuisia perustuksia. Myös sataman rakenteita on yhä havaittavissa. Saarella on myös asutuksen muistona monia kulttuurikasveja. Saareen valmistui kulttuuripolku vuonna 2004.

Seudun teollisuushistoriaa valottava saari, jossa jälkiä entisestä sahatoiminnasta.

HARJAVALTA

1 Harjavallan kirkko

Seurakunnan nykyinen puukirkko rakennettiin alkuaan vuonna 1750, mutta purettiin ja rakennettiin uudestaan 1870 läänarkkitehti G.Th. Chiewitzin vuonna 1858 laatimien suunnitelmien mukaisesti. Lounaissuomalaista tyyppiä ollut torniton pitkäkirkko rakennettiin siten, että runkokuonetta kapeammat ja matalammat ristivarret laajennettiin kirkkotilan jatkeeksi ja uusi sakaristo rakennettiin alttaripäätyyn. Muutostyön yhteydessä kirkko sai kiinteän länsitornin ja vanhan tapulin alakerroksesta tehtiin parihuone kirkon pohjoispuolelle. Vuonna 1922 toteutetussa korjauksessa kirkon hirsiseinät ja holvit vuorattiin kapealla ponttilaudalla. Nykyaussaan kirkon arkkitehtuuri edustaa 1800-luvun lopun kertaustyyliä. Väriäsu on vuonna 1958 taiteilija Ilmari Virkkalan johdolla tehdystä korjauksesta. Kirkko ja hautausmaa sijaitsevat kauniilla paikalla Kokemäenjoen rannalla. Seurakunnan uusi kirkko valmistui kirkkomaan viereen vuonna 1984. Sen on suunnitellut arkkitehti Pekka Pitkänen.

Vanha puukirkko on osa valtakunnallisesti merkittävää Kokemäenjoen kulttuurimaisemaa.

2 Harjavallan kaupungintalo, Satakunnantie 110

Alkuaan kunnantaloksi rakennettu Harjavallan kaupungintalo on valmistunut vuonna 1952 arkkitehtitoimisto Lappi-Seppälä ja Martaksen laatiman suunnitelman mukaan. Sen välittömässä läheisyydessä on joukko kunnan tuolloin rakennuttamia asuntoaloja.

Kunnallista virastoarkkitehtuuria jälleenrakennuskaudelta.

3 Koulukeskus, Myllykatu 1 - 3

Arkkitehti Erkki Huttusen 1947 suunnittelema kansakoulu, nykyinen Keskustan koulu, valmistui 1949. Kolmikerroksinen kivikoulu on tyypillistä aikansa kouluarkkitehtuuria. Koulukortteliin kuuluu myös yläasteen koulu, joka on rakennettu 1953. Aluetta on myöhemmin täydennysrakennettu.

Jälleenrakennuskauden kouluarkkitehtuuria.

4 Entinen SYP:n toimitalo, Harjavallankatu 17

Arkkitehti Jaakko Tähtisen laatiman mallipiirustuksen mukaan rakennettu pankkikonttori 1950-luvun alusta. Rakennuksen ulkoasu on säilyttänyt hyvin alkuuperäisen luonteensa.

Mallisuunnitelmien mukaan toteutettua pankkiarkkitehtuuria 1950-luvulla.

5 Hällin talo, Hällinkatu 6

Tuuhean puiston keskellä sijaitseva Hällin pitkä päärakennus on ilmeisesti 1800-luvun alkupuolelta. Se on muistona entisen Harjavallan kirkonkylän talonpoikaisesta asutuksesta. Pihapiirissä on toinen, taitekattoinen asuinrakennus 1900-luvun alkupuolelta. Kokonaisuuteen

kuuluu myös hirsinen vanha aitta.

Hällin talon on ympäristön uudisrakentamisesta huolimatta arvokas muisto Harjavallan kirkonkylän vanhasta talonpoikaisesta rakennuskulttuurista.

Talonpoikainen asuinrakennus, joka antaa ajallista syvyyttä taajamakuvalle.

6 Entinen kirkkoherran pappila, Pitkäpäälä

Harjavallan entinen kirkkoherranpappila on rakennettu 1890-luvulla. Pitkään uhattuna ollut rakennus on hiljattain korjattu uudelleen asuinkäyttöön rakennuksen alkuperäistä arkkitehtuuria kunnioittaen.

Kirkollista virkataloarkkitehtuuria 1800-luvun lopulta.

7 Harjavallan sairaala

Harjavallan sairaala on Suomen ensimmäinen kunnallinen mielisairaala, joka aloitti toimintansa 1903. Klassisistinen päärakennus on vuodelta 1902. Vanha talousrakennus vuodelta 1929 on nykyisin liikunta- ja työterapiatilana.

B-sairaala rakennettiin 1958 arkkitehti Veikko Malmion suunnitelman mukaan. Harjavallan sairaalassa toimii vuonna 1988 perustettu sairaalamuseo.

Laaja, rakennuskannaltaan moni-ilmeinen sairaala-alue puistomaisessa ympäristössä.

8 Uotila

Nykyisin Harjavallan sairaalan avohoitotoimintakeskuksena toimiva vanha maatilan talouskeskus eteläisen rantatien varrella. Päärakennus 1800-luvulta on empiretyylinen. Pihapiiriä rajaavat toisen asuinrakennuksen lisäksi komea kivinavetta ja kaksi vanhaa aittaa.

Vanha talonpoikaistilan päärakennus uudessa käytössä.

9 Maahengen temppeli ja Harjula, Emil Cedercreutzin museo

Kuvanveistäjä Emil Cedercreutz (1879-1949) rakennutti Havingin kosken partaalle 1914 taiteilijakoti Harjulan, joka liittyy arkkitehtuuriltaan ajan kansallisromantiikkaan. Sen yhteyteen Cedercreutz rakennutti vuosina 1916-42 kansatieteellisiä kokoelmiansa varten museorakennuksen - Maahengen temppelin. Harjulan pihaan hän rakennutti 1936 ateljeen ja veistossalin. Emil Cedercreutzin säätiö laajensi rakennusta 1956 kahdella näyttelyhallilla.

Uusi museorakennus rakennettiin vuosina 1971 ja 1977 arkkitehti Jonas Cedercreutzin laatiman suunnitelman mukaan.

Satakuntalaisen kotiseutuhengen ilmentymä. Osa valtakunnallisesti merkittävää Kokemäenjoen kulttuurimaisemaa.

10 Kokemäenjoen kulttuurimaisema välillä Vinnare-Vareksela-Havink-Ylinen

Näkymä, joka avautuu parhaiten Emil Cedercreutzin museon harjanteelta yli Paroninlahden. Vuoden 1939 vedenpinnan noston vaikutuksesta joen pohjoispuoliset viljelykset laskeutuvat kauniisti veteen. Joen pohjoispuolen rakennuskanta on edustavaa. Mämmimäen Hutussa on puhdaspiirteinen 1800-luvun päärakennus, toinen asuinrakennus on rakennettu 1900-luvun alussa ja kivinavetta on vuodelta 1880. Hauvolan kylän Tupi, Uotila ja Korpi-Anttila muodostavat viljelysten laidassa tasapainoisen rakennusryhmän. Korpi-Anttilaan johtaa koivukuja Pohjoisrannantieltä. Uotilan salirivi on hiljattain korjattu kulttuurikäyttöön. Tilalle on myönnetty Talonpoikauskulttuurisäätiön kunniakilpi.

Havingin kylän Horppa sijaitsee erillään jokirannassa. Sen päärakennus on vuodelta 1920. Kivinavetta on rakennettu 1927. Saman kylän Kangas sijaitsee Pohjoisrannantien varrella. Mansardikattoisen päärakennuksen nykyasu on vuodelta 1929, liuskekivisen navetan ollessa muutamaa vuotta vanhempi.

Varekselan kylän Looti (Lahti) on siirretty nykyiselle paikalleen 1880-luvulla. Tältä ajalta peräisin on myös sen koristeellinen ulkoasu. Samassa kylässä Eskolan ja Nokin päärakennukset ovat 1800-luvun lopulta. Rakennusten lomassa on pari vanhaa aittaa.

Maisemassa ovat olennaisina osina vanhat luontevasti linjautuneet tiet, joista joen eteläpuolinen on vanhempi. Kulttuurimaisema jatkuu Kokemäen puolelle.

Osa valtakunnallisesti merkittävää Kokemäenjoen kulttuurimaisemaa.

11 Harjavallan entinen meijeri

Entinen Harjavallan Osuusmeijerin tiilinen jalostuslaitos rakennettiin vuonna 1919. Rakennus on muuttuneesta käytöstä huolimatta säilyttänyt hyvin alkuperäisen ulkoasunsa ja omaa myös maisemallista arvoa.

Uuteen käyttöön otettu meijerirakennus itsenäisyyden alkuvuosilta.

12 Kokemäenjoen kulttuurimaisema välillä Lammainen-Pirilä-Pirkkala-Torttila

Lammaistenlahti oli jo keskiajalla merkittävä markkinapaikka, jolla kaupattiin pääasiassa Kokemäenjoesta pyydettyä lohta ja siikaa. Paikan keskeistä asemaa osoittaa sinne johtanut Huovintie. Pirkkalan kylässä on säilynyt keskiaikaiseen kitalaitokseen liittyviä paikannimiä, kuten Killanlähde ja Killankallio. Kyläkeskuksessa sijaitsee Hympin vanhan ratsutilan rakennusryhmä, joka koostuu 1800-luvulla rakennetusta päärakennuksesta ja neliömäisesti pihaa ympäröivistä hirsisistä talousrakennuksista.

Viimeiset kalatokeet purettiin joesta 1900-luvun alussa.

Kulttuurimaiseman nykyasuun on vaikuttanut oleellisesti voimalapadon rakentaminen 1939, jolloin vedenpinta nousi padon yläpuolella. Maisema rakentuu Lammaistenlahden rantametsistä, Pirilän kylästä, osin Nakkilan puolella sijaitsevista voimalaitosrakennelmista sekä Kangasniemen ja Tolvin rakennusryhmistä.

Joenvarren kulttuurimaisema, jossa vanhaa asutusta ja historiallinen tie.Osa valtakunnallisesti merkittävää Kokemäenjoen kulttuurimaisemaa.

13 Pirilän kylämiljö

Heikkilän ja Yli-Futkan talouskeskukset vanhan rantatien molemmin puolin muodostavat elävän kokonaisuuden. Heikkilän päärakennus on 1800-luvun puolivälistä, mutta sen nykyasu on pääasiassa peräisin vuodelta 1919, jolloin rakennusta jatkettiin. Tila on ollut samalla suvulla vuodesta 1547. Aivan tien varressa sijaitseva Yli-Futkan päärakennus on 1800-luvulta, ulkovooraus lieenee vuosisadan vaihteesta. Maantietä on oikaistu Pirilän kylän kohdalla 1990-luvulla.

Talonpoikaista arkkitehtuuria 1800-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää Kokemäenjoen kulttuurimaisemaa.

14 Satalinnan parantola

Professori Onni Tarjanteen suunnittelema punatiilinen parantolarakennus on vuodelta 1925. Tällä monumentaalisella rakennuksella on mielenkiintoinen asema maamme kansainvälisestikin korkeatasoisessa parantola-arkkitehtuurissa. Vuonna 1927 valmistui Tarjanteen suunnittelema lastensairaala. Alueella on myös laitokseen liittyviä asuinrakennuksia. Keuhkotautiparantola rakennettiin Helsingin yliopiston Satakuntalaisen osakunnan keräysvaroin. Parantola sijaitsee Pirilänniemen kauniissa mäntymetsässä historiallisesti merkittävän Lammaistenlahden tuntumassa.

Arkkitehtonisesti korkeatasoinen parantola-alue 1920-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää Kokemäenjoen kulttuurimaisemaa.

15 Kangasniemi, Torttila

Jo 1500-luvulta Keisari-nimisenä tunnettu talo, jonka nykyinen kartanomainen päärakennus on runko-osaltaan 1850-luvulta. Rakennuksen keskiosa korotettiin kaksikerroksiseksi vuonna 1923 pihlavalaisen rakennusmestari Fährdin suunnitelman mukaan. Muistona talon historiasta on vanhassa kellarikivessä kaiverrossa Henrik Henrikinpoika Keisari ja vuosiluku 1596. Päärakennuksen edessä on taiteilija Emil Cedercreutzin veistos ravikuningas Lohdutuksesta. Puistomaista pihapiiriä rajaa vanha pakarirakennus, jonka ulkoasu on 1900-luvun alkupuolelta. Maisemallisesti merkittäviä ovat vuonna 1900 valmistunut kivinavetta, tiilinen sikala- ja tallirakennus vuodelta 1919. Tilalle johtava kujanteen varrella on vanhoja puisia talousrakennuksia sekä omakotitaloja.

Satakunnantien varrella on 1800-luvun talonpoikainen asuinrakennus ja vanha kivinavetta.

Rantamaisemaa hallitseva talonpoikaistalo ympäristöineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää Kokemäenjoen kulttuurimaisemaa.

16 Outokummun ja Kemiran asuntoalueet

Outokummun kuparisulatto siirrettiin jatkosodan loppuvaiheessa 1944 Imatralta Harjavaltaan. Tehdas aloitti toimintansa Harjavallassa 1945 ja sen tuotantoon läheisesti liittyvä Rikkihappotehdas (nykyinen Kemira Oy) paria vuotta myöhemmin. Vuonna 1960 valmistui nikkelitehdas. Molempien tehtainten tuotantorakennusten ja asuntoalueiden vanhimmat osat ovat 1940- ja 1950-luvuilta. Alkuvaiheen arkkitehtina oli arkkitehti W.G. Palmqvist, joka piirsi niin tuotanto- kuin asuinrakennuksetkin. Puistomaisesti istutetuilla asuntoalueilla on kerrostaloja, rivitaloja, paritaloja sekä yhdenperheen asuintaloja. Suunnittelijana oli Palmqvistin lisäksi mm. Aarne Ervi.

Harjavallan kehitykseen oleellisesti vaikuttanut teollisuusalue, jossa arkkitehtonisesti merkittäviä tuotanto- ja asuinrakennuksia.

17 Huovintie

Keskiajan huomattavimpiin kuulunut tie, joka johtaa pitkin helppokulkuista hiekkakangasta Turusta Loimaan, Virttaanojan ja Köyliönjärven kautta Kokemäelle ja sieltä edelleen Lammaisten kautta Ulvilaan. Tien alkuhistoria on hämärän peitossa. Harjavallan alueella se

on säilynyt vain valtatie eteläpuolella Hiittenharjun alueella. Tie on Outokummun ja Kemiran tehtaiden kohdalla hävinnyt.

Keskiajan tärkeimpiin kuulunut tie, joka on säilyttänyt pääosin perinteisen linjauksensa. Valtakunnallisesti merkittävä.

18 Hiirijärven kylä ja kulttuurimaisema

Varsin hyvin säilynyt kylämiljö, jonka ympärillä on vaihtelevia viljelysaukeita. Päärakennuksista huomattavimpia ovat Ala-Kleemola, Eskola ja Mikola, jotka on rakennettu 1800-luvulla, mutta muutettu ulkoasultaan tämän vuosisadan puolella. Kylässä on säilynyt joukko vanhoja aittoja. Kyläkeskuksesta syrjempänä sijaitsee Uusi-Kraapon vuosisadan vaihteessa rakennettu rakennusryhmä. Hiirijärven paikannimistössä elää voimakas Lallin liittyvä perinne. Kotamäellä on Lallinmajan sammas, jo 1400-luvulta tunnettu luonnon muovaama rajakivi. Samalla mäellä on Lallin itkukivi, jonka sanotaan olevan aina märkänä Lallin kyynelistä. Myös nyttemmin kuivattuun Hiirijärveen liittyy kertomus siitä, kuinka hiiret ajoivat Lallin järveen tämän surmattua Henrik-piispan.

Poikkeuksellisen perinnetaustan omaava talonpoikainen kylä. Valtakunnallisesti merkittävä.

19 Mäenpää, Pitkäjärvi

Vanhakantainen pienen maatilan talouskeskus. Vuoraamaton paritupatyypinen päärakennus on ilmeisesti 1800-luvun lopulta. Kaikilta neljältä sivultaan rakennettu piha on aiemmin ollut umpinaisempi. Pihapiiriin kuuluu päärakennuksen lisäksi luhtirivi, aitta, liiteri, navetta, prännihuone ja viinttikaivo. Pihan ulkopuolella sijaitsevat lato, kellari ja heikkokuntainen rihi.

Perinteisen ilmeen säilyttänyt vanha maatila.

HONKAJOKI

1 Honkajoen kirkko

Honkajoen puinen kirkko rakennettiin vuosina 1804-10. Rakennusmestarina toimi Salomon Köykkä (Köhlström), joka oli rakentanut Karvian kirkon 1798. Kirkon ulkoarkkitehtuurin yksityiskohdat ovat klassistisvaikutteiset. Pohjaltaan tasavartisen ristin muotoiseen kirkkoon liittyy lännessä kolminivelinen kellotapuli. Ristivarsien sisäkatteena on laudoitetut holvit. Sisämaalauksen, josta on yhä jäljellä alttarilaitetta ympäröivä draperia, teki 1856 Teuvan pitäjänmaalari A.K. Rönnlund. Alttaritaulun on maalannut J.G. Hedman. Kirkko sijaitsee vanhan kiviaidan ympäröimän hautausmaan keskellä.

Kuulun kirkonrakentajan tyylipuhdas puinen ristikirkko 1800-luvun alusta. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Lankoski

Karvianjoen rannalla maisemallisesti erittäin edustavalla paikalla sijaitseva talonpoikaistila, jonka päärakennus on vuodelta 1770. Rakennuksen perinteinen ulkoasu on säilynyt hyvin, koristeellinen kuisti on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Tilan läheisyydessä jokirannassa sijaitsee 1800-luvun alussa rakennettu käyttökuntainen myllyrakennus, joka on nykyään osa viereistä kotiseutumuseota. Myllykokonaisuuteen kuuluva pato ja myllyjuopa ovat säilyneet. Lankosken vieressä sijaitsee Honkajoen vanhimpiin tiloihin kuuluva Vanha-Honko, jonka rakennusryhmä edustaa perinteistä talonpoikaista rakennuskulttuuria.

Valtakunnallisesti merkittävä 1700-luvun talonpoikaistilan rakennusryhmä Karvianjoen kulttuurimaisemassa.

3 Kirkonkylän vanha kansakoulu

Kirkonkylän puinen, jugendtyylinen kansakoulu on rakennettu vuonna 1919 Taidetta kouluihin -yhdistyksen mallipiirustusten mukaan. Mallipiirustuksen oli laatinut arkkitehti Karl Lindahl.

Tyyppiirustusten mukaan rakennettu kirkonkylän puukoulu 1920-luvulta.

4 Pappilankylän kulttuurimaisema

Kirkonkylän länsipuolella jatkuvat Karvianjoen varren alavat peltoaukeat. Asutus on sijoittunut pääasiassa Pappilankylän harjanteelle. Vaikka rakennuskanta on osin uusiutunutta on joukossa myös vanhoja tilakeskuksia. Koivukujan päässä on 1899 rakennettu pappilarakennus, joka on nykyisin yhdistyskäytössä. Pappilan koulu on rakennettu vuonna 1950 rakennusmestari Jalmari Salovaaran suunnitelman mukaan. Vuonna 1852 rakennettu hirsinen lainajävästön makasiini on siirretty nykyiselle paikalleen 1976. Rakennuksessa toimii paikallismuseo.

Laaja, alava kulttuurimaisema, johon liittyy monipuolista vanhaa rakennuskantaa.

5 Karvianjoen kulttuurimaisema välillä Patokoski-Lahdenperä

Mutkittilevan Karvianjoen varrella oleva maisemaosuus, jossa osatekijöinä ovat vanha asutus, rantapellot ja -lehdot. Yksittäisistä rakennuksista ovat mainittavia Patokosken päärakennus vuodelta 1868, Leppäluoman tasapainoinen rakennusryhmä, Ala-Kampin vanha päärakennus 1850-luvulta, Honkaluoma ja Ylinen, Katkontien varressa olevat Käsälän, Mäki-Kampin, Kampin, Kosken ja Kamppikosken rakennusryhmät. Edelleen pohjoiseen mentäessä Jätinniemen ja Lamminperän vanhat päärakennukset, Lahdenperän tasapainoinen rakennusryhmä 1900-luvun alusta sekä Kotomäen päärakennus 1800-luvun lopulta.

Karvianjokivarren kulttuurimaisemassa on säilynyt runsaasti talonpoikaista arkkitehtuuria.

6 Rakennuskoski-Jyllinkoski kulttuurimaisema

Rakennuksen eli Rakennuskosken tila on perimätiedon mukaan Honkajoen vanhinta asutusta, joka toisin kuin Hongon kylässä on pohjoisesta, Isojoen suunnasta tullutta. Vanhaa talonpoikaista rakennuskulttuuria edustavat Rakennuskosken, Harjulan ja Paloviidan päärakennukset. Rakennuskosken hirsinen päärakennus 1800-luvun alkupuolelta on toiminut 1900-luvun alkupuolella kouluna. Pienijakoiset viljelmät laskeutuvat Karvianjokeen. Paloviidan pihapiiri on 1800-luvulta, Harjulan vuosisadan vaihteesta. Lauhalan koulu on vuodelta 1939.

Perinteisen asunsa säilyttäneitä rakennuskantaa jokimutkan kulttuurimaisemassa.

7 Paastonkylän kulttuurimaisema

Karvianjoen länsirannalla vanhan maantien varrella on säilynyt Paastonkylässä vanhoja talojen pihapiirejä. Kodesjoensuun tila on perustettu 1693. Sen kaksikerroksinen, pohjalaistyyppinen päärakennus on 1800-luvulta ja korjattu nykyiseen asuunsa 1950-luvulla. Pihapiirissä on navetta 1890-luvulta ja luhtiaitta. Ylipaaston päärakennus on 1800-luvun loppupuolelta. Hyvin säilyneessä rakennuksessa on komea, moniruutuinen lasikuisti. Pihapiirissä on navetta ja vanha luhtiaitta. Vanha-Paaston perinteisen asun omaava asuinrakennus on vuodelta 1937. Pihaa rajaavat navetta ja aitta. Uusi-Paaston asuinrakennus on säilyttänyt 1800-luvun lopun ulkoasun. Myös sen pihapiiriin kuuluu navetta ja aitta.

Honkajoelle tyyppillistä talonpoikaisarkkitehtuuria Karvianjokivarressa.

8 Pitkäkosken jokimaisema, Antila

Karvianjoen Pitkäkoskella avautuu vanhalta sillalta kaunis, eheänä säilynyt joenrantamaisema. Miljöön osina ovat Pitkäkosken tilan rakennusryhmä 1800-luvun lopulta ja pellot sekä Antilan kylän jugendtyylinen koulurakennus, joka on rakennettu 1914 arkkitehti Karl Lindahlin laatiman mallipiirustuksen mukaan. Jussilan tilan varastorakennus on entinen asuinrivi vuodelta 1761. Yliharjun asuinrakennus on 1800-luvun lopulta.

Eheä joenrantamaisema 1800-luvun talonpoikaistaloiheen ja kouluineen.

9 Vatajankylän kulttuurimaisema

Karvianjoen kulttuurimaisema muodostaa vaihtelevia näkymiä Vatajankosken ympärillä. Vanhaa rakennuskantaa on mm. Erkkilän, Rakolan, Vähä-Haapakosken ja Valkaman tiloilla. Rakolan tilan päärakennus on vuodelta 1893. Katon harjalla on vanha vellikello. Istutettua pihaa ympäröi kuusialta. Vähä-Haapakosken päärakennus on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta, Valkaman 1800-luvun puolelta. Vatajankosken Sähkö perustettiin 1926 ja samalta ajalta on myös kosken varrella oleva sementtitiilinen voimalaitos ja mylly sekä voimalaitoksen hoitajan asuintalo. Nykyinen voimalaitos on vuodelta 1951. Kyläkokonaisuuteen liittyy myös Vatajan vanha koulu vuodelta 1947. Koulutoiminta on lakannut 1974. Karvianjoen rantamaisemassa edustavasti sijaitseva Syväojan punamullattu päärakennus on pitkää paritupatyyppeä. Se on rakennettu 1800-luvulla.

Vanhaa talonpoikaisarkkitehtuuria ja voimalarakentamista Karvianjoen kulttuurimaisemassa.

HUITTINEN

1 Huittisten kirkko, Lauttakylä

Huittisten Pyhälle Katarina Aleksandrialaiselle omistettu harmaakivikirkko on rakennettu 1400-luvun lopulla. Mestari lienee ollut sama kuin Ulvilan kirkossa. 1600-luvulla rakennettiin sittemmin puretut asehuone ja länsitorni. Itäisessä päätyseinässä on säilynyt keskiaikaista koristelua: kolmielehtikomero, ruusukomero ja kaksi vaakunakilpikomeroa. Huittisten kirkossa on myös Suomessa harvinaisia savesta muovattuja kasvokuvioita. Sakaristo on vuodelta 1738. Vuonna 1793 valmistuvat nykyinen länsitorni sekä länsi- ja eteläsakarut Ruotsin Intendentinkonttorin suunnitelmien mukaisesti. Vuonna 1860 kirkko laajennettiin pohjoissakarella nykyiseen ristikirkon muotoon lääninarkkitehti Chiewitzin toimesta. Vuosina 1958-59 toteutettiin arkkitehti Olli Kestilän suunnittelema restaurointityö. Kirkko sijaitsee kivimuurin ympäröimällä vanhalla hautausmaalla. Kivinen, katettu porttirakennus lienee 1700-luvulta.

Keskiaikainen kivikirkko, jonka ympäristössä on monipuolista julkista rakentamista.

2 Kirkon ympäristö, Lauttakylä

Vanhan hautausmaan ympäröimä kirkko ja lehtevä kirkkopuisto, joka johtaa kirkolta nykyiselle torille, muodostavat miellyttävän näkymän. Puisto on aiemmin toiminut Lauttakylän markkinaplassina. Kirkon vieressä sijaitsee vuonna 1902 rakennettu harmaakivinen pitäjänmakasiini (suunn. C.A. Brander), joka on vuodesta 1950 toiminut museona.

Puiston alapäässä on vuonna 1873 perustettu ja rakennettu poikakansakoulu, joka hyvin säilyneenä edustaa kansakoululaitoksemme vanhinta vaihetta. Uudempi, 1952 valmistunut kivikoulu on tyyppillistä jälleerakennuskauden kouluarkkitehtuuria. Sitä on laajennettu 1991. Lauttakylänsillan varrella sijaitsee Lauttakylän lukion rakennusryhmä. Lauttakylän Yhteiskoulu perustettiin 1909. Lukion vanha koulurakennus on valmistunut vuonna 1926. Klassistisen puurakennuksen on suunnitellut arkkitehti Toivo Salervo. Uudempi osa on vuodelta 1954. Jokirannassa sijaitsee kirkkoherranvirasto, joka on perustettu entisen kappalaisenpappilan tuntumaan. 1800-luvun loppupuolella rakennetun pappilan päärakennuksen ulkovuoraus on uusrenessanssia. Päärakennuksen jatkeena on harjakattoinen rivitalosiipi. Pihapiiri on laajennettu laajaksi sorakentäksi, jota rajaa tasakattoinen autotallirivi.

Kirkkomaisema, johon liittyy monipuolinen valikoima julkista rakentamista 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta. Valtakunnallisesti merkittävä.

3 Lauttakylän sillan tienoo

Vuonna 1987 rakennetun Lauttakylän sillan ympärillä Loimijoen rannalla on mielenkiintoinen rakennuskanta. Lauttakylän puolella on torimainen aukio, jota reunustavat vanha, hiljan varsin perusteellisesti korjattu Vapaapalokunnan talo ja entinen paloasema vuodelta 1933 (V.E. Toivola). Myös Loimijoen varressa sijaitseva Lehtosen talo liittyy tähän kokonaisuuteen.

Joen toisella puolen ovat Sahkon päärakennus 1850-luvulta ja ns. Nimismiehen talon hyvin säilynyt päärakennus.

Kirkonkylän vanhojen talojen ja yhdistysrakennusten tiivis kokonaisuus jokimaisemassa.

4 Lauttakylän funktionalistiset liikerakennukset

Lauttakylänsillan ja Risto Rydin kadun risteyskseen tuntumassa on säilynyt mielenkiintoinen liikerakennusten kokonaisuus 1930- ja 1940-luvulta. Vaikka Huittisista tuli kauppa vasta 1972 ja kaupunki 1977, on tällä alueella kauppalamainen ilme. Liikerakennuksista kaksi, Huittisten Säästöpankki ja Kansallisosakepankki ovat arkkitehti Erkki Huttusen 1939 suunnittelema. Huttusesta, joka on merkittävimpiä funktionalistisen kauden arkkitehtejamme, tuli myöhemmin Rakennushallituksen pääjohtaja. Lauttakylän Rauta ja Talous toimii 1900-luvun alkupuolen puisessa, hyvin hoidetussa kiinteistössä. Samaan kokonaisuuteen kuuluvat myös SOK:n varasto ja Huittisten Valtakulma

Vanha tiivis liikekeskusta, joka on säilyttänyt funktionalistisen kauden tunnistettavat piirteensä.

5 Käyrä, Huittinen

Käyrän tila on Huittisten vanhoja talonpoikaisia suurtiloja. Loiman tien varrella sijaitsevat rakennukset ovat jääneet uuden asutuksen ympäröimiksi. Käyrän jugendtyylinen päärakennus samoin kuin pihapiiriin kuuluva talousrakennus ovat 1900-luvun alkupuolelta. Maantien varrella on samanikäinen tiilinen viljamakasiini.

Vanha tilakeskus valtatie varrella.

6 Vanhainkoti ja terveystakeskus, Kuninkainen

Klassistinen, kolmikerroksinen vanhainkodin, entisen kunnalliskodin, päärakennus on vuodelta 1931. Pihasta johtaa koivukuja tielle. Makasiini on vuodelta 1941.

Vieressä sijaitsee Huittisten pääterveysasema, jonka ytimenä on funktionalistinen, valkoiseksi rapattu sairaalarakennus vuodelta 1939. Paikalla oli kunnansairaala jo vuonna 1911.

Kunnallisen sosiaalitoimen historiaa.

7 Vanha pappila, Pappilanniemi

Loimijoen rannalla sijaitseva entinen pappilan päärakennus. Rungoltaan vanhemman suuren hirsirakennuksen koristeellinen uusrenessanssivuoraus on 1800-luvun lopulta. Pappila on kunnostettu kulttuurikäyttöön. Puistomaiseen pihapiiriin kuuluu lisäksi vanha pakaritupa ja viljamakasiini. Loimijoessa, Pappilanniemen tuntumassa, sijaitsee Helenansaari, joka on perinteinen karkelopaikka.

Suuri 1800-luvun pappilarakennus Loimijoen rantamaisemassa.

8 Junttila, Huittinen

Maisemallisesti merkittävällä paikalla Loimijoen rannalla sijaitseva talonpoikaistilan rakennusryhmä. Suuri päärakennus on vuodelta 1910. Tilaa ympäröi tuuhea kuusiala.

1900-luvun alun talonpoikainen rakennusryhmä maisemallisesti merkittävällä paikalla.

9 Huittisten meijeri

Osuusmeijeri toiminta alkoi Huittisissa vuonna 1900. Hankkijan suunnitteleman vuonna 1922 rakennetun edustavan tuotantorakennuksen alkuperäinen ulkoasu on säilynyt melko hyvin myöhemmistä muutoksista huolimatta. Tuotantolaitokseen liittyy puinen asuinrakennus 1900-luvun alusta ja puistomaiset istutukset Punkalaitumenjoen varrella. Huittisten meijeri edusti suomalaista meijeriteollisuutta Valistuksen opetustalussa vuonna 1924. Meijeritoiminta loppui 1988. Maisemallisesti meijeri liittyy jokirannan kautta Kivirannan kartanoon.

1900-luvun alkupuolen edustava suuri meijerirakennus Punkalaitumenjoen varrella.

10 Kivirannan kartano ja kulttuurimaisema

Kustavilainen herraskartanon päärakennus on rakennettu vuonna 1791. Päärakennuksen länsipuolella oleva, alunperin maatalouskouluksi rakennettu uusrenessanssityylinen asuinrakennus on vuodelta 1895. Harmaakivinen navetta on vuodelta 1862. Siihen liittyy kivinen talli vuodelta 1890. Myös pakaritupa on samalta ajalta. Pitäjän vanhin meijeri perustettiin tilalle 1876. Kivirannan kartanon kukoistuskautta oli juuri 1800-luvun loppu, jolloin Oskar Kivi edisti kartanon toimintaa monin tavoin. Hänen tavoitteenaan oli rakentaa tilalle maakuntaa palveleva maatalousoppilaitos, mikä ei kuitenkaan toteutunut Kiven rakentamasta koulurakennuksesta huolimatta. Puistomaisesta pihapiiristä johtaa tielle koivukuja, jonka toisessa päässä on rakennusmestari Heikki Siikosen suunnittelema klassistinen makasiinirakennus vuodelta 1925. Siikonen suunnitteli samaan aikaan myös muita Kivirannan rakennuksia. Kivirannan rakennusryhmä sijaitsee Punkalaitumenjoen rannalla laajan peltoalueen ympäröimänä.

Seudun kulttuurihistoriaan monin tavoin vaikuttanut kartano, jossa rakennuksia 1700-luvulta 1900-luvun alkuun. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

11 Huhkolan kartanoalue

Vuonna 1830 rakennettu empiretyylinen herraskartanon päärakennus paloi vuonna 1972. Jäljelle jääneet puisto ja talousrakennukset muodostavat kuitenkin arvokkaan ympäristön. Pihalla oleva Huhkolan väenrakennus on aikoinaan tuotu Huittisten pikkupappilasta. Tiilirakenteinen viljamakasiini on vuodelta 1831 ja suuri kivenavetta vuodelta 1905.

Muisto seudun merkittävästä kartanosta.

12 Takkulan kartano

Herraskartanokokonaisuus, jossa päärakennus on runko-osaltaan vuodelta 1796. Rakennuksen suunnitteli aikansa huomattava fysiokraatti ja amatööriarkkitehti Gabriel von Bonsdorff. Alunperin yksikerroksinen, pohjakaavaltaan karoliininen rakennus uusittiin 1800-luvun alkukymmenillä empiren hengessä. Kuisti ja vuoraus on uusittu myöhemmin. Vellikellolla kruunattu pakarirakennus on 1700-luvulta. Talon kaksi aittaa ovat vuosilta 1732 ja 1784. Myös erikoinen luhtiaitta lienee 1700-luvulta.

Tuuhea puisto on istutettu alunperin 1700-luvulla. Kartanon päärakennuksen alla oleva rautakautinen kalmisto kertoo paikan pitkästä asutushistoriasta. Maisemallisesti kartanokokonaisuus liittyy sekä Nanhian että Ripovuoren kulttuurimaisemaan.

1700-luvun lopun kartanoympäristö, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

13 Norri, Sampu

Norrin tilan pitkä vaalea päärakennus on 1800-luvulta. Sen pihapiirissä on vanhaa puustoa.

Talonpoikaistilan päärakennus valtakunnallisesti merkittävässä rakennetussa kulttuuriympäristössä.

14 Nanhian kulttuurimaisema

Sammunjoen varteen syntynyt Sammun ja Nanhian kylien asutus on todennäköisesti peräisin esihistorialliselta ajalta, mihin viittaavat löydetty kaksi rautakautista kalmistoa sekä Keikyään johtavan tien varrella oleva Kärjäjämäki. Tien länsipuolelle jäänyt Takkulan kartano kuuluu tähän maisemaan, joka jatkuu edelleen Karhiniemen suuntaan. Yksittäisistä rakennuksista ovat mainittavia Kylä-Juusela, Ytti, Mäki-Juusela (päärakennus 1800-luvun lopulta), Ali-Juusela (päärakennus 1900), Yli-Juusela ja Hemmo. Rakennukset sijaitsevat kauniisti jokeen laskeutuvien viljelysten reunoilla.

Ikivanhaa kyläasutusta vanhoine rakennuksineen jokimaisemassa, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

15 Ytti, Nanhia

Ytin talon pihasta on löydetty viikinkiajan esineistöä. Kylätien varrella sijaitseva päärakennus on vuodelta 1894, mutta sen nykyinen klassistinen ulkoasu periytyy vuoden 1927 korjauksesta. Puistomaisessa pihapiirissä on luhti 1800-luvulta ja aitta, joka on rakennettu ennen vuotta 1795. Raitin varrella on tiilinen makasiini vuodelta 1934.

Vanha talonpoikaistila esihistoriallisella asuinpaikalla, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

16 Seppä ja Huru, Sampu

Sepän kaksikerroksinen päärakennus on valmistunut vuonna 1919 arkkitehti Ilmari Launiksen piirtämänä. Rakennuksen pihajulkisivu jäljittelee barokkiklassismin kartanoarkkitehtuuria.

Keikyän tien toisella puolen sijaitseva Huru liittyy Ripovuoren viljelymaisemaan. Sen mansardikattoinen päärakennus on vuodelta 1923. Tilan toinen asuinrakennus on 1800-luvulta.

1900-luvun alkupuolen maatila-arkkitehtuuria, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

17 Kokemäenjoen kulttuurimaisema

Ympäristöstään voimakkaasti kohoavat Ripovuoren kalliot tarjoavat harvinaisen näköalan Kokemäenjoen edustavimpaan viljelymaisemaan. Ripovuoren esihistoria on hämärän peitossa, mutta on ilmeistä, että se on ollut jo muinoin huomattava paikka. Nuorison kokoontumispaikkana se on toiminut pitkään ja ensimmäinen tanssilavakin on toiminut jo 1900-luvun alussa. Vuonna 1942 vuoren laelle valmistui aseveliyhdistyksen rakentama tanssilava, joka tuhoutui tulipalossa 1998. Loimijoki, Punkalaitumenjoki ja Sammunjoki yhtyvät täällä leveään Kokemäenjokeen, joka kiertää jyrkässä mutkassa Karhiniemen kylän rantapelot. Lossiliikenne loppui 1988, kun uusi silta valmistui. Kulttuurimaisema jatkuu pohjoisessa Keikyän puolelle.

Satakunnan tunnetuimpiin kulttuurimaisemanäkymiin lukeutuva kokonaisuus, valtakunnallisesti merkittävä.

18 Karhiniemen tie

Perimätiedon mukaan Huittisten ensimmäinen kirkko olisi ollut Karhiniemessä. Kaivaukset eivät ole vahvistaneet tätä tietoa, mikä silti saattaa olla paikkansapitävä. Paikalle on pystytetty muistokivi. Kirkonpaikan läheisyydessä on Hiidenkallio, jossa on muinainen uhrilähde. Maantien varrella sijaitsevat lisäksi Unton tilan rakennusryhmä sekä Karhiniemen entinen koulu, jonka rakennukset ovat vuosilta 1913 ja 1929.

Vanhaa asutusta Kokemäenjoen rantamaisemissa.

19 Takala, Karhiniemi

Syrjässä Karhiniemen muusta asutuksesta sijaitseva maatilan rakennusryhmä, joka on säilynyt erittäin vanhakantaisessa asussa. Paritupatyyppinen päärakennus on 1800-luvulta. Siinä on säilynyt alkuperäinen vanha avokuisti. Hirsipintaiset rakennukset ympäröivät pientä pihaa.

Poikkeuksellisen hyvin alkuperäisessä asussaan säilynyt talonpoikaistalon

pihapiiri.

20 Ala-Penttilä ja Ylä-Penttilä, Huittinen

Huittisten kylän Ala-Penttilän rakennukset siirrettiin 1800-luvun loppupuolella Lauttakylästä nykyiselle paikalleen. Kokonaisuuteen kuuluvat komea punamullattu päärakennus, osittain hirrestä ja osittain kivistä rakennettu karjasuoja sekä joukko aittoja. Ylä-Penttilän vaaleaksi maalattu päärakennus on vuodelta 1871 ja aitta vuodelta 1788.

Kahden talonpoikaistilan edustavat rakennusryhmät 1800-luvulta.

21 Lauhan kulttuurimaisema

Kokemäenjoen rantaviiljelmat välillä Lauhankylä-Naarassaari, jossa maisema yhtyy Ripovuoren näkymään.

Avoin kulttuurimaisema.

22 Raijalan kylä ja kulttuurimaisema

Varhaiskeskialjalla syntynyt kylä ja siihen liittyvä viljelysmaisema. Nykyisin kyläkeskus jää Pori-Helsinki valtatie eteläpuolelle ja pääosa pelloista pohjoispuolelle. Peltojen pohjoispuolella avautuu kuivatettu Raijalanjärvi. Järven kuivatustyöt aloitettiin 1826 ja loppuunsaatettiin tälle vuosisadalle tulvaessa.

Raijalan kylän huomattavimpia yksittäiskohteita ovat Mattilan, Heikkilän, Uusi-Perttulan, Erkkilän, Kylä-Laurilan ja Pelto-Laurilan rakennusryhmät. Päärakennukset ovat enimmäkseen 1800-luvun lopun tai 1900-luvun alun asussa, mikä kuvastaa tuolloin tapahtunutta talollisten vaurastumista. Lisäksi kylässä on säilynyt muutama entinen torppa. Kylän keskustassa oleva kansakoulurakennus on vuodelta 1900.

Valtakunnallisesti merkittävä avoin kylämaisema, jossa lukuisia hyvin säilyneitä talonpoikaistilojen rakennusryhmiä.

23 Mattila, Raijala

Tuuhean kuusiaidan takaa kohoava Mattilan päärakennus on saanut nykyisen ulkoasunsa 1928. Päärakennuksen vieressä on harvinaislaatuinen yhdistetty kellari- ja luhtirakennus vuodelta 1883. Varsinainen luhti on vuodelta 1780 ja nyttemmin osana laajempaa ulkorakennusta. Komea kivinavetta on vuodelta 1894. Rakennushistoriallisesti erittäin merkittävä on tilalla säilynyt savutupa, jonka on arveltu olevan 1600-luvulta. Tilalla on myös vanha paja.

Rakennushistoriallisesti arvokas talonpoikaistilan rakennusryhmä, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

24 Pelto-Laurila, Raijala

Vuonna 1900 valmistunut Pelto-Laurilan huvilamainen päärakennus on erittäin koristeellinen nikkarityyliin luomus. Perimätiedon mukaan kauppaneuvos Victor Forselius antoi "rakennuspiirustuksiksi" ranskalaista taloa esittävän postikortin. Forselius oli aikansa johtavia maatalouden kehittäjiä ja näin ollen Pelto-Laurila toimi uusien maatalouskoneiden koetilana. Pihassa sijaitseva pakaritupa on ilmeisesti 1700-luvulta. Siinä on säilynyt puhdaspiirteinen avokuisti. Hirsiset talli-, navetta- ja meijerirakennukset ovat 1880-luvulta. Piha on puistomaisesti istutettu. Muista rakennuksista erillään sijaitsee luonnonkivistä muurattu kolmikerroksinen viljamakasiini 1890-luvulta. Läheisessä metsässä on vanhan kaskiviljelyn jälkiä, naurishautoja ja hiilikuoppia sekä rappeutunut torpan asuinrakennus.

Edustava talonpoikaistilan rakennusryhmä pihapuiston ympäröimänä, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

25 Kravioja, Ronkka

Vuosina 1803-08 kaivettu kanavauoma Ronkasta Kokemäen Ylistaron kylään. Tarkoituksena oli kiertää Kokemäenjoen kosket, mutta työ ei tuottanut mainittavia tuloksia. Alueen ensimmäiset kanavahankkeet periytyvät 1500-luvun lopulta, jolloin Huittisten kirkkoherra Mathias Tacku kaivautti Kokemäenjoen ja Kauvatsanjoen välisen kanavan.

Historiallisen ajan muinaisjäännös.

26 Mäkelä, Ronkankulma

Hyvin säilynyt torpan rakennusryhmä 1800-luvun puolelta. Paritupatyyppisen päärakennuksen ulkoasu on uutta kuistia lukuun ottamatta alkuperäinen. Hirsiset pienimuotoiset talusrakennukset rajaavat neliömäistä pihaa.

Harvinainen torppakulttuurin edustaja.

27 Kauvatsannotkon rajakivi

Huittisten, Kokemäen ja Köyliön yhteinen rajakivi. Tämä Köyliön Halkivahana tunnettu siirtokivilohkare on mainittu ensi kerran asiakirjoissa jo vuonna 1486. Nykyisin sen kohdalla on Raumalle johtavan

tien levähdyspaikka.

Historiallisen ajan muinaisjäänös.

28 Mommolan kylän kulttuurimaisema

Turun ja Helsingin valteiden risteykseen rajautuva viljelymaisema, josta erottuvat Kuikon, Kirran ja Heikkilän rakennusryhmät.

Kuikon päärakennus on vuodelta 1906, tiilinen karjarakennus on valmistunut 1921 ja lisäksi tilalla on säilynyt kaksi vanhaa aittaa. Kirran jugendtyylinen päärakennus on vuodelta 1923 ja lienee Jalmari Karhulan suunnittelema. Heikkilän päärakennus on rakennettu vuonna 1900, toinen asuinrakennus 1860 ja kivinavetta vuonna 1906. Piha on istutettu puistomaiseksi.

Kylämaisema, jossa tilojen päärakennukset 1900-luvun alusta, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

29 Härkälä, Mommola

Vanhan Turuntien ja Loimijoen välissä sijaitsee Härkälän edustava suurtilan rakennusryhmä. Päärakennus on vuodelta 1908, tiilinen navetta vuodelta 1906, luhtirivi 1800-luvulta. 1900-luvun alussa rakennetun vaunuvajan päässä on vellikello.

Edustavasti rakennettu talonpoikastilan rakennusryhmä.

30 Korkeakosken kylä

Loimijoen kulttuurimaisemaan liittyvä kylä paikalla, jossa vanha Turuntie on ylittänyt Loimijoen. Yksittäisistä rakennuksista ovat mainittavia Hurri, Ala-Ayhö, Praadi ja Kaharilan kylään kuuluva Kaharila. Kaikki päärakennukset ovat 1800-luvun lopulta. Hurrin päärakennus on suojeltu rakennussuojelulailla.

Vanhaa kyläasutusta jokivarren kulttuurimaisemassa, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

31 Loimijoen kulttuurimaisema

Loimankylästä löydetty kalmisto osoittaa jokivarren asutuksen olevan rautakautista perua. Varhaiskeskiajalla asutus Loimijokilaaksossa tiheni ja silloin syntyivät mm. Korkeakosken, Kaharilan ja Mommolan kylät. Joen vartta kulkeva tie on mainittu ensi kerran 1550-luvulla, mutta on varmaankin vanhempi. Loiman kylän kohdalla on ollut silta jo 1585. Nykyisessä maisemassa on merkittävimpanä tekijänä joenrantaviljelykset, jotka ulottuvat katkeamattomina Vampulan puolelle. Yksittäisinä kohteina kannattaa mainita Länsi-Suomen kansanopisto puistoineen, Vanhakosken ranta, Korkiakosken mylly, vanhan Turuntien ylityspaikka, Yli-Jaakkolan ja Rytin rakennusryhmä. Jälkimmäisen talon edessä on muistomerkki, joka kertoo presidentin Risto Rytin syntyneen paikalla. Rytin suuri hirsirakennus on siirretty hiljan muualle. Länsi-Suomen opisto on perustettu kansanopistona vuonna 1892. Hirsinen kaksikerroksinen päärakennus on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Se on palautettu alkuperäiseen asuunsa. Loimijoen itärannalla on Syvärannan rakennusryhmä. Jokimutkassa sijaitsee Ala-Jaakkolan tila, jonka päärakennus on vuodelta 1902, luhti vuodelta 1776 ja kolme aittaa 1800-luvun alusta. Luhdissa on kotimuseo. Uusi-Perttulan tilalla on 1700-luvulta peräisin oleva luhti sekä kaksi aittaa, joista toinen 1700- ja toinen 1800-luvulta.

Jokivarren kulttuurimaisema, jossa monipuolista rakennuskantaa, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

32 Syväranta, Korkeakoski

Harvinaisen vanhakantaisessa asussa säilynyt maatilan talouskeskus. Loimijoen rannalla sijaitsevan tilan rakennukset ovat ryhmitetyt neliömäisen pihan kolmelle sivulle. Rakennusten iästä ei ole tietoa, mutta paritupatyyppinen päärakennus lienee 1800-luvun alkupuolelta. Talousrakennuksiin kuuluu vanha luhti, aittarivi, vilja-aitta ja liiteri. Päärakennuksen, luhdin ja aitan seinät ovat vuoratut harmaantuneella päreeillä. Ilmeisesti aiemmin myös pärekattoiset rakennukset on katettu kiiltävällä pellillä. Harmaa rakennusryhmä on merkittävä osa Loimijoen kulttuurimaisemaa.

Vanhakantaisessa asussa säilynyt maatilan rakennusryhmä 1800-luvulta, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

33 Punkalaitumenjoen kulttuurimaisema välillä Hirvelä - Riesola - Rieskala - Hurula - Hakuni - Suttila

Punkalaitumenjokivarren asutus on ilmeisesti varhais- ja myöhäiskeskiaikaista perua ainakin Riesolan, Rieskalan ja Naatulan osalta. Ali-Naatulasta länteen avautuu laajahko joenvarsiviljelmä. Rieskalan Yli-Toikan päärakennus on vuodelta 1886 ja jatkettu poikittaissiivellä 1916. Riesolan kylän rakennuksista ovat mainittavia Erkkiä, Tapala ja Hekali sekä nuorisoseurantalo Kalliola. Hurulassa muodostavat Hurun tilan punamullatut rakennukset tasapainoisen kokonaisuuden.

Suttilan kylän kulttuurimaisema muodostuu Punkalaitumenjokea myötäilevästä maantiestä ja tienvarren rakennuksista, joista merkittävimpiä ovat Hakunin ja Yli-Hakunin rakennusryhmät. Joen eteläpuolella levittäytyvät Suttilan kylän pellot. Vanhojen koivujen reunustama Suttilan kylätie on säilyttänyt viehättävän luonteensa. Tien varrella sijaitsee Mikolan edustava, 1895 rakennettu päärakennus sekä kaksi vanhaa aittaa.

Jokivarren laajan kulttuurimaisema, jossa vanha asutus on jokea myötäilevän maantien varsilla.

34 Hakuni, Hakuni

Pitkä talonpoikaistilan päärakennus on 1810-luvulta. Talon suuri tupa säilytetty alkuperäisessä asussaan. Pihalla on sulkanurkkainen luhti 1800-luvulta.

Perinteisen 1800-luvun asun säilyttänyt talonpoikainen rakennusryhmä.

35 Rekikosken koulu

Rekikosken entisen kansakoulun vanhempi rakennus on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta ja uudempi 1900-luvun alusta.

Vanhaa kouluarkkitehtuuria jokivarren kulttuurimaisemassa.

36 Huhtamon kyläkirkko

Arkkitehti Ilmari Launiksen suunnittelema, vuonna 1929 valmistunut länsitornillinen basilikakirkko. Sementtitiilestä muuratun kirkon selin kattaa betoniholvi. Kirkon ympärillä on hautausmaa.

1900-luvun alun kyläkirkko.

37 Töykkälän mylly, Huhtamo

Kärkkäänjoen varrella seisova vanha myllyrakennus. Joen toisella rannalla Alastaron kunnan puolella on kansatieteellisesti merkittävä Saarikon torppa.

Vanha mylly joen rannalla.

JÄMIJÄRVI

1 Jämijärven kirkko ja ympäristö

Arkkitehti G.Th. Chiewitzin suunnittelema puinen länsitornillinen ristikirkko on valmistunut vuonna 1860. Kirkko vuorattiin 1863. Arkkitehtuuriltaan se on ajan niukkalinjaista ns. sveitsiläistyyliä, jolle on ominaista lehtisahaornamenttien käyttö. Kirkko sijaitsee näyttävästi lähellä hautausmaan ympäröimänä. Kirkkomaisemaan liittyy pappila, pappilan aitta ja museona toimiva pitäjän lainamakasiini vuodelta 1856. Kirkonkylän keskustasta johtaa kaunis koivukuja kirkkoon ja läheiseen meijeriin.

1800-luvun keskivaiheen rikaskoristeista kirkkoarkkitehtuuria Jämijärven rantamaisemassa. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Pappila

Rakennusmestari Selinin suunnittelema pappilan päärakennus vuodelta 1856. Sveitsiläistyyllisen rakennuksen vuoraus vuodelta 1863 on koristeellista nikkarin työtä ja saanut selviä vaikutteita kirkon koristemuodoista. Moniruutuinen kuisti on kulumista viistettyä tyyppiä.

Nikkarityylinen 1800-luvun pappilarakennus kirkkomaisemassa, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

3 Peijari, Jämijärven kk

Vauraan talonpoikaistilan rakennusryhmä. Peijarin asutushistoria ulottuu keskiajalle saakka. Vanhempi asuinrakennus on rakennettu ennen vuotta 1850. Rakennuksen kuisti on viistettyä tyyppiä ja vuoraus on uusrenessanssityyliä. Päärakennus on 1800-luvun jälkipuoliskolta ja vuoraukseltaan samaten uusrenessanssia. Katonharjalla on vellikello. Tilalla on lisäksi Suomen sodan aikainen talli ja aitta 1830-luvulta.

1800-luvun rakennusryhmä, jonka arkkitehtuuria leimaa rikasileminen koristelu, osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

4 Entinen Peijarin kansakoulu

Erittäin edustava uusrenessanssityylinen kansakoulurakennus vuodelta 1887. Rakennuksessa toimii tällä hetkellä pienyrittäjä. Rakennuksen pihajulkisivua on muutettu perinteisestä asusta poiketen. Pihalle on rakennettu mm. tenniskenttä.

Arkkitehtonisesti arvokas 1800-luvun lopun koulurakennus.

5 Kauppilankylän kulttuurimaisema

Jämijärven rannalla kauniisti sijaitseva vanha rakennusryhmä. Alarodun aitta on eräiden tietojen mukaan 1600-luvulta ja myös Sipilässä on vanhoja aittoja.

Vanhaa talonpoikaisarkkitehtuuria järvmäisessä.

6 Palokoski - Majanlahti - Palolahti kulttuurimaisema

Maisema, jossa Jämijärveen laskeutuvat pellot ja Naurisjoen kohdalla laajenevat viljelykset muodostavat kauniita näkymiä. Palokosken graniittikvaadereista rakennettu yksiaukkoinen kivilta on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta.

Avoin kulttuurimaisema, jossa vanha kivilta.

7 Vihun kansakoulu, Vihu

Vuonna 1913 rakennettu jugendtyylinen koulurakennus.

1900-luvun alun kouluarkkitehtuuria.

8 Narvin lähteet, Mielähti

Uhrilähde, jolla katsottiin pakanallisella ajalla olevan parantavia voimia. Lähdeveden tehoon uskottiin vielä 1800-luvullakin.

Historiallista arvoa omaava lähde.

9 Hämeenkankaan tie

Mahdollisesti jo keskiajalla syntynyt kangastie Mouhijärven Häijäältä Kyröskoskelle ja sieltä helppokulkuisia Hämeenkankaan- ja Pohjankankaan hiekkaharjuja pitkin Niinisalon ja Karvian kautta Pohjanmaalle. Raivattuna tienä se mainitaan jo vuonna 1556. 1650-luvulla se levennettiin ja parannettiin ratsu- ja postitieiksi. 1700-luvun alussa Jämijärven Soinin kautta kulkenut tienosa siirrettiin ylemmäs Harjulle. Hiekkapohjaisena tie on säilyttänyt paikka paikoin hyvin vanhan maantien luonteen. Kohde jatkuu Kankaanpään ja Karvian puolella.

Keskiajan tärkeimpiin kuulunut tielinja. Valtakunnallisesti merkittävä.

10 Pitkälähdän kulttuurimaisema

Mutkittelevan tien ja Jämijärven Pitkälähdän väliin jäävä viljelysmaisema.

Avoin kulttuurimaisema, jota halkoo mutkitteleva tielinja.

11 Kontin kulttuurimaisema

Keskiajalla kyröläisten uudisraivaajien asuttama saarimainen muodostelma, joka on yhteydessä mantereeseen kahdella kapealla kannaksella. Tilusteiden varsilla sijaitsevat rakennukset ovat harvakseltaan eri puolilla Konttia ja viljelykset laskeutuvat loivasti Jämijärveen. Kontin talon aitta on erittäin vanha, eräiden arvioiden mukaan peräti 1500-luvulta. "Mantereen" puolella sijaitseva Kontin koulu on vuodelta 1917.

Omaleimainen kulttuurimaisemakokonaisuus, jossa tien varrella vanha aitta.

KANKAANPÄÄ

1 Kankaanpään kirkko

Intendentinkonttorin 1834 suunnittelema ja vuosina 1834-39 rakennettu puukirkko. Matti Kuorikoski oli aiemmin laatinut kirkkoa varten hyvinkin samantyyppiset piirustukset. Pohjamuoto on tasavartinen, sisänurkista viistetty risti, johon lännessä liittyy torni. Sisätilassa keskikupoli kohoaa ristivarsien tynnyriholveja ylemmäksi. Ulkovuoraus on vuodelta 1845. Tyyliilaisesti kirkko edustaa puhdaslinjaista empireä. Arkkitehti Kauno S. Kallion suunnittelema korjaustyö valmistui 1936. Vuonna 1988 kirkko peruskorjattiin arkkitehtitoimisto Heikki Elomaan suunnitelmien mukaan. Kirkon sisätila palautettiin tällöin alkuperäiseen asuunsa. Kirkko sijaitsee mäellä erittäin hallitsevalla paikalla näkyen kauaksi Ruokojärven taakse.

Empirekauden komea puukirkko hallitsevalla paikalla. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Alakylä ja Ruokojärven kulttuurimaisema

Vanha Kankaanpään kylä, joka asutettiin jo 1500-luvulla edustaen näin seudun vanhinta asutusta. Oukarin päärakennuksen runko lienee 1700-luvulta (peruskorjattu 1990-l.), Vanha-Hongon päärakennus vuodelta 1840 ja aitta vuodelta 1810 sekä Päiviken päärakennus 1800-luvulta. Kylä sijaitsee edustavasti Laviantien ja Ruokojärven välissä järveen viettävällä rinteellä. Ruokojärven rannassa sijaitseva Kelminmäki on ikimuistoinen nuorten kokoontumispaikka.

Kylän rakennusryhmä ja rantapellot muodostavat yhdessä Kankaanpään kirkon kanssa merkittävän maisemakokonaisuuden. Kirkon itäpuolella maisemakokonaisuuteen liittyy Mäkilylän vanha käsityöläisalue sekä Kärjen vanhan maatilan rakennusryhmä, jossa vanhempi asuinrakennus

on 1800-luvun alkupuolelta ja uudempi 1800- ja 1900-luvun vaihteesta.

Seudun asutushistorian kannalta arvokas kylä, jossa paljon perinteistä rakennuskantaa tiiviinä kokonaisuutena. Valtakunnallisesti merkittävä.

3 Hautausmaa

Kankaanpään hautausmaalla sijaitseva vanha paanukattoinen ruumishuone on vuodelta 1890. Kankaanpään siunauskappeli on valmistunut vuonna 1956 arkkitehti Matti Haapalan laatiman suunnitelman mukaan.

Sakraaliarkkitehtuuria vanhalla hautausmaalla.

4 Lääkärintalo

1900-luvun alussa rakennettu kunnanlääkärin virka-asunto sijaitsee puistomaisessa ympäristössä entisellä sairaala-alueella. Mansardikattoinen rakennus on nykyisin Kankaanpään kansalaisopiston käytössä.

Virka-asuntoarkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

5 Musiikkiopisto

Vuonna 1938 rakennettu tornillinen funkistalo rakennettiin 1938 VPK:n käyttöön. Se on toiminut sekä paloasemana että kunnantalona. Rakennuksessa toimii nykyisin Kankaanpään musiikkiopisto.

Funktionalistista laitosrakentamista pienessä mittakaavassa.

6 Rauhankadun omakotialue

Keskuskadulle kaartuvan Rauhankadun varrella on yhtenäinen puolitoistakerroksisten omakotitalojen ryhmä. Se liittyy luontevasti vieressä Keskuskadun saman mittakaavan mukaan rakennettuihin asuin- ja liikerakennuksiin. Näistä yksi on kuvanveistäjä Kauko Räikkeen ateljeetalon, joka valmistui 1952. Suunnittelijana oli taiteilijan veli, arkkitehti Kalle Räike.

Yhtenäinen jälleenrakennuskauden omakotialue keskustan tuntumassa.

7 Kankaanpään tori ja Keskuskadun liikerakennukset

Kankaanpään tori on kaupungin toiminnallinen keskus, johon liittyvät Keskuskadun liikerakennukset. Keskuskadun ja torin kulmassa sijaitsee entinen Suomen Yhdyspankin liiketalo, joka on rakennettu 1950-luvulla Jaakko Tähtisen mallipiirustusten pohjalta. Punatiilinen Postelli on entinen postitalo 1930-luvun alusta. Jälleenrakennuskauden liikerakentamista edustavat Kauppa Oy:n liikerakennus vuodelta 1949, Osuuspankin liikerakennus vuodelta 1951 sekä Kankaanpään ensimmäinen aravakerrostalo 1950-luvun alusta. Kokonaisuuteen liittyy Keskustan koulu vuodelta 1953. Nelikerroksinen kivikoulu rakennettiin arkkitehtuurikilpailun tuloksena arkkitehti Hannu Vainion suunnitelman mukaan.

Kankaanpään liike-elämän perinteinen keskus, joka on saanut pääpiirteensä jälleenrakennuskaudella.

8 Seurakuntakeskus

Kankaanpään seurakuntakeskus on rakennettu vuonna 1971 arkkitehtien Kaija ja Heikki Sirenin laatiman suunnitelman mukaan. Seurakuntakeskukseen liittyy samassa korttelissa työntekijöiden asuinrakennukset. Tasakattoisten rakennuksien arkkitehtuurille antavat leimansa punatiilen ja betonin pelkistetyt muodot.

1970-luvun julkista punatiiliarkkitehtuuria "kankaanpääläisittäin".

9 Kankaanpään kaupungintalo, Hallituskatu 1

Arkkitehdit Kaija ja Heikki Siren ovat suunnitelleet Kankaanpään kaupungintalon, joka valmistui 1967. Puistomaiselle honkia kasvavalle tontille sijoitetun rakennuksen julkisivut ovat punatiiltä. Katujulkisivua hallitsee nauhaikkuna-aihe, puistojuksivuvia porrastetut, pelkistetyt tiilimassat. Kaupungintalon suunnittelu käynnisti Kankaanpäälle tunnusomaisen julkisten rakennusten tiiliarkkitehtuurin sarjan. Sirenien suunnitelmassa on nähtävissä vaikutteita edellisellä vuosikymmenellä rakennetusta Alvar Aallon Säynätsalon kunnantalosta. Kaupungintalon naapurissa sijaitseva Kankaanpään virastokeskus vuodelta 1992 (Arkkitehtuuritoimisto Kouvo & Partanen) toistaa teemaa. Saman toimiston käsialaa on myös lähellä sijaitseva Kankaanpään taidekoulu vuodelta 1995.

Kankaanpäälle tunnusomaista virastoarkkitehtuuria punatiileen puettuna.

10 Liikuntakeskus

Vuosina 1970 ja 1975 rakennettu liikuntakeskuksen uima- ja palloiluhalli liittyy Kaija ja Heikki Sirenin Kankaanpään suunnitelmien julkisten tiilirakennusten joukkoon. Kokonaisuus on täydentynyt 1994 rakennetulla jäähallilla (Siren Arkkitehdit Oy). Uimahallin peruskorjaus ja laajennus

valmistui 1995.

Sirenien suunnittelema liikuntakeskus puistomaisessa ympäristössä.

11 Reima Oy

Reima Oy:n tiiliset tuotantolaitokset ja toimitusjohtajan asuinrakennus on rakennettu vuonna 1970 arkkitehti Timo Penttilän laatiman suunnitelman mukaan.

Modernia teollisuusarkkitehtuuria.

12 Rautatieaseman alue

Kankaanpään rautatieaseman alue käsittää asemarakennuksen lisäksi asuin- ja ulkorakennukset sekä pienehkön puiston. Rakennukset on rakennettu VR:n tyyppipiirustusten mukaan 1930- ja 1940-luvulla ja peruskorjattu 1990-luvulla.

1930-luvulla syntynyt yhtenäinen asemamiljö.

13 Mettälänkankaan asuntoalue

Laaja yhtenäinen omakotitalojen alue on rakentunut pääosin 1940-luvulta 1970 luvulle. Uudemmilta asuintaloilta ovat tunnusomaisia loivat harjakatot.

Yhtenäinen omakotialue 1960-luvulta.

14 Justeerin asuntoalue

Justeerin asuntoalue rakennettiin kaupungin vuokratuotantona vuosina 1963-66. Se oli tuolloin laajassa harvinaisena kokeilualue, jossa kokonaisuus muodostui sekä rivi- että omakotitaloista.

Yhtenäinen vuokratuotantoalue 1960-luvulta.

15 Myllymäen omakotialue

Myllymäen laaja, yhtenäinen omakotialue on rakennettu 1960-luvulla professori Olli Kivisen laatiman rakennuskaavan mukaan. Matalat rakennukset sijaitsivat ruotomaisesti suojaisten tonttikatujen varilla.

Aikansa asuntoarkkitehtuurin ja aluesuunnittelun edustava näyte.

16 Tupavainion asuntoalue

Maaseudun keskusrakennustoimisto suunnitteli Tupavainion yhtenäisen rivi- ja omakotialueen 1959. Loivassa rinnemaastossa sijaitsevien rakennusten pihamaat on istutettu vehreiksi. Alue on laajassa maakunnan vanhimpia.

Laajassa varhaisimpia moderneja omakotialueita.

17 Kappalaisen pappila

Vuonna 1905 rakennettu uusrenessanssityylinen pappilan päärakennus. Se toimii nykyisin seurakunnan kerhotilana.

Kirkollista virkataloarkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

18 Kansanopisto

Pohjois-Satakunnan kansanopisto on perustettu vuonna 1909. Tulipalon tuhattua opiston vanhan päärakennuksen, rakennettiin nykyinen opistorakennus 1928 ajan klassisistiseen henkeen arkkitehti Elias Paalasen suunnitelman mukaan. Opistorakennusta vanhempi, jugendtyylinen asuntolarakennus on vuodelta 1914. Myöhemmin rakennusryhmää on täydennetty asuntolalla ja uudella päärakennuksella. Vanha opistorakennus on peruskorjattu vuonna 2003. Rakennukset muodostavat Ruokojärven rantamaisemassa arvokkaan kokonaisuuden.

Opistoarkkitehtuuria 1900-luvun alun klassismin henkeen.

19 Vanha-Narvi, Narvi

Ruokojärven etelärannalla sijaitsee Vanha-Narvin tilan rakennusryhmä, jossa jugendvaikutteinen päärakennus on vuodelta 1922. Läheisen Seppälänlahden rantamaat ovat kauniista katajaketoa.

Eheä talonpoikaistilan rakennusryhmä kauniissa järvimaisemassa.

20 Hapuan kulttuurimaisema

Karvianjoen, Pitäjänjoen ja Hapuanjoen varsilla aukeava laaja viljelyaukea. Jokivarresta on löydetty kivikautisia asuinpaikkoja. Yksittäisistä rakennuksista on mainittava Joukasen talouskeskus, jonka päärakennus on 1860-luvulta Karvianjoen rantamaisemaan liittyvä Hakalan talon päärakennus sekä Rajasalonseläällä vanha Rajasalon talouskeskus, jonka päärakennus on jugendvaikutteinen. Maisema-alueen keskellä kohoaa pieni Piiskurinmäki, joka on muinoin ollut rangaistuspaikkana.

Pitkän asutushistorian omaava jokivarren viljelymaisema vanhoine

rakennuksineen.

21 Kyynärjärven kulttuurimaisema

Pohjanmaantien, Karvianjoen ja Pukanluoman väliin jäävä vesijättö, jonka ympärillä on kauniita peltoaukeita. Vanhatalon rakennusryhmä sijaitsee metsäsaarekkeessa. Pukanluoman yli johtava yksikaarinen kivisilta on vuodelta 1898.

Vesijätön leimaamaa kulttuurimaisemaa.

22 Karvianjoen kulttuurimaisema

Karvianjoki virtaa loivasti mutkitellen läpi niitty- ja viljelysmaiseman. Alueen pohjoisosassa jokirannat, jotka kohoavat äyräsmäisinä ovat metsien reunustamat ja joki on säilyttänyt luonnontilaisen luonteensa. Asutus seuraa jokivartta ylempänä rinteillä teiden varsilla. Vanhaa rakennuskantaa on Lankosken, Laurin ja Honkasalon tiloilla. Karvianjoen rantamaisemaan liittyvän Luomaniemen vanhan talonpoikaistilan rakennukset sijaitsivat neliomaisen pihan ympärillä. Uusrenessanssivaikutteinen päärakennus on 1800-luvun lopulta.

Joensuunmaisemaa vanhoine rakennuksineen. Valtakunnallisesti merkittävä.

23 Venesjärven kulttuurimaisema

Venesjärven tiheähkösti rakennettu kyläkeskus muodostaa omaleimaisen kokonaisuuden. Kyläkuvassa merkittävä entinen V.V. Lehtisen kauppa on peruskorjattu asuinkäyttöön. Kylälle ominaista kuistimallia on Junnilan, Mattilan, Yrkkölän ja Rikalan päärakennuksissa.

Vanha kyläkeskus, jonka rakennuksilla omaleimainen ilme.

24 Veneskosken kulttuurimaisema

Veneskosken kylässä Karvianjoki mutkittelee vuolaana jyrkkien rantapenkereiden lomassa. Koskimaisemaa on puolisen kilometriä ja alueella on aikoinaan toiminut neljä myllyä ja sahalaite. Jäljellä on yksi, osin raunioitunut mylly 1880-luvulta. Viljelyalat ovat varsin pieniä ja asutus sijaitsee ylempänä rinteillä. Vanhaa rakennuskantaa on mm. Kaapan, Nylundin ja Kuninkaisten tiloilla. Kylässä on säilynyt vanha kansakoulurakennus. Karvianjoen yli johtava kolmikaarinen maantiesilta on rakennettu vuonna 1918. Vuonna 1938 liikenteelle avatun Haapamäen-Porin radan rautatiesillat hallitsevat myös jokimaisemaa.

Koskenvarsimaisema, jossa jälkiä vanhasta mylly- ja sahakulttuurista.

25 Karvianjoen kulttuurimaisema Veneskosken kylän eteläpuolella

Veneskosken kylän eteläpuolella Karvianjoki halkoo alavaa peltomaisemaa muodostaen välillä jyrkkiä rantatörmäitä, ympäröiviä viljelysaluita korkeammalla olevia piittoja, kunnes se vuolaan Majankosken jälkeen levittäytyy Kynäsjärveksi. Järvenrantamaisemaa hallitsevat laajat vesijättöalueet.

Alueelle tyypillinen jokivarren vaihteleva kulttuurimaisema.

26 Vihteljärven kulttuurimaisema

Kuninkaanlänteenjoen, Vihteljärven, Isojoen ja Kaukojärven rannalla levittäytyvät laajat viljelymaisemat. Maiseman muotoutumiseen on vaikuttanut järvienlasku 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Yksittäisistä rakennuksista on mainittava klassisistinen seuratalo Toukola vuodelta 1936 sekä Seppälä-Puuskan ja Puuskan tilojen rakennusryhmät 1900-luvun alkupuolelta. Edustavan kokonaisuuden muodostaa myös Ruonilan tilan rakennusryhmä vuosisadan vaihteesta. Samanlainen Vihteljärvelle tyypillinen kuisti on myös Koskelan päärakennuksessa. Suodenniemenlehtien johtavan tien varrella on Voipion vanha rakennusryhmä, johon kuuluu kaunis kuistinen päärakennus 1800-luvulta, vanha luhtiaitta, navetta ja hirsinen makasiini. Rajahalmeen pihapiiriin kuuluu vanhan torpan lisäksi aitta ja riipi. Mattilan aitat ovat peräisin 1700-luvulta. Sikalan klassisistisessa pakarirakennuksessa on aikoinaan toiminut mm. kansakoulu. Etelämpänä sijaitsee maisemallisesti edustavasti Ruonin entinen kansakoulurakennus vuodelta 1930 sekä Kouran tilan rakennusryhmä, jonka kaksi asuinrakennusta ovat vuosilta 1904 ja 1915. Tilakokonaisuuteen kuuluvat lisäksi kivinavetta vuodelta 1909 sekä kivinen vilja-aitta. Kulttuurimaisema jatkuu edelleen Lavian kunnan puolella.

Valtakunnallisesti merkittävä laaja viljelymaisema, jossa paljon perinteistä rakennuskantaa.

27 Kuninkaanlänhe

Kyrönkankaan tien varrella sijaitseva lähde, joka oli tietä käyttävien suosittu pysähdyspaikka. Nykyisen nimensä lähde sai kuningas Adolf Fredrikkin pysähtyessä sen partaalle vuonna 1752. Parhaimmillaan Kuninkaanlänhteestä pulpuava vesi pyöritti seitsemää myllyä.

Historiallinen lähde keskiaikaisen kangastien varrella. Valtakunnallisest merkittävä.

28 Kyrönkankaan tie

Keskiaikainen kangastie, joka tulee Jämijärveltä ja jatkuu Karvian puolelle. Kohteen historia on esitetty Jämijärven kohdalla.

Keskiajan tärkeimpiin kuulunut tielinja. Valtakunnallisesti merkittävä.

29 Niinisalon varuskunta-alue

Niinisalon varuskunta-alueen keskellä on puolustusvoimien kertausharjoituskeskukseksi vuonna 1935 rakennettu kasarmirakennus. Funktionalistinen lamellirakennus suunniteltiin puolustusministeriön rakennusosastolla, arkkitehtina Kalle Lehtovuori. Lehtovuori suunnitteli myös muut varuskunta-alueen rakennukset 1930-luvulla. Lamellikasarmia on peruskorjattu 1960-luvulla ja viime vuosina. Sotilaskoti on entinen lottakahvila 1940-luvulta. Se on kunnostettu 1990-luvulla alkuperäistä arkkitehtuuria vaalien. Vieressä oleva esikuntarakennus on entinen lottien asuinrakennus ”Impilinna” vuodelta 1941. Varuskunta-alueen vanhin rakennus on 1930-luvun alussa rakennettu komendantin toimisto. Niinisalon varuskunnan sairaala on rakennettu vuonna 1937. Se on säilyttänyt hyvin aikakautensa funktionalistisen ilmeen. Suuret hevostallit on rakennettu 1930-luvun lopulla. Ne ovat säilyneet isätiloiltaan alkuperäisinä ja ovat yhä tallikäytössä. Uutta arkkitehtuuria alueella edustavat Puolustusvoimien Kansainvälinen Keskus vuodelta 1992 (Arkkitehtitoimisto Marjukka ja Hirvo Tyynilä) sekä 2001 valmistunut Muonituskeskus, jonka on suunnitellut Arkkitehtitoimisto C.J.N Oy.

Funktionalistisen kauden edustava varuskunta-alue, joka on katsottava valtakunnallisesti merkittäväksi.

30 Niinisalon varuskunnan asuntoalueet

Niinisalon varuskunta-alueella on edustava valikoima yhtenäisesti rakennettuja asuntoalueita kolmelta vuosikymmeneltä. Näistä on vanhin 1937 rakennettu aliupseerien asuntoalue Rantakylä. Ns. Susitalot on rakennettu 1948-49 ja selvaag-menetelmällä rakennetut asuintalot 1957-58. Kerrostalo ”Neljäseiska” on rakennettu 1950-luvulta.

Funktionalistisen varuskunta-alueen yhtenäiset asuntoalueet, joita ympäröivät mäntyvaltaiset kangasmaat.

KARVIA

1 Karvian kirkkoympäristö

Salomon Köykän (Köhlström) vuosina 1789-1798 rakentama puinen pitkäkirkko. Kirkon pitkille sivuille oli alkuaan liitetty runkokuonetta kapeammat ja matalammat kylkirakennukset, eteinen ja sakaristo. Vuonna 1837 ristivarret sisustettiin kirkon laajennukseksi ja 1843 niihin laitettiin lehterit ja kirkko maalattiin sisältä. Tämä C.G. Diederichsin suorittama illusorinen maalauskoristelu on säilynyt; alttariseinälle ja ikkunoiden ympärille on maalattu värikkäät verhojäljitelmät. Eteinen rakennettiin 1870. Viimeinen suuri korjaus suoritettiin 1952, jolloin kirkkoa laajennettiin eteisen päältä lisätilan saamiseksi urkupervea varten. Tämä muutos vaikutti melkoisesti aiemmin tasapainoisen kirkon mittasuhteisiin. Pohjalaistyylinen tapuli vuodelta 1806 on Köykän vävyn, Siimoni Juvellin rakentama. Kirkko ja tapuli sijaitsevat kivimuurin ympäröimällä vanhalla hautausmaalla. Tapulin vieressä seisova hirsinen lainamakasiini vuodelta 1855 on toiminut kotiseutumuseona vuodesta 1957. Kirkon takana olevalle vanhalla ”toriplassille” on siirretty ulkomuseoksi Karvian pappilan entinen kirkkotalli, savupirtti, puorirati, paja ja riihi sekä Lehtisen asuinrakennus.

Hallitsevalla paikalla sijaitseva kuulun kirkonrakentajan puukirkko 1700-luvulta. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Karvian entinen kunnantalo

Alkuaan kauppahuoneeksi rakennettu talo, jossa Karvian ensimmäinen kansakoulu aloitti toimintansa 1887. Myöhemmin rakennus oli Karvian kunnantalona 1942-1973. Rakennuksen toinen kerros on 1950-luvulta.

Vanha talo, jolla monipuolinen käyttöhistoria.

3 Nuorisoseurantalo Sampola

Karvian Nuorisoseura on perustettu vuonna 1911. Omaa seurataloa ryhdyttiin rakentamaan pian tämän jälkeen ja Sampola vihittiin käyttöön 1913. Siellä pidettiin jo samana vuonna sortokauden eduskuntavaalit. Taloa on myöhemmin laajennettu näyttämösiivellä 1930-luvulla. Samalta ajalta on piharakennus putkatiloiheen. Rakennus on hiljattain peruskorjattu.

Komea seurantalo 1900-luvun alusta.

4 Hautala, Kantti

Hautalan tilan pohjalaisvaikutteinen päärakennus on 1800-luvun puolelta välin. Pihapiirissä on säilynyt vanha luhti.

1800-lvun talonpoikaisarkkitehtuuria.

5 Kantin saha- ja myllyalue

Myllykosken niskassa oleva kaksiraaminen saha sai privilegionsa 1846. Sahatoiminnan loputtua tämän vuosisadan alussa se on toiminut myllynä. Vuonna 1920 koskeen perustettiin Kantinkosken sähkölaitos. Osaksi kivillä holvatus sillan ympärillä on säilynyt vanha myllynpohja ja entinen saharakennus. Myllytoimintaa kosken varrella on ollut 1700-luvulta 1920-luvulle. Rannat ovat rehevän joenvarsikasvuston peitossa. Vanha myllyrakennus on pahoin sortunut. Sen vieressä sijaitsevalta siltapadolta avautuu kaunis näkymä Vartin kosken rehevään maisemaan. Kantin kylässä sijaitseva Suomijoen vanha kivilta on vuodelta 1880. Sen viereen valmistui 1973 uusi silta.

Historiallinen teollisuusalue joenvarsilehdossa.

6 Kyrön skanssi, Kantti

Pohjanmaalle vievän kangastien varteen nuijasotien aikana perustettu varustus. Klaus Fleming rakennutti 1597 paikalle kaksi tykkipatteria. Vuonna 1636 kapteeni Georg Svinhufvud sai tehtäväkseen kunnostaa vallit sotilaskarkureiden kiinnioittamiseksi. Suomen sodan aikana paikalla käytiin kahakka suomalaisten talonpoikaississien ja venäläisten kasakoiden välillä. Perimätiedon mukaan Kantin talon aitassa olevat luodinreiät ovat tämän taistelun jäljiltä. Aitta on vuodelta 1710. Vieressä oleva aitta on vuodelta 1769. Skanssin lähellä on pari tervahaudan pohjaa. Maantien varrella olevan Kantin talon päärakennus on 1870-luvulta ja sen arkkitehtuurissa on havaittavissa klassisismiin piirteitä.

Historiallisen tielinjan varteen rakennettu varustus, johon liittyy monipuolista sotahistoriaa. Valtakunnallisesti merkittävä.

7 Pohjankankaan tie

Pohjankankaan tie kulkee pohjois-etelä suunnassa läpi Karvian. Hiekkapintainen kangastie on kärrytien levyinen. Kohteen historia on esitetty Jämijärven kohdalla.

Keskiajan tärkeimpiin kuulunut tielinja. Valtakunnallisesti merkittävä.

8 Kirkkojärven pohjoispään kulttuurimaisema

Karvalaisittain poikkeuksellisen laaja viljelyaukea, joka on muodostunut Karvianjoen ja Nummijoen liittymän sekä Kirkkojärven väliselle alueelle. Yksittäisistä taloista on huomattava Pihlajan päärakennus 1700-luvulta sekä Peltoniemen autio rakennusryhmä, joka on huonokuntoinen, mutta kansatieteellisesti mielenkiintoinen. Ämmälän kylässä on säilynyt myös Ojanperän hyväkuntoinen, harakkamallinen tuulimylly. Läheisessä metsässä on vanhoja tervahaudanpohjia. Sarvelan kylässä sijaitsee toimintansa lopettanut mylly, joka on rakennettu 1903. Vanhaa talonpoikaista rakennuskantaa on myös Karvianjoen itäpuolella Koivuluoman, Mustasillan ja Vähätalon tiloilla sekä maantien toisella puolen sijaitsevalla Rintamäen tilalla, jossa on myös vanha tervahaudan pohja. Kirkkojärven länsirannalla sijaitsevan Ahon tilan rakennukset ovat vanhoja. Päärakennus ja valtaosa talousrakennuksista on 1800-luvulta ja aitta 1700-luvulta.

Laaja kulttuurimaisema, jossa runsaasti vanhaa rakennuskulttuuria. Valtakunnallisesti merkittävä.

9 Otavan silta, Sarvela

Sarvelan kylässä Karvianjoen ylittävä yksikaarinen kivilta rakennettiin vuonna 1885. Sen urakoi kankaanpääläinen Kustaa Lähdeksalo. Yhdessä mielenkiintoisen joenvarsikasvuston kanssa silta muodostaa kauniin maisemakohteen.

Kivityön mestarinäyte 1800-lvun lopulta.

10 Niskaniemi, Sarvela

Karvianjärven rannalla sijaitseva talonpoikaistilan talouskeskus, jossa päärakennus ja luhti edustavat perinteistä rakennustapaa.

Talonpoikaisarkkitehtuuria järvimaisemassa.

11 Mäki-Niskala, Sarvela

Jalasjärvelle johtavan tien varrella sijaitseva tasapainoinen

talonpoikaistilan rakennusryhmä, joka on hyvin säilyttänyt alkuperäisen 1800-luvun luonteen. Tien toisella puolen on vuonna 1883 rakennettu aitta, jonka katolla on taidokkaasti taottu tuuliviiri.

Tasapainoinen talonpoikaistalon rakennusryhmä 1800-luvulta.

12 Hormaluoman puromylly, Sara

Ilmeisesti vuonna 1871 rakennettu jalkamylly, joka on entisöity 1970-luvulla kaikkine varusteineen.

Harvinaistuvaa myllykulttuuria kauniisti kunnostettuna.

13 Niemenmaan tuulimylly, Sara

Vuonna 1850 rakennettu harakkamylly, joka on yhä käyttökunnossa. Kylätoimikunta on kunnostanut sitä. Mylly sijaitsee Karvianjärven itäreunalla ja sen valkeat siivet näkyvät kauas järven toiselle puolen.

Maisemaa hallitseva tuulimylly 1800-luvun alkupuolelta.

14 Karviankylän kulttuurimaisema

Kylä on Karvian vanhin pysyvästi asutettu kylä, joka juontaa juurensa 1600-luvun puolivälistä. Viljelykset ovat varsin pienikokoisia rantapelloja. Yksittäisistä rakennuksista huomattavimpia on Lähdeniemen (nyk. Törmä) rakennusryhmä, joka koostuu päärakennuksesta, puotirivistä, erikoisen muotoisesta makasiinista sekä vanhasta kellarista. Edelleen perinteistä rakennustapaa edustavat Rantalan, Kanniston ja Hiedanpään rakennusryhmät. Kyläkeskustan eteläpuolella on vanhaa rakennuskantaa Vähä-Karvian tilalla.

Karvian vanhinta kyläasutusta ja perinteistä rakennuskulttuuria. Valtakunnallisesti merkittävä.

15 Korpiniemen metsäkämpä

Metsähallinnon Korpiniemen kämpppä vuodelta 1935 sijaitsee Mustajärven rannalla. Kämpppä poikkeaa mataline hirsiseinineen ja korkeine harjakattoineen tyypiltään muista suomalaisista metsäkämpistä. Se vastaakin pitkälti Heikki Siikosen tilapäisasuinrakennuksen tyyppiirustusta sarjasta Pientilojen rakennuspiirustuksia.

Erikoinen, tyyppiirustusten mukaan rakennettu metsähallinnon kämpppä 1930-luvulta.

16 Vartijoiden asuintalot, Alkkia

Lakkautetun Karvian varavankilan vartijoiden koruttomat asuinrakennukset on rakennettu tyyppiirustusten mukaan 1930-luvulla. Entiselle vankila-alueelle johtaa pitkä koivukuja.

Vankilan virkailija-asuntoja 1930-luvulta.

17 Suomijärven kansakoulu

Suomijärven kaksikerroksinen kyläkoulu on rakennettu vuonna 1924 kouluhallituksen tyyppiirustusten mukaan. Yksityisomistuksessa.

Tyyppiirustusten mukaan rakennettu koulu itsenäisyyden alkuvuosilta.

18 Tuulenkylän silta

Kattilajoen ylittävä yksiholvinen kivisilta vuodelta 1906. Jykevän sillan on suunnitellut karvialainen talollinen Juho Saari. Silta on jäänyt tienoikaisun yhteydessä levähdyspaikaksi.

Jykevä kivisilta 1900-luvun alusta.

KIIKOINEN

1 Kiikoisten kirkko

Kiikoisten länsitornillinen ristikirkko on arkkitehti P.J. Glychin 1848 suunnittelema. Rakennusmestari Erkki Kuorikosken johdolla työ saatiin päätökseen 1851. Vuonna 1873 puinen kirkko vuorattiin ja maalattiin punaiseksi. Tornia korotettiin vuonna 1924 yhdeksällä metrillä arkkitehti Josef Stenbäckin 1917 laatimien piirustusten mukaisesti. Kirkko sijaitsee näkyvällä paikalla Kiikoisjärven rannalla. Kirkon lähistöllä on vuonna 1870 rakennettu lainajyvästön makasiini, jossa nykyisin toimii Kiikoisten kotiseutumuseo.

Järvimaisemaa hallitseva puukirkko 1800-luvun keskivaiheilta.

2 Tervahaudan kulttuurimaisema

Tervahaudan kylässä sijaitsee ulkomuseoalue, jonne on siirretty Myllymäen torpan päärakennus 1800-luvun alusta, 1700-luvun alkupuolella rakennettu Heikkilän torpan aitta, joka on siirretty Kiikoiisiin Mouhijärveltä 1800-luvun alussa sekä savusauna vuodelta 1812. Museo pyrkii kuvastamaan juuri Kiikoisille ominaista torppariasutusta. Museon lähellä Reunamäen tilan vieressä on säilynyt maastossa vanha

tervahaudan pohja.

Toukolan kansakoulu rakennettiin vuonna 1893 Yleisten rakennusten ylihallituksen toimittamin tyyppiirustuksin. 1950-luvun laajennuksesta huolimatta rakennus on säilyttänyt uusrenessanssipiirteensä. Venesmäen tila on erotettu Vuolteen tilasta 1905. Päärakennus on rungoltaan vuodelta 1906. Sitä laajennettiin 1932 rakennusmestari Lauri Jalosen suunnitelman mukaan. Pihapiirissä on kookas kivinavetta vuodelta 1906, vanha hirsinen aitta sekä riihi. Vanha-Vuolteen päärakennus on niin ikään 1930-luvulta (L.Jalonen). Pihapiirin toinen asuinrakennus on vanhempi.

Laaja kirkonseudun pohjoispuolella avautuva kulttuurimaisema, jossa vanhoja pihapiirejä ja hyvin säilynyt koulurakennus.

3 Kiikoisten vanha pappila, Kuorsumaa

Vuonna 1895 rakennettu uusrenessanssityylinen pappilan päärakennus. Pihapiirin toisella sivulla on perinteisempää rakennustyyliä edustava pakaritupa, joka on heikkokuntoinen. Päärakennuksen takana on villiintynyt puisto. Kumpareella sijaitseva rakennusryhmä muodostaa yhtenäisen kokonaisuuden.

Perinteisen asunsa säilyttänyt entinen kirkollinen virkatalo 1800-luvun lopulta.

4 Jaaran kulttuurimaisema

Jaaranojan ja Kiikantien varteen vanhalle mylly- ja sahapaikalle syntynyt tiivis kyläasutus. Rakennuskanta on enimmäkseen 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Lehtimäki on ollut kruununtila vuoteen 1806 saakka, jolloin siitä muodostettiin perintötila. Nykyinen taitekattoinen päärakennus on rakennettu vuoden 1920 vaiheilla. Myös Myllärin vanha kaupparakennus on taitekattoinen. Se on rakennettu n. vuonna 1930. Nykyisin Jaaran kylätalona toimiva Talonmäki on vanha työväentalo vuodelta 1905. Jaaran saha ja mylly perustettiin vuonna 1911. Sahanomistaja Anselm Saarisen 1914 rakentama Mäntymäki on Kiikoisten vanhin huvila. Pihrakennuksessa on harjoitettu monipuolista pienteollisuutta. Yli-Jaaran (Kieväri) entinen kruununtila oli 1890-1936 kievaritalona. Päärakennus on rakennettu 1880. Pihapiirissä on vanhoja talousrakennuksia. Jaaran kylän vanha kansakoulu vuodelta 1928 sijaitsee kylän keskustasta lounaaseen Kauvatsantien varrella.

Jokivarteen ryhmittynyt tiivis kyläkeskus, jossa 1900-luvun alun liike- ja asuinrakennuksia.

5 Raudun kylä ja kulttuurimaisema

Kiikoisjärven eteläpäässä avautuva viljelysmaisema. Yksittäisistä rakennuksista erottuvat Yrjö Halmisen piirtämä Majan rapattu päärakennus vuodelta 1932, Taatin rakennusryhmä, Raudun suuri puinen kansakoulu vuodelta 1913 sekä muista erillään Lähteenmäen tila, joka kuuluu Vakkalan kylään.

Laaja kylämaisema, jossa perinteistä rakennuskantaa sekä vanha koulurakennus.

6 Lähteenmäen torpparitila, Vakkala

Ainutlaatuisen hyvin säilynyt torpparitilan rakennusryhmä, jossa on vielä havaittavissa umpipihan muoto. Pisteaita on aiemmin jakanut pihapiirin satakuntalaiseen tapaan mies- ja karjapihaan. Miespihan puolella on vinttikaivo. Paritupatyyppinen vuoraamaton päärakennus on sikäli erikoinen, että sen porstuaosa on avoin, varsinaista kuistia ei ole. Pihaa reunustavat vanha luhti, sikala, navetta- ja tallirakennus, jonka keskeltä avautuu porttikäytävä pihaan sekä keittokota, joka on osin romahtanut. Pihapiirin ulkopuolella sijaitsevat aitta, ratashuone, liiteri, sauna sekä paja, jossa vuosiluku 1846. Rakennuksiet on katettu aaltopellillä Museoviraston entistämisyavustuksen turvin Rakennukset ovat osin varsin huonokuntoisia, mutta niiden kunnostus jatkuu.

Perinteisen asunsa säilyttänyt torpan rakennusryhmä, jossa nähtävillä vanhan umpipihan muoto. Valtakunnallisesti merkittävä.

7 Salomaa, Hanhineva

Perinteisessä asussa säilynyt torpan rakennusryhmä. Aiemmin rakennukset ovat olleet umpipihan muodossa. Hirsipintainen päärakennus on paritupatyyppinen ja kuistiton. Rakennuksen toisessa päässä on entinen savupirtti, joka lienee rakennettu 1700-luvun puolella (vuosiluku 1742). Pihassa on matala aittarivi, kauempana aitta, sauna ja kellari.

Harvinaisen alkuperäisessä asussa säilynyt torpan pihapiiri.

8 Huhdanpää , Niemenmaa

Paritupatyyppinen torpan päärakennus Kullaalle johtavan Porintien varrella. Huhdanpään pitkänurkkainen hirsinen asuinrakennus lienee rakennettu vuoden 1880 vaiheilla. Pihapiiriä rajaavat hirsiaitta, navetta ja

suuli.

Vuoraamaton torpan rakennusryhmä maantien varressa.

KIUKAINEN

1 Kiukaisten kirkkoympäristö

Kiukainen perustettiin Euran kappeliseurakunnaksi 1600-luvun lopulla. Kiukaisten puukirkko rakennettiin vuonna 1761 Lapin pitäjän lukkarin, Job (Juhana) Höckertin, piirustusten mukaan. Todennäköisesti Höckert sovelsi varsin vapaasti Tukholman intendentinkonttorin piirustuksia. Vuonna 1846 kirkkoa laajennettiin arkkitehti P.J. Gylichin laatimien piirustusten mukaan. Rakentajana oli mouhijärveläinen Mikko Roos. Tällöin kirkko sai myös nykyisen empiretyylisen torninsa. Viimeinen suurempi muutostyö suoritettiin 1901, kun kirkkoon saatiin urut ja lämmitysjärjestelmä.

Kirkkomaata ympäröi vuonna 1864 pystytetty kivimuuri. Myös lämpökeskus on muurattu luonnonkivestä ja sopii näin hyvin kirkkomaisemaan. Sen sijaan kirkon välittömään läheisyyteen pellole rakennettu matala seurakuntakeskus ei ole sopusoinnussa ympäristönsä kanssa.

Kirkkoa vastapäätä mäenkumpareella sijaitsee ryhmä rakennuksia, joukossa Anttilan vanha päärakennus, jossa on kulkista viistetty koristeellinen kuisti. Viereisessä pihassa on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta oleva päärakennus ja vanha luhti. Kiukaisten kirkon maisemaan liittyy sen eteläpuolisella harjanteella kohoava Kirkonkylän koulu, joka on rakennettu 1950-luvulla.

Hallitsevalla paikalla sijaitseva puinen ristikirkko näkyy kauaksi ympäröivään kulttuurimaisemaan. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

2 Iso-Pere, Kiukainen

Kahden asuinrakennuksen ja talousrakennusten muodostama talonpoikaistilan rakennusryhmä kyläraitin varrella. Iso-Pere on muinoin ollut rustholliitilana. Vanha päärakennus on uusittu vuonna 1931 ja toinen asuinrakennus on vuodelta 1914. Kivinavetan vanhimmat osat ovat vuodelta 1860. Rakennukset muodostavat kolmelta taholta suljetun pihatilan.

Vanhan rustholliitilan suljettu pihapiiri. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

3 Kappalaisen pappila, Kiukainen

Vuonna 1865 rakennettu kappalaisen virkatalo. Rakennus sijaitsee tuuhean puiston ympäröimänä Eurajoen rannalla. Pihalla on vanha kivistä holvattu kellari. Pappila siirtyi 1992 kotiseutu- ja museoyhdistyksen käyttöön.

Kappalaisen virkatalo 1860-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

4 Kiukaisten rautatieasema

Vuonna 1897 valmistunut asemarakennus. Asema on rakennettu saman piirustussarjan mukaan kuin muutkin Rauman yksityisradan asemat.

Käytöstä jäänyt asemarakennus 1800-luvun lopulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

5 Kiukaisten seurojentalo

Kiukaisten kookas, jugendtyylinen seurojentalo sijaitsee männikön keskellä. Arvi Leikarin piirtämä, vuonna 1918 valmistunut talo on kunnostettu 1980- ja 1990-luvun vaihteessa. Rakennuksen julkisivua hallitsee pitkä avoveranta.

Komea seurojentalo tasavallan synnyinvuodelta.

6 Satanahka Oy:n tehdasalue, Eurakoski

Kiukaisten ja lähipitäjien maanviljelijät perustivat 1917 Satakunnan Nahkateollisuus Oy:n raakavuotien valmistusta varten. Ensimmäinen, rakennusmestari Heikki Tiitolan piirtämä tehdasrakennus valmistui 1919. Myöhemmin aloitettiin krominahan valmistus. Tiiliset tehdasrakennukset ovat pääosin 1930- ja 1940-luvuilta. Satanahkan alueeseen liittyy tien toisella puolen tehtaan asuinrakennus Toukolinna. Satanahka lopetti toimintansa 1997 ja sen työtä jatkanut Sata Leather 2003.

Aikoinaan merkittävä nahkatehdas, jonka tehdasrakennukset 1930- ja 1940-luvuilta.

7 Mäkelän kylä ja kulttuurimaisema

Myöhäiskeskiajalla asutettu Mäkelän kylä on säilyttänyt tiiviin muotonsa Eurajoen mutkasta nousevalla harjanteella. Vanhimmat talot ovat Simula, Keski-Pere ja Iso-Antti. Ylempänä mäellä on uudempiä pientiloja. Simulan päärakennus on 1760-luvulta. Pienemmän pytinkirakennuksen

ikää ei tiedetä, mutta sen ulkoasu on turmeltu uudisrakentamisella. Kivinavetta on alkuaan vuodelta 1882. Iso-Antin vanha päärakennus vaikuttaa 1700-luvulla rakennetulta. Pitkänurkkainen, punamullattu rakennus on säilyttänyt erittäin hyvin perinteisen asunsa. Kolmelta taholta rakennettua suojaisaa pihaa rajaa lisäksi aitta ja toinen, vuosisadan vaihteessa rakennettu asuinrakennus. Perinteistä talonpoikaista rakennustapaa edustaa myös Keski-Pereen päärakennus, joka kuitenkin jo pitempään on ollut asumattomana ja siten heikkokuntoisempi. Pihapiirissä on aittoja ja vanha talli. Mäen korkeimmalla kohdalla kohoaa punamullattu kansakoulu, joka on rakennettu itsenäisyyden alkuvuosina. Se on kunnostettu rakennuksen arvoja vaalien juhlaikäyttöön.

Tiiviin muotonsa säilyttänyt kylä, jossa runsaasti perinteisen asunsa säilyttäneitä rakennuskantaa.

8 Filppula, Laukola

Laukolan kylän asutus on myöhäiskeskiaikaista perua. Filppulan rakennusryhmä sijaitsee Eurajoen rannalla muista taloista erillään. Perinteistä talonpoikaissarkkitehtuuria edustava punamullattu päärakennus on 1700-luvun alkupuolelta. Kuisti on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Pytinkirakennus on ilmeisesti rakennettu 1800-luvulla. Pihan kolmatta sivua rajaava luhti on vuodelta 1715. Sen seinässä on säilynyt luokinpaininpuu. Luhdin takana on yksinäisaitta. Tien toisella puolen ovat uudemmat navetta ja suuli.

Talonpoikaista rakennuskulttuuria 1700- ja 1800-luvulta.

9 Kiukaistenkylä

Myöhäiskeskiajalla asutettu kylä, jonka vanhimpia taloja ovat Jaakkola, Iso-Pere ja Anttila. Osa kylästä sijaitsee pellon reunassa mäenharjanteella. Jaakkolan empiretyylinen, aumakattoinen päärakennus on vuodelta 1846. Pytinkirakennus on vanhaa talonpoikaistyyliä. Mäki-Jaakkolan pitkä päärakennus on 1800-luvun alusta, kivinavetta vuodelta 1871 ja toinen asuinrakennus vuodelta 1922. Mäki-Pereen päärakennus on 1840-luvulta.

Kirkon suunnasta tarkasteltuna Kiukaistenkylän rinneasutus esittäytyy erittäin näyttävänä peltovainion takaa.

Rinteelle rakennettu vanha kylä, jossa säilynyt perinteisiä pihapiirejä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

10 Harolan kulttuurimaisema

Köyliönjoen varrelle myöhäiskeskiajalla syntynyt kylä, jonka talot ovat nyttemmin kaukana toisistaan ilman selvää kyläkeskusta. Yksittäisistä rakennusryhmistä ovat mainittavia Kleemolan, Kylä-Katilan, Mäki-Katilan ja Vainionmäen sekä Haukiojan perinteellinen talonpoikaistila jokirannassa. Harolan vanha koulurakennus on vuodelta 1906. Jokivarren kaunis viljelysmaisema laajenee jokimutkan jälkeen avarana Laihian ja Kölylpolven suuntaan.

Laajan viljelyaukion reunamille sijoittunut kyläasutus vanhoine rakennusryhmineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

11 Kölylpolven kylä ja kulttuurimaisema

Myöhäiskeskiajalla pysyvän asutuksensa saanut Kölylpolven kylä sijaitsee Eurajoen mutkassa mäenkumpareella. Kylän nykyisessä rakennuskannassa kuvastuu hyvin se voimakas kehitys, joka 1800-luvun lopulla tuli maatalouden osalle. Tähän vaikuttivat siirtyminen yhä enemmän karjatalouteen, viljelysmenetelmien kehittyminen, metsän arvon nousu ja Rauma-Peipohjan radan valmistuminen vuonna 1897. Vuonna 1878 perustettiin Kölylpolveen kunnan ensimmäinen kansakoulu. Vuonna 1882 rakennettu koulurakennus on nykyisin asuintalona.

Knuutilan uusrenessanssityylinen päärakennus on rakennettu 1900-luvun alussa. Rakennuksen koristeellista ulkoasua korostaa lasinen veranta. Pihaa ympäröi tuuhea kuusiaita.

Myös Kuusiston päärakennus on uusrenessanssityylinen ja rakennettu 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Kivinen karjarakennus on vuodelta 1901. Pihaa ympäröi tiivis kuusiaita.

Laajan puutarhan ympäröimän Iso-Kallin rakennusryhmän kaksi asuinrakennusta ovat myös vuosisadan vaihteesta. Sementtitiiliinen karjarakennus on vuodelta 1917, kanalarakennus vuodelta 1915. Pihaan johtaa koivukuja.

Männistön päärakennus on vuosisadan vaihteen tienoilta. Kivestä rakennettu karjasuoja on vuodelta 1895. Tuumin päärakennus on 1860-luvulta, mutta sen nykyasu juontuu vuoden 1909 korjauksesta. Toinen asuinrakennus on vuodelta 1853, mutta myös sen ulkoasu on vuosisadan vaihteesta. Kivinavetta on vuodelta 1929 ja makasiini vuodelta 1938. Suojattu piha on puistomaisesti istutettu. Kölylpolven kylän viljelykset liittyvät maisemallisesti Harolan, Kiukaistenkylän ja Laihian viljelysmaisemaan.

1800-luvun jälkipuolella uudistunut, rakennuskannaltaan ajallisesti yhtenäinen kyläkokonaisuus. Osa valtakunnallisesti merkittävää

rakennettua ympäristöä.

12 Laihian kylä ja kulttuurimaisema

Nyttemmin lähes kuivuneen Laihianjärven ympärille myöhäiskeskiajalla syntynyt asutus. Avaran viljelysaukean keskeltä kohoavat kahdella mäenkumpareella toisaalla Erkkilän ja Isotalon, toisaalla Järvenpään rakennusryhmät. Järvenpään kaksi asuinrakennusta lienevät 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Talon kivinavetta on Satakunnan vanhimpia. Se on rakennettu 1823 ja uusittu 1902. Pihapiirin ulkopuolella kertovat talon vaurasta historiasta kolme kookasta vilja-aittaa. Rakennusryhmän itäpuolella kohoaa kuusiaita. Laihianojan yli on rakennettu pieni kivisilta. Erkkilän pihapiiriä rajaa puoliympyrän muotoinen tiivis kuusiaita, jonka ylitse valkeat asuinrakennukset näkyvät kauas Harjavallan tielle. Päärakennus lienee 1800-luvun loppupuolelta ja komea kivinavetta vuodelta 1935. Isotalon päärakennus on 1860-luvulta, mutta sen nykyasu juontaa vuoden 1924 korjauksesta. Toinen asuinrakennus on nykyisin kanalana. Kivinavetta on vuodelta 1909.

Komeiden talonpoikaistalojen muodostama kyläyhteisö. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

13 Iso-Jaakkola, Panelia

Peltoaukean laidassa sijaitseva talonpoikaistilan talouskeskus. Tila on ollut saman suvun hallussa vuodesta 1589. Päärakennuksen runko on 1800-luvulta, vuonna 1902 se sai nykyisen uusrenessanssivuorauksen rakennusmestari Salosen muutossuunnitelmien mukaisesti. Toinen asuinrakennus on vuodelta 1921. Komea kivinavetta on rakennettu 1909. Maantieltä pihaan johtaa 200 m pitkä koivukuja.

Vanha sukutila, jonka rakennukset muodostavat eheän kokonaisuuden.

14 Panelian kirkonseutu

Panelian suurkylä syntyi varhaiskeskiajalla tai mahdollisesti jo esihistoriallisella ajalla merkittävälle liikennepaikalle Eurajoen rannalle. Panelian talonpojat rakensivat jo 1690-luvulla kyläänsä oman saarnahuoneen, joka paloi isovihan aikana. Nykyinen rukoushuoneyhdistyksen kirkko valmistui vuonna 1909 rakennusmestari O. Salosen suunnittelemana. Rakennusmateriaalina käytettiin Turajärven graniittista lohkottuja luonnonkiviharkkoja. Torni sai lopullisen muotonsa vasta 1950. Vuonna 1908 valmistui kirkon vieressä sijaitseva Panelian Osuusmeijerin jalostuslaitos. Rakennuksen pintamateriaaleina ovat punagraniitti, tiili ja rappaus. Meijerin tiloissa on Panelian kotiseutumuseo. Panelian kaksikaarinen kivistä holvattu silta on valmistunut vuonna 1832 ja on siten Satakunnan vanhimpia. Sillan vieressä kohoaa Majjalan talon luonnonkivistä muurattu suuri makasiini vuodelta 1862. Myös kyläkeskuksen pohjoispuolella sijaitsevalla Pahvo-Mattilan tilalla on komea kivinavetta 1800-luvun jälkipuolelta. Paneliankosken oloissamme ainutlaatuinen rivimylly rakennettiin ikimuistoiselle myllypaikalle 1800-luvun puolivälissä, minkä jälkeen sitä on vielä jatkettu toisesta päästä. Kivijalassa on kaiverrettuna vuosiluku 1852. Rakennuksessa toimi neljä myllyosastoa ja se oli varustettu nisukivin, rouhemyllyin ja ryynilaitoksella. Rakennuksen ensimmäinen kerros on luonnonkiveä, toinen kerros hirttä. Kyläläiset ovat viime vuosina kunnostaneet myllyä talkoovoimin. Paneliankosken Voima Oy:n sähkövoimalaitoksen rapatut tiilirakennukset valmistuivat 1921. Niitä on myöhemmin laajennettu. Panelian kyläkuvalle antavat leimansa kyläkeskustan lukuisat liikerakennukset 1920- ja 1930-luvuilta sekä toisaalta pienimuotoinen tupa-asutus, jossa vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvulta. Poikkeuksellisen taajamamainen kylä liike- ja teollisuusrakennuksineen koskimaisemassa. Valtakunnallisesti merkittävä.

15 Panelian kulttuurimaisema

Vanhalta tieltä avautuva viljelysmaisema. Tien varressa on Suomen suurin pronssikautinen rökkiöihauta, ns. Kuninkaanhautaus.

Satakunnan merkittävimpiin maisemiin lukeutuva näkymä vanhalta tieltä Kuninkaanhaudan kohdalla. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

16 Saarenmaan kulttuurimaisema

1800-luvun suonkuivatuksen seurauksena syntynyt laaja viljelysmaisema. Maisema-alueen itäreunalla on Hiukon vanha, jugendtyylinen kansakoulurakennus vuodelta 1907. Se on yhä koulukäytössä. Laaja, avoin kulttuurimaisema.

17 Haavon kulttuurimaisema

Haavon asutus liittyy saumattomasti Panelian kulttuurimaisemaan. Vanhalta maantieltä johtaa pitkä koivukuja Juholan pihapiiriin, jossa

edustava, jugendtyylinen päärakennus on vuodelta 1906. Tien vastakkaisella puolen sijaitsee Maataloustuottajien seuratalo.

Panelian kulttuurimaisemaan liittyvä kokonaisuus rakennuksineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

18 Panelian rautatieasema

Peipohjan-Rauman radan valmistuminen vuonna 1897 synnytti Panelian aseman ympärille uutta asutusta. Asemarakennus on radan valmistumisen aikainen ja edustaa tämän yksityisradan tyyppiratkaisua.

1800-luvun lopun asemarakennus.

19 Haavon koulu

Panelian aseman vieressä sijaitseva Haavon kansakoulu. Koulu on perustettu 1891. Varsinainen koulurakennus otettiin käyttöön 1924. Lisärakennus valmistui 1957.

Kouluarkkitehtuuria 1920- ja 1950-luvulta.

20 Katila, Panelia

Koivukujan päässä sijaitseva Katilan tilan uusrenessanssityylinen päärakennus on 1800-luvun lopulta. Rakennuksen molemmissa päissä olevat poikkipäädty ja niiden välinen lasiveranta leimaavat voimakkaasti talon arkkitehtuuria. Suuri kivinavetta on rakennettu 1800- ja 1900-luvun vaihteessa.

1800-luvun lopun talonpoikaista arkkitehtuuria.

21 Peltomaan entinen koulu

Ojalankulman (Peltomaan) kansakoulu aloitti toimintansa 1912. Vanha koulurakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäisen jugendasunsa.

1900-luvun alun koulurakennus.

KODISJOKI

1 Kodisjoen kirkonkylän kulttuurimaisema

Kodisjoen kirkonkylä on vaihtelevan, pienipiirteisen maiseman ympäröimä. Maisemakuvaa leimaavat monet paljaat kallionlaet ja niiden väliset peltoalueet. Viljelyalat ovat pieniä ja asutus haarautuu kirkolta eri suuntiin johtavien teiden varsille. Alueelta löydetty lukuisat muinaishaudat todistavat alueen pitkstä asutushistoriasta. Pieni kyläkeskus on säilyttänyt perinteisen ilmeensä vaikka ympäristöön sopimatonta uudisrakentamista on tapahtunut sen pohjoislaidalla ja kylän eteläosan peltoaukealla.

Pienen kunnan kirkonkylä, jota ympäröivät vaihtelevat kulttuurimaisemat. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Kodisjoen kirkko

Kodisjoen saarnahuonekunnan puinen kirkko rakennettiin alkuaan vuonna 1778, mutta hajoitettiin ja rakennettiin uudestaan 1906 raumalaisen J.F. Lindegrenin suunnitelman mukaan. Uusinnan yhteydessä pohjaltaan suorakaiteen muotoiseen kirkkoon liitettiin matalammat ristisakarot. Tyyliilisesti kirkon ulkoasu sai uusrenessanssisävyä. Kirkkotorni paloi 1943 ja uusittiin sen jälkeen. Kirkko sijaitsee vanhalla hautausmaalla. Luonnonkivinen kirkkomaan aita ladottiin ensi kerran 1830 ja laajennettiin 1889. Kirkkoportin vieressä on vanha lainajyvästön makasiini, jossa toimii tällä hetkellä kotiseutumuseo. Makasiinin seinällä on vaivaisukko Latsarus eli Kirkon Jussi. Primitiivisen puu-ukon on veistänyt Juho Nurminen vuonna 1905.

Pieni puukirkko on osa valtakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa.

3 Kodisjoen koulu

Kirkonkylän keskustassa sijaitseva rapattu koulurakennus edustaa julkisivultaan kaksi- ja kolmekymmenlukujen klassisistista linjaa. Koulua on viime vuosina lisärakennettu.

Klassisistinen koulurakennus elävässä käytössä. Osa valtakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa.

4 Mikola

Mikolan pitkä paritupatyyppinen päärakennus sijaitsee edustavasti maantien varrella koivukujan päässä. Pihapiirissä on vanha aitta.

Talonpoikaistilan rakennusryhmä on osa valtakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa.

5 Kauppi

Kaupin vanha, vuonna 1768 rakennettu paritupatyyppinen päärakennus lienee Kodisjoen vanhin asuinrakennus.

Perinteisen asunsa säilyttänyt vanha asuinrakennus.

6 Kirkonkylän torpat

Tien varressa sijaitsee Ristimäen hyvin säilynyt sotamiehen torppa. Parityyppinen päärakennus lienee 1800-luvun alkupuolelta. Pihaa rajaa toiselta sivulta talousrakennus ja kolmannelta Sjömanin torppa. Samalla maellä on muitakin entisiä torppia ja käsityöläisten asuinrakennuksia. Seppä Isak Grundströmin torppa on alueelle tyyppilinen käsityöläisasumus. Paritupatyyppisen rakennuksen kuisti, julkisivut ja vesikatto on uusittu. Torppa on kunnostettu museokäyttöön. Sen suojissa on täydellinen kyläsuutarin verstaas. Pihassa on pajarakennus.

Harvinaislaatuinen torpparialue on osa valtakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa.

7 Kärjämäki

Perimätiedon mukaan kallioisella maellä on muinoin ollut kärjäpaikka. Kalliolla on noin viisi metriä halkaisijaltaan oleva kehämäinen kivirykelmä, jota ei ole kuitenkaan perusteellisesti tutkittu. Kivikehän vieressä kohoaa hyväkuntoinen mamsellimylly, joka lienee 1800-luvun jälkipuoliskolta. Yrjälän talon päärakennus on 1800-luvun lopulta. Talouskeskukseen kuuluu lisäksi toinen pienempi asuinrakennus, kivinen maitohuone sekä vanha aitta. Kärjämäki näkyy kauas kirkon suuntaan ja sen ohitse johtava tie mutkittelee kauniisti maastoa myötäillen.

Historiallinen kärjäpaikka tuulimyllyineen sekä talonpoikaistilan rakennusryhmä ovat osa valtakunnallisesti merkittävää kulttuurimaisemaa.

KOKEMÄKI

1 Kokemäen kirkko, Tulkki

Pitäjän vanha puukirkko korvattiin nykyisellä kivikirkolla vuonna 1786. Tornillinen pitkäkirkko rakennettiin Ruotsin intendentinkonttorin piirustusten mukaan, jotka olivat yli-intendentti C.F. Adelcrantzin 1778 allekirjoittamat. Kirkon länsitorni päättyy tyyppilliseen barokkikupuun ja lanterniiniin. Vuonna 1886 kirkko laajennettiin ristikirkoksi lääninarkkitehti C.J. von Heidekenin laatimien piirustusten mukaan. Suuri korjaustyö suoritettiin 1936 arkkitehti Kauno S. Kallion johdolla. Hautausmaa sijoitettiin kirkon ympärille Suomen sodan jälkeen. Kirkkomaata laajennettiin 1830- ja 1860-luvuilla. Kirkkomaan vieressä sijaitsee vuonna 1836 rakennettu harmaakivinen pitäjänmakasiini, joka sisustettiin 1936 kolme kerrosta käsittäväksi maatalousmuseoksi. Kirkon pohjoispuolella on harmaakivinen parihuone 1880-luvulta.

1700-luvun kivikirkko, johon liittyy vanha hautausmaa ja pitäjänmakasiini 1800-luvulta. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Tulkkilan koulut

Kansakoululaitoksemme varhaishistoriaan liittyvä koulurakennus on vuodelta 1877. Rakennusmestarina toimi Henrik Hendolin. Tyylikäs koulurakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäiset piirteensä ja liittyy kiinteästi kirkon kulttuurimaisemaan. Samaan pihapiiriin rakennettiin 1953 kivinen koulurakennus.

Kouluarkkitehtuuria kansakoululaitoksen varhaisvuosilta ja suurten ikäluokkien kaudelta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

3 Vanha Tulkkila

Kokemäen kirkonkylä Tulkkila on säilyttänyt kirkon ympäristössä pitkälti perinteisen kirkonkyläluonteen, jonka se on saanut 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Tulkkilan taajaväkilisen yhdyskunnan ensimmäinen asemakaava laadittiin 1927. Tulkkilantien varrella sijaitsevat liikerakennukset muodostavat vaihtelevan, eri-ikäisistä rakennuksista muodostuvan kokonaisuuden.

Vanhan kirkkotien varressa sijaitsevat kaksi Harringin I. Harjun 1800-luvun keskivaiheilta olevaa asuinrakennusta liittyvät kiinteästi kirkon maisemakokonaisuuteen. Rakennuksia on kunnostettu viime vuosina. Lähellä on myös Kotomäen tilan vanha asuinrakennus 1800-luvulta. Entisen apteekin vuonna 1908 rakennettu jugendtyylinen kulmarakennus on Tulkkilan raitin keskeinen vanha liikerakennus.

Kilkuntie 4:n klassistinen asuinrakennus on vuodelta 1939. Lähellä Kilkunkatu 8:ssa on Yli-Kilken tilan rakennusryhmä, jossa päärakennus, vaja ja maakellari ovat 1900-luvun alkupuolelta.

Ilmolan vanha liikerakennus, Teljankatu 1, on vuodelta 1931. Nykyisin ravintola- ja hotellikäytössä oleva kaksikerroksinen kivirakennus ilmentää aikakautensa klassisistista henkeä.

Suvannon talo, Tulkkilantie 39, Alkuaan eläinlääkäri Suvannolle rakennettu funktionalistinen asuinrakennus vuodelta 1937 on arkkitehti Jaakko Tähtisen suunnittelema.

Arkkitehti Katri Jansson on suunnitellut 1930-luvulla mm. Tulkkilantie 8B:n ja 1940-luvulla Haapionkatu 6:n. Uuden torin eteläreunassa

sijaitsee Liittolan maamieskoulu vuodelta 1909. Sitä on myöhemmin laajennettu.

Kirkonkylä, joka on saanut taajamaluonteen jo 1800-luvun lopulla ja säilyttänyt sen suurelta osin meidän päiviimme.

4 Entinen yhteiskoulu, Tulkkila

Vuonna 1907 perustettu Kokemäen yhteiskoulu on vanhimpia maaseudun yhteiskouluja. Koulu sijoittui entiseen, 1800-luvun lopulla rakennettuun kunnanlääkärin kiinteistöön Rakennuksen nykyasu on vuodelta 1919 (arkkitehti Onni von Zansen). Puinen jugendpiirteitä omaava koulurakennus sijaitsee kauniilla paikalla Kokemäenjoen rannalla. Vanha koulurakennus muutettiin 1954 kärjätaloksi. Juhlasalissa toimi aikanaan myös elokuvateatteri. Rakennus on peruskorjattu entistään 2000-luvun alussa. Juhlasali on nykyisin kaupunginvaltuuston istuntosali.

Suomen vanhimpiin yhteiskouluihin lukeutuva puinen koulurakennus.

5 Eelersin talo, Tulkkila

Varapastori Adrian Eelersin rakennuttama hirsinen, paritupatyyppinen talo 1800-luvun jälkipuolelta on punamullattu. Ikkuoiden vuorilaudat lienevät 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Kaupungin omistama kiinteistö on nykyisin yhdistyskäytössä.

1800-luvun perinteisen asun säilyttänyt asuinrakennus.

6 Kokemäen seuratalo ja muuntamo

Useiden eri seurojen yhteistyönä rakennettiin vuonna 1931 seurojentalo, joka edusti julkisivultaan ajalleen tyyppillistä klassisismia. Rakennus paloi vuonna 2001, minkä jälkeen se rakennettiin uudestaan alkuperäiseen asuunsa. Talo sijaitsee korkealla kalliolla ja rinteiden alapuolella on kokonaisuuteen liittyvä urheilukenttä. Seurojentalon vieressä kohoaa keskiaikaista linnaa muistuttava harmaakivinen muuntamorakennus vuodelta 1922. Kokemäen Sähkö Oy:n vanhassa päämuuntamossa toimii sähkömuseo.

Klassistinen seurojentalo, joka on rakennettu talkoovoimin uudestaan.

7 Tulkkilan vanha silta

Tulkkilan vanha silta räjäytettiin ja poltettiin kansalaisodan aikana 1918. Uusi, teräsbetoninen silta rakennettiin vielä saman vuoden lopussa vanhojen virtapilarien ja maatukien varaan. Rakentamissuunnitelman oli laatinut insinööri Manne Muoniovaara ja sillan urakoi Oy Constructor Ab. Muodoltaan se on kolmiaukkoinen kaarisilta. Sen kaiteissa on harvinaislaatuiset istuinsyvennykset, joista kulkija voi ihailia Kokemäenjoen maisemaa.

Tiehallinto on nimennyt Tulkkilan betonisillan museosillaksi.

Kauniisti jokimaisemaan sijoitettu betoninen kaarisilta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

8 Vanha kivasakasti ja hautausmaa, Tulkkila

Neitsyt Marialle pyhitettyyn puukirkkoon kuulunut harmaakivinen sakaristo on ajoitettu dendrokronologisella menetelmällä 1550-luvulla rakennetuksi. Pohjoispäädyssä on tiilestä muurattua komerokoristelua. Lisäksi sakariston sisäkatteena on ristiholvi. Vanhalla hautausmaalla on yksi tiilinen ja kaksi harmaakivistä hautahuonetta.

Keskiaikaista kirkkoarkkitehtuuria uuden ajan alusta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

9 Kokemäenjoen kulttuurimaisema

Kokemäenjoen rantaviljelmät muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden aina Harjavallan rajalta Ylistaron kylään saakka. Katkeamaton asutushistoria ulottuu esihistorialliselle ajalle. Kulttuurimaisemaan sisältyy lukuisia yksittäisiä kohteita, jotka on lueteltu erikseen.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö.

10 Teljän kauppapaikka sekä Pyhän Henrikin saarnahuone ja muistokappeli, Ylistaro

Keskiaikaisella Teljän (Telja) kauppapaikalla sijaitsee keskiaikaisperäinen luhtiaitta, jonka kansanperinne on yhdistänyt piispa Henrikin toimintaan tällä seudulla. Dendrokronologinen tutkimus on todentanut vanhimpien hirsistä olevan 1400-luvulta. Vuonna 1857 aitan suojaksi valmistui tiilinen, tyyliltään uusgoottilainen muistokappeli, jonka oli suunnitellut Turun kaupunginarkkitehti P.J. Glylich 1845. Kappelin ympärillä on vanha puistoalue, jonka muoto perustuu lääninarkkitehti Chiewitzin suunnitelmaan.

Kappelin molemmin puolin asuinrakennuksia puistomaisine pihapiireineen 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Kohde liittyy laajempiin Kokemäenjoen ja Ylistaron kylän kulttuurimaisemiin.

Historiallisella kauppapaikalla kohoava varhainen monumentti. Valtakunnallisesti merkittävä ympäristö.

11 Ylistaro-Sonnila, kulttuurimaisema

Kokemäenjokeen laskeutuva alava viljelymaisema Sonnilanjoen ja Kraviojan varrella. Tämän pohjoisosaltaan ikivanhan viljelyalueen asutus- ja raivaushistoria tunnetaan usean vuosisadan ajalta. Sonnilankylässä edustaa perinteistä rakennuskantaa Krapun pääarakennus ja vanha aitta, Kylä-Setälän rakennusryhmä, Mäki-Vekaran pääarakennus sekä Mustalan tilojen rakennusryhmät. E.N. Setälä on syntynyt Mäki-Setälän talossa, mistä kertoo paikalle pystytetty muistokilpi. Tilan pääarakennus on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta, nykyisen asunsa se sai 1921. Pihapiiriin kuuluu lisäksi vanhempi pykninkirakennus, kivinen sikala vuodelta 1920 ja aitta. Myös Mustalan uusrenessanssivuorattu pääarakennus on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Lisäksi pihapiiriin kuuluu toinen asuinrakennus, aittarivi ja kivenavetta vuodelta 1897.

Peltoaukean keskellä muodostavat Iso-Horellin ja Liinaharjan rakennusryhmät kumpainenkin eheän kokonaisuuden. Jokilaakson itärinteeltä kohoaa Kupparikallio, jossa vanha, pienimuotoinen tupa-asutus sijaitsee kauniisti kaartelevan kylätien varrella.

Pitkän asutushistorian omaava kylämaisema vanhoine rakennuksineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

12 Sonnilanjoen silta, Ylistaro

Sonnilanjoen kaksiaukkoinen kivihoivisilta on rakennettu vuonna 1855 perinteiselle joen ylityspaikalle. Uuden sillan valmistuttua se on jäänyt kevyen liikenteen käyttöön.

Kivisilta 1800-luvun keskivaiheilta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

13 Malmi, Ylistaro

Vanha pappilan pääarakennus 1750-luvulta, joka myytiin 1867 rusthollari F. Malmille ja siirrettiin nykyiselle paikalleen Ylistaron kylään. Päärakennuksen nykyinen ulkoasu on lähinnä empirevaiikutteinen. Vuonna 1923 rakennusta jatkettiin pihasiivellä. Malmin suuri kivenavetta valmistui 1873. Sen rakensi "Kivi-Jaakko", joka sittemmin urakoi seudulla toistakymmentä kivenavettaa. Malmin pihapiiriin liittyy Kylä-Horellin luhtiaitta vuodelta 1827.

1700- ja 1800-luvun talonpoikaista arkkitehtuuria. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

14 Nappari, Ylistaro

Alkuaan talonpoikainen tila, joka 1800- ja 1900-luvun vaihteessa muuttui puolivuosisadaksi aateliskartanoksi. Napparin pääarakennus siirrettiin nykyiselle paikalleen 1800-luvun puolivälissä, rakennus lienee alkuaan vuodelta 1733. Vuosisadan vaihteen tienoilta on peräisin pääarakennuksen kuisti, entinen biljardihuone, huvimaja sekä valurautakaitein koristeltu pihapiisto. Pihakokonaisuuteen kuuluu lisäksi vanha aitta ja kivenavetta vuodelta 1924.

Vauraan talonpoikauskartanon rakennusryhmä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

15 Ikala, Ylistaro

Sonnilanjoen partaalla toimineen Koskisen nahkurinverstaan hirspintainen, kaksikerroksinen tehdasrakennus on vuodelta 1912. Vieressä sijaitseva pitkä, matalampi rakennus on 1870-luvulta. Siinä on aikaisemmin ollut karvaamon tiloja.

Käsityöläisverstas 1900-luvun alussa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

16 Kaisala, Ylistaro

Kaisalan vanha pykninkirakennus on 1840-luvulta. Nykyisen jugendasunsa se sai vuonna 1912 toimeenpannussa korjauksessa.

1800-luvun talonpoikausrakennus.

17 Ylistaron Matomäki ja Paistilan kylä

Ylistaron kylän pohjoispuolisella pelloilla sijaitsevaa kumpareta kutsutaan Leikkimäeksi. Kallio on muinoin ollut kylän nuorten suosittu kokoontumispaikka. Helkavalkeita poltettiin paikalla vielä 1800-luvun loppupuolella. Alueella on myös rautakautinen kalmisto. Matomäen rinteiden pienimuotoinen rakennuskanta on pääasiassa 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta joskin myös uudisrakentamista on tapahtunut. Alueelle tyypillisistä pienistä sotamiehentorpista on säilynyt mm. Eurénin pirtti sekä 1700-luvulla rakennettu Malmin rakuunanpirtti, joka tullaan siirtämään ulkomuseoalueelle. Osa rakennuksista on vanhoja käsityöläisasumuksia kuten Saarinen, Roosvalla ja Virtanen. Heikkokuntoinen Grönroosin pirtti on jo lähes sortunut.

Matomäen pohjoispuolella sijaitsevasta Paistilan kylästä on tehty lukuisia esihistoriallisia löytöjä. Mäki-Linterin, Kylä-Köönikän ja Mäki-Köönikän tiloilla on vanhaa rakennuskantaa. Mäki-Köönikän pääarakennus on 1830-luvulta.

Erikoisen miljöönnä muodostaa Paistilan kylässä Karimaan maankuulu puutarhatila, jonka raivaus on alkanut 1915. Kaunis koivukuja on vuodelta 1921.

Myös Matomäen eteläpuolella on vanhoja Ylistaron kylän rakennuksia. Maantien varrella sijaitsevan Kylä-Pertolan vanha pääarakennus on päässyt heikkoon kuntoon. Ala-Parman rakennukset ovat valmistuneet vuonna 1917 riehuneen tulipalon jälkeen. Paloilta säästyivät kaksi aittaa, joista toinen on vuodelta 1738. Yli-Parman pihapiirissä on vanha pykninkirakennus 1850-luvulta, kivenavetta vuodelta 1893 ja luhti.

Pitkän asutushistorian omaava kylämaisema vanhoine rakennuksineen ja puutarhoineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

18 Hassalan aitta

Hassalan tila mainitaan asiakirjoissa jo 1500-luvulla. Tilan pääarakennus on rakennettu 1880-luvulla. Vanha vilja-aitta lienee 1600-luvulta ja on siten lajissaan Satakunnan vanhimpia.

Poikkeuksellisen vanha hirsiaitta.

19 Kolsin voimalaitos

Arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelema Länsi-Suomen Voiman funktionalistinen voimalaitos rakennettiin vuosina 1940-47. Teknisestä suunnittelusta vastasivat insinöörit Sandsund ja Solitander. Alkuaan voimalassa oli kaksi koneyksikköä. Laitosta laajennettiin kolmannelle koneistolla 1977, minkä jälkeen teho oli 42 MW.

Funktionalistinen voimalaitos 1940-luvulta.

20 Hyyti, Kakkulainen

Kokemäenjoen rannalla sijaitseva Hyyti on vanha talonpoikainen ratsutila. Asutus Kakkulaisen kylässä on varhaiskeskiaikaista perua, joskin kylän mailta on löydetty kivi-, pronssi- ja rautakautista esineistöä. Päärakennuksen vanhimmasta vaiheesta kertoo kivijalkaan hakattu vuosiluku 1807. Nykyinen rakennus valmistui vuonna 1860. Vuonna 1896 rakennusta korotettiin ristipäädellä ja talo vuorattiin koristeelliseen uusrenessanssityyliin. Kivenavetta on vuodelta 1881, aitta ja kivinen makasiini 1800-luvulta. Piha on puistomaisesti istutettu. Kolsin voimalan rakentaminen on nostanut Kokemäenjoen pintaa Hyytin edustalla noin 11 metriä.

1800-luvun rusthollin rakennusryhmä.

21 Krootilan kylä

Vanhan kyläraitin varrella sijaitsevat Erkkilän, Ossan ja Laurin talot. Ossan pääarakennus on vuodelta 1860, suuri kuisti vuodelta 1914. Pihassa on erikoinen asuinrakennuksen ja luhdin yhdistelmä sekä 1931 rakennettu tiilinen navetta. 1800-luvun loppupuolelta oleva Laurin pitkä pääarakennus on uusrenessanssityyliin vuorattu. Ilmeisesti 1700-luvulla rakennettu vanha pääarakennus on hirsipintainen ja punamullattu. Laurin kivenavetta on vuodelta 1890.

Vanha kylä, jossa kolmen talon rakennuksia lähinnä 1800-luvulta.

22 Pyhänkorvan kartano

Kokemäenkartanon historiaan läheisesti liittyvä Pyhänkorvan kartano sijaitsee Tulkilän kylän laidassa tuuhean kuusiaidan ympäröimänä. Arkkitehti Katri Janssonin suunnittelema klassistinen pääarakennus valmistui 1933. Suuri kivenavetta on 1800-luvulta.

Klassistinen kartanorakennus 1930-luvulta.

23 Kokemäenkartanon kulttuurimaisema

Satakunnan maakunnan hallinnolliseksi keskuiseksi tarkoitettun Kokemäen keskiaikaisen linnan paikkaa ei varmuudella tunneta. Linnan on oletettu sijainneen pienellä kallioluodolla Kokemäenkartanon puiston paikkeilla. Kartano oli keskialalta lähtien läänitettyä eri suurmiehille ja sittemmin kuninkaankartanona ja säteritilana. Kartanon nykyinen, edeltäjiään vaatimattomampi pääarakennus on 1880-luvulta. Tilalle johtaa pitkä koivukuja. Kartanon alue on yhteydessä maakunnan hallinnollisen historian kaikkein keskeisempien piirteiden kanssa ja sen puistolla on suuri maisemallinen merkitys laajan peltoaukean keskellä. Osa kartanon pelloista on kaavoitettu pientaloalueeksi.

Valtakunnallisesti merkittävä kulttuuriympäristö, johon liittyy niin esihistoriallisen kuin historiallisenkin ajan muinaisjäännöksiä.

24 Forsbyn Linnaluoto

Varhaiskeskiaikainen linnavarustuksen paikka, joka on alunperin ollut

ilmeisesti vallihaudalla mantereesta erotettu Kokemäenjoen niemi.

Historiallisen ajan kiinteä muinaisjäännös. Osa valtakunnallisesti merkittävää ympäristöä.

25 Kyläkoski, Forsby

Kyläkoski samoin kuin vieressä sijaitseva Yli-Forsbyyn tila kuuluivat aikoinaan Kokemäenkartanoon. Kyläkosken kaksikerroksinen päärakennus on 1840-luvulta. Sen ulkoasua on muutettu purkamalla runko-osaa matalammat siipiosat ja vuoraamalla seinät mineriittilevyillä.

Kaksikerroksinen talonpoikaistalo 1840-luvulta.

26 Käyrä, Laikko

Käyrän pitkä paritupatyyppinen päärakennus, joka oli vanhimmlta osiltaan 1700-luvun alkupuolelta, on palanut. Pihapiirissä olevat luhti ja aitta ovat 1700-luvulta.

Talonpoikaisarkkitehtuuria 1700-luvulta.

27 Villiö-Orjapaasi kulttuurimaisema

Villiö-Orjapaaden laaja peltoaukea liittyy kiinteästi Kokemäenjoen kulttuurimaisemaan. Pellon itäsvuolta kohoavat Orjapaaden kalliot, joilla on ollut asutusta jo esihistoriallisella ajalla. Muistona tästä on Orjapaaden uhrihahde. Simulan ja Väylän talojen lisäksi kalliolla on vanhaa pienimuotoista asutusta.

Laaja kulttuurimaisema, johon liittyy ikivanhaa asutusta kallioharjanteella.

28 Simula, Villiö

Suuri talonpoikaistila, jonka päärakennus on 1830-luvulta. Ikkunoiden puitejako ja koristeellinen lasiveranta ovat 1800-luvun lopulta. Simulan tilavassa salissa perustettiin 1870 Kokemäen Maanviljelyskinkerikunta ja myös muita julkisia tilaisuuksia on sen suojissa pidetty. Pihaa rajaa pitkä 1800-luvun luhtirivi. Kookas kivinavetta on vuodelta 1891. Tilalle johtaa pitkä koivukuja pellon halki.

1800-luvun talonpoikainen rakennusryhmä.

29 Vuolteen kartano

Erittäin edustavalla paikalla Kokemäenjoen partaalla sijaitsevan Vuolteen kartanon omistajat tunnetaan 1460-luvulta. Tällöin sen omisti Satakunnan tuomari Filippus Tuomaanpoika. Kartanon nykyinen klassistinen päärakennus valmistui 1928 arkkitehti A. Tolletin suunnittelemana. Samoilta ajojen on arkkitehti af Hällströmin suunnittelema koristeellinen luhtirakennus ja tien varressa sijaitseva kivinen kuivaamo. Harmaakivinen navetta on vuodelta 1909. Pihaan johtaa koivukuja ja talouskeskuksen länsipuolella aukeaa rantaan laskeutuva viljelysmaisema.

Klassistinen kartanorakennus Kokemäenjoen maisemassa.

30 Kokemäen ulkomuseo

Kokemäkeläistä maataloutta monipuolisesti esittelevä museokokonaisuus, joka koostuu kahdeksastatoista paikalle siirretystä rakennuksesta. Yli-Pälipään päärakennuksen ympärille on ryhmitetty suurehkon talonpoikaistilan rakennukset. Lisäksi alueella on mm. tuulimylly, paja, kolipirtti, myllärin pirtti, kauvatsalaistorppa ja lukuisia aittoja.

Museoalue, jolle siirretty talonpoikaisia rakennuksia.

31 Huittisten ammatti- ja yrittäjäopisto (ent. Kokemäen maatalousoppilaitos), Kakkulainen

Kokemäen maatalousoppilaitos perustettiin vuonna 1908. Entiselle Astalan sotilasvirkatalon maille rakennettiin 1925 opiston klassistinen päärakennus arkkitehti Jussi Paatelan laatimien piirustusten mukaan. Hänen suunnittelemansa on myös 1931 valmistunut klassistinen oppilasarunkotila. Aluetta on viime vuosina uudisrakennettu.

Maatalousoppilaitoksen klassistinen opistorakennus.

32 Äimälä

Suuren talonpoikaistilan talouskeskus, jonka pihaan johtaa koivukuja. Päärakennus on valmistunut 1800-luvun puolivälissä. Ilmeisesti vuosisadan vaihteessa rakennusta laajennettiin keskiosastaan. Pihan toista sivua rajaa 1800-luvun alussa rakennettu pykninkirakennus, jonka pilasterein koristetut julkisivut ovat empirehenkiset. Tilan läpi kulkevan tilustien varrella ovat 1900-luvun alussa rakennetut vaunuvajat, kanala ja suuri heikkokuntoinen kivenavetta. Suuremman tien varressa on kaksi aittaa.

1800-luvun talonpoikainen rakennusryhmä.

33 Syyrinki, Äimälä

Hyvin säilynyt perinteinen maatilan rakennusryhmä Kokemäenjoen ja rantatien välissä. Pitkänurkkainen päärakennus on levytetty. Pakaritupa on punamullattu.

Perinteinen maatilan rakennusryhmä.

34 Ala- ja Yli-Talonen

Vuonna 1824 Talosen tila jaettiin Ala- ja Yli-Taloseksi, jotka sijaitsevat toistensa vieressä peltoaukean keskellä. Ala-Talosen päärakennus on vuodelta 1805 (joidenkin tietojen mukaan 1855) ja uusittu 1918. Pykninkirakennus on vuodelta 1831 ja uusittu 1924. Pihapiiriä rajaavat lisäksi kivikellari, hirs- ja tiilirakenteinen karjarakennus sekä aittarivi. Yli-Taloselle vievän tien varressa on vanha aitta. Yli-Talosen aumakattoinen päärakennus lienee rungoltaan 1700-luvulta. Rakennuksen ulkoasu on 1800-luvun alkupuolelta. Pihassa on päärakennuksen ikäinen kaunis luhti sekä vanha aitta.

Kahden historialtaan yhteen liittyvän talon vanhat rakennusryhmät.

35 Peipohjan kulttuurimaisema

Kohdalla, jossa Pori-Helsinki maantie ylittää Rauman radan, avautuu avara viljelymaisema sekä pohjoiseen että etelään.

Laaja avoin kulttuurimaisema.

36 Peipohjan asemayhdyskunta

Peipohjasta tuli huomattava risteysasema, kun Rauman rata valmistui 1897. Nykyinen asemarakennus on vuodelta 1918. Alkuperäisiä ovat sensijaan asemapuisto, asemapäällikön talo, ratahenkilökunnan asuintalot sekä veturitalli. Samalta ajalta on myös ylikäytävän luona sijaitseva kaupparakennus.

1800-luvun lopun asemaympäristö. Kohde sisältyy sopimukseen (9.12.1998) valtakunnallisesti merkittävien asema-alueiden suojelusta.

37 Huovintie

Keskiajan huomattaviin kuulunut tie, joka johtaa pitkin helpokulkuista hiekkakangasta Turusta Loimaan, Virttaanojan ja Köyliönjärven kautta Kokemäelle ja sieltä edelleen Lammaisten kautta Ulvinaan. Tien alkuhistoria on hämärän peitossa.

Satakunnan tärkeimpiä keskiajan kulkureittejä. Valtakunnallisesti merkittävä.

38 Pitkäjärven huvila

1800-luvun loppupuolella, n. 1880, rakennettu von Knorringin huvila on seudun varhaisimpia loma-asutuksen muistomerkkejä. Rakennuksen perustukset ovat uudet, rakennusta on korotettu, yläkerta on uusi, ainoastaan seinähirret ovat alkuperäisiä. Rakennus toimii nykyisin retkeilymajana.

Alkuperäisenä varhaista satakuntalaista huvilakulttuuria.

39 Kooman siunauskappeli, Pitkäjärvi

Pitkäjärven kangasmaastossa sijaitseva vuonna 1933 valmistunut kappeli on arkkitehti Yrjö Vaskisen suunnittelema.

Klassistinen siunauskappeli kangasmaastossa.

40 Saukonkosken vesimylly

1800-luvulta peräisin oleva myllyrakennus Sonnilanjoen yläjuoksulla on alueen myllyistä ainut, joka on säilynyt meidän päiviimme.

1800-luvun puromylly.

41 Kiettareen riippusilta

Kiettareenhaaran yli vuonna 1958 rakennettu riippusilta muodostaa yhdessä rantaviljelmien kanssa kauniin maisemakohteen.

Maisemallisesti merkittävä riippusilta.

42 Poti, Hindikkala

Potin tila siirrettiin Hindikkalan kylästä 1800-luvun puolivälissä. Uusrenessanssityylinen päärakennus valmistui 1860. Toinen asuinrakennus on vuodelta 1913 ja navetta vuodelta 1907. Rakennusten ympärillä on tuuhea pihapuusto.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun talonpoikainen rakennusryhmä.

43 Pispä, Vallila

Talonpoikaistilan rakennusryhmä, jossa päärakennus 1700-luvulta. Paritupatyyppistä rakennusta on jatkettu pihasisivellä. Rakennuksen

nykyinen ulkoasu on vuodelta 1922. Lehtevän pihan toisella puolen on talousrakennus vuodelta 1920 ja vanha luhti. Kivinavetta on vuodelta 1898. Kylätien varrella on kaksi aittaa, joista toisessa vuosiluku 1749. Talon luoteispuolella avautuu Harolan pienimuotoinen peltoaukea, jolla sijaitsevat Tessun ja Hurun tilan rakennusryhmät. Peltoaukeaa rajaa Kokemäenjoesta maapenger. Joen tällä kohden on Harolan Linnaluoto ja Pajasaari.

Talonpoikaistilan rakennusryhmä, jossa vanhimmat rakennukset 1700-luvulta.

44 Harolan Linnaluoto ja Pajasaari

Harolan Linnaluoto on perimätiedon mukaan ollut keskiajalla linnoitettu. Kolsin voimalan valmistuttua vedenpinnan nousu on peittänyt luodon osaksi. Molemmilla saarilla on rautakautinen kalmisto.

Esihistoriallisen ja mahdollisesti historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäänköksiä jokimaisemassa.

45 Raitio-Säpilä kulttuurimaisema

Raitio-nimitys tulee puisesta telaradasta, jota myöten jokialukset vielä 1200-luvulla hinattiin niemikannaksen yli. Harjun päältä kulkevalta tieltä avautuu molemmin puolin kapeat viljelysaukeat ja niiden takaa näkyy virtaava Kokemäenjoki. Yksittäisistä rakennuksista ovat mainittavia Raition kansakoulun rakennukset, joista vanhempi vuodelta 1904, Paturin aitta vuodelta 1744 sekä Säterin kartanoalue. Säterin pääarakennus on osittain purettu ja viereen on rakennettu uudisrakennus. Jäljellä on kuitenkin puisto, heikkokuntoinen pykninkirakennus sekä tyrvääläisen mestarin 1860-luvulla urakoima kivinavetta. Navetan takana on erittäin hyvin säilynyt punamullattu torppa, jonka kuistissa on viistetyt kulmat.

Pienimittakaavainen harjumaisten niemen kulttuurimaisema, jossa vanhaa rakennuskantaa maantien varrella.

46 Kynsikankaan kulttuurimaisema

Paikka, jossa Kokemäenjoki tekee täyskäännöksen on myös maisemaltaan poikkeuksellinen. Kokemäen keskustaan johtava maantie kulkee korkealla harjanteella, jolta avautuu näköala sekä joelle että länsipuolen pelloille. Niiden keskellä on Juuselan perinteinen tilakeskus. Lievikoskelle johtavan tien varrella on Mäkelän tilan kaunismuotoinen luhti. Vanhoja aittoja on lisäksi Mannunputajan, Kiviportin ja Kuopanportin tiloilla. Kiviportin kohdalla on metsässä kivinen portti, josta kulki muinoin talvitie.

Harjannetie, jonka varrella vanhoja rakennuksia.

47 Risten viljavarasto

Risten viljavarastoista osa on rakennettu 1940-luvulla liukuvalumenetelmällä. Pääosa betonisiiloista on rakennettu 1970-luvulla. Kauas näkyvä maamerkki.

48 Vitikkalan kulttuurimaisema

Rautatie ylittää Kokemäenjoen Pahakosken kohdalla. Pahakosken teräsbetoninen rautatiesilta on vuodelta 1919 (Frosterus & Gripenberg). Se on kaksikaarinen, maatuet ja virtapilari ovat graniittikvaaderein verhoituja. Sillan länsipuolella jokirannassa on 1900-luvun alussa rakennettu Risten entinen kansakoulu ja sillan itäpuolella Vitikkalan kartano ja viljelykset.

Myöhäiskeskiajalla asutettu Vitikkala oli aateliskartanona 1600-luvun alusta 1700-luvun loppuun. Tilan nykyinen klassistinen pääarakennus valmistui 1930 rakennusmestari Atte Eräsen suunnittelemana. Vuonna 1870 valmistunut kivinavetta on Kokemäen vanhimpia. Sen rakensi tyrvääläinen kivimestari. Kartano on kunnostettu matkailukäyttöön.

Avara jokivarrenmaisema, jossa kartano, koulu ja rautatiesilta.

49 Vihatussaaren kulttuurimaisema, Kyttälä

Pitkäaikaisen huvilamaisen asutuksen seurauksena Vihatussaaren rannat ovat saaneet harvinaisen tuuhean puistomaisen luonteen.

Huvilasutusta lehtevässä jokimaisemassa.

50 Heikkilä, Kyttälä

Kyttälän Heikkilä on vanha talonpoikaistila, jonka tiedetään olleen saman suvun hallussa aina 1540-luvulta. Paritupatyyppinen pitkä pääarakennus on 1700-luvulta ja sitä lienee jatkettu 1800-luvulla. Rakennuksen poikkeuksellisen koristeellinen ulkoasu lienee 1800-luvun lopulta. Pykninkirakennus on 1800-luvulta. Siinä on erittäin edustava viistokulmainen uusrenessanssikuisti vuosisadan lopulta. Sisätiloiltaan rakennus on säilynyt 1900-luvun alun asussa. Pihapiiriin kuuluu lisäksi hirsinen navetta, vaja, kuusikulmainen kaivonkehä sekä vanha aitta. Kaikki rakennukset ovat punamullattuja.

Tilan lähellä on pitkään asumattomana ollut Mattilan salirivi, jonka takaa pellot laskeutuvat kauniisti Kyttälänhaaraan.

Vanhan sukutilan komea rakennusryhmä 1700- ja 1800-luvulta.

51 Kauvatsan kirkko, Kauvatsa

Seurakunnan ensimmäinen kirkko rakennettiin 1646 Rutunan tilan maille. Kauvatsan toinen kirkko valmistui nykyiselle paikalle vuonna 1801. Vuonna 1879 se purettiin nykyisen kirkon aineksiksi. Arkkitehti C.J. von Heidekenin suunnittelema puinen kirkko valmistui samana vuonna. Tyypiltään se on länsitornillinen pitkäkirkko, johon liittyvät runkokuoneen korkuiset ristivarret. Julkisivujen koristelu on aikakaudelleen tyyppillistä kertaustyyliä. Kirkkomaan ympäröimä puukirkko sijaitsee mäenkumpareella ja näkyy edustavasti maantielle peltoaukean takaa.

1800-luvun puukirkko eheässä kirkonkylämaisemassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

52 Kauvatsan pappila, Kauvatsa

Kirkon lähellä sijaitseva uusrenessanssityylinen pappilan pääarakennus lienee samanikäinen kirkon kanssa. Pihapiiriin kuuluu punamullattu pakarirakennus.

1800-luvun loppupuolen kirkollista virkataloarkkitehtuuria. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

53 Yttilän kylä, Kauvatsa

Hyvin säilynyt kylänäkymä, joka lännessä yhtyy Kauvatsanjoen kulttuurimaisemaan. Kirkonmaällä on kirkon ja pappilan lisäksi mainittavia yksittäiskohteita tämän vuosisadan alussa rakennettu Kauvatsan kunnantalo (nyk. seurakuntatalo), Yli-Mikolan pääarakennus vuodelta 1879 ja luonnonkivistä muurattu viljamakasiini vuodelta 1858. Lähempänä Kauvatsanjokea ovat Uusi-Porran pitkä pääarakennus vuodelta 1903 sekä Ala-Reikon osin kaksikerroksinen pääarakennus vuodelta 1879.

Hyvin säilynyt kylänäkymä kirkon tuntumassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

54 Kauvatsanjoen kulttuurimaisema välillä Rutuna-Lievikoski

Viljava jokilaakso, joka avautuu laajaksi peltoaukeaksi Kauvatsankylän ja Lievikosken välillä. Yksittäisinä kohteina erottuvat Vanha-Korpelan rakennusryhmä ja koivukuja, Korpelan rakennusryhmä, Kauvatsankylä, jossa erityisesti Kleemolan vanha pääarakennus, Kossilan rakennusryhmä sekä Lievikosken kyläkeskus. Yttilän kylässä on entinen Kauvatsan meijeri. Kauvatsan meijeri osakeyhtiö on perustettu 1887 ja nykyinen meijeri rakennettiin 1900-luvun alkupuolella Valion piirustusten mukaan. Siinä toimii nykyisin maalitehdas. Rutunassa oli Kauvatsan kirkonpaikka 1646-1800. Paikalla on muistomerkki.

Laaja kulttuurimaisema, johon liittyy perinteistä rakennuskantaa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

55 Ahvenuksen kylä

Ahvenuksen kylä lienee saanut pysyvän asutuksensa jo varhaiskeskiajalla kuten useimmat Kauvatsan kylistä. Kyläkeskusta on säilyttänyt tiiviin luonteensa Hässärin ja Lompin talon ympäristössä.

Tiiviin rakenteensa säilyttänyt kylä ympäröivine kulttuurimaisemineen.

56 Lievikosken kylä, Kauvatsa

Lievikosken kylän asutus on peräisin varhaiskeskiajalta. Vuolas koski on ollut kylälle merkittävä myllyjen voimanlähteenä ja kalastuspaikkana. Vuonna 1773 vanhaan myllytoimintaan liitettiin veranvanutus. Nykyinen myllyrakennus on myöhäisempi. Kosken yli johtava kolmiaukkoinen kivisilta on vuodelta 1892. Marttilan, Heliön ja Kopion rakennusryhmät ovat tiiviisti kosken partaalla. Marttilan vuodelta 1883 oleva pääarakennus on uusittu 1937, kivinavetta on vuodelta 1886, luhti 1800-luvulta ja arkkitehti Elon suunnittelema kivinen viljamakasiini vuodelta 1924. Heliön paritupatyyppistä päärakennusta on jatkettu vinkkeliosalla. Kopion paritupatyyppinen pitkä pääarakennus on 1800-luvulta. Kyläkeskuksesta erillään on Pulvon entinen pääarakennus, joka on pitkää paritupatyyppiä.

Vanha kylä, johon liittyy myllyperinnettä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

57 Sääkskoski, Kauvatsa

Sääkskoskella tiedetään olleen mylly jo 1550-luvulla. 1650-luvulla oli kreivi Kustaa Horn tutkinut mahdollisuuksia perustaa paikalle sahamyly. Vasta 1756 kirkkoherra Nils Idman nuor. tyyppillisenä hyödyn aikakauden hengenmiehenä perusti Sääkskosken yksiraamisen, kaksitoistateräisen sahan. Saha oli toiminnassa 1860-luvulle. Sahasta on jäljellä vain maastorakenteita. Lisäksi paikalla on yksi myllyrakennus. Sillan vieressä oleva pääarakennus lienee osaksi 1700-luvulta. Sahanlahden pohjukassa

on paikalliseen kansanperinteeseen liittyvä Kanninkivi.

Historiallinen myllypaikka. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

58 Kulkkilan kulttuurimaisema

Pienimuotoiset järvenrantaviljelmät muodostavat mielenkiintoisia näkyviä. Yksittäisistä rakennuksista erottuvat Sääksjärven kansakoulu 1910-luvulta sekä Vähätärin taloryhmä 1800-luvulta, jossa on erittäin hyvin säilynyt paritupatyypinen pääarakennus ja yksitupainen pykninkirakennus. Tien toisella puolen on Vähätärin vanha vilja-aitta.

Järvenrantamaisemaa, jossa koulu ja maatilan vanha rakennusryhmä.

59 Piilijoen silta

Kuuluisan sillanrakentajan Kivi-Jaakon eli Jaakko Kivisen 1800-luvun lopulla rakentama kaunis kaksiaukkoinen kivisilta. Silta räjäytettiin osaksi vuonna 1918 ja rakennettiin tämän jälkeen uudelleen. Rakentajana oli tuolloin tunnettu kivimies Oskari Suomi.

1800-luvun kivisilta.

60 Kauvatsan asemanseutu

Kauvatsan rautatieasema on rakennettu ilmeisesti 1920-luvulla, joskin alueella on myös vanhempi rautatien hoitoon liittynyt puinen rakennus. Aseman ympäristössä on tiivistä, säännöllisesti palstoitettua omakotiasutusta 1900-luvun alkupuolelta.

1900-luvun alun asemaympäristö.

61 Jalonojan kylä ja kulttuurimaisema

Myöhäiskeskiajalla asutettu Jalonojan kylä on nykyisin vailla selvää keskusta. Suurimmat tilat sijaitsevat koulun ja Jalonojan sillan välisellä alueella. Yksittäisinä maisemakohteina ovat huomattavia 1900-luvun alussa rakennettu kansakoulu, Niurun, Eskolan, Erkkilän ja Jonkan rakennusryhmät sekä Penttisenmäen tiheä pienasutus. Vuonna 1890 rakennetun kivisillan pielessä on Setälän perinteinen rakennusryhmä. Jalonojan alavat viljelykset laskeutuvat Puurijärveen.

Eheä kyläympäristö vanhan maantien varrella. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

62 Työtilän kylä ja kulttuurimaisema

Työtilän kylän asutus on viereistä Jalonojan kylää vanhempaa juontaen juurensa varhaiskeskiajalta. Asutus on täällä säilynyt tiheämpänä maantien varressa. Kakkistenojan varrella olevat viljelykset ovat varsin pienialaisia. Kylän pohjoispuolella kohoaa Kirkkokallio, jonka nimen alkuperästä ei ole tarkkaa tietoa. Perinteistä rakennustapaa edustaa Jallin pääarakennus vuodelta 1883, Kinkun, Einolan ja Heikkilän tiivis rakennusryhmä sekä Mattilan rakennukset.

Eheä kyläympäristö vanhan maantien varrella. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

63 Kravioja, Ylistaro-Sonnila

Vuosina 1803-08 kaivettu kanavauoma Ronkasta Kokemäen Ylistaron kylään. Tarkoituksena oli kiertää Kokemäenjoen kosket, mutta työ ei tuottanut mainittavia tuloksia. Alueen ensimmäiset kanavahankkeet periytyvät 1500-luvun lopulta, jolloin Huittisten kirkkoherra Mathias Tacku kaivautti Kokemäenjoen ja Kauvatsanjoen välisen kanavan.

Historiallisen ajan muinaisjäännös.

KÖYLIÖ

1 Köyliönjärven kulttuurimaisema

Sekä historiallisilta että maisemallisilta arvoiltaan erittäin korkealuokkainen ympäristö, joka koostuu rantojen alavista viljelyksistä, Kirkkosaaressa, Kirkkokarista sekä Kaukosaaressa. Pakanuuden ajalta periytyvästä asutuksesta kertovat mm. Tuhkanummen ja Yttiälän Otan rautakautiset kalmistot. Järven itärannalla kulkee ikivanha Pyhän Henrikin tie eli Huovintie.

Valtakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema, jolla on keskeinen merkitys suomalaisessa kulttuurihistoriassa. Kansallismaisema.

2 Kirkkosaari

Köyliönjärven keskellä sijaitseva saari on ollut merkittävä asuinpaikka jo rautakaudella. Yhdeksi Suomen historian keskeisimmistä paikoista saaren tekee Lallin ja Pyhän Henrikin traditio. Katolisen kirkon invaasio pakanalliseen Suomeen kulminoitui juuri näissä maisemissa vuonna 1156 piispa Henrikin marttyyrikuolemaan. Tämän jälkeen saari kartanoineen joutui Turun piispanistuimen omistukseen. Saaren luontoa leimaa vuosituhantinen ihmiskäden jälki. Köyliönkartano ja Köyliön kirkko

sijaitsevat saarella.

Valtakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema, jolla on keskeinen merkitys suomalaisessa kulttuurihistoriassa. Kansallismaisema.

3 Köyliönkartano I. Vanhakartano

Köyliönkartanon rälssisäterin on oletettu olleen alkuaan pakanallisen talonpoikaispäällikön Lallin kartano, joka kristinuskon tultua otettiin kirkolle ja oli sittemmin keskiajalla piispankartanona. Kustaa Vaasan aikana kartano otettiin kruunun haltuun ja siitä tuli kuninkaankartano. Tilaa ovat isännöineet mm. Pontus de la Gardie, Jöns Kurck ja Sten Sture. Vuodesta 1748 kartano on kuulunut Cedercreutz-suvulle. Kartanon ikivanha pääarakennus tuhoutui tulipalossa 1800-luvun alussa. Ilmeisesti vuonna 1817 valmistuivat kaksi uusklassillisista asuinrakennusta, joista toinen on nykyinen pääarakennus. Tarkoitus oli, että rakennukset muodostaisivat osan myöhemmin täydennettävästä asemakaavallisesti yhtenäisestä kokonaisuudesta. Suunnitelma jäi kuitenkin toteuttamatta. Asuinrakennusten välissä on holvattu "Lallin kellariksi" kutsuttu kivinen kellari. Se liittyyne johonkin rakennusvaiheeseen 1500-luvulta. Kaksikerroksinen, punamullattu "Alapytinki" lienee rakennettu 1700-luvun lopulla palvelusväen asuinrakennukseksi. Samoilta ajoilta lienee pitkä talousrakennussiipi. Karjasuojat ovat 1900-luvun puolelta. Saaren viljelemätön osa on kauttaaltaan puistomaista. Kartanon hedelmäpuutarha juontaa juurensa 1600-luvulta. Päärakennuksen ympärilläoleva puisto on saanut nykyisen muotonsa 1800-luvulla. Puistossa on kaksi rautakautista kalmistoa ja vanhan kirkon paikka. Arkkitehti Pentti Pihan suunnittelema uusi asuinrakennus on onnistuneesti sijoitettu vaativaan puistoympäristöön.

Valtakunnallisesti arvokas kartanoympäristö, jolla on keskeinen asema suomalaisessa kulttuurihistoriassa. Kansallismaisema.

4 Köyliön kirkko

Köyliön nykyinen puukirkko on vuodelta 1752. Malliltaan se oli alkuaan torniton ristikirkko. Kirkon vieressä oli irrallinen tapuli. Vuosina 1888-90 kirkko uudistettiin arkkitehti Sebastian Gripenbergin suunnitelmien mukaisesti. Rakennuksen ulko- ja sisäverhous uusittiin ajan kertaustyylin mukaisiksi, ikkuna-aukkoja suurennettiin ja kirkon länsipäähän liitettiin korkea torni. Kirkko sijaitsee vanhalla hautausmaalla Köyliönsaaren ikihongikon keskellä. Saaren rannassa ovat Papinportaat, joita myöten sielunpaimen on saapunut mantereella sijainneesta pappilasta.

Valtakunnallisesti arvokkaan kulttuurimaiseman kiintopiste. Kansallismaisema.

5 Kirkkokari, Köyliönjärvi

Pyhän Henrikin kulttiin liittyvä pieni saari, jossa on jäännöksiä mahdollisesti jo 1300-luvulla rakennetusta muistokappelista (ns. Lähteen kappeli). Uskonpuhdistuksen jälkeen puinen kappeli jäi hoidotta ja rappeutui. Peruskivet ovat yhä näkyvissä ja paikalle on pystytetty vuonna 1955 muistomerkki, joka kertoo kristinuskon Suomeen tulosta.

Valtakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema, jolla on keskeinen merkitys suomalaisessa kulttuurihistoriassa. Kansallismaisema.

6 Köyliönkartanon koivukuja

Köyliön keskustaajamasta johtaa lähes kahden kilometrin mittainen suora koivukuja Köyliönsaaren sillalle. Alavan peltoalueen elävöittäjänä sillä on huomattava vaikutus maisemaan. Koivukuja uusitaan vaihteittain 2000-luvun alussa. Kujan itäpäässä on Köyliönkartanon suuri, punamullattu riihi ja pellolla tiilinen makasiini 1800-luvulta.

Valtakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema, jolla on keskeinen merkitys suomalaisessa kulttuurihistoriassa. Kansallismaisema.

7 Kepolan kartano ja kulttuurimaisema

Köyliönjärven länsirannalla sijaitseva Kepolan kartano kuului Köyliönkartanoon vuoteen 1812, jolloin professori Gabriel von Bonsdorff osti sen erilliseksi tilaksi. Jalopuiden keskellä sijaitseva kartanon puinen pääarakennus vuodelta 1922 on arkkitehti A. Tolletin käsialaa. Rakennuksen ulkoasussa on pyritty jäljittelemään karoliinisen ajan kartanoarkkitehtuuria. Rakennus peruskorjattiin 1959-1960. Punamullattu väentupa on 1800-luvulta. Komea kivinavetta valmistui 1852 ja sitä uusittiin 1922. Viljamakasiini on 1850-luvulta. Tilalle johtaa kaunis tammikuja. Kepola liittyy laajempaan Köyliönjärven maisemakokonaisuuteen.

Valtakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema, jolla on keskeinen merkitys suomalaisessa kulttuurihistoriassa. Kansallismaisema.

8 Kepolan työväentalo

Kepolan työväenyhdistys perustettiin vuonna 1910 ja oma yhdistystalo valmistui 1921.

1900-luvun alun ulkoasultaan hyvin säilynyt työväentalo.

9 Puolimatkan kartano ja kulttuurimaisema

Puolimatkan kartano muodostui 1800-luvun alussa oltuaan aiemmin Köyliönkartanon alainen. Professori Bonsdorff osti myös tämän tilan vuonna 1812. Puolimatkan rakennusryhmä sijaitsee Säkylään johtavan tien varrella keskellä tasaista peltomaisemaa. Kartanon rakennukset sijaitsevat neliömäisen pihan kolmella sivulla. Puinen päärakennus on 1870-luvulta ja sen julkisivut ovat alunpitäen olleet nykyistä koristeellisemmat. Punamullattu pytkirivi on samalta ajalta päärakennuksen kanssa ja vastapäinen aittarivi on osaksi 1800-luvun alusta, osaksi 1850-luvulta.

Valtakunnallisesti arvokas kulttuurimaisema, jolla on keskeinen merkitys suomalaisessa kulttuurihistoriassa.

10 Pyhän Henrikin tie I. Huovintie

Keskiajan vilkkain pyhiinvaelluspolku johti Köyliön Kirkkoluodolta Lähteen kylästä Nousiaisiin. Tien tarkkaa linjaa on mahdotonta täysin paikallistaa, mutta todennäköisesti se on noudatellut Köyliönjärven itäpuolista vanhaa kulkureittiä. Lähteenkylästä tie jatkuu Huovintien nimellä Kokemäelle. Myös Kankaanpään kylässä haarautuvaa tielinjaa on kutsuttu Huovintieksi tai Varkaintieksi.

Valtakunnallisesti arvokas historiallinen tielinja, joka liittyy Köyliönjärven kansallismaisemaan.

11 Kuninkaanlähteen mylly, Kankaanpää

Köyliön Kankaanpään Kuninkaanlähte on saanut nimensä kuningas Kustaa III:n vierailusta paikalla vuonna 1775. Lähde on erittäin laaja ja voimakas ja niinpä sen laskuojan varrella on ollut aiemmin kaksikin myllyä. Nyt vain toinen näistä on jäljellä. Hirsinen kaksikerroksinen mylly on 1800-luvulta. Kylätoimikunnan kunnostaman myllyn kupeessa on pärehöylä. Lähteen rannalla on myös vanhoja asuinrakennuksia.

Valtakunnallisesti arvokas historiallinen mylly-ympäristö suuren lähteen rannalla.

12 Hemmi ja Pryhti, Kankaanpää

Hemmi on entinen ratsutila, jota on myös kutsuttu Kankaanpään kartanoksi. Tilan pitkä paritupatyyppinen päärakennus on rakennettu 1800-luvun alkupuolella. 1800-luvun lopulla rakennusta jatkettiin kahdella huoneella ja eteisellä. Kookas kuistiulkonema on vuodelta 1910. Rakennus peruskorjattiin 1952.

Pryhtin talon klassistisivaikutteinen, rakennusmestari Onni Tourun suunnittelema päärakennus on vuodelta 1935. Pihapiirissä on 1700-luvulla rakennettu salirakennus, jota on tosin myöhemmin lyhennetty. Perimätiedon mukaan kuningas Kustaa III yöpyi rakennuksessa 1775. Pihapiiriin kuuluu myös vanha aitta. Torkkelin pihassa on vanha luhti.

Talonpoikaisarkkitehtuuria valtakunnallisesti arvokkaassa kulttuurimaisemassa.

13 Yttilän kylä

Pyhän Henrikin tien varrella sijaitseva Yttilän kylä lienee myöhäiskeskiaikaista perua. Yttilän Ottan rautakautinen kalmisto lienee kuulunut läheiselle Karhian kylälle. Köyliön ensimmäinen kansakoulu valmistui vuonna 1881. Uusrenessanssityylinen koulurakennus sijaitsee kyläraitin varrella. Se on nykyisin museokoulu ja kyläläisten kokoontumispaikka. Pihapiiriin liittyy toinen vanha puinen koulurakennus. Perinteistä rakennustapaa kylässä edustavat Huhtisen, Vinnarin, Vuorisen ja Mikontalon rakennusryhmät. Kylän eteläpäässä sijaitsee Mikontalon rakennusryhmä, joka vielä jokin aika sitten oli umpihiphan muodossa. Tyylipuhdas punamullattu päärakennus lienee rakennettu ennen 1800-luvun puoliväliä. Pihapiirissä on vanha porttiluhti. Yttilän kylää pohjoisesta lähestyttäessä tien varrella on suuri Lallintalon seuratalo 1930-luvulta. Sitä on myöhemmin laajennettu.

Vanhan tien varrella sijaitseva kyläkokonaisuus, jonka keskipisteenä on 1880-luvun koulurakennus. Valtakunnallisesti merkittävä.

14 Yttilän Otta

Yttilän Ottalla on keskeinen asema alueen asutushistoriassa. Paikalla on rautakautinen kalmisto, joka lienee kuulunut karhialaisille. Viime vuosisatoina Otta on ollut suosittu kokoontumispaikka, jonne varsinkin juhannuksina on kertynyt väkeä naapuripitäjistäkin.

Valtakunnallisesti arvokkaassa kulttuurimaisemassa sijaitseva muistorikas kokoontumispaikka.

15 Pajulankylä

Pajulankylän asutus on pienimuotoista, alkuaan ilmeisesti Köyliönkartanon alustalaisten mökkejä. Lähempänä rantaa oleva asutus

on nuorempaa.

Pienimuotoista, alueen kartanokulttuurin synnyttämää mökkiasutusta.

16 Ilmilinna

Kuvanveistäjä Emil Cedercreutzin vuonna 1905 valmistunut taiteilijahuvila sijaitsee Ilmijärven rannalla. Jugendtyylinen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Gustaf Strengell. Pitkällisen kesäsiirtolakäytön jälkeen huolellisesti peruskorjattu huivla on nykyisin yksityiskäytössä. Rantaviivalle pystytetty sauna noudattelee päärakennuksen muotoja.

1900-luvun alun jugendtyylinen taiteilijahuvila järvimaisemassa.

17 Tuiskulan kyläilijö

Ennen 1300-lukua Köyliönjoen varrelle syntynyt kylä. Perinteistä rakennustapaa edustaa Tupalan rakennusryhmä ja Jussilan talo, jonka ympärille on 1860-luvun nälkävuosina rakennettu pitkä kiviaita. Entinen kansakoulurakennus on vuosisadan vaihteesta ja Tuiskulan työväenyhdistyksen talo vuodelta 1927. Seudun maatalouden menneisyydestä kertoo 1934 perustettu Tuiskulan torpparimuseo, johon kuuluu tuiskulalaisen Ojalan torpan vanha päärakennus. Kylässä on säilynyt huomattavan paljon vanhaa rakennuskantaa, mm. luhtiaittoja. Alueelle on siirretty myös vanha luhti, sotamiehen aitta, sepän paja ja liiteri.

Eheä kyläilijö kouluiheen ja yhdistystaloiheen. Valtakunnallisesti merkittävä.

18 Tuiskulan mylly ja saha, Tuiskula

Luonnonkivestä ja tiilestä muurattu mylly on rakennettu vuonna 1872 raivonneen tulipalon jälkeen. Samalta ajalta on kaksiraaminen saha, jonka päädyissä on aikakauden sahoille tyypilliset moniruutuiset ikkunat. Sahaus Tuiskulassa lopetettiin 1960-luvun alussa, mutta mylly on yhä käytössä. Mylly- ja sahakokonaisuuteen kuuluvat puisten rännien lisäksi myllypato ja sahurin mökki. Sillan toisella puolen sijaitsevat myllyn ja sahan kanssa samanaikaisesti rakennetut Sahan tilan rakennukset: asuintupa, luhti ja aitta.

Valtakunnallisesti merkittävä saha- ja myllykokonaisuus 1800-luvulta.

19 Satakunnan vankilan Köyliön osasto (Köyliön varavankila)

Köyliön varavankila perustettiin 1935 Kakkurinsuolle. Tarkoitus oli raivata suo pelloksi ja luovuttaa alue asutustarkoituksiin. Näin kävikin sodan jälkeen, jolloin alueelle sijoitettiin Karjalan siirtolaisia. Varsinaisen vankila-alueen ulkopuolella on ryhmä vanginvartijoiden virka-asuntoja 1930-luvulta. Alueen maisemakuvalle antaa leimansa lähes kahden kilometrin pituinen koivukuja, jota uusitaan parhaillaan.

Vankeinhoidon historiaa 1930-luvulta.

20 Tuomola, Vuorenmaa

Tuomolan tilan vanha asuinrakennus on rakennettu 1879 ja se on säilyttänyt hyvin alkuperäisen asunsa myös sisustuksen osalta.

Perinteisen asunsa säilyttänyt 1800-luvun talonpoikaistalo.

21 Vuorenmaan tuulimylly

Vuorenmaan kylässä on ollut aikoinaan kaikkiaan kymmenkunta tuulimyllyä. Heikkilän tilan mailla on mamsellityyppinen tuulimylly, joka on siirretty 1924 paikalle Kankaanpään Hemmistä. Alkuaan se on rakennettu vuonna 1890. Mylly on suojeltu rakennussuojelulain nojalla.

Rakennussuojelulain nojalla suojeltu tuulimylly.

LAPPI

1 Lapin kirkko ja ympäristö

Lapin puukirkko valmistui vuonna 1760. Kirkon seinässä on useita rakentajien puumerkkejä. On mahdollista, että rakennusmestarina oli Lapin silloinen lukkari Job Höckert, joka oli koko maakunnan tuntema kirkonrakentaja. Mallitaan kirkko on keskiajalta periytyvää tyyppiä, missä suorakaiteenmuotoiseen runkokuoneeseen liittyy tätä matalammat ja kapeammat kylkiäiset. Kirkkoon on tehty pieniä muutostöitä 1820 ja 1825, jolloin ikkunoita suurennettiin sekä 1879, 1903 ja 1926. Viimeisimmät muutokset ovat 2000-luvun alusta. Kalliolle seisova tapuli rakennettiin vuonna 1806 Ruotsin intendentinkonttorin laatimien piirustusten mukaan. Kirkkomaan kivimuri tehtiin 1800-luvun puolivälissä. Kirkon maisemakokonaisuuteen kuuluvat lisäksi vanhat kirkkotallit ja lainajvästön makasiini.

1700-luvun puukirkko, tapuli, kirkkotallit ja makasiini muodostavat arvokkaan kirkkoympäristön. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö.

2 Kirkkotallit ja makasiini

Kirkon vierisellä mäellä on säilynyt viisi puista kirkkotallia 1800-luvun alkupuolelta. Näitä vastapäätä sijaitsee kivinen lainajvästön makasiini, jonka kivimestari Kustaa Stenfors rakensi vuonna 1875. Kirkkotallit ja makasiini muodostavat nykyisin Lapin kotiseutumuseon esittelytilat. Museoluuseen liittyy myös vanha sution asuinrakennus, jonka ulkoasu on kärsinyt myöhemmistä muutoksista.

Kirkkoympäristöön historiallisesti kuuluvat kirkkotallit ja makasiini. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö.

3 Vahalan aitat

Tien varrella seisoo kaksi aittaa, joista pienempi on vuodelta 1797, suurempi vuodelta 1882.

Vanhat, tiemaiseman kannalta arvokkaat hirsiaitat.

4 Lapinjoen silta

Mestari Kustaa Stenforsin vuonna 1875 rakentama massiivinen kaksiaukkoinen kivisilta. Sillan vieressä on vanhan myllyn kivinen alaosa.

Kuulun kivimestarin taidonnäyte 1800-luvulta.

5 Kirkonkylän miljö

Lapin kirkonkylän keskus sijaitsee Lapinjoen etelärannalla ja sen rinneasutus noudattelee vanhaa tielinjaa. Rakennuskanta on säilyttänyt perinteisen mittakaavansa ja pääosa siitä on 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Lapin Säästöpankki on aloittanut toimintansa jo vuonna 1875. Vuonna 1927 valmistui pankin klassisistinen taitekattoinen liikerakennus. Lapin Osuusmeijeri on perustettu vuonna 1902. Meijerin kivinen tuotantorakennus on rakennettu välittömästi perustamisen jälkeen. Valtatien varressa on Pyörnin kookas päärakennus. Tämä alkuaan Björnin talona tunnettu rakennus muutettiin nykyiseen taitekattoiseen asuunsa 1928, jolloin siitä tehtiin kunnalliskoti. Siinä käytössä se oli 1970-luvulle, minkä jälkeen rakennuksessa on ollut käsityökahvila ja opastuskeskus

Perinteinen kirkonkylän raitti, jonka varrella on säilynyt melko paljon vanhoja liike- ja asuinrakennuksia.

6 Lapinjoen kulttuurimaisema

Paikka, jossa Lapinjoki levittäytyy Saarnijärveksi, on erittäin kaunista peltomaisemaa. Parhaan tarkastelupaikan tarjoaa joen eteläpuolella kohoava Linnavuori. Kirkonkylän puoleisella osalla on tiheää uudisrakentamista, joka ei noudata maaston vaatimuksia. Perinteinen viljelymaisema avautuu Kirkkalasta länteen.

Avoin kulttuurimaisema.

7 Lukkarkari, Alakieri

Saarnijärven niemeksi kuivunut saari, jossa on pisteaidan ympäröimänä tuulimyllyn, luhdin ja niitty-ladon muodostama rakennusryhmä. Mamsellityyppinen tuulimylly on kunnostettu. Luhti on sikäli erikoinen, että sen alaosa on toiselta puolen avoimena katoksena. Kokonaisuuteen kuuluu niittylato.

Pieni museokokonaisuus entisen saaren paikalla.

8 Kruopin rajapyykki, Kivikylä

Isojakoon liittyvä kivistä koottu jakokunnan rajapyykki, jonka pystyyn asetetussa paadessa vuosiluku 1787. Kyseisenä vuonna suoritettiin Kivikylän isojako.

Rajapyykin läheltä johtaa tie Sammallahdenmäen muinaismuistoalueelle, joka on nimetty vuonna 1999 Unescon maailmanperintökohteeksi.

Harvinaislaatuinen 1700-luvun rajamerkki aivan maantien varressa.

9 Alinen Hauta, Haudan kylä

Alisen Haudan paritupatyyppinen päärakennus on 1800-luvun keskivaiheilta, aumakattoinen pytinkirakennus vuodelta 1879. Suuri kivinavetta on vuodelta 1876, mamsellityyppinen tuulimylly vuodelta 1859 ja kaksi aittaa 1870-luvulta. Vuonna 1886 tilalle perustettiin koko Rauman seudun ensimmäinen meijeri, joka on myöhemmin hävitetty. Alisen Haudan rakennusryhmä sijaitsee peratun Lapinjoen rannalla.

Vanhan sukutilan monipuolinen rakennusryhmä 1800-luvulta.

10 Kullanperän kylä

Myöhäiskeskiajalla asutetun Kullanperän rakennukset ovat nykyisin yleisestä käytöstä jääneen kyläraitin varrella. Maijalan uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1902, toinen asuinrakennus ja 1901 valmistunut navetta muodostavat melko umpinaisen pihapiirin. Kokonaisuuteen kuuluu vanha aitta. Seikkulan punamullattu päärakennus on 1800-luvun puolelta. Mattilan rakennusryhmä on 1900-luvun alussa ollut umpipihana. Molemmat asuinrakennukset ovat 1800-luvun puolivälisiä. Kullanperän kansakoulu on rakennettu vuonna 1912. Sen alkuperäinen arkkitehtuuri on kärsinyt myöhemmästä laajennuksesta.

Kyläraitin varrelle sijoittunut vanha asutus.

11 Alhontausta, Ylikieri

Paritupatyyppinen torpan päärakennus, jonka toisessa päässä on kylmätila. Rakennus on suureksi osaksi vuoraamaton ja katettu päreillä. Navetta on muurattu pyöreistä kivistä.

Vanhakantainen torpan rakennusryhmä.

12 Ruonan kylä ja kulttuurimaisema

Ruonan kyläkeskus sijaitsee Narvijärven eteläpäässä. Asutus on sijoittunut toisaalta viljelysten ja kylätien varrelle sekä metsäiselle kalliorinteelle kylän länsiosassa. Perinteistä rakennuskantaa on säilynyt mm. Lehtimäen, Kirstolan, Paunan, Kotilehdon ja Paavolan tiloilla.

Vanha kyläkeskus järven rannalla.

13 Hakalan torppa, Kulju

Paritupatyyppinen torpan päärakennus on 1800-luvun puolivälisiä. Rakennuksen toisessa päässä on ikkunaton kylmätila. Avokuisti on perinteistä mallia. Ulko-ovi on aiemmin ollut kaksiosainen. Rakennus on vuorattu vain osittain ja katettu kourutiilillä alkuperäisen malkakaton sijasta. Pihamaalla on vinttikaivo ja jonkin matkan päässä tien toisella puolen on lankunsahaushuone ja käyttökuntoinen pärehöylä. Hakalan torppa on nykyisin museokäytössä.

Museokäytössä oleva torpan pihapiiri 1800-luvulta.

14 Kaukolan kylä ja kulttuurimaisema

Kaukolan kylä on syntynyt Lapinjokivarteen myöhäiskeskiajalla. Perinteistä rakennuskantaa on säilynyt Krappen, Eskolan, Riikilän ja Lännen tiloilla. Krappen päärakennuksen runko on 1750-luvulta, kivinavetta vuodelta 1893. Eskolan päärakennus on vuodelta 1880 ja kivinavetta vuodelta 1888. Riikilän aumakattoinen päärakennus on rakennettu 1855. Lännen pitkä päärakennus on vuodelta 1881 ja kivinavetta vuodelta 1896. Lisäksi raitin varrella on muita vanhoja rakennuksia. Kaukolan kansakoulun vanhin osa on vuodelta 1907, piharakennus on hieman nuorempi. Lapinjoen yli johtaa kaunis kaksikaarinen kivisilta, joka valmistui vuonna 1884. Kustaa Stenforsin rakentama silta on täysin alkuperäisessä asussaan.

Vanha kylä, jossa runsaasti perinteistä rakennuskantaa, osa valtakunnallisesti merkittävää ympäristöä.

15 Kodiksamin kylä ja kulttuurimaisema

Kodiksamin kylä on Lapin vanhimpia ja on peräisin jo varhaiskeskiajalta. Perinteistä rakennustapaa edustavat Utulan, Pietilän, Nokan ja Saar-Uotilan tilat. Tienristeyksessä sijaitsevassa Utulassa on paritupatyyppinen asuinrakennus 1800-luvulta sekä 1908 rakennettu kivinavetta. Nokan vanhasta pitkästä päärakennuksesta on purettu osa toisesta päästä. Rakennuksen ulkoasu on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Nokan navetta on rakennettu mukulakivistä 1925. Talon lähellä on mamsellityyppinen tuulimylly 1870-luvulta. Kylässä on myös kotiseutuyhdistyksen omistama tuulimylly, joka on tyyppiltään jalkamylly.

Kodiksamín kansakoulu on vuodelta 1908 ja samaa tyyppiä kuin Lapin muutkin kansakoulut.

Kylän etelä- ja länsipuolella avautuvat laajat viljelymaisemat.

Vanha viljelysten ympäröimä kylä, jossa runsaasti perinteistä rakennuskantaa, osa valtakunnallisesti merkittävää ympäristöä.

16 Isotalo, Sukkala

Erittäin hyvin perinteisen umpipiharakenteen säilyttänyt talonpoikaistilan rakennusryhmä. Paritupatyyppinen pääarakennus on vuodelta 1889, rakennus on osaksi peruskorjattu. Nyttemmin tonttirajan toisella puolen sijaitseva pytinkirakennus on 1800-luvulta. Edelleen pihaa rajaa punamullattu puoririvi ja hirsinen navetta. Navetan taakse jää karjapiha. Pihapiirin ulkopuolella puoririvin takana on talousrakennusten rivi, joka muodostaa kujan. Hieman syrjässä on kaksi vanhaa vilja-aittaa. Isotalon ja Sukkalan pellot liittyvät maisemallisesti Kodiksamín kulttuurimaisemaan.

Harvinaisella tavalla umpipihamuodon säilyttänyt 1800-luvun taloryhmä, osa valtakunnallisesti merkittävää ympäristöä.

17 Kuolimaan kulttuurimaisema

Lapinjoen molemmin puolin avautuva viljelymaisema, joka etelässä liittyy Korven kylän maisemiin. Perinteistä rakennustapaa edustavat Anttilan, Pertolan ja Ollilan rakennusryhmät sekä tuulimyllyn runko peltoaukealla.

Vanha kylä, jossa perinteistä rakennuskantaa, osa valtakunnallisesti merkittävää ympäristöä.

LAVIA

1 Lavian kirkonkylä

Lavian kirkonkylä lienee asutettu pysyvästi myöhäiskeskiajalla karkkulaisten toimesta. Maisemallisesti erittäin kauniilla paikalla sijaitseva kirkonkylä on säilyttänyt hyvin perinteisen luonteensa. Rakennukset sijaitsevat lehtevän kyläraitin varrella. Yksittäisistä kohteista kannattaa huomioida luettelossa erikseen mainittujen lisäksi Rankosen tilan rakennusryhmä, Katajiston plikkojen mökit, Ala-Pekkan luhti, entinen Forsvikin kuparitakomo sekä raitin varrella olevat 1800- ja 1900-luvun vaihteen puiset liikerakennukset. Kirkonkylän perinteiseen miljööseen liittyvät kiinteästi ns. Konimäen ja Kaivopuiston mäkitupalaisalueet. Kirkonkylän eteläpuolella laskeutuvat pellot Lavijärveen. Kirkon vieressä sijaitseva pappilan pääarakennus on rakennettu 1870-luvulla. Uusrenessanssityylistä rakennusta on jatkettu myöhemmin. Kirkonkylän raitin varrella sijaitsee hirsinen lainajvästön makasiini, joka on rakennettu vuonna 1853. Makasiinissa toimii nykyisin Lavian kotiseutumuseo.

Yli-Antilan talonpoikaistilan rakennusryhmä keskellä kirkonkylää kyläraitin varrella. Pitkä paritupatyyppinen pääarakennus on peräisin 1700- ja 1800-lukujen vaihteesta. Rakennuksen vuoraus lienee 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Hirsinen talousrakennus lienee päärakennusta nuorempi. Hirsinen navetta on vuodelta 1914. Pihapuistossa on vanhoja vaahteroita. Tulosen pienen hirsisen asuinrakennuksen vuoraamattomat seinät ovat punamullattuja.

Kirkonkylän itäpäässä sijaitsevat Roikan ja Markkulan talot, joista jälkimmäinen on vanha kestkikievari. Molemmat päärakennukset ovat 1800-luvulta. Raitin varressa on Markkulan vanha aitta.

Laaja, varsin hyvin säilynyt kirkonkylä vanhoina rakennuksineen. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Lavian kirkko

Lavian puinen kirkko valmistui vuonna 1823. Kirkon rakennusmestarina toimi Juho Köykkä (Köhlström), joka myös oli tehnyt alustavan rakennussuunnitelman 1821. Lopulliset piirustukset laadittiin Suomen Intendentinkonttorissa ja Carlo Bassi allekirjoitti ne. Malliltaan kirkko on länsitornillinen, tasavartinen ristikirkko. Kirkon torni sai uuden muodon vuosisadan vaihteen korjauksissa, jotka suoritettiin arkkitehti Helge Ranckenin suunnitelman mukaan. Hautausmaan ympäröimä kirkko sijaitsee hallitsevalla paikalla keskellä kirkonkylää.

1800-luvun puukirkko kirkonkylän harjanteella. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

3 Lavian kunnantalo (ent. Apteekki)

Nykyinen kunnantalo on rakennettu 1800-1900 luvun vaihteessa merikapteeni Wirénin huvilaksi. Hallitsevalla paikalla mäenrinteessä sijaitseva huvilamainen puurakennus toimi apteekkina vuodesta 1915 alkaen.

Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

4 Susikoski

Susikoskeen perustettiin mylly jo vuonna 1785. Vuonna 1845 kolme

porilaista liikemiestä perusti paikalle sahan. Nykyisin Susikosken rannalla toimii Kampin saha. Vuonna 1895 valmistuneen kivisillan vieressä on vanhan sahan työnjohtajan asunto. Rakennus on vuodelta 1833, joskin sen ulkoasua on myöhemmin muutettu. Kirjailija Ilmari Kianto oleskeli talossa vuonna 1946. Talon seinillä on yhä luettavissa hänen hengentuotteitaan.

Historiallinen mylly- ja saha-alue, johon liittyy ripaus kirjallisuuden historiaakin.

5 Aluskylän-Niemenkylän kulttuurimaisema

Aluskylän ja Niemenkylän välillä Sampasjoki mutkittelee syvällä jokilaaksossa. Jokeen vaihtelevasti laskeutuvat pellot ja polveilevat metsänreunat aikaansaavat seudulle harvinaisen maisemakokonaisuuden. Jokivartta seuraava tie tarjoaa hyvän tarkastelulinjan. Tien varrella on säilynyt vanha Norkion kauppa ja aitta. Suuriniemessä on kaksi vanhaa aittaa, joista toinen vuodelta 1790, toinen vuodelta 1810. Vuonna 1897 Sampasjoen yli rakennettiin Myllykylän yksikaarinen kivisilta. Vuonna 1898 rakennettiin myös Sampakosken yli yksikaarinen kivisilta. Maisemallisesti paikka on edustava. Sampakosken ympäristössä käytiin 1918 suuri taistelu, jonka muistomerkki on tien varrella.

Vanhaa talonpoikaisarkkitehtuuria ja liikenteen historiaa jokilaakson kulttuurimaisemassa.

6 Riihonlahden kulttuurimaisema

Laajat viljavainiot laskeutuvat rantaan Karhijärven pohjoispäässä. Asutus on keskittynyt peltojen keskeltä nouseville metsäsaarekkeille. Alue lienee kirkonkylän jälkeen Lavian vanhinta asutusaluetta. Huidan pääarakennus on viimeistään 1800-luvulta. Vanhaa rakennuskantaa on myös Riihin Susiniemessä, jossa vanha pääarakennus on vuodelta 1880. Riihonlahden pohjukassa sijaitsee Lavian vanha osuusmeijeri, jonka valkea tehdasrakennus on vuodelta 1938.

Laaja kulttuurimaisema, jossa vanhaa talonpoikaista rakennuskulttuuria ja 1900-luvun alkupuolen meijeri. Valtakunnallisesti merkittävä?

7 Nokkamaan kulttuurimaisema

Karhijärven länsirannan viljelymaisema, jossa perinteistä rakennuskantaa edustavat Varheenmaan rakennusryhmä ja Ala-Ruisniemen siivetön tuulimylly. Vähä-Mäntylän tilan pääarakennus on rakennettu 1920-luvulla. Sen rakentamisessa käytettiin vaneria, mistä johtuen taloa on kutsuttu faneeritaloksi. Rakennuksen arkkitehtuurissa on vielä vuosisadan alun jugendpiirteitä.

Järvenrannan viljelymaisema.

8 Kiviniemi, Kalliala

Pitkänurkkainen maatilan pääarakennus, jonka ulkovuoraus lienee 1800-luvun lopulta. Osa rakennuksen ikkunoista on uusittu yksiruutuisiksi.

1800-luvun jälkipuolen talonpoikaista arkkitehtuuria

9 Saunajoki, Peräkylä

Aivan Pomarkun rajalla sijaitseva Saunajoen pitkä punamullattu pääarakennus edustaa . Katonharjalla on koristeellinen ruokakello. Pihapiirissä on vanha kivenavetta ja maantien toisella puolella vanha hirsinen aitta.

1800-luvun jälkipuolen talonpoikaista arkkitehtuuria.

10 Vehkalahti, Riuttala

Karhijärven etelärannalla sijaitsevan Vehkalahden talon vanha pääarakennus edustaa perinteistä talonpoikaista rakentamista. Pihapiiriin kuuluu myös vanhoja aittoja.

Perinteistä talonpoikaista rakentamista.

11 Riutta, Riuttala

Riutta on Karhijärven tienoon vanhimpia ja merkittävimpiä taloja. Saman suvun hallussa se on ollut vuodesta 1585 lähtien. Vanhan päärakennuksen runko on eräiden tietojen mukaan 1650-luvulta. Ulkovuorauksen koristemuodot ovat peräisin 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. Nykyinen pääarakennus on 1800-luvun lopulta. Tilalla on säilynyt kaksi ilmeisesti 1700-luvulta peräisin olevaa aittaa.

Seudun vanhimpiin talonpoikaistiloihin lukeutuva talo, jossa rakennuksia 1700- ja 1800-luvulta.

12 Haapaporras, Riuttala

Haapaportaan talossa on toiminut 1800-luvulla kestkikievari. Punamullattu pääarakennus on rakennettu 1800-luvun lopulla. Aivan talon vieressä on

Jaakolan tilan vanha aitta.

Vanha kestkiekvaritalo 1800-luvulta.

LUVIA

1 Luvian kirkonkylän miljö

Luvian kirkonkylä on säilyttänyt varsin hyvin perinteisen luonteensa. Kyläraitin varrella on yksittäisinä kohteina seurojentalo, kirkko, siunauskappeli, kirjasto, entinen kansakoulu sekä Lahden rakennusryhmä. Kyläkeskuksen luoteispuolella on Luvian vanha, osittain raunioitunut sahan rakennusryhmä, jonka savupiippu näkyy kauas maisemassa. Itse saharakennus on hävinnyt. Jäljellä on liuskekivistä muuratun voima-aseman raunio ja edelleen käytössä oleva puusepänaverstaas. Kirkonkylä liittyy maisemallisesti nyttemmin kuivatun Luvianlahden "rantanäkymään" Luoteessa kulttuurimaisema jatkuu Hanninkylässä ja kaakossa Löytyn kylässä.

Kirkon, koulun, seuratalon ja vanhojen asuinrakennusten muodostama kokonaisuus. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

2 Luvian kirkko

Seurakunnan nykyinen kirkko rakennettiin vuosina 1908-1910 arkkitehti Josef Stenbäckin suunnittelemana. Malliltaan kirkko on tornillinen ristikirkko. Rakennusmateriaalina on käytetty paikallista punertavaa hiekkakiveä, joka on lohkottu karkeiksi kvaadereiksi ns. squared rubble -menetelmällä. Julkisivujen käsittelyssä ja yksityiskohdissa on havaittavissa kansallisromanttisia piirteitä. Kirkkosalia kattaa teräsbetoniholvi. Kirkko on hiljattain peruskorjattu. Se sijaitsee hallitsevalla paikalla kirkonkylän keskustassa. Kyläraitin puolella kirkkomaata rajaa kivimuuri, jossa on vielä renkaat hevosten kytkemiseksi. Porttirakennus on hiekkakiveä.

1900-luvun alun kansallisromanttinen kivikirkko. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

3 Siunauskappeli

Kun Luvian nykyinen kirkko rakennettiin, purettiin samalla vanha, vuonna 1745 rakennettu pitkäkirkko. Vanhan kirkon oli suunnitellut Tuomas Ravonius. Puretun kirkon hirsistä rakennettiin 1911 siunauskappeli entisen kirkon paikalle. Kappeli on alkuperäistä kirkkoa pienempi, mutta sen sisätilassa on aistittavissa selvä 1700-luvun tunnelma. Vanhan kirkon maalauskoristeinen tynnyriholvi kattaa sisätilaa. Kappeliin on koottu myös vanhan kirkon esineistöä. Kappelin ympärillä on vanha hautausmaa, jolla on mm. J.C. Gripenbergin usklassillinen hautamonumentti 1800-luvun alusta.

Vanhan kirkon hirsistä rakennettu siunauskappeli vanhalla hautausmaalla. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

4 Lahti, Luvian kk

Kyläraitin varrella oleva punamullattu taloryhmä, jossa paritupatyyppinen pääarakennus on säilyttänyt hyvin alkuperäisen 1800-luvun asunsa.

1800-luvun rakennusryhmä raitin varrella. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

5 Tasalan seurojentalo, Luvian kk

Klassistisia tyylipiirteitä omaava hirsinen seurojentalo on 1920-luvun lopulta. Rakennus sisustuksineen on arkkitehti Antero Pernajan suunnittelema kokonaistaideteos. Rakennuksessa on 1990-luvulla tehty palauttava korjaus.

Klassistinen seurojentalo 1920-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

6 Löytyn ja Väipäreen kylät

Löytyn ja Väipäreen kylät on asutettu pysyvästi myöhäiskeskiajalla samoin kuin muutkin Luvian vanhat kylät. Nykyisin Löytyn kylä on kasvanut yhteen kirkonkylän ja Väipäreen kylän kanssa. Perinteistä rakennuskantaa on mm. Rannan tilalla. Kylän pohjoispäässä on vanhaa torppa- ja mäkitupa-asutusta. Väipäreen kylässä on mielenkiintoinen rakennusryhmä Pori-Rauma valtatie itäpuolella.

Perinteisiä talonpoikaistaloja, torppia ja mäkitupia kirkonkylän kupeessa.

7 Hanninkylä

Hanninkylän asutus periytyy myöhäiskeskiajalta. Kylämaisema rakentuu Pullin rakennusryhmästä ja Revälin mäestä, työväentalosta ja sen ympärillä olevista entisistä mäkituvista sekä Uusi-Lankin rakennusryhmästä, josta erottuu pääarakennus vuodelta 1876 ja mamsellityyppinen, juuri kunnostettu tuulimylly. Vähä-Ruutin tilalla on kaksi vanhaa, 1800-luvun asuinrakennusta.

Luvian kotiseutumuseo toimii Lehden tilalla, jolle on vanhan asuinrakennuksen ja saunan yhteyteen siirretty entinen pitäjänmakasiini sekä vanha rantahuone.

Hanninkylän tasapainoiseen maisemakuvaan liittyy kyläkeskuksesta hieman erillään sijaitseva Mäki-Nissin vanhan talonpoikaistilan rakennusryhmä, jossa punamullattu pääarakennus on pitkää paritupatyyppiä.

Monpuolista rakennuskantaa sisältävä kyläkokonaisuus vanhan maantien varrella.Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

8 Pulli, Hanninkylä

Pullin tila kuului 1629 vapaaherra Nils Bielkelle lahjoitettuihin maihin. Lahjoitus peruutettiin reduktion yhteydessä 1683, jolloin siitä muodostettiin kruununtila. Vuonna 1768 se ostettiin perintötilaksi ja on siitä lähtien ollut talonpoikaisessa omistuksessa. Miltei umpeen rakennetussa pihapiirissä on vuonna 1846 rakennettu pääarakennus, joka korotettiin 1932 keskiosastaan kaksikerroksiseksi. Päärakennuksen vieressä oleva punamullattu pirttirivi on myös vuodelta 1846. Pihan perällä oleva puotirivi sekä takapihaa rajaavat talousrakennukset ovat myös 1800-luvun puolivälistä. Rakennusryhmän lähellä kohoaa Revälin mäki, jolla sijaitsee museoksi muutettu Revälin torppa. Mäellä on myös mamsellityyppinen, joka on siirretty paikalle.

Kartanomainen talonpoikaistilan rakennusryhmä 1800-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

9 Luvianlahden maisemakokonaisuus

Vanha merenlahti, jonka kuivatus saatiin päätökseen vuonna 1924, muodostaa nykyisellään yli tuhannen hehtaarin viljelysmaiseman. Asutus noudattaa vanhan rantaviivan linjoja ja entiset saaret ovat metsäsaarekkeina.

Laaja kuivatuksen seurauksena syntynyt kulttuurimaisema. Valtakunnallisesti merkittävä.

10 Niemenkylä

Niemenkylän asutus periytyy myöhäiskeskiajalta ja oli alkuaan ruotsalaista uudisasutusta. Lankoorintien varrella asutus on säilyttänyt hyvin perinteiset piirteensä. Kylän keskustassa on entinen kansakoulurakennus, joka on rakennettu vuoden 1907 jälkeen. Joopin rakennusryhmä sijaitsee tienmutkassa neliömäisen pihan ympärillä. Pääarakennus lienee 1800-luvun alkupuolelta, myöhemmin sitä on korotettu. Toinen asuinrakennus lienee samanikäinen. Ulkorakennusta on korjattu 1880-luvulla, katonharjalla on vanha vellikello. Päärakennuksen takana on taloon kuulunut huvilamainen asuinrakennus 1800-luvun lopulta. Joopia vastapäätä on Lampon rakennusryhmä, jonka molemmat paritupatyyppiset asuinrivit ovat vuodelta 1870. Talon edustalla on vanha virstanpylväs, johon on kaiverrettu luku 22 (matka Poriin). Kapean kylätien varrella sijaitsee Elomaan tilan rakennusryhmä, jossa pääarakennus on vuodelta 1890.

Perinteisen rakennuskantansa säilyttänyt rannikkokylä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

11 Verkkoranta, Niemenkylä

Vuonna 1588 Luvian Verkolmaan perustettiin kruunun laivaveistämö, joka oli toiminnassa noin vuoteen 1610 saakka. Myöhemminkin alueella on ollut veistämötoimintaa pienemmässä mitassa 1800-luvun lopulle saakka, jolloin veistämö siirtyi Laitakariin. Verkolman vieressä toimi Katirannan veistämö vielä 1900-luvun alkupuolella. Kalarantana paikka on toiminut nykypäiviin saakka.

Vuonna 1926 niemen kärkeen rakennettiin Verkkorannan täysihoitola, jonka klassistinen päärakennus on toiminut viimeksi kunnan kesäkotina.

Historiallinen laivanrakennuspaikka. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

12 Petrellin huvila, Niemenkylä

Norjalaisen arkkitehdin A. Arnebergin suunnittelema tiilinen huvilarakennus vuodelta 1916. Arneberg on yleisemmin tunnettu yhtenä Oslon kaupungintalon suunnittelijoista. 1950-luvun alkupuolella rakennettu luonnonkiviäita ympäröi puiston keskellä olevaa rakennusta.

Norjalaisen arkkitehdin suunnittelema huvila 1910-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

13 Sund I. Sunti, Niemenkylä

Historiallinen kartanoalue Petrellin huvilan vieressä. Tila lahjoitettiin Nils Bielkelle 1629 ja peruutettiin 1683 samoin kuin Pullin kartano. Perintötilaksi se ostettiin 1700-luvun lopussa. Kartanon pääarakennus paloi 1926, mutta sen ympäristössä on säilynyt talousrakennuksia ja vanhan kartanokulttuurin jäljet.

Historiallinen kartanoalue. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua

ympäristöä.

14 Kravisuun huvila (Soode), Niemenkylä

1910-luvulla rakennettu puinen rantahuvila, entisen Kravisuun torpan paikalle, Lankoorintien varressa. Huvilan vieressä on Sooden vanha veistämöpaikka. Viimeksi Juseliuksen veistämöllä tehtiin Looraproomuja ja korjailtiin muita aluksia 1900-luvun alussa. Toiminta siirtyi täältä kotirannalle loppuen kokonaan 1910-luvulla.

1900-luvun alun huvila vanhan veistämöpaikan vierellä.

15 Heinilä, Luodonkylä

Myös Heinilän tila lahjoitettiin Nils Bielkelle 1629, lahjoitus peruutettiin 1686, muodostettiin ratsutilaksi ja ostettiin perinnöksi 1758. Uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1879. Pihapiirissä on toinen pienempi asuinrakennus 1800-luvulta, se on siirretty paikalle 1930-luvulla sekä vanha aittarivi, jonka päädyssä on vellikello. Kivinavetta on vuodelta 1889. Pitkä koivukuja johtaa maantieltä pihaan.

1800-luvun pihapiiri. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

16 Luodonkylä ja kulttuurimaisema

Luodonkylän tiivis asutus liittyy kiinteästi Luvianlahden kulttuurimaisemaan. Kuten kylän nimikin osoittaa, on se muoin ollut mantereesta erillään oleva saari. Tämä kylän alkuperä välittyy tänäänkin sen maisemallisesta asemasta peltomeren rannalla. Kylässä on säilynyt mm. vanhoja aittoja. Myös alueen katajakedot ovat maisemallisesti arvokkaita.

Tiivis kyläasutus vanhan maantien varrella. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

17 Sassila

Sassilansalmen (Luvian lahden) eteläpuolella on Sassilan pihapiiri, johon kuuluu kaksi uusrenessanssityylistä, hyvin säilynyttä asuinrakennusta ja joukko talousrakennuksia. Sassilan tila on käsittänyt laajoja alueita Luvian saaristossa.

1800-luvun talonpoikainen pihapiiri.

18 Laitakari

Vanha veistämö- ja satamapaikka, jonka maastossa on vielä havaittavissa menneiden toimintojen jäljet. Avoimen kentän keskellä on verkko-orret. Niemen toisella puolen on merimerkinä käytetty Laitakarin sahan savupiippu ja sen vierellä mutterinmuotoinen tanssilava. Sahan muut rakenteet on purettu. Niemeen johtavan tien varrella on joukko vanhoja asuinrakennuksia.

Historiallinen veistämö- ja satamapaikka.

19 Lemlahden kylä ja kulttuurimaisema

Myöhäiskeskiajalla syntynyt kylä, jonka ensimmäinen pysyvä asutus näyttää olleen suomalaista. Tämän jälkeen kylään muutti ruotsalaisasutusta. Lemlahti on tyypillinen kalastuksesta pääelantonsa saanut yhteisö. Vanhassa kyläkeskuksessa on tiivis taloryhmä. Näistä Junnilan päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta. Uuden tien toiselle puolen on jäänyt Pramin perinteinen rakennusryhmä. Eri puolilla kylää on lukuisasti pieniä torppia, mäkitypia, aittoja ja niittylatoja. Lähempänä merenrantaa on pienehköjä kalastajatorppia (esim. Latokari). Kuivalahden suunnassa on tien varressa hyvin säilynyt Fadervikin torpan rakennusryhmä.

Lemlahden kylän peltoalat ovat pieniä. Vainiot, niityt ja hakamaat muodostavat kuitenkin arvokkaan pienijakoisen kulttuurimaiseman. Mielenkiintoinen on myös Mikolaan johtava vanha kirkkotie.

Valtakunnallisesti merkittävä kyläympäristö, jonka 1800-lvun rakennuskannassa rannikolle ominaisia piirteitä.

20 Mikolankylän kulttuurimaisema

Myöhäiskeskiajalla syntynyt kylä Luvianlahden "rannalla". Kivikkoisten hakamaisen ympäröimänä on lukuisa määrä entisiä torppia ja mäkitypia. Lemlahdesta Peränskylään johtava tie muodostaa kylän kohdalla mielenkiintoisen raittimaiseman. Hyvin säilynyt on Tienmutkan punamullattu rakennusryhmä 1800-luvulta. Evastin jalopuiden ympäröimä päärakennus on vuodelta 1893 ja kivinavetta vuodelta 1898. Evastin pohjoispuolella avautuu Luvianlahden kulttuurimaisema.

Hyvin säilynyt taloryhmä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

21 Peränskylä

Myöhäiskeskiajalla suomalaisasutuksensa saanut kylä muinaisen

Luvianlahden perukoilla. Pellon ympäröimänä on kulttuurihistoriallisesti kiintoisa Uhriaitanmäki. Asutus sijaitsee tasaiselta peltomaalta nousevilla saarekkeilla.

Perinteistä rakennuskantaa on mm. Vanha-Eskon, Uusi-Sepän ja Mäki-Eskon tiloilla. Vanha-Eskon päärakennus on vuodelta 1854, pirttirakennus vuodelta 1927 ja kivinavetta vuodelta 1881. Uusi-Sepän päärakennus on rakennettu 1915 ja kivinavetta 1888. Vuosina 1846-70 tilalla toimi Peränskylän kellovalimo. Mäki-Eskon molemmat asuinrakennukset ovat 1800-luvulta ja kivinavetta vuodelta 1884. Mäki-Eskoa vastapäätä on Peränskylän entinen kansakoulu, joka on rakennettu 1800- ja 1900-luvun vaihteessa.

Kauempana kylätaajamasta sijaitsee isonjaon täydennyksessä nykyiselle paikalleen siirretty Sahurin tasapainoinen rakennusryhmä.

Kolmen talon tiivis ryhmäkylä.Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

22 Peränskylän voima-asema

Peränskylässä on ollut mylly ja ilmeisesti myös saha jo 1600-luvulla. Nykyisin paikalla on 1918 perustetun Luvian sähköosakeyhtiön harmaakivinen voima-asema.

Kivestä muurattu voima-asema.

23 Härmälä

Pienalaisten niittyjen ympäröimänä sivussa Lemlahden kylästä on tilakokonaisuus, jossa vanhaa rakennuskulturia edustavat empire-ilmeinen vanha päärakennus (toinen asuinrakennus pahasti muutettu), pakaririvi ja matala luhti, mansardikattoinen hirsinavetta, jossa komea luonnonkivisokkeli, aitta- ja kellarirakennukset, riihi ja suuli. Ympäristössä on latoja.

Niittyjen ympäröimä rakennusryhmä 1800-luvulta.

24 Huruholmi

Luodonkylästä lähtevän tien varressa salotaipaleen takana on kahden talon ja taaempana pikku tuvan muodostama taloryhmä. Kunkin pihapiirissä on talousrakennuksia, mm. hirsipintaisia aittoja. Sopusuhtaisen rakennusryhmän täydennykseksi on tehty kohtuullisesti ympäristöön sopiva hirsihuvila. Vanha harmaa tupa, jossa on pyöreä, kaunis kakluuni, on uhanalainen. Etelään viettävä rinne ja liittyminen lahdelmaan korostaa rakennusryhmän merkitystä maisemassa.

Luvian ulkosaariston tiloja.

25 Luvian ulkosaariston kalastus- ja luotsitorpat

Pirskerinfäärttin ulkopuolella sijaitsevan saariketjun rakennuskanta on säilynyt muutoksilta sisäsaaristoa paremmin. Saaria ei ole myöskään jaettu siinä määrin kuin lähellä manteretta. Ehyitä vanhoja pihapiirejä ovat mm. Takholmin Nordberg, Pirskeri (Holmbergin luotsiasunto), Etelän Pirskerin Saaristo (käyttämätön), saman saaren Haapaniemi (päärakennus 1920-luvulta) ja saaren eteläpäässä Meri-Rounoorissa (Ulko-Rounoori) sijaitsevat vierekkäiset tilat. Uudempia 1930-50 -luvun päärakennuksia on Kinnaskerissa (useita vanhoja talousrakennuksia) ja Kuiskerissa (pikkutorppa pihapiirissä). Pastuskerin päärakennus on hävitetty, samaten Lyöperin (ent. majakanvartijan asunto 1800-luvun loppupuolelta) ja Sunaskerin torpat. Kuoreluodon rakennuskantaa on muutettu tai tuhoutunut.

Suurten ulkosaarten rakennuskantaan kuuluvat uudempi Pirskerin merivartioasema, viereinen SSP:n purjehdusseuran maja, Isoklopan Hellemaan huvila, ja vanhempi Sunaskerin huvila. Isomaassa on säilynyt Merisalon pihapiiri (talo rak. 1919) Tankkarin ja Säikän vanhat torpat.

Ulkosaariston kalastus- ja luotsitiloja. Valtakunnallisesti merkittävä.

26 Luvian sisäsaariston kalastustorpat

Luvian saaristo on muodostanut laajan asuinyhteisön. Sekä ympäristö että elinkeinot ovat monella tavalla muuttuneet perinteisestä. Saaristolaistiloilla alettiin kalastuksen rinnalla harjoittaa turkistarhausta heti sotien jälkeen.

Säilyneitä vanhoja pihapiirejä ovat mm. Koivukari Kuttесkon tien varrella, Hyviluoto samannimisen saaren itärannalla ja Takskeri saman saaren lounaisrannalla. Käyttämättöminä ja osin rappeutuneina ovat Kaunismaa Kolmihaarassa (asuinrakennus vuodelta 1878) ja Anderskeri, joka sijaitsee maisemallisesti komealla paikalla Anteskerin niemellä.

Useat sisäsaariston saaret on liitetty tieyhteyksin mantereeseen. Etenkin näissä saarissa ovat toiminnat muuttuneet ja rakennuksia uusittu. Esim. Välikarissa on turkistarha ja päärakennus 1920-luvulta, Aspiskerin talojen rakennuksia on muutettu ja alueella on turkistarhoja ja kesämökkejä. Maanpäännokan pihapiirissä on 1940-luvun rakennus, Kolmihaarassa uusi päärakennus, saman saaren Luotolassa uudehko omakotitalo vanhan rakennusryhmän vieressä, Papinluodossa sodan jälkeen rakennettu päärakennus ja Huhtmaassa muutettuja rakennuksia ja uudisrakennuksia.

Sisäsaariston kalastustorppia. Valtakunnallisesti merkittävä.

27 Bækkeveldin huvila

Arkkitehti Arneberg, joka suunnitteli Petrellin huvilan (kohde I2), suunnitteli myös Ebba Bækkeveldin huvilan Katavamaahan kalastustorpan maille. Huvila rakennettiin vuonna 1922. Rakennus on suunnittelijan taustasta johtuen norjalaisvaikutteinen, julkisivuja on käsitelty muinaisskandinaaviseen, kansallisromanttiseen sävyyn. Julkisivut on laudoitettu hirsirakennusta muistuttaen. Rakennus on säilytetty tummaksi. Julkisivujen yksityiskohtien lisäksi myös sisätilat puolipaneleineen, hyllyineen ja tulisijoineen ovat säilyneet. Saunarakennus on tehty päärakennuksen henkeen. Myös pitkänomainen talousrakennus on säilynyt.

Norjalaisen arkkitehdin suunnittelema huvila 1920-luvulta.

28 Villa Wanda

1900-luvun alussa rakennettu huvila liittyy Petrellin huvilan maisemaan.

1900-luvun alun huvila-arkkitehtuuria.

29 Lankoori

Lankoorissa on säilynyt varsin tiivis joukko pieniä rannikon elinkeinojen synnyttämiä asuintupia, mm. Vantamo (ent. Wahlroos, rak. 1889), Nilkku (1800-luvun alusta, asuttu jo 1700-luvun alussa), Rantamäki, Niittymäki ja Lankoorinnokassa Aalto.

Rannikon maatiloja 1800-luvulta.

30 Ranta-Joopi (ent. Sundström, Stenvall)

Alueella on uusrenessanssityylinen, kookas päärakennus, vanha pakarirakennus, kaksi aittariviä ja kauniisti neliömuotoon rakennettu pihapiiri. Taloon on muutettu Porin palon jälkeen 1854.

1800-luvun eheä pihapiiri.

31 Säppi

Noin 30 metriä korkea Säpin majakka rakennettiin vuonna 1873 arkkitehti A.H. Dalströmin laatiman suunnitelman mukaan. Tiilinen torni on rapattu valkoiseksi. Majakan ulkokuori halkeili 1900-luvun alussa ja se korjattiin n. vuonna 1910. Majakan kanssa samassa pihapiirissä on vastakkain kaksi majakanvartijoiden asuinrakennusta, toinen kapea, pitkänomainen (Porin lintutieteellisen yhdistyksen hallinnassa) ja toinen symmetrinen, päätykuistein varustettu, neliipiipuin rakennus (luotsien hallinnassa). Hirsimakasiini, navetta- ja suulirivi, lato, sauna, puuvajat ja kellarit sijaitsevat ympäristössä. Majakasta länteen rannalla sijaitsee luositupa, jossa on keittiö, tupa ja eteinen. Rakennuksessa on hirsirakenteinen näkötorni ja betoninen vesisäilö. Pihapiirissä on talousrakennus ja rannassa uudempi hirsisauna (Reposaaren metsästysseuran hallinnassa). Majakasta luoteeseen sijainneen, ja vuonna 1852 rakennetun edellisen majakan perustukset ovat vielä näkyvissä. Pohjoisrannalla on vanhempi kämppärakennus. Saaren virkataloissa ei ole ympärivuotista asutusta.

Valtakunnallisesti merkittävä majakkayhdyskunta.

MERIKARVIA

1 Merikarvian kirkko, Ylikylä

Merikarvian puinen ristikirkko rakennettiin vuosina 1897-1899 porilaisen Johan Nordstrandin piirustusten mukaan. Koristemuodoiltaan kirkko noudattelee 1800-luvun lopun "nikkariarkkitehtuuria". Sisätiloiltaan kirkko on maan suurimpia puukirkkoja, istumapaikkoja on 2000. Vanha pohjalaistyyppinen tapuli on vuodelta 1816. Se on Juha Köykän (Köhlström) suunnittelema, joskin intendentinkonttori teki suunnitelmaan pieniä muutoksia. Tapulin vieressä on vanha lainajvästön makasiini. Sankarihautausmaan on suunnitellut arkkitehti Veikko Larkas.

Monumentaalinen puukirkko 1800-luvun lopulta. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Holmankosken kulttuurimaisema, Ylikylä

Holmansaaren kohdalla Merikarvianjoki haarautuu kahdeksi uomaksi, joiden rannat ovat maisemallisesti mielenkiintoiset. Holmankosken rannalla sijaitsee Vanhatalon rakennusryhmä, jossa koristeellinen päärakennus on vuodelta 1905 samoin kuin hirsinen navetta. Kokonaisuuteen kuuluu vanha kirkkoheranpappila. Holmankoskessa ja Myllykoskessa on ollut myllyjä ja sahoja jo 1600-luvulta. Myllykoskessa on vielä nähtävissä kiviset patouomat ja vanha Setälän sahamyly. Holmankosken rannalla on yhä toimiva Kalkuttan saha ja Uudentalon mylly. Holmansaarella sijaitsee lisäksi kulttuurihistoriallisesti mielenkiintoinen

Mieslaulajien talo.

Merikarvian empirityylinen kirkkoherranpappila on rakennettu arkkitehti A.W. Arppen piirustusten mukaan 1820 ja laajennettu 1916 nykyiseen asuunsa.

Kirkon läheisyydessä sijaitsevan Lukkarin Puustellin hirsinen asuntotupa on rakennettu 1800-luvulla. Pihapiiriin kuuluvat tätä nuoremmat kaksipuorinen aitta sekä yhdistetty sauna- ja navettarakennus. Lukkarin Puustelli on sisustettu esinemuseoksi.

Jokivarren kulttuurimaisema, jossa vanhaa talonpoikaisarkkitehtuuria ja elävää sahakulttuuria. Valtakunnallisesti merkittävä.

3 Matilda Roslin-Kalliolan kirjailijakoti, Ylikylä

1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakennettu itsellisasumus on paikallisen kulttuurihistorian kannalta merkittävä rakennus. Kirjailija Matilda Roslin-Kalliolan koti on säilytetty alkuperäisessä asussaan museona.

Kulttuurihistoriallisesti merkittävä 1800-luvun lopun itsellisasumus.

4 Pohjatalo (Norrgård, Norkooli), Ylikylä

Alkuaan neliömäisen pihan ympärille ryhmittynyt rakennusryhmä. Päärakennuksen ulkoasu on 1800- ja 1900-luvun vaihteesta, runko lienee hieman vanhempi. Rakennuksessa toimivaa päiväkotia varten on rakennettu äskettäin lisäsiipi. Pihapiiriin kuuluu vanhoja talousrakennuksia. Tien varrella on vanha tiilinen viljamakasiini. Läheisellä kalliolla on Riispyystä siirretty tuulimylly.

Edustava 1800-luvun rakennusryhmä uudessa käytössä.

5 Impivaara ja Mäkivaara, Ylikylä

Kaksi 1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakennettua talonpoikaistilan päärakennusta tuuhean puuston ympäröiminä.

Seudulle tyypillistä talonpoikaisarkkitehtuuria.

6 Merikarvian sairaala, Ylikylä

1900-luvun alussa perustettiin Merikarvialle kunnansairaala. Klassisistinen sairaalarakennus ei ole enää alkuperäisessä käytössään.

Maaseudun laitosrakentamista 1900-luvun alusta.

7 Entinen apteekin talo, Ylikylä

Merikarvian entinen apteekin talo on rakennettu vuonna 1900. Rakennuksen julkisivut on jäsenelty rikkaasti puuleikkauksin.

Rikasilmeistä liikearkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

8 Krookka, Ylikylä

Vanha suojaisa satama-alue, jossa on vanhoja rantahuoneita ja joukko asuinrakennuksia lahden ympäristössä. Kunelinperällä on kaksi ryhmää rantahuoneita ja verstasarakennus. Sataman eteläpuolella on savustamorakennuksia, joista osa on muutettu ulkoasultaan. Braandinviihin pohjukassa on komea mansardikattoinen huvilatyyppinen asuinrakennus. Krookan maisemakokonaisuuteen liittyy myös Sataman koulu, Kansakouluntie 7, joka on Ylikylän vanha puinen kansakoulu vuodelta 1898.

Merenkulun luomaa maisemaa rantahuoneineen ja asuinrakennuksineen.

9 Alakylän kulttuurimaisema

Alakylän asutus on syntynyt ilmeisesti 1300-luvun alussa samoihin aikoihin Ylikylän kanssa. Osaksi uuden tien ansiosta Alakylän rakennuskanta on säilynyt erittäin hyvin ja kylä olisi tarkemman tutkimuksen arvoinen. 1700-luvun loppupuolella kylä oli ns. varhemman herännäisyyden eräs tukipiste, mistä käsin saarnaaja Anna Rogel vaikutti. Saarnakalliolle on pystytetty hänen muistomerkkinsä vuonna 1870. Vanhan kyläraitin varrella on lukuisia 1800-luvun päärakennuksia ja aittoja.

Merikarvianjoen länsirannalla, kylän pohjoisosassa on Kungsbackan tilan pihapiiri, jonka päärakennuksen kuistiin lehtisaha- ja pilasterikoristelu on erityisen monimuotoinen.

Poikkeuksellisen hyvin säilynyt tiivis kyläympäristö. Valtakunnallisesti merkittävä.

10 Peipun kylä ja kulttuurimaisema

Peipun kylä on syntynyt 1700-luvulla. Vanhaa, seudulle tyypillistä talonpoikaista rakennuskantaa on mm. Vanhatalon tilalla ja rantaan johtavan tien varrella.

Kylämaisemassa Merikarvialle tyypillisiä 1800-luvun talonpoikaistaloja.

11 Kallio ja Uusitalo, Harvala

Alueella on edustavat empire-ilmeiset paritupatyyppiset päärakennukset ja pihapiirin talousrakennukset. Kohteeseen liittyy etelään avautuva peltomaisema.

Kylän kaksi talonpoikaista pihapiiriä pienipiirteisessä kulttuurimaisemassa.

12 Köörtilän kylä ja kulttuurimaisema

Köörtilän kylä on Merikarvian vanhimpia ja asutettu 1300-luvulla. Perinteistä rakennuskantaa on säilynyt varsin paljon. Edustavimpia ovat Honkalan päärakennus, jossa on "siikaislainen" kuisti ja talon hirsirakenteiset pihapiirin rakennukset. Tommilan, Räbbin, Vanhatalon, Mobergin ja Ala-Mikkolan rakennusryhmät ovat myös komeita, vauraan oloisia rakennusryhmiä. Sataman lähellä on tiheään rakennettu Katavakaupunki, jonka vanha rakennuskanta on pienimuotoista torppa-asutusta. Kylän menneisyyteen oleellisesti liittyvä satamaranta I. Kiffeli on yhä käytössä. Rantahuoneita on edelleen kolme riviä, ja yksi kala-aitta. Verkkopuita on laaja kenttä kallioilla. Merikarvalaista veneenrakennusperinnettä edustaa Kumpuselän veistämö Katavakaupungissa. Lähisaarissa on vanhoja kalastustiloja.

Valtakunnallisesti merkittävä maataloudesta ja kalastuksesta elantonsa saanut kylä, jossa runsaasti 1800-luvun perinteistä rakennuskantaa.

13 Pooskeri (Veikkola)

Ainakin 1600-luvulta on Pooskerin saari kuulunut Ulvilan Sunniemen kartanoon. Saarta käytettiin laidunmaana ja siellä oli torppa. Sunniemeen Pooskeri kuului tämän vuosisadan alkuun saakka. Vanha, puiston ympäröimä päärakennus on vuodelta 1721. Se korjattiin 1920- ja 1930-lukujen vaihteessa arkkitehti Karl Lindahlin laatiman suunnitelman mukaan. Sen vieressä on vanha pirttirivi. Punamullattuja entisiä työväenasuntoja on muutama. Lisäksi alueelle on siirretty vanhoja aittoja, luhti ja tuulimylly. Rakennusryhmän ympärillä on viljelys- ja niittymaisemaa.

Vanha saaristotila kauniin kulttuurimaiseman keskellä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

14 Pohjansaha

Paikalle perustettiin ensimmäinen saha vuonna 1756. Merkittävämmäksi muodostui kuitenkin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa läheisen Haminaholman saaren höyrysaha. Nykyinen punatupainen asutus on entisen sahatyöväestön perua. Haminaholman saarella ovat säilyneet sahan perustukset, yksi mansardikattoinen komea asuinrakennus ja punamullattu varastorakennus. Alue on nykyisin A. Ahlström Osaakeyhtiön henkilökunnan käytössä.

Historiallinen saha-alue, jonka ympäristössä on säilynyt joitakin entisiä sahatyöläisten asuntoja.

15 Vanhatalo, Lammela

Vanhatalon komea päärakennus on valmistunut 1800-luvun lopulla. Kuistin harjalla on vellikello. Suuri luonnonkivistä ja tiilestä muurattu karjarakennus on vuodelta 1893.

Merikarvialle tyypillinen, rikkaasti jäsennöity 1800-luvun talonpoikaistalo.

16 Filppulan kylä

Filppulan kylä asutettiin 1700-luvun jälkipuolella. Juhantalon ja Vanhatalon päärakennukset ovat paritupatyyppisiä. Isopellon kohdalla avautuu pienehkö viljelymaisema.

Pienessä kylässä on säilynyt vanhaa talonpoikaista arkkitehtuuria.

17 Kangasniemi

1700-luvun lopulla syntynyt Kangasniemen tila on säilyttänyt hyvin perinteisen rakennuskantansa. Pääosa rakennuksista on 1800-luvun loppupuolelta. Neliömäisen pihan ympärillä sijaitsevat paritupatyyppinen päärakennus, pirttirivi, luhti- ja aittarivi, navetta, kellari ja lampola.

Perinteisen 1800-luvun asunsa säilyttänyt talonpoikaistilan pihapiiri.

18 Lankosken kylä

Lankoski asutettiin pysyvästi vasta 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa. Lankoskella toimi sahalaitos jo 1700-luvun puolivälissä. Johan Liljeblad perusti 1840 paikalle pienen paperitehtaan ja samoihin aikoihin myös savastiatehtaan. Naimakaupan kautta Lankoski teollisuuslaitokseen siirtyi 1800-luvun puolivälissä Antti Ahlströmin haltuun. Kylän rakennuskanta on hyvin edustavaa. Saman raitin varrella lähellä toisiaan ovat aumakattoinen Isotalo sekä Erkintalo ja Heikintalo, jotka ovat paritupatyyppisiä ja punamullattuja. Kaikki kolme päärakennusta on rakennettu 1800-luvun puolivälin jälkeen. Isotalon rakennukset on suojeltu rakennussuojelulain nojalla.

Vanhan rakennuskantansa hyvin säilyttänyt pieni kylä, jossa yksi taloista on rakennussuojelulain nojalla suojeltu. Valtakunnallisesti merkittävä.

19 Lankosken silta ja kulttuurimaisema

Lankosken teollisesta menneisyydestä kertovat kosken pengerrykset, pato sekä 1800-luvulta oleva mylly, joka on nykyisin kahvilana. Lankosken kaksiaukkoinen kivihoivasilta on rakennettu 1887. Rakentajana toimi talollinen Maurits Tuorila. Uuden sillan valmistuttua viereen vuonna 1960 jäi Lankosken vanha silta levähdyspaikaksi ja 1987 se nimettiin Tielhallinnon museosillaksi.

Teollisuushistoriallisesti arvokas paikka, jossa vanha kivilta. Valtakunnallisesti merkittävä.

20 Tuorilan vanha kyläkeskus

Tuorilan kylässä on säilynyt joukko vanhoja maatilan talouskeskuksia. Näistä on edustavin kantatila Tuorila, joka on perustettu 1700-luvun keskivaiheilla. Tilan pitkä punamullattu päärakennus on 1800-luvulta. Tuorilan kansakoulu on vuodelta 1909. Valtatien länsipuolella on Alinen silta, 1800-luvun jälkipuolella valmistunut kaksiohlinen kivilta.

Vanha kyläkeskus perinteisine rakennuksineen.

21 Lauttijärven kylä

Lauttijärvi asutettiin 1600-luvun loppupuolella. Nykyisellään rakennukset sijaitsevat varsin hajallaan. Huomattavimpia yksittäiskohteita ovat Sakarintalo ja Varsamäen rakennusryhmä. Sakarin poikkeuksellisen komea, kaksikerroksinen, pohjalaistyyppinen päärakennus on vuodelta 1815. Kuusikulmainen kaksikerroksinen kuisti lienee 1800-luvun lopulta. Varsamäen päärakennus on punamullattu paritupatyyppinen, ilmeisesti sekin 1800-luvun lopulta. Talossa on "siikaislainen" valkoinen kuisti. Lauttijärven vanha kansakoulu vuodelta 1910 on nykyisin yhdistyskäytössä. Joen rannalla sijaitseva Hampgulan saha ja mylly on 1800-luvun lopulta.

Suurehko kylä, jossa useita rakennushistoriallisesti arvokkaita talonpoikaisia asuinrakennuksia.

22 Honkajärven kylä

Honkajärven kylä asutettiin pysyvästi vasta 1680-luvulla kruunun otettua haltuunsa Ylä-Satakunnan eräomistukset uudisasutusta varten. Perinteistä rakennuskantaa on kylässä Vanhatalon, Pohjola-Mattilan ja Kallelan (ent. Erkkilä) tiloilla. Vanhatalon 1860 rakennetussa päärakennuksessa on "siikaislainen" kuisti, jonka värilliset lasiruudut ovat laivureiden Tukholman tuliaisia. Värittömät lasit ovat lähellä sijainneesta Kuvaskankaan lasitehtaasta (1860-1884). Katon harjalla on koristeellinen vellikello, joka on aiemmin toiminut laivakellona. Honkajärven kaksiohlinen kivilta on rakennettu 1850-luvulla. Honkajärven vanha, vuonna 1908 rakennettu kansakoulu on nykyisin kylätoimikunnan käytössä.

Vanha kyläkeskus perinteisine rakennuksineen. Valtakunnallisesti merkittävä.

23 Korvenkangas, Riispyy

Kahden talon, Korvensalon ja Ylisentalon, tiivis rakennusryhmä korven keskellä. Ylisentalon pitkä päärakennus on 1800-luvun puolivälistä. Katon harjalla on koristeellinen vellikello.

Kahden talonpoikaistalon tiivis ryhmä.

24 Riispyyn kylä ja kulttuurimaisema

1300-1400 -luvulla asutettu Riispyyn kyläkeskus sijaitsee Riispyynlahden pohjukassa. Kylän rakennuskanta on lähes kauttaaltaan vanhaa. Edustavimpia rakennusryhmiä ovat Heikkilä, Vanhatalo, Nygård ja Norrgård, jonka molemmat paritupatyyppiset asuinrivit ovat 1820-luvulta. Kylässä on säilynyt seuratalo 1900-luvun alusta. Riispyyn kansakoulu on rakennettu 1907.

Valtakunnallisesti merkittävä kyläympäristö, jossa on säilynyt vanhojen pihapiirin lisäksi seuratalo ja kyläkoulu.

25 Trolssi, Ylikylä

Trolssi asutettiin vasta 1750-luvulla. Uudisasukkaat ovat peltaja raivattessaan vääntäneet valtavan määrän kiviä aidoiksi ja kasoihin hallaa karkottamaan. Trolssissa on säilynyt näiltä ajojn maassamme ainutlaatuiset pellonhaltijakivet I. kivitontut. Kiviä on kaksi ja ne muodostuvat toistensa päälle asetetuista lohkarista. Prof. Unto Salo on tutkimuksessaan todennut tällaisilla kivipatsailla olevan vertauskohteita Ruotsissa ja Virossa. Perinteistä rakennuskantaa Trolssissa edustavat mm. Erkkilän ja Viertolan rakennusryhmät sekä Koosourassa vanhat rakennukset, kaunis luhtirivi ja matalat aitat. Erkkilän punamullattu rakennusryhmä sijaitsee edustavasti maantien varressa. Päärakennus on vuodelta 1875 ja pitkä pirttirivi 1820-luvulta. Hirsinen karjarakennus on vuodelta 1880. Lisäksi tilalla on kaksi aittaa.

Erkkilän talolle on myönnetty Talonpoikaiskulttuurisäätiön kunniakilpi. Peltosen torpan pihapiirissä ovat pienet hirsirakenteiset asuin- ja talousrakennukset alkuperäisinä.

Valtakunnallisesti merkittävä kyläympäristö, jolle vanhojen rakennusten lisäksi ovat tunnusomaisia pitkät kiviaidat ja ns. pellonhaltijakivi.

26 Kasalan kylä ja kulttuurimaisema

Kasalan kylä on Merikarvian vanhimpia, sillä se on syntynyt jo keskiajalla. Kyläkeskuksessa on säilynyt vanhoja asuin- ja talousrakennuksia. Kasalan vanha kansakoulu on rakennettu 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Kasalan kylän kulttuurimaisema on säilyttänyt harvinaisella tavalla perinteisen leiman. Laajat katajaa kasvavat ketomaat ovat pitkään jatkuneen laiduntamisen tulosta. Erityisen kauniita ketonäkymiä avautuu pieneltä, kiviaitojen reunustamalta Varvikarin rantaan johtavalta tieltä.

Katajaisten ketojen kehystämä kylämaisema vanhoine asuin- ja talousrakennuksineen.

27 Kasalan kalasatama

Kasalan perinteisessä kalasatamassa on säilynyt kaksi vanhaa hirsistä rantahuonetta.

Ylä-Satakunnan rannikolle tyypillinen kalasatama.

28 Leppäkarin kalastussatama

Leppäkarin kalastussatamassa on kaksi suurehkoa rantahuonetta ja verkkokenttä. Lähistöllä on vanha Venerannan talo.

Ylä-Satakunnan rannikolle tyypillinen kalasatama.

29 Merimaa, Peipun Kuuskeri

Merimaan tilalla on iso uusrenessanssityylinen asuinrakennus, aitta ja navettarivi. Rakennukset ovat ilmeisesti 1800- ja 1900-luvun vaihteesta.

Merikarvialle tyypillinen talonpoikainen rakennusyhmä.

30 Kaddin kalastajamajat, Oura

Perinteisen ulkomerikalastuksen tukikohta Ouran saaristossa. Vanhoja kalamajoja on useammassa saaressa. Iso ja Pikku Kaddin kalamajat ovat toimineet ulkomerikalastuksen ja hylkeenpyynnin tukikohtina ainakin jo 1800-luvun alusta.

Valtakunnallisesti merkittävä ulkosaariston kalastustukikohta.

31 Alakylän kalastus- ja pientilat

Rantakulmalla ja Luotokulmalla on useita kalastus- ja pientiloja, samoin edustan saarilla Halluskerinmaahan saakka.

Kalastuselinkeinon synnyttämiä pientiloja.

32 Alakylän Riipperinviiki

Alueella on ryhmä säilyneitä rantahuoneita, joiden päädyt avautuvat merelle.

Ylä-Satakunnan rannikolle tyypillinen kalasatama.

33 Viikilä, Ylikylä

Komea, 1900-luvun alussa rakennettu päärakennus, jossa on kaksi kuistia. Rakennus on parvekekaiteita lukuun ottamatta säilynyt sekä sisä- että ulkoasultaan alkuperäisenä. Julkisivujen yksityiskohdat ovat saman tyyliisiä kuin apteekin talossa. Pihapiirissä on Vaarintalo, jossa on suuri leivinuuni. Porstuakamaria on käytetty myös vankeyhuoneena. Rakennuksen jatkeena on puuvaja. Pihapiiriä täydentävät vinkkeliin rakennettu navetta-, talli- ja saunarivi, aitta, varastorakennus mankelihuoneineen, ja tien varressa riihi. Rannassa on lisäksi verkkohuoneita (myös Ruohon tien päässä). Viikilään johtava tien varsi on säilynyt myös niittymaisemineen ja katajikkoineen.

Perinteisen asunsa säilyttänyt merikarvialaistalo.

NAKKILA

1 Nakkilan kirkkomaisema

Nakkilan kirkko on yksi modernin kirkkoarkkitehtuurimme tärkeimpiä monumentteja. Arkkitehti Erkki Huttusen suunnittelema funktionalistinen kirkkorakennus valmistui vuonna 1937 tehtailija J.W. Suomisen testamentivarojen turvin. Kirkkosalia kattaa akustisesti muotoiltu sahanterämäinen puupaneelikatto. Kirkon kellarikerroksessa on lahjoittajan krypta. Kirkon valkeat seinät ja korkea betonitorni näkyvät kauas ympäristöön.

Kirkon välittömässä läheisyydessä on arkkitehti Juha Leiviskän

suunnittelema seurakuntasali vuodelta 1970.

Kirkkoa vastapäätä sijaitsevaan, 1859 rakennettuun tiiliseen laivajärvöstön makasiiniin on sisustettu 1977 Nakkilan meijerin 1920-63 toimineen juustolan kalusto, joka on esillä alkuperäisessä järjestyksessä. Kirkkomaisemaan liittyy myös vanha kunnanlääkärin asuintalo Metsämaa. Rakennusmestari Valle Antilan suunnittelema funktionalistinen asuinrakennus vuodelta 1937 on toiminut myös Nakkilan kunnantalona.

Funktionalistisen kauden kirkkoarkkitehtuuria maisemallisesti hallitsevalla paikalla. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

2 J.W. Suomisen nahkatehdas ympäristöineen

Juho Wiktor Suominen perusti 1898 pienen nahkimon, josta vuosien varrella kasvoi yksi maamme merkittävimmistä nahkatehtaista.

Tehdasaluetta on laajennettu 1900-luvun alusta lähtien. Tattaranjoen varrella sijaitsevista tiilisistä tehdasrakennuksista vanhin osa on vuodelta 1908, laajennuksia on tehty 1916 ja 1929. Kolmikerroksinen entinen työväen asutola Kivimuuri on vuodelta 1920. Puinen konttorirakennus on vuodelta 1913.

Tehtailija J.W. Suomisen yksityiskodikseen rakennuttama Koskilinna valmistui 1928. Tämän klassistisen tiilirakennuksen suunnitteli arkkitehti Väinö Vähäkallio. Koskilinnan alkuperäinen sisustus on taiteilija Birger Hahlin käsiälää. Rakennus liittyy kiinteästi läheiseen tehdasalueeseen ja sen ympärillä levittäytyy laajahko puisto.

Tehdasalueen länsipuolella lähellä valtatieä on kaksikerroksinen kivinen asuinrakennus Vasara, joka on rakennettu 1936 rakennusmestari Helmisen suunnitelman mukaan.

Tehdasympäristöön liittyy myös Nakkilan pappila, niin ikään kaksikerroksinen funkistalo vuodelta 1936, suunnittelijanaan rakennusmestari Saarenoja.

Vanha, paikkakunnan elämään monin tavoin vaikuttanut tehdas, jonka ympäristössä on runsaasti kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa, Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

3 Seurojentalo Karhula

Seurojentalo Karhula on rakennettu vuonna 1922 rakennusmestari F.K. Erikssonin piirustusten mukaan. Arkkitehtonisesti hyvin edustavan, klassistisen puurakennuksen omistaa nykyisin Nakkilan Maataloustuottajat. Ennen sotia siinä toimivat mm. paikallinen nuorisoseura, suojeluskunta ja lotat.

Seurojen talon lähellä on jokirannassa vanha, ilmeisesti 1800-luvulla rakennettu asuinrakennus.

Seurataloarkkitehtuuria 1920-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

4 Nakkilan rautatieasema

Nakkilan puinen rautatieasema on rakennettu vuoteen 1895 mennessä pysäkin tyyppiinpiirustusten mukaan. Sitä on laajennettu alkuperäistä rakennustapaa noudattaen vuosina 1910 ja 1927-32. Radan vastakkaisella puolen on asemakokonaisuuteen liittyvä Nakkilan Myllyn tiilirakennus, jonka vanhin kaksikerroksinen osa on vuodelta 1919.

1800-luvun lopun rautatieasema kunnan keskustassa.

5 Nakkilan keskustan vanhat liikerakennukset, Nakkila

Nakkilan kirkon maisemaan liittyy maantien varressa kaksi vanhaa puutaloa, joista toinen, 1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakennettu, on entinen apteekki ja toinen, Terijoelta 1920-luvulla siirretty rakennus, entinen Penttalan sisarusten matkustajakoti. Näistä kahdesta rakennuksesta hieman kauempana sijaitsee tien varrella Rambergin talo, joka on ennen ollut kauppana.

Kirkonkylän vanhoja liikerakennuksia 1900-luvun alusta.

6 Työväentalo Koti

Nakkilan työväenyhdistys perustettiin Porin yhdistyksen haaraosastoksi vuonna 1903. Nykyinen, punamullattu työväentalo on rakennettu 1920-luvun alussa.

Seurataloarkkitehtuuria 1920-luvulta.

7 Nakkilan kotiseutumuseo

Vuonna 1951 perustettu ulkomuseo sijaitsee virkistysalueella. Kaikki rakennukset ovat muualta siirrettyjä. Päärakennuksena toimii entinen Porin rykmentin rumpalin puustelli, Pakkala, joka on rakennettu 1870-luvulla ja siirretty aivan läheltä. Mamsellityyppinen tuulimylly on tuotu Kiukaista, kyläseppän paja Tattaran kylästä ja luhti Ruskilan kylästä. Lisäksi alueella on sauna ja aittoja.

Kotiseutumuseo, jonka alueelle on siirretty vanhoja rakennuksia eri puolilta kuntaa.

8 Masian kylä ja kulttuurimaisema

Masian kylä on asutettu varhaiskeskiajalla. Nykyisin asutustihentymä on Masian sillan luona. Sillan pieteessä sijaitsevat Yli-Kuritun ja Talonpojan rakennusryhmät. Molempien tilojen päärakennukset ovat vuosilta 1916-17, talousrakennukset ovat vanhempia. Sillankorvan asuinrakennus on vuodelta 1934 ja Kaapelin tilan päärakennus 1800-luvun lopulta. Kyläkeskuksesta pohjoiseen sijaitsee 1914 rakennettu Lahdenrannan asuinrakennus, jossa on koristeellinen uusrenessanssivuoraus. Masian kylän pohjoispuolella on vanhan maantien varrella Myllärinkylän tiivis kokonaisuus, jossa Rantasen, Koskisen ja Pietilän päärakennukset ovat 1800-luvun lopulta ja Nissilän vuodelta 1901. Myllärinkylän pohjoispuolella maisema-alue jatkuu Ruhadeen, jossa Puontin vanha asuinrakennus on 1800-luvun lakupuolelta, Ranta-Ahteen asuinrakennus 1800-luvun keskivaiheilta ja Leppäkosken päärakennus vuodelta 1919. Knuutilan kivinen asuinrakennus vuodelta 1934 on rakennusmestari K.K. Sparfvénin piirtämä.

Keskiaikaisperäistä kyläasutusta historiallisen tien varrella Kokemäenjoen kulttuurimaisemassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

9 Ruskilan kivilta

Vuonna 1891 rakennettu Ruskilan kivilta on erittäin massiivinen yksiaukkoinen silta.

Kivirakentamisen taidonnäyte 1800-luvun lopulta.

10 Villilän kartano

Historiallinen kartanoalue, jossa päärakennus vuodelta 1852. Tämä A.F. Granstedtin suunnittelema rakennus kuvastaa tyylillisesti siirtymävaihetta empireistä uusrenessanssiin. Tiilinen navettarakennus on rakennettu alkuaan 1864 ja uusittu 1927 rakennusmestari Hjalmar Sirénin toimesta. Punatiilinen talli ja linnamainen vilja-aita ovat vuodelta 1925. Ne ovat arkkitehtitoimisto Frosterus-Gripenbergin laatimien piirustusten mukaan tehtyjä. Tilalla vuodesta 1905 toiminut karjanhoitokoulu on toiminut myöhemmin työväen asuntona. Koulun rakennukset suunnitteli rakennusmestari Heikki Tiitola. Kartanon ympärillä on vanha puisto. Maantieltä johtaa kartanoon koivukuja. Kartanon etelä- ja kaakkoispuolelle levittäytyy peltomaisema. Nakkilan keskustan puolelle on sen sijaan rakennettu suurikokoiset teollisuushallit, joiden mittakaava ja väriyty on ristiriidassa vanhan kartanoympäristön kanssa. Nykyisin kartanoalueen rakennuksissa toimii elokuvatuotantoon keskittynyt Villilän Studiot Oy. Päärakennus on ravintolakäytössä.

1800-luvun keskivaiheen edustava kartanorakennus näkyvällä paikalla. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

11 Leistilän ja Tattaran kylät ja kulttuurimaisema

Leistilän ja Tattaran kylät on asutettu varhaiskeskiajalla. Molemmat Tattaranjoen varrella sijaitsevat kylät ovat säilyttäneet varsin hyvin perinteisen rakenteen ja niiden rakennuskanta on iäkäästä. Maisemallisesti kylät näyttäytyvät edustavasti Pori-Helsinki tietä matkaavalle kapean peltoaukean takaa. Erittäin laajat viljelyaukeat avautuvat niiden länsipuolella akselilla Tattara-Leistilä-Masia. Leistilän rakennuksista ovat mainittavat mm. seuraavat:

- Jaakola, jonka vanhempi päärakennus vuodelta 1852 on uusrenessanssityylinen, kivilavetta on vuodelta 1902. Vanha viskurihuone on säilytetty kotimuseona. Tilan kohdalla ylittää Tattaranjoen vanha yksiaukkoinen kivilta.
- Uusitun sillan pieteessä on vanha Osalan kaupparakennus 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta. Tonttisillankorvan rakennus on vuodelta 1911.
- Uusi-Huovarin kaksikerroksinen puiston ympäröimä päärakennus on vuodelta 1921. Suunnittelijana oli rakennusmestari Heikki Honkanen. Tien varressa on vanharivi 1800-luvulta.
- Kylässä on lisäksi vanhaa rakennuskantaa mm. Kuja-Kareksen, Lindin, Mattilan, Nissilän, Vanha-Lampolan, Vanha-Huovarin ja Yrjölän tiloilla.
- Nakkilan VPK:n komea, funktionalistinen paloasema on vuodelta 1938. Tattarassa on säilynyt vanhaa rakennuskantaa mm:
- Knhti, jonka päärakennus on vuodelta 1900. Pihalla on kaksi 1800-luvun aittaa. Tilaa ympäröi tiivis kuusiaita.
- Tattaran kaksikerroksinen, aumakattoinen kivikoulu on vuodelta 1935. Sen suunnitteli rakennusmestari Niilo J. Ranne. Tien toisella puolen ovat

Nakkilan Osuusmeijerin rakennukset, joissa vanhimmat osat vuodelta 1905, laajennuksia 1920, 1925 ja 1950-luvulla.

- Kyläkeskuksessa perinteistä rakentamista edustavat Puosin, Vähä-Teinilän ja Mäkelän rakennusryhmät.

Laajan viljelytasangon laidalla sijaitsevat kaksi kylää, joissa on säilynyt monipuolisesti vanhaa rakennuskantaa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

12 Hormiston mäki

Pienijakoinen torppa- ja mäkitupa-alue metsäisellä mäellä. Hormiston pieni rukoushuone rakennettiin 1930-luvun lopulla Nakkilan vanhan kirkon oirsistä. Tultaessa tietä pitkin Hormistosta Nakkilaan, avautuu mäen alla kaunis peltomaisema.

Vanhan itsellisasutuksen myötä syntynyt kokonaisuus.

13 Hormisto-Tattara-Leistilä-Masia, viljelymaisema

Eräs Kokemäenjokilaakson laajimmista viljelymaisemista. Maisemaan sisältyy luettelossa erikseen mainittuja vanhoja rakennusryhmiä.

Laaja viljelytasanko, jossa vanhoja kylä rakennuksineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

14 Pyssykankaan tienvarsiasutus

Leistilästä johti tie Luvialle Pyssykankaan kautta jo keskiajalla. Varhaisin kirjallinen tieto tiestä on vuodelta 1441. Pienimuotoinen asutus tien varrella on alkuaan kuulunut tilattomalle väelle. Pyssykankaan 1907 rakennetun koulun yhteydessä on koulumuseo.

Pienimittakaavaista tienvarsiasutusta 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta.

15 Kyllijoen kulttuurimaisema

Perinteinen takamaa, jolla on pidetty niittyjä. Villilällä oli jo 1400-luvulla täällä niittynsä. Paikka on maisemallisesti edustavaa. Vanhaa rakennuskantaa on Kyllijoen tilalla.

Niittykulttuurin synnyttämää kulttuurimaisemaa.

16 Leistilänjärven kulttuurimaisema

Vuonna 1777 päättivät nakkilalaiset talolliset kuivattaa Leistilänjärven. Esikuvana oli hieman aiemmin professori Johan Kraftmanin johdolla aloitettu Lattomerén kuivatus. Aluksi Leistilänjärvi saatiin kuivumaan vain vesiperäiseksi niityksi. Kuivatusuoman saamiseksi oli räjäytettävä suuria määriä kalliota. Viime sotien aikana kaivatus työ vietiin vankityövoimaa käyttäen päätökseen ja Leistilänjärvestä saatiin n. 1 500 hehtaaria viljelymaata, joka luovutettiin siirtoväelle. Tämä jälleenrakennuskauten asutus on keskittynyt kapeana nauhana peltoaukeat kiertävän tien varteen.

Järvenkuivatuksen muistomerkki 1700-luvulta ja jälleenrakennuskauten asutusmaisemaan.

17 Kokemäenjoen kulttuurimaisema

Kokemäenjoen rantanäkymät ovat maisemallisesti arvokkaita koko Nakkilan alueella Harjavallan voimalaitokselta Ulvilan rajalle. Paikoin rannat ovat metsäisiä, enimmäkseen kuitenkin viljeltyjä. Hienoimmillaan maisema on Anolan kartanon mailla, jossa Kokemäenjoki haarautuu kahtia historiallisesti arvokkaan Kirkkosaaren kohdalla.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö.

18 Anolan kartano ja Kirkkosaari

Anola mainitaan historiallisissa lähteissä ensi kerran vuonna 1412. Myöhemmin tämä vanha alodiaalisäteri kuului mm. Horn-suvun omistukseen ja 1583-1630 oli Anolan omistajana Akseli Kurki. Kartanon vanhaan, mahdollisesti 1600-luvulta periytyvään puistoon valmistui 1938 nykyinen arkkitehti Jarl Eklundin suunnittelema klassisistinen päärakennus. Kartanopihan varrella on yksikerroksinen, alkuaan tilanhoidajan, asuinrakennus samalta ajalta. Harmaakivestä rakennettu navetta on vanhimmita osin 1700-luvun jälkipuolelta. Sitä jatkettiin 1800-luvun keskivaiheilla, jolloin rakennettiin myös tiilinen meijerirakennus, pakari ja paja sekä talli, jota on jatkettu 1900-luvun alussa. Kartanoalueen pohjoisosassa on kolmen tiilisen työväenasunnon ryhmä vuosilta 1937-38. Kartanosta johtaa silta Kokemäenjoen Kirkkosaareen, jonka perimätieto on yhdistänyt Ulvilan vanhan kirkon paikkaan. Kartanon ympärillä levittäytyvät laajat viljelyaukeat.

Historiallinen kartanoalue, jossa päärakennus edustaa kartanoarkkitehtuurin nuorinta kerrostumaa. Osa valtakunnallisesti merkittävää kulttuuriympäristöä.

19 Penttala, Soinila

Penttalan tilan mailta on löydetty huomattava rautakautinen kalmisto, joka on osoitus paikan pitkästä asutushistoriasta. Kuusikon ympäröimä pääarakennus on rakennettu 1900-luvun alussa ja sen arkkitehtuurissa on jugendpiirteitä.

Esihistoriallisen kalmistoalueen tuntumassa oleva talonpoikaistila, jossa 1900-luvun alun pääarakennus. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

20 Mäkelä, Soinila

Alunperin paritupatyypinen, edustavasti rakennettu talonpoikaistilan pääarakennus, jonka hirsirungon vanhin osa on 1790-luvulta. Rakennusta on jatkettu 1900-luvun alussa, jolloin sen julkisivukoristelu uusittiin. Harmaakivinen karjarakennus on vuodelta 1890. Ulkorivin vanhin osa, porttiluhti periytyy sek in 1790-luvulta.

Arvokasta, hyvin säilynyttä talonpoikaisarkkitehtuuria.

21 Viikari, Kukonharja

Viikarin (nyk. Eskolin) tilan rakennusryhmä sijaitsee erittäin edustavasti Kokemäenjoen rantamaisemassa viljelysten ympäröimänä. Maantieltä johtaa pihaan koivukuja. Viikarin jugendtyylinen pitkä pääarakennus on vuodelta 1914. Kivinavetta on vuodelta 1895. Lisäksi pihapiiriin kuuluu ryhmä punamullattuja talousrakennuksia.

Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä; talonpoikaistalo avoimessa viljelymaisemassa.

22 Pämppi, Kukonharja

Pämpin tilan talouskeskus sijaitsee vanhan Kokemäenjokea seuraavan maantien varrella. Pitkä, paritupatyypinen pääarakennus on 1800-luvulta ja komean kivinavetan rakennusvuodeksi on mainittu 1851.

Eheä talonpoikaistilan rakennusryhmä Kokemäenjoen kulttuurimaisemassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

23 Uuloo, Lammainen

Talonpoikaisen suurtilan rakennusryhmä, jossa päärakennuksen runko on peräisin 1800-luvun alusta. Rakennuksen nykyinen ulkoasu on vuoden 1909 korjauksen tulosta. Puistomaisen pihan toisella sivulla on lähes alkuperäisessä asussa säilynyt pirttirakennus 1800-luvun alusta. Kivinavetta on vuodelta 1896. Uuloon länsipuolella on soranoton muuttamassa maisemassa Klomsin tilan kaksi vanhaa, 1800-luvun keskivaiheilta olevaa hirsistä aittaa. Maantien toisella puolen on Seppälän (Yli-Laurila) pääarakennus 1910-luvulta ja navetta 1920-luvulta.

Talonpoikaistilan rakennusryhmä Kokemäenjoen kulttuurimaisemassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä, joka jatkuu kunnanrajan yli Harjavallan puolella.

24 Harjavallan voimalaitos

Arkkitehti Erik Bryggmanin suunnittelema funktionalistinen voimalaitos on valmistunut vuonna 1939. Teknillisinä suunnittelijana oli insinööri Sandsund. Tiilestä muurattu voimala on aikansa tyyppinen patolaitos pystyakselisine Kaplan-turbiineineen. Kahden turbiinin kokonaisteho on 72 MW, joten se on Etelä-Suomen toiseksi suurin vesivoimalaitos. Voimalaitokseen liittyi aikoinaan neljän puisen paritalon ryhmä vuodelta 1937. Puistokujanteen päässä on yhä kaksi näistä rakennuksista.

Etelä-Suomen suurimpia vesivoimalaitoksia funktionalismin kaudelta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

25 Huovintie

Keskiajan huomattavimpiin kuulunut tie, joka johtaa pitkin helppokulkuista hiekkakangasta Turusta Loimaan, Virttaanojan ja Köyliönjärven kautta Kokemäelle ja sieltä edelleen Lammaisten kautta Ulvilaan. Tien alkuhistoria on hämärän peitossa.

Satakunnan tärkeimpiä keskiajan kulkureittejä. Valtakunnallisesti merkittävä.

NOORMARKKU

1 Noormarkun kirkko ja tapuli

Noormarkun kivikirkko rakennettiin vuosina 1931-33 professori Armas Lindgrenin 1928-29 laatiman suunnitelman mukaan. Muodoltaan ja koristelultaan Noormarkun kirkko liittyy kiinteästi keskiaikaiseen kirkkotraditioon. Kirkkosalin sisäkatteena on betoniholvi. Kirkon vieressä sijaitseva vanha kellotapuli on vuodelta 1757. Se on lounaissuomalaista tyyppiä, jossa on neliömäinen pohjasalvos, kaareva paanukatto, kahdeksankulmainen kellohuone ja sipulikupoli. Kirkon ympärillä levittäytyy vanha, kivimuurin ympäröimä hautausmaa, jolla on säilynyt vanhoja takoraudasta ja pellistä tehtyjä hautamuistomerkkejä. Tapulin vierellä on säilytetty osa vanhaa kirkkomaan hirsiaitaa. Tapulin seinustalla seisova vaivaisukko on vuodelta 1957. Noormarkun sankarihautausmaan on suunnitellut arkkitehti Erik Bryggman.

Keskiaikaisesta kirkkoarkkitehtuurista tyylivaikutteensa saanut 1930-luvun kivikirkko. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

2 Pappila

Vuonna 1876 rakennettu pappilan puinen pääarakennus sijaitsee kirkkoa vastapäätä tien toisella puolen. Rakennuksessa on suoritettu muutostöitä vuosina 1923, 1954 ja 1981.

Kirkollista virkataloarkkitehtuuria 1800-luvulta.

3 Entinen meijeri

Vuosisadan alussa rakennettu meijerin luonnonkivinen tuotantorakennus toimi vuosina 1918-33 Noormarkun kirkon korvikkeena, kun uutta kirkkoa rakennettiin. Rakennus peruskorjattiin vuonna 1984 nuorisotaloksi. Muutostöiden yhteydessä on alkuperäistä asua muutettu jonkin verran.

Kivinen meijerirakennus itsenäisyyden ajan alusta.

4 Noormarkun vanha ruukinalue

Noormarkun teollisen perinteen voidaan katsoa alkaneen jo 1740-luvulla kun Herrgårdin säterin omistajat saivat 1747 luvan rakentaa sahan Sahakosken rannalle. 1753 lupa ulotettiin koskemaan myös Makkarakoskea. Molemmat sahat siirtyivät 1795 vapaherra C.C. de Carnallille, joka sai 1806 luvan myös kankivasarapajan perustamiseen. Vuonna 1870 osti Antti Ahlström Noormarkun ruukin. Rautaruukin toiminta alueella loppui jo 1927 sahauksen jatkuessa aina vuoteen 1956. A. Ahlström Osakeyhtiön konttori sijaitsee Noormarkussa. Alue on kauttaaltaan puistomaisesti hoidettu. Vanhojen tuotantolaitosten ja maatalousrakennusten lisäksi alueella on monia arkkitehtonisesti arvokkaita rakennuksia, jotka on lueteltu erikseen.

- Noormarkun I. Makkarakosken saha on rakennettu vuonna 1875 raivonneen tulipalon jälkeen todennäköisesti valtionagronomi Henry Gibsonin laatimien piirustusten mukaan. Sahan vesipyörän paikalle on 1900-luvun alussa rakennettu jauhomylly. Muutoin saha on säilynyt koneistoineen ainutlaatuisen hyvin.
- Sahan vieressä sijaitseva metsäkonttorin puinen rakennus on vuodelta 1866.
- Kankirautapaja on rakennettu tulipalon jälkeen 1894 graniittikvaadereista. Rakennuksen sisällä on säilynyt vanha kankirautavasara ja joenpuoleisella ulkoseinällä on kunnostettu vesiratas.
- Tiilinen, rapattu voimalarakennus on vuodelta 1914. Sen on suunnitellut arkkitehti Valter Jung. Laitteistoltaan maamme vanhimman toimivan voimalaitoksen koneisto on juuri uusittu.
- Patosillan toisella puolen on yhtenäinen ryhmä puisia työväenasuntoja 1800-luvun jälkipuolelta.
- Tehdasalueella sijaitsee myös entinen A. Ahlström Osakeyhtiön terveyskeskus ja lastentalo vuodelta 1945. Sen suunniteli Aino Aalto / Arkkitehtitoimisto Alvar Aalto.

Arkkitehtuuriltaan monipuolinen 1700-luvulla perustettu ruukinalue. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö.

5 Isotalo

Arkkitehti Evert Lagerspetzin kauppaneuvos Antti Ahlströmille suunnittelema asuinrakennus valmistui vuonna 1881. Suuri, uusrenessanssityylinen puurakennus on varustettu koristeellisella tornilla. Rakennus restauroitiin vuonna 1966.

Puinen patruunanhuvila 1880-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

6 A. Ahlström Osakeyhtiön pääkonttori

Laajan puiston ympäröimä A. Ahlström Osakeyhtiön pääkonttori valmistui vuonna 1916. Jugendklassisistisen rakennuksen suunnitelli arkkitehti Emil Fabritius ja ympäröivän puiston Bengt Schalin.

Suuryhtiön edustava, puiston ympäröimä pääkonttori. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

7 Havulinna

Walter Ahlströmin itselleen vuonna 1901 rakennuttama Havulinna sijaitsee petäjiä kasvavalla mäellä. Jugendtyylinen rakennuksen suunnitteli arkkitehti G.A. Lindberg arkkitehtitoimistosta Grahns, Hedman & Wasastjerna. Mäen alla on Paul Olssonin suunnittelema terassoitu puisto.

1900-luvun alun jugendtyylinen johtajan huvila puiston keskellä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

8 Villa Mairea

Alvar Aalto suunnitteli vuosina 1937-39 Villa Mairean Maire ja Harry Gullichsenille. Funktionalistinen, luonnonläheinen asuinrakennus valmistui keskelle mäntymetsää vuonna 1939. L-kirjaimen mutoisen rakennuksen julkisivuissa vaihtelevat valkoinen rappaus puupintojen kanssa. Suojaisalla pihalla on ameebamainen uima-allas. Villa Mairea voidaan pitää yhtenä modernin asuntoarkkitehtuurin keskeisimmistä töistä kansainvälisessä mitassa. Rakennus on yksityiskäytössä.

Modernin asuntoarkkitehtuurin kansainvälisesti tunnettu edustaja. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

9 Ahlströmin koulu

Antti Ahlström vuonna 1874 rakennuttama puinen kansakoulurakennus. Nykyisin rakennus on päiväkotina.

1870-luvun puukoulu. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

10 Kerhorakennus

Kerhorakennus on rakennettu 1907 alkuaan VPK:n taloksi. Vuonna 1919 Ahlström-yhtiö osti talon, jonka se aiemmin oli lahjoittanut ja se muutettiin kerhotaloksi arkkitehtien Karl Lindahlin ja Alex Nyströmin laatimien piirustusten mukaan. Rakennus valmistui 1924. Se on peruskorjattu 1990-luvulla.

1900-luvun alun kerhorakennus. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

11 Vainiola

Joensuun rannalla sijaitseva Vainiola on rakennettu 1880-luvulla isännöitsijän asuintaloksi ja vieraiden majoitusrakennukseksi. Se muutettiin nykyiseen asuunsa 1943-44 arkkitehtitoimisto Alvar Aallon laatiman suunnitelman mukaan.

1800-luvun lopun virkailija-asunto jokimaisemassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

12 Laviantien virkailija-asunnot

Laviantien varrella sijaitsevat kaksi huvilaa on rakennettu vuosina 1916-17 arkkitehtien Valter ja Ivar Thomén laatimien piirustusten mukaan. Ne sijaitsevat symmetrisesti pääkonttoriin nähden.

1900-luvun alun virkailijarakennusten ryhmä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

13 Piilitien asuinrakennus

Piilitien varrella sijaitsee toimihenkilöiden asuinrakennus, joka on rakennettu aksiaalisesti pääkonttoriin nähden samanaikaisesti Lassilantien rakennusten kanssa. Se liittyy myös arkkitehtuuriltaan näihin. Sen parina ollut toinen rakennus on palanut.

1900-luvun alun virkailija-asunto. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

14 Olininmäki

Olininmäen punamullatut työväenrakennukset on rakennettu vuosina 1879-1926. Nämä kymmenkunta tuparakennusta sijaitsevat vapaasti Olininmäen kumpareisessa maastossa muodostaen oman yhteisönsä. A. Ahlström Osakeyhtiö on vuodesta 1984 peruskorjannut alueen rakennuksia.

Työväenasuntojen ryhmä 1800-luvun loppupuolelta ja 1900-luvun alkupuolelta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

15 Kaharin kotiseututalo, Finpöy

Vuonna 1955 perustetun ulkomuseon runkona on Kaharin vanhan perintötilan rakennusryhmä, joka tuli A. Ahlström Osakeyhtiön omistukseen 1907. 1800-luvun alussa (ilmeisesti 1812) rakennettu paritupatyyppinen päärakennus on museoinnin yhteydessä osittain rekonstruoitu arkkitehti Y. Laine-Juvan toimesta, mm. avokuisti,

liuske kiviset savupiiput sekä tuvan renessanssityylinen kiinteä sisustus ovat tältä ajalta. Piha on jaettu hirsiaidalla mies- ja karjapihaksi. Pihaa rajaava luhti Harhalasta on vuodelta 1852. Lisäksi alueella on alkuperäisessä asussaan Setälän mäkitupalaisasutus, aittoja, riihi ja sauna.

1950-luvulla perustettu kotiseutumuseo.

16 Eva Ahlströmin sairaala

Lahjoitusvarojen turvin vuonna 1912 rakennettu sairaala, jonka suunnitteli arkkitehti Lars Sonck. Noormarkunjoen rannalla on sairaalarakennuksen lisäksi vanha turvakoti ja entinen lääkärin virka-asunto. Valtatien toisella puolen sijaitseva puinen asuinrakennus on rakennettu 1916 arkkitehtien Walter ja Ivar Thomén laatimien piirustusten mukaan.

1900-luvun alun sairaalamiljöön vehmaassa ympäristössä joensuun rannalla.

17 Finpöyn kansakoulu

A. Ahlström Osakeyhtiön rakennuttama jugendtyylinen kansakoulurakennus on vuodelta 1913. Rakennuksessa on nykyisin pienteollisuustoimintaa.

Kouluarkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

18 Kannukaupunki, Finpöy

Lassilan johtavan tien varteen syntynyt asutus. Kylän nimi juontaa juurensa Herrgårdin kartanon oikeudesta valmistaa paloviinaa. Kannukaupunki on ollut torppareiden ja sahatyöläisten asuma-alueita. Huomattavia yksittäiskohteita ovat Uotin talo ja työväentalo. Uotin punamullatut asuinrakennukset sijaitsevat neliömäisen pihan sivuilla tienristeyksessä. Varsinkin matalampi asuinrakennus vaikuttaa hyvin iäkkäältä. Punamullattu työväentalo on rakennettu 1900-luvun alussa.

Omaleimainen raitinvariasutus

19 Kunnalliskoti

Kunnalliskodin puinen päärakennus valmistui vuonna 1915 rakennusmestari Heikki Honkasen laatiman suunnitelman mukaan. Jugendtyylinen rakennuksen ulkoasu on kärsinyt ikkunoiden uusimisesta. Tien varteen on siirretty kirkolta vanha hirsinen lainamakasiini.

Sosiaalista rakentamista 1900-luvun alusta.

20 Kuuri, Harjakangas

Kuurin tilan talouskeskuksessa on säilynyt kaksi vanhaa, paritupatyyppistä asuinrakennusta sekä vanha, punamullattu luhtiaitta. Lähellä Kuuria on vuoden 1918 taistelujen muistokivi. Sen ympäristöä on turmeltu suunnittelemattomalla soranotolla.

Perinteisen asunsa säilyttänyt rakennusryhmä.

21 Lassilan kirkko

Lassilan rukoushuonekunnan puinen kirkko valmistui vuonna 1855. Kyläläisten talkoovoimin rakentaman kirkon suunnitteli rakennusmestari Matti Österlund. Malliltaan kirkko on pitkäkirkko, jonka pitkään sivuun on liitetty torni. Arkkitehtuuriltaan kirkko on pelkistetyin klassistinen. Kirkon ympärillä on vanha hautausmaa.

Puinen kyläkirkko 1800-luvun keskivaiheilta.

22 Koppelomäen koulu, Lassila

Lassilan, Rudanmaan ja Kairilan kyläläiset perustivat oman koulupiirin ja rakensivat koulunsa 1895. Suuri lisärakennus valmistui 1920-luvulla. Mäenrinteen alapuolella on tien varressa massiivinen kiviaita ja vanha asuintupa.

1800-luvun lopun koulurakennus.

23 Kynäsniemi, Lassila

Kynäsniemen rakennusryhmä sijaitsee Inhotunjärven rannalla muusta asutuksesta syrjässä. Punamullattu päärakennus on rakennettu 1700-luvun lopulla.

Talonpoikaista rakennuskulttuuria 1700-luvulta.

24 Ratikylä, Noormarkku

Ahlasiin johtavan tien varteen syntynyt asutus kirkolta länteen. Kirkon ja pappilan lisäksi tien varrella on useita paritupatyyppisiä asuinriviä sekä vanhoja aittoja.

Raitinvariasutusta.

25 Söörmarkun kylä ja kulttuurimaisema

Todennäköisesti myöhäiskeskiajalla syntyneen Söörmarkun kylän vanhin asutus on ollut ruotsinkielistä. Vanhan maantien varrella sijaitsevat rykelmänä Vallin, Lintin ja Kartanon rakennusryhmät. Sekä näiden etelä-, että pohjoispuolisilla rinteillä on vanhaa pienasutusta. Etelän puoleisella mäellä on Söörmarkun nuorisoseuran vanha seuratalo. Muista rakennuksista erillään on Kuurin tila.

- Vallin päärakennus on Noormarkun entinen pappila, joka siirrettiin tälle paikalle vuonna 1878. Rakennus on vuorattu uusrenessanssityyliin.
- Lintin (Oramaa) uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1901, luhtirivi 1800-luvulta.
- Kartanon päärakennuksen runko on 1700-luvun lopulta, ulkoasu 1800-luvulta. Kivinavetta on vuodelta 1910. Lisäksi tilalla on vanhoja aittoja ja kaksi kivikellaria.
- Kuurin uusrenessanssityylinen päärakennus on 1800-luvun lopulta.

Valtakunnallisesti merkittävä kylä, jossa on säilynyt useita vanhoja pihapiirejä.

POMARKKU

1 Pomarkun kirkonkylä

Pomarkun kylä on jo 1500-luvun alussa saanut ensimmäisen pysyvän asutuksen, joka lienee ollut ruotsalaista. Varsinaista asutuskautta olivat kuitenkin 1600- ja 1700-luvut. Vuonna 1685 oli nykyisen ydinkeskustan alueella kuusi tilaa. Pellot sijaitsivat välittömästi rakennusryhmän ympärillä ja kylän mylly oli Pomarkunjoen sivuhaarassa, missä vieläkin on myllynpaikka.

Vuonna 1859 raivosi joen pohjoispuolisella alueella tulipalo, joka tuhosi suuren osan rakennuskantaa. Lähes koko kylän rakennuskanta on siten vanhimmilta osiltaan 1800-luvun jälkipuoliskolta. Perinteistä rakennuskantaa on mm. seuraavilla tiloilla: Yli-Tensiö, Rossi, Marttila, Markkula, Ala-Nissi, Koivukallio, Teinonen, Soini, Tervämäki ja Yli-Nissi. Huomattavia ovat myöskin jugendtyylinen säästöpankin talo ja kirjakauppana toiminut rakennus 1870-luvulta, joka on korjattu hiljattain pitkälisten suojelukiistojen jälkeen. Kolmikaarinen kivisilta on vuodelta 1907.

Kirkkojen tuntumassa on kotiseutumuseon varastona toimiva makasiini, Viron tila ja entinen pappila. Viron päärakennus on runko-osaltaan 1700-luvulta, ulkoasu on vuodelta 1910. Pappilan päärakennus on aivan 1800-luvun lopulta.

Myös Laviaan johtavan tien varrella on vanhaa rakennuskantaa mm. Lepistön tilalla.

Pomarkun keskusta on yksi parhaiten säilyneitä vanhoja maaseututaajamia maassamme.

Yksi maan parhaiten säilyneistä kirkonkylistä. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö.

2 Pomarkun kirkot ja hautausmaa

Seurakunnan vanha puukirkko on rakennettu vuosina 1802-1803. Perimätieto pitää mestarina kullaalaista torpparia, Heikki Lintulaa. Kirkon pohjaratkaisu noudattelee Kauvatsan vanhaa kirkkoa, jota Lintula oli ollut rakentamassa. Pohjamuodoltaan runkokuone on suorakaide, johon pohjoissivulla liittyy sakaristo ja etelässä sipulihuippuiseen lanterniiniin päättyvä kellotorni. Kirkko on punamullattu ja katettu teräväpäisin paanuin.

Seurakunnan uudempi, kivinen kirkko rakennettiin vuosina 1914-1921 arkkitehti Ilmari Launiksen piirustusten mukaan. Malliltaan se on pitkäkirkko, jonka sivuilta ulkonevat pienet eteiskrakennukset. Katonharjalta kohoaa pieni torni. Kirkon ulkoarkkitehtuurissa on pyritty jäljittelemään keskiaikaisia koristemuotoja.

Sekä vanha että uusi kirkko sijaitsevat hautausmaalla, jossa on säilynyt vanhoja rautapellistä leikattuja hautamuistomerkkejä.

Kirkkoarkkitehtuuria 1800-luvun alusta ja 1900-luvun alkupuolelta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

3 Entinen vanhainkoti

Pomarkun kunnan omistama ent. vanhainkodin puinen päärakennus on vuodelta 1906. Uusrenessanssityylinen rakennus sijaitsee hallitsevalla paikalla kirkonkylän laidalla.

Sosiaalista laitusrakentamista 1900-luvun alusta.

4 Kirkonkylän entinen kansakoulu

Kirkonkylän vanha kansakoulu, järjestyksessä toinen, on rakennettu 1889 ja sitä on laajennettu 1900-luvun alkupuolella. Vuodesta 1981 sen peruskorjatuissa suojissa on toiminut nuorisotalo ja kotiseutumuseo.

1800-luvun lopun kouluarkkitehtuuria. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

5 Hakalinna, Kirkonkylä

Hakalinna on Pomarkun entinen suojeluskuntatalo. Se rakennettiin valmiiksi sota-aikana.

Sota-ajan suojeluskuntatalo. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

6 Vanha saha, Kirkonkylä

Nykyisin Pomarkun Puurakenne Oy:n omistuksessa oleva saha on kuulunut aiemmin Pomarkun Liike Oy:lle, joka perustettiin 1914. Vanha saha on säilynyt keskellä tehdasaluetta. Saharakennus on muotoutunut pääosiltaan vuoden 1938 uudistuksen yhteydessä.

Vanha saha-alue kirkonkylän tuntumassa.

7 Heikkilä, Uusikylä

Heikkilän paritupatyyppinen päärakennus lienee 1800-luvun jälkipuolelta. Rakennuksessa on koristeellinen umpikuisti.

Talonpoikaisarkkitehtuuria 1800-luvulta.

8 Mäntyniemi, Uusikylä

Mäntyniemi on entinen torppa, jonka rakennusryhmä muodostaa tasapainoisen kokonaisuuden Kiilholman tien varressa. Pitkään paritupatyyppiseen päärakennukseen liittyy mutterikuisti. Rakennusryhmään kuuluu myös vanhoja aittoja ja savusauna.

Vanha torpan rakennusryhmä.

9 Kiilholma, Kiilholma

Kiilholman tila sijaitsee Isojärven rannalla. Pitkä paritupatyyppinen päärakennus on vuodelta 1881. Koristeellisen kuistin vieressä on salkoon kiinnitetty vellikello. Neliömäistä pihaa rajaavat jugendtyylinen pienempi asuinrakennus sekä suuri kivinavetta vuodelta 1904. Rannassa on kaksi aittaa, toinen 1700-luvulta, toinen vuodelta 1840. Reserviluodon rannassa oleva luonnonkivistä muurattu saharakennus on nykyisin kesäasuntona.

Komea talonpoikainen rakennusryhmä.

10 Heinäsuu, Uusikylä

Heinäsuon tilan vanha päärakennus on 1800-luvun lopulta ja uudempi vuodelta 1929. Yhdessä talousrakennusten kanssa ne muodostavat valtatie varressa edustavan kokonaisuuden.

Talonpoikaisarkkitehtuuria 1800-luvulta.

11 Joensuu, Uusikylä

Joensuun tilan rakennusryhmä muodostaa ehjän kokonaisuuden Leväsjoelle johtavan maantien varressa. Koristeellisesti vuorattu päärakennus on vuodelta 1884.

Talonpoikaisarkkitehtuuria 1800-luvulta.

12 Uutaniemi, Uusikylä

Uutaniemen tilan vanha päärakennus on 1850-luvulta. Tilakokonaisuuteen kuuluu lisäksi vanhoja aittoja.

Talonpoikaisarkkitehtuuria 1800-luvulta.

13 Kivijärven kylän kulttuurimaisema

Kivijärven kylän kulttuurimaisema rakentuu pienistä peltoaloista ja vaihtelevasti kumpuilevasta maastosta. Asutus ei muodosta varsinaista kyläkeskusta, vaan rakennukset ovat jo vanhastaan erillään toisistaan. Mäkelän ja Ylitalon tiloilla ovat vanhat päärakennukset säilyneet osana ehjää kokonaisuutta. Vastamäen tilalla on kaksi vanhaa aittaa.

Pienijakoinen kulttuurimaisema, jossa vanhaa rakennuskantaa.

14 Honkakosken kulttuurimaisema

Tienoikaisun yhteydessä on vanha tie jäänyt rauhaisaksi kyläraitiksi. Kaksikaarinen kivisilta on vuodelta 1890. Perinteistä rakennuskantaa on mm. Vähätalon, Åbergin ja Anttilan tiloilla sekä entisissä torpissa, Frangenissa ja Koskelassa. Frangenin harmaa rakennusryhmä on säilyttänyt hyvin alkuperäisen asunsa. Koskelan vanha rakennusryhmä sijaitsee edustavasti Leväsjoen varrella muusta kyläasutuksesta erillään. Kylän vanha kansakoulurakennus vuodelta 1906 muutettu liikuntatiloiksi. Kylän keskellä sijaitseva Hattukallio on paikka, jonne kyläläiset ovat perinteisesti kokoontuneet vastaanottamaan vappua. Kylän länsipuoliset joenvarsiniityt ovat maisemallisesti arvokkaita.

Vanhan rakennuskantansa säilyttänyt kyläraitti ja niittymaisemia.

15 Vesilahti, Honkakoski

Vesilahden tilan pitkä päärakennus on 1800-luvulta. Yhdessä hirsisten talousrakennusten kanssa se muodostaa ehjän kokonaisuuden.

Talonpoikaisarkkitehtuuria 1800-luvulta.

16 Huida, Laitila

Huida on entinen kruununtorppa, jossa on säilynyt perinteistä rakennuskantaa. Asuinrakennuksia on kaksi, joista suurempi 1800-luvun keskivaiheilta. Toinen on entinen vanhan väen pirtti. Pihapiiriin kuuluu lisäksi vanha luhtiaitta. Neliömäisen pihan ulkopuolella on kaksi yksinäisäittoa. Tilan lähistöllä on kaunis puronvarsimaisema.

Ehjä 1800-luvun talonpoikainen pihapiiri.

17 Karvianjoen kulttuurimaisema Veneskosken kylän eteläpuolella

Veneskosken kylän eteläpuolella Karvianjoki halkoo alavaa peltomaisemaa muodostaen välillä jyrkkiä rantatörmäitä, ympäröiviä viljelysalueita korkeammalla olevia puittoja, kunnes se vuolaan Majankosken jälkeen levittäytyy Kynäsjärveksi. Järvenrantamaisemaa hallitsevat laajat vesijättöalueet. ks. Kankaanpää, kohde 25

Alueelle tyypillinen jokivarren vaihteleva kulttuurimaisema.

PORI

1 Kokemäenjoen kulttuurimaisema

Kokemäenjoen molemmilla rannoilla välittyvät Porin luonteenomaiset piirteet: etelärannalla hallinnon ja kaupan Kivi-Pori ja pohjoisrannalla teollisuuden Pori. Kirkon kohdalla rantoja yhdistää vanha teräsilta. Lännessä joki haarautuu saariksi, joita on pitkään käytetty kaupunkilaisten virkistykseen. Jokimaisema on osa toukokuussa 2002 perustettua Porin kansallista kaupunkipuistoa.

Laaja kulttuurimaisema, jossa yhdistyvät kaupunkitaiteelliset, arkkitehtoniset, teollisuushistorialliset sekä luonnonympäristöön liittyvät arvot. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Kivi-Pori

Vuoden 1852 palon jälkeen jälleenrakennetut Porin rantakortelit muodostavat yhden edustavimmista vanhoista kivi kaupunginosista maassamme. Kaupungin porvaristo rakennutti entistä ehomman alueen hämmästyttävän lyhyessä ajassa. Alueen arkkitehtuuria leimaa voittopuolisesti uusrenessanssin muutokieli, myöhemmin on joitakin rakennuksia uusittu jugendin henkeen mm. arkkitehti August Krookin ja porilaisen Arkkitehtuuritoimisto Fagerholm & Nordmanin suunnitelmien. Paitsi yhtenäisiä katunäkymiä, ovat myös useimmat pihat säilyttäneet perinteisen asunsa portteineen ja makasiineineen. Vuonna 1972 vahvistettiin ns. Jokiporin asemakaavamuutos, jossa suurin osa I ja II kaupunginosan rakennuksista on merkitty rakennussuojelukohteiksi. Suojelua on laajennettu Kivi-Porin asemakaavassa vuonna 1995. Seuraava luettelo alueen yksittäisistä kohteista, joista jotkut on käsitelty lisäksi erillisinä.

- Eteläranta 2, kaksikerroksinen uusrenessanssirakennus, rak. 1837, korjattu palon jälkeen 1853. Tämän jatkeena oleva kolmikerroksinen kivirakennus on rakennettu vuosina 1927-28 alun perin autokorjaamohalliksi, johon liittyi tieltävästi Suomen ensimmäinen autohissi. Tyyliltään 1920-luvun klassismia edustava rakennus muutettiin asuinkäyttöön vuonna 1937 arkkitehtuuritoimisto Ole Gripenbergin suunnitelmien.
- Yrjönkatu 1, itäinen siipirakennus, uusrenessanssitalo, 1855; pohjoinen siipirakennus, liittyy oleellisesti katumiljööseen.
- Etelärantakatu 4 - Antinkatu 2, kaksikerroksinen uusrenessanssirakennus, 1854-55, von Heideken, yhdistetty itäpuolella olevaan makasiiniin 1914.
- Eteläranta 6 - Antinkatu 1, rapattu kolmikerroksinen uusrenessanssirakennus 1851-53; 3-kerroksinen, tiilipintainen uusrenessanssirakennus 1883, J.B. Blomqvist; kaksikerroksinen varastorakennus tontin pohjoisvillulla, 1885, F.J. Lindström, itäinen siipirakennus rapattu, yksikerroksinen asuinrakennus.
- Eteläranta 8 - Raatihuoneenkatu 2, kaksikerroksinen uusrenessanssirakennus v:lta 1854; läntinen siipirakennus, alunperin makasiini 1856; läntinen siipi ed. jatkeena rapattu yksikerroksinen asuinrakennus.
- Pakkahuone (Eteläranta)
- Etelärantakatu 10, Klubirakennus
- Hallituskatu 1 - Yrjönkatu 3, kulmarakennus, uusrenessanssitalo, 1857; itäinen siipirakennus, kaksikerroksinen uusrenessanssitalo 1857; eteläinen siipirakennus, kaksikerroksinen jugendtyylinen kivirakennus, rakennettu osittain 1858, nyk.asu 1904, A. Krook. Talon pihamiljööseen August Krook suunnitteli vuonna 1898 rakennetun, mutta sisustamatta jätetyn kylpylän.

- Hallituskatu 3 - Antinkatu 4, kulmarakennus, kaksikerroksinen jugendasuinen kivirakennus, rak. 1856-57, nyk.asu 1907 Fagerholm-Nordman; eteläinen siipirakennus. uusrenessanssirakennus 1854-55; läntinen siipirakennus, yksikerroksinen kivinen asuinrakennus.
- Hallituskatu 5 - Antinkatu 3, kaksikerroksinen uusrenessanssirakennus, 1855, korjattu 1880-luvulla; eteläinen siipirakennus: uusrenessanssirakennus, korjattu 1880-luvulla; itäinen siipirakennus, yksikerroksinen, rapattu asuinrakennus.
- Hallituskatu 7 - Raatihuoneenkatu 4, kaksikerroksinen uusrenessanssirakennus; kulmarakennus 1860, jatkettu 1890.
- Raatihuone
- Hallituskatu 9 - Teatterikatu 3
- Hallituskatu 2, kaksikerroksinen uusrenessanssirakennus, 1892, Signe Hornborg.
- Hallituskatu 4, kaksikerroksinen uusrenessanssirakennus 1854-1855.
- Hallituskatu 8 - Antinkatu 6, yksikerroksinen uusrenessanssivirakennus 1854-1855, nykyasu J. Nordstrand 1898; läntinen siipirakennus, kolmikerroksinen kivinen, rapattu, jugendtyylinen Lipsasen talo vuodelta 1908. Suunnitelmat arkkitehti Onni von Zansen 1902.
- Hallituskatu 10, kulmarakennus: kaksikerroksinen uusrenessanssitalo 1855-1856; pohjoinen siipirakennus: yksikerroksinen uusrenessanssitalo 1850-luvun loppupuolelta.
- Hallituskatu 11, Satakunnan Museon rakennus (1973, Olaf Küttner) on kaupungin vanhalla kirkkopaikalla.
- Hallituskatu 12, kaupungintalo
- Hallituskatu 14, teatteri
- Valtakatu 20, yksikerroksinen puinen uusrenessanssipteinen rakennus.
- Valtakatu 22, kaksikerroksinen klassistinen kivirakennus, rak. 1851-1852, korjattu palon jälkeen 1855 ja tällöin korotettu kerroksella. Laajennettu vuonna 1919.
- Valtakatu 24, Porin lyseo, klassistinen kaksikerroksinen kivirakennus. Rakennettu asuinrakennukseksi 1857, muutos yläalkeiskouluksi 1873 ja lyseoksi 1879, von Heideken. Korotus kaksikerroksiseksi 1895 arkkitehti Yrjö Sadenius
- Valtakatu 9 - Antinkatu 7, kulmatalo, yksikerroksinen klassistinen tiilirevetoitu hirsirakennus, eteläinen siipirakennus, yksikerroksinen klassistinen tiilirevetoitu hirsirakennus, molemmat alun perin 1850-luvulta.
- Valtakatu 11, Suomen pankki, kaksikerroksinen rapattu kivitalo vuodelta 1913, Gustaf Nyström.
- Valtakatu 11 - Raatihuoneenkatu 8, vanha postirakennus vuodelta 1853, kivirakennus noudattaa empiren muutokieltä.
- Valtakatu 15, Hotelli Otava
- Kivi-Porin laitamilla sijaitsee Sataleivän funktionalistinen tuotantorakennus 1930-luvulta (Valde Aulanko). Korotettu ja laajennettu siilo-osalla 1950-luvulla.

Aikakautensa huomattavin yhtenäinen kivi kaupunkikokonaisuus, jossa lukuisia yksittäisiä arkkitehtonisesti arvokkaita rakennuksia. Valtakunnallisesti merkittävä ympäristö, osa kansallista kaupunkipuistoa.

3 Keski-Porin kirkko

Tulipalon tuhattua Porin kaupungin vuonna 1852 tuli ajankohtaiseksi uuden kirkon rakentaminen. Tiilirakenteinen uusgoottilainen kirkko valmistui 1863. Kirkkorakennuksen suunnittelivat arkkitehti C.J. von Heideken ja lääninarkkitehti G.Th. Chiewitz jälkimmäisen piirtäessä teknisesti uraauurtavan valurautatornin. Valurautaa on käytetty rakennusmateriaalina myös kirkon suippokaarisissa ikkunanpuitteissa. Mittava valu-urakka tehtiin Porin Konepajassa. Kirkon kiinteä sisustus on Chiewitzin käsialaa. Vuodelta 1863 oleva alttaritaulu on hovimaalari R.W. Ekmanin ja lasimaalaukset vuodelta 1925 Magnus Enckellin tekemät. Kirkon restaurointi 1996 Arkkitehtitoimisto Laiho-Pulkkinen & Raunio. Kirkko sijaitsee puiston ympäröimänä Kokemäenjoen rannalla. Jaakko Laaksovirran suunnittelema sankarihautausmaalla on Aimo Tukiaisen monumentaalinen veistosryhmä vuodelta 1952.

1800-luvun keskivaiheen kirkkoarkkitehtuurin tärkeimpiin lukeutuva monumentti, jolla keskeinen asema Porin kaupunkikuvassa ja Kokemäenjoen kulttuurimaisemassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

4 Porin raatihuone

Arkkitehti Carl Ludvig Engelin suunnittelema empiretyylinen raatihuone rakennettiin vuosina 1839-41. Porin palossa tuhoutunut puinen torni korvattiin nykyisellä, J.E. Stenbergin suunnittelemaalla kivisellä palotornilla vuonna 1891. Stenbergin suunnitelman mukaan varustettiin rakennuksen päätykolmio samassa yhteydessä kolmella sinkkipatsaalla. Raatihuone korjattiin perusteellisesti 1880-luvun lopulla, jolloin kellari muutettiin ravintolaksi.

Maan komeimpiin lukeutuva 1800-luvun raatihuone kivi-Porin sydämessä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

5 Pakkahuone, Eteläranta

Arkkitehti C.J.von Heidekenin suunnittelema kivinen pakkahuone valmistui vuonna 1858. Rakennusta korotettiin päädyistä ja laajennettiin vuonna 1896 arkkitehti Gustaf Nyströmin piirustusten mukaan. Rakennus liittyy olennaisesti raatihuoneen ja jokirannan maisemaan. Vanha pakkahuone muutettiin 1977-81 Porin Taidemuseoksi arkkitehti Kristian Gullichsenin (Arkkitehdit Ky) laatiman suunnitelman mukaan. Rakennusta laajennettiin maanalaisella siivellä 1990-luvun lopulla Kristian Gullichsenin suunnitelmien mukaan.

1800-luvun lopun satamakaupungille tyypillinen pakkahuone, joka muutettu myöhemmin museokäyttöön. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

6 Rantamakasiini

Kokemäenjoen rannassa sijaitseva puinen rantamakasiini on vuodelta 1896. Uusrenessanssityylinen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Gustaf Nyström. se toimii nykyisin ravintolana.

1800-luvun lopun puinen rantamakasiini. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

7 Kaupungintalo, Hallituskatu 12 - Raatihuoneenkatu 6

Porin nykyinen kaupungintalo valmistui vuonna 1895 apteekkari Robert Junneliuksen ja johtaja Hugo Rosenlewin yksityispalatsiksi. Kolmikerroksisen kivitalon suunnitteli arkkitehti August Krook firenzeläisen renessanssipalatsin muotoon. Myös piharakennus on 1890-luvulta.

Maamme oloissa poikkeuksellisen edustava yksityispalatsi, joka on nyt julkisessa käytössä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

8 Heinen kaupunkitalo, Hallituskatu 9 - Teatterikatu 3

Merikapteeni Oscar Heinen rakennuttama kivinen kaupunkitalo on vuodelta 1892. Uusrenessanssityylinen rakennus suunniteltiin arkkitehti Ricardo Björnbergin toimistossa. Rakennuksen kulmassa kohoaa pyöreä tornirakennelma. Nykyisin rakennus on Porin seurakuntien virastotalona.

Edustava merikapteenin rakentama 1800-luvun porvaristalo. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

9 Klubitalo, Eteläranta 10

Kauppias August Björkmanin vuonna 1854 rakennuttama kivinen kaupunkitalo. Klassistisen rakennuksen suunnitteli A. Wahlberg. Rakennuksen pohjana on ollut ilmeisesti vuonna 1822 rakennettu kaupparakennus, joka tuhoutui vuoden 1852 tulipalossa. Rakennuksessa toimii nykyisin sekä Suomalainen Klubi että Svenska Klubben. Piharakennus on vuodelta 1928, asuinosa vuodelta 1859.

1800-luvun kivinen porvaristalo, johon liittyy myöhempää yhdistystoimintaa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

10 Porin teatteri, Hallituskatu 14 - Teatterikatu 5

Arkkitehti J.E. Stenbergin suunnittelema uusrenessanssityylinen teatterirakennus rakennettiin vuosina 1883-84. Sisustustyöt ovat taiteilija C. Grabowin käsialaa; hän oli ruotsalainen samoin kuin Stenberg. Muutama vuosi myöhemmin rakennusta jatkettiin Stenbergin suunnitelmalla galleriasalla. Teatteri on peruskorjattu ja laajennettu vuonna 1973.

Maan merkittävimpiin lukeutuva teatterirakennus 1880-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

11 Hotelli Otava, Valtakatu 15

Hotelli Otavan päärakennus rakennettiin vuonna 1857 kaksikerroksiseksi. Suunnittelijana oli kaupunginarkkitehti C. J. von Heideken. Rakennusta korotettiin 1891 kerroksella arkkitehti J.E. Stenbergin suunnitelmien mukaan. Samalla se sai nykyisen uusrenessanssiasunsa. Paitsi arkkitehtonisesti, rakennus on arvokas nimenomaan kulttuurihistoriallisesti. Kaarlo Bergbomin perustama Suomalainen Teatteri esiintyi ensimmäisen kerran juuri Otavan yläsalissa vuonna 1872. Porin Otava oli Suomen vanhin yhtäjaksoisesti samoissa tiloissa toiminut hotelliravintola kun se vuonna 1985 lopetti toimintansa. Kaupungin omistukseen siirtynyttä rakennusta on viime vuosina korjattu entistään arkkitehti Anneli Lassilan suunnitelmin.

Suomalaisen hotellitoiminnan ja teatteritaiteen historiaa samassa 1800-luvun rakennuksessa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

12 Vanha sähkölaitos, Hallituskatu 20

Porin kaupungin ensimmäisen sähkölaitoksen tiilinen tuotantorakennuksen on suunnitellut arkkitehti Eskil Hindersson ja se valmistui vuonna 1898. Rakennusta laajennettiin vuosina 1909 ja 1914.

Kunnallisen energiantuotannon varhaishistoriaa.

13 Porin tori

Porin tori on saanut muotonsa lääninarkkitehti Chiewitzin 1852 laatimassa asemakaavassa.

Toria reunustavien talojen vanhinta kerrostumaa edustaa apteekin talon julkisivu. Apteekkari Junneliuksen 1883 rakennuttama, arkkitehti J.E.Stenbergin suunnittelema rakennus purettiin 1984 ja julkisivu säilytettiin. Muut torinvarren liikerakennukset ovat 1900-luvun keskivaiheilta.

Yrjönkadun varrella sijaitseva Porin Hallitalo rakennettiin 1927-28 tehtailija Hellmanin toimesta. Suunnitelmat oli laatinut jo vuonna 1923 arkkitehti Oiva Viljanen. Klassisistinen rakennus ulottuu läpi koko korttelin. Yrjönkadun ja Itäpuiston kulmassa sijaitseva funktionalistinen liikerakennus on vuodelta 1939.

Hotelli Satakunnan funktionalistinen liikerakennus, Gallen-Kallelankatu 7, on vuodelta 1938 (Kai Blomstedt).

Torin tuntumassa on myös Antinkatu 10a, 1900-luvun alkupuolella rakennettu jugendtyylinen liikerakennus, joka on säilyttänyt harvinaisen hyvin alkuperäisen asunsa.

Antinkatu 11b, entinen Yhdyspankin toimitalo, on vuodelta 1956 (Veikko Malmio). Malmion suunnittelema on myös Yrjönkadun varrella sijaitseva Porin posti- ja virastotalo vuodelta 1966.

Entinen Kansallisosakepankin talo vuodelta 1955 on arkkitehti Bertel Strömmerin piirtämä. Sisätiloissa on säilynyt mm. Paavo Tynellin valaisimia.

Kaupungin historiallinen toiminnallinen keskus, jonka ympäristö on rakennuskannaltaan kerroksista.

14 Pohjoispuisto 6 - Gallen-Kallelankatu 10

Porin ruotsalainen yhteiskoulu perustettiin vuonna 1892. Aiemmin valmistuneet asuinrakennukset muutettiin ja laajennettiin koulua varten 1894 arkkitehti August Krookin suunnitelmin kansallisromanttiseen tyyliin runsain puuleikkauksin koristeltuina.

Kansallisromanttiset puiset koulurakennukset 1800-luvun lopulta.

15 VPK:n talo, Itäpuisto 13 - Pohjoispuisto 8

VPK:n puinen uusrenessanssirakennus valmistui vuonna 1894. Rakennushanketta suunniteltaessa oli julkistettu kilpailu, jossa parhaana palkittiin arkkitehti H.R. Helinin luonnos ja toiseksi parhaana arkkitehti K. Wasastjernan luonnos. Rakennusmestari F.K. Eriksson sai tehtäväkseen laatia molempien luonnoksista lopulliset piirustukset. Pihalla on arkkitehti August Krookin suunnittelema letkunkuivatustorni. VPK:n talon sijainti puistokatujen risteyksessä tekee siitä merkittävän myös kaupunkikuvan kannalta.

Yhdistysrakentamista 1800-luvun lopulta.

16 Porin ruutuasemakaavan puistoakselit

Vuoden 1852 palon jälkeen lääninarkkitehti G.Th. Chiewitz laati uuden asemakaavan, joka vahvistettiin 17.11.1852. Ainoastaan kaupungin itäinen osa, nykyinen V. kaupunginosa, jäi ennalleen. Leveät puistokadut jakoivat uuden kaava-alueen neljään kaupunginosaan. Tähän ratkaisuun vaikuttivat sekä paloturvallisuus että ajan esteettiset näkemykset. Nykyinen Raatihuoneenpuisto oli torina. Tämän lisäksi saivat nykyisen asemansa Uusi tori (nyk. Kauppatori) sekä Elisabethin tori (nyk. Liisantorin).

1800-luvun paloturvallisuutta korostavien kaupunkisuunnitteluperiaatteiden tuloksena syntyneet puistoakselit, osa kansallista kaupunkipuistoa.

17 Porin suomalainen tyttökoulu, Annankatu 17

Porin suomalainen tyttökoulu on perustettu vuonna 1880. Liisantorin varten se siirtyi vuonna 1902 kun arkkitehti Yrjö Sadeniuksen (Sadeniemi) suunnittelema, aikalaisten mukaan wieniläistyylinen, koulurakennus valmistui. 1980-luvulla laajennettu rakennus toimii nykyisin ravintolakouluna.

1900-luvun alun arkkitehtonisesti arvokas koulurakennus.

18 Porin vanha rautatieasema

Porin vanhin, vuonna 1895 rakennettu rautatieasema korvattiin 1919 (T. Hällström) uudella, osin kaksikerroksisella asemarakennuksella, joka muutettiin 1945 asuintaloksi. Vanhasta asemayhdyskunnasta on sen sijaan säilynyt lähes alkuperäisessä asussaan 1895 valmistunut asuinrakennus. Se noudattaa arkkitehtuuriltaan Porin radan muita (esim.Peipohja) asuinrakennuksia. Rautatieasemaan liittyvä veturitalli on

kaupunginsairaalan vieressä.

Muisto Porin ensimmäisestä rautatieasemasta.

19 Porin rautatieasema

Haapamäen radan valmistuttua Porin rautatieasema siirrettiin uuteen paikkaan. Uusi asemarakennus valmistui 1937, suunnittelijanaan arkkitehti Thure Hällström. Rautatieasemalla on valmistunut mittavat muutostyöt, jossa laiturit on korotettu ns. korkeiksi laitureiksi ja välilaituri on katettu. Asemarakennus on kunnostettu hiljan.

Funktionalistisen kauden asemarakennus.

20 Porin kauppaoppilaitos

Arkkitehdit Aarne Hytönen ja R-V. Luukkonen ovat suunnitelleet Porin kauppaoppilaitoksen rakennukset, jotka valmistuivat 1959.

Jälleenrakennuskauden kouluarkkitehtuuria.

21 Viisikanta, Luvian puistokatu 3

Asunto-osakeyhtiö Viisikannan klassisistinen kivirakennus valmistui vuonna 1927. Sen on suunnitellut arkkitehti Matti Björklund (Visanti).

1920-luvun klassismin asuntoarkkitehtuuria.

22 Cygnaeuksen koulu

1900-luvun alussa järjestettiin suunnittelukilpailu Porin uutta kansakoulua varten. Kilpailun voitti arkkitehti Usko Nyström ja työt käynnistyivät 1910 Uno Cygnaeuksen 100-vuotisjuhlapäivänä. Kolmikerroksinen kivikoulu oli valmiina 1912. Rakennuksen arkkitehtuuri kuvastaa ajan jugendvaikutteista klassismia. Kaavalla suojellun rakennuksen entistävä korjaus on jatkunut vuosia. Koulurakennuksen edessä on Cygnaeuksen puisto, jossa Emil Cedercreutzin Äestäjä-veistos vuodelta 1920. Myös koulun sisätiloissa on Cedercreutzin reliefejä.

Kouluarkkitehtuurin monumentaalinen edustaja 1900-luvun alusta.

23 Karhulinna, Tasavallankatu 2

Klassisistinen kivirakennus on rakennettu vuonna 1928 suojeluskuntataloksi arkkitehti Gunnar Wahlroosin suunnitelman mukaan. Suunnittelutyöhön osallistui myös porilainen rakennusmestari Hjalmar Sirén.

Suojeluskunta-arkkitehtuuria klassismin henkeen.

24 Riihikeden koulu, entinen Porin yhteislyseo

Porin suomalainen yhteislyseo perustettiin 1926. Oma koulurakennus valmistui 9. kaupunginosaan 1934. Funktionalistisen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Elsa Arokallio. Rakennusta on laajennettu 1950-luvulla.

Funktionalistinen koulurakennus 1930-luvulta.

25 Antinlinna, Antinkatu 26

Arkkitehti A.E. Eräsen suunnittelema klassisistinen liike- ja asuinrakennus on valmistunut vuonna 1929.

Kaksikymmenluvun klassismin liike- ja asuinrakennus.

26 Rautatien puistokatu 3

Klassisistisia tyylipiirteitä omaava kivinen asuinrakennus 1920-luvulta.

1920-luvun klassismin asuntoarkkitehtuuria.

27 Teljän ammattikoulu, Rautatien puistokatu 5

Tyttöjen ammattikoulu toimi vuodesta 1912 Liisankadun varrella puutalossa. Uusi funktionalistinen koulurakennus rakennettiin vuosina 1936-38 arkkitehti Oiva Viljasen suunnitelman mukaan.

Funktionalistinen koulurakennus 1930-luvulta.

28 Riihikeden aravatalot

Porin yhdeksännen kaupunginosan, Riihikeden aravatalot rakennettiin sotien jälkeen 1950-luvulla arkkitehti Jaakko Laaksovirran laatiman asemakaavan mukaan. Rakennussuunnittelusta vastasivat pääasiassa arkkitehdit Jussi Lappi-Seppälä ja likka Martas. Kolmikerroksiset lamellitalot ja seitsemäkerroksiset pistetalot sijaitsevat viuhkamaisesti pienen keskuspuiston ympärillä.

Jälleenrakennuskauden ehyt kerrostaloalue, jolla on huomattava kaupunkitaiteellinen merkitys.

29 Porin linja-autoasema

Porin linja-autoasema on valmistunut vuonna 1955. Sen suunnitteli arkkitehti Teuvo Peltola. Hiljattain peruskorjatussa rakennuksessa on säilynyt 50-lukulainen ilmapiiiri.

Jälleenrakennuskauden tyylipuhdas liikenneasema samanikäisen kerrostaloalueen tuntumassa.

30 V kaupunginosa

Porin viides kaupunginosa syntyi vuonna 1811 kun kaupunkia laajennettiin itään. Vuoden 1852 palon jälkeen kaavaa tarkistettiin arkkitehti G.Th. Chiewitzin toimesta. Alueen puinen rakennuskanta on pääosin 1800-luvun jälkipuolelta ja 1900-luvun alusta. Purkamisen ja uudisrakentamisen myötä on alueen kaupunkikuva muuttunut viime vuosina melkoisesti. 1960-luvulta 1970-luvun lopulle jatkuneen epätietoisuuden jälkeen pyrittiin vuoden 1980 asemakaavassa vanhan rakennuskannan säilyttämiseen Säveltäjänkadun eteläpuolella ja Vähälännankadun itäpuolella. Korttelit näiden katujen länsi- ja pohjoispuolella osoitettiin uudisrakentamiseen. Vuoden 2005 asemakaavaudistuksen tavoitteena on suojella alueellisesti arvokkaat rakennukset ja säilyttää puutalokaupunginosan ominaispiirteet. Varvinkadun ja Juhana Herttuankadun kulmassa sijaitsee vuonna 1995 perustettu Rakennuskulttuuritalo Toivo. 1800-luvun aidossa puutalomiljöössä opastetaan rakennuskulttuuriin hoitoon.

Laaja suunnitellusti 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa rakennettu esikaupunkialue, jossa osittaisesta uusiutumisesta huolimatta paljon vanhaa rakennuskantaa.

31 Kruununmakasiini, Aittaluoto

Aittaluoto oli kruununmaata aina vuoteen 1892 saakka. Paikalla oli kruunun viljamakasiineja jo 1800-luvun alusta. 1860-luvulla rakennettu tiilinen kruununmakasiini on ollut viime vuosikymmenet konopajamuseona. Museorakennus siirtyi vuonna 2003 kokoelmineen Porin kaupungin omistukseen. Museon muutostyöt ovat käynnistyneet.

Jykevä kruununmakasiini Kokemäenjoen kulttuurimaisemassa.

32 Aittaluodon tehtaat

Wilhelm Rosenlew perusti 1872 Aittaluotoon Seikun höyrysahan. 1910-luvulla tuotantoa päätettiin laajentaa rakentamalla alueelle sulfaatti- ja paperitehdas. Tehdasrakennukset rakennettiin arkkitehti Valter Thomén laatiman suunnitelman mukaan. Näitä paperitehtaan vanhimpia osia on myöhemmin laajennettu ja suurelta osin myös purettu. Tehtaan vanhimpia rakennuksia on nykyiseen konttorirakennukseen sisältyvä osa, joka rakennettiin 1897 tärpättitehtaaksi sekä 1913 valmistunut voimalaitos (Fagerholm-Nordman).

Monipuolisen teollisuushistorian omaava, yhä toimiva tehdas.

33 Aittaluodon kerrostaloalue

Kokemäenjoen rannassa sijaitseva yhtenäinen punatiilinen kerrostaloalue on rakennettu 1960- ja 70-luvun vaihteessa. Julkisivuiltaan punatiiliset lamelli- ja tornitalot liittyvät saumattomasti ympäristön teolliseen, niin ikään punatiilien hallitsemaan maisemaan.

Yhtenäinen moderni asuinalue historiallisen kaupunkiympäristön tuntumassa.

34 Porin silta

Vuonna 1926 valmistunut rautasilta korvasi vanhan ponttoonisilta Charlotan. Uuden sillan suunnitteli professori Jalmar Castrén ja sen urakoi Oy Constructor Ab. Rakenteeltaan tämä kaunis silta on harvinainen riippupaartainen kaideansassilta.

Konstruktioiltaan harvinainen 1920-luvun rautasilta Kokemäenjoen kulttuurimaisemassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

35 Porin Puuvillan teollisuusalue

Porin Puuvillan tiilinen tuotantorakennus sijaitsee näyttävästi Kokemäenjoen rannalla. Arkkitehti August Krookin yhdessä insinööri Sundellin kanssa suunnittelemat kehräämö ja kutomo valmistuivat vuonna 1900. Muutama vuosi myöhemmin valmistui arkkitehti Onni von Zansenin suunnittelema värjäämö. Myöhemmin tehdasta on vielä laajennettu Krookin alkuperäisten suunnitelmien mukaisesti. Arkkitehti Runar Finnilän piirtämä tiilinen konttorirakennus valmistui 1935. Yhdessä tiilisen voimalarakennuksen kanssa se liittyy puuvillatehtaan kokonaisuuteen. Puuvillatehtaan suuri, sahakattoinen kutomo tuhoutui tulipalossa 1980-luvun alussa, minkä jälkeen tehtaan tekstiilituotanto supistui ja toiminta loppui. Alueen nykyisessä asemakaavassa kutomon paikalle on osoitettu toimitilarakennusten korttelialue. Vanhat tehdasrakennukset ovat nykyään monipuolisessa käytössä. Alueella toimii mm. Porin

yliopistokeskus.

Porin Puuvilla on maisemallisesti ja arkkitehtuuriltaan yksi huomattavimpia teollisuuslaitoksia maassamme. Sillä on keskeinen asema osana Porin kansallista kaupunkipuistoa.

Kokemäenjoen kulttuurimaisemaa kehystävä suuri tiilinen tehdaskokonaisuus, joka on otettu uuteen käyttöön. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä ja kansallista kaupunkipuistoa.

36 Kaksi Puuvillatehtaan asuintaloa, Luotsimäenpuistokatu 5

Puuvillatehtaan läheisyydessä sijaitsevat kaksi suurta jugendtyylistä asuintaloa rakennettiin alunperin 1908 Siltaapuitokadulle, mistä ne 1930-luvulla siirrettiin nykyiselle paikalleen. Rakennukset on suunnitellut arkkitehtuuritoimisto Fagerholm & Nordman.

Teollisuuden luomaa asuntoarkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

37 Impilinna ja Satulinna

Arkkitehti Erik Bryggman suunnitteli sotien jälkeen Finlaysonille työsuhteasuntoja mm. Tampereelle. Suunnitelmat Harjunpääkadun lamellitaloihin valmistuivat jo 1941. Taloja asuvien naistyöntekijöiden mukaan nimensä saaneet Impilinna ja Satulinna valmistuivat vuosina 1945 ja 1946.

Jälleenrakennuskauden korkealuokkaista työsuhteasuntojen arkkitehtuuria.

38 Uikunkujan asuntoalue

Arkkitehti Olavi Laisaari laati Uikunkujan alueen asemakaavan vuonna 1955. Pienet omakotitalot sijaitsevat rauhaisten ”lenkkikujien” varrella. Osa rakennuksista on puuverhoiluja, osa roiskerapattuja. Alueen pohjoispäästä on täydennysrakennettu matalin asuinrakennuksin 1970-luvulla.

Asemakaavaltaan kiintoisa, Porille tunnusomainen tiivis omakotialue.

39 Korttelit Puuvillatehtaan vieressä

Puuvillatehtaan ja Konepajan väliset puutalokorttelit on rakennettu 1900-luvun alussa kaupungininsinööri F.J. Lindströmin 1893 laatiman asemakaavan mukaan. Yhtenäinen alue muodostaa merkittävän kokonaisuuden Kokemäenjoen pohjoisrannan teollisessa kaupunkikuvassa.

Teollisuuden synnyttämää puutaloasutusta 1900-luvun alusta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

40 Porin konepaja

Vuonna 1858 perustettu Porin Konepaja on kaupungin varhaisimpia teollisuuslaitoksia. Sen tuotantoon kuuluivat mm. maatalouden työkalut, höyrykoneet, laivat, puimakoneet ja rautatievaunut. Eräs näkyvimmistä konepajan tuotteista on Porin kirkon valurautainen torni, joka valettiin 1860-63. Nykyiseen konepaja-alueeseen liittyy myös toinen huomattava porilainen teollisuuslaitos, Isonsannan saha. Molemmat yritykset joutuivat 1870-luvulla Rosenlew-yhtiölle. Vuodesta 1987 alueen omistaja on ollut Rauma-Repolä Oy. Konepaja-alueen vanhin rakennus on Teollisuuskadun eteläpuolella oleva huonokuntoinen entinen viilaverstas, joka lienee 1870-luvulta. Vanhan konepajan koristeellinen, punatiilinen valimorakennus on vuodelta 1903. Porilaisen Johan Nordstrandin suunnittelema rakennus on laajina edustavimpia. Sitä on laajennettu 1910-luvulla kahdella vierekkäisellä hallilla, joiden päädyt noudattavat alkuperäistä arkkitehtuuria. Vuonna 1918 valmistui Torkel Nordmanin suunnittelema monumentaalinen koneistushalli, jonka kattoa kannattavat kaarevat betoniruoteet. Myös konttorirakennus vuodelta on 1916 on Torkel Nordmanin piirtämä. Koneistusosasto ja puimakonetehdas rakennettiin 1930-luvulla Jarl Eklundin ja tiilinen uusi valimo 1948 Jaakko Tähtisen suunnitelman mukaan.

Isonsannan saha, joka myöhemmin muutettiin puutalotehtaaksi, on vuodelta 1922. Rankorakenteiseen sahaan liittyy tiilinen höyrykattilahuone ja hieman varhaisempi muuntamo. Vuonna 1862 perustettu saha oli Porin ensimmäinen höyrysaha.

Rakennuskannaltaan monipuolinen valtakunnallisesti merkittävä teollisuusympäristö, osa kansallista kaupunkipuistoa.

41 Pohjayhtiön maa, Toejoiki

Toejoen kaupunginosan Vaasan tien länsipuolelle jäävä osa, jonka rakennuskanta on vaihtelevan ikäistä.

Vaihtelevan ikäistä esikaupunkiasutusta.

42 Messukadun alue

Vuoden 1975 asuntomessut pidettiin Porin lisäksi Hämeenlinnassa, Kokkolassa ja Vaasassa. Porin matala ja tiivis asuntoalue perustuu liikenteeltä suojattuihin pihakatuihin.

Asuntomessualue 1970-luvulta.

43 Kirjurinluoto

Kirjurinluoto oli 1800-luvun lopulla Porista laivattavan puutavaran varastoalue. Ensimmäinen puistosuunnitelma laadittiin 1891 ja rakentamistyöt saatiin päätökseen 1897. Vuonna 1910 Porin Anniskeluyhtiö rakennutti saarelle kesäravintolan. Jugendtyylinen paviljongin on suunnitellut rakennusmestari Arthur Fagerholm. Alueen uudempaa kulttuuriperinnettä edustaa Porin jazzjuhlak. Kirjurinluoto on osa Porin kansallista kaupunkipuistoa.

Valtakunnallisesti merkittävä puistoalue Kokemäenjoen maisemassa. Osa kansallista kaupunkipuistoa.

44 Huvilajuopa

Kokemäenjoen haaran varrella sijaitseva ainutlaatuinen huvilayhdyskunta on syntynyt 1900-luvun alussa Kvistiluodon ja Hanhiluodon rantamille. Kaupunki vuokrasi tuolloin vanhoilta niittypalstoilta maa-aloja ”suviuasunnon” rakentamista varten. Vuokraajien enemmistä lukeutui teollisuustyöväestöön. Nauhamaisesti jokivartta seuraileva rakennuskanta on pääosin 1900-luvun alkupuolelta joskin myös uudisrakennuksia on joukossa.

Porille tyypillinen kesäasumisen muoto, osa kansallista kaupunkipuistoa.

45 Hevosluodon siirtolapuutarha-alue

Hevosluodon siirtolapuutarha perustettiin vuonna 1946. Tiheästi palstoitettulla yhtenäisellä alueella on lähes 100 puutarhapalstaa rakennuksineen. Alueesta on puolen vuosisadan kuluessa kehittynyt vehmas kesäyhdyskunta.

Yhtenäinen jälleenrakennuskauden siirtolapuutarha.

46 Päärnäinen, VI kaupunginosa

Päärnäisten kaupunginosa kaavoitettiin vuonna 1864 työläisten ja vähävaraisten tarpeisiin. Asemakaavan laati maanmittari J.H. Wählroos. Alueen sijoituksesta pyydettiin lausunto lääninarkkitehti G.Th. Chiewitziltä. Vuonna 1891 asemakaavaa laajennettiin itään päin. Säännöllisen ruutukaavan sisällä on kaksi puistokorttelia ja yksi poikittainen puistokatu. Tontit ovat erittäin pieniä. Päärnäisten puinen rakennuskanta on pääasiassa vuosisadan vaihteen molemmilta puolilta. Myös uudisrakentamista on tapahtunut. Kerrostalot, joissa on kahden asuinkerroksen lisäksi maanpäällinen kellari, sopivat sekä pintamateriaaliltaan että mittakaavaltaan huonosti vanhojen puutalojen sekaan. Viime vuosina on alueelle rakennettu uusia kaksikerroksisia puutaloja. Nummi-yhtiö, Riihikatu 10-12, on 1900-luvun alussa muodostettu asuntoyhtiö, jonka kaksi puista asuinrakennusta täyttävät yhden korttelin muodostaen sisäänsä suojatun pihan. Rakennukset suunnitteli arkkitehti Onni von Zansen.

Svensbergin ukkokoti, Kalevanpuisto 13; Vuonna 1893 laatimassaan testamentissa lahjoitti kauppias Svensberg varat iäkkäiden työmiesten kodin rakentamiseksi. Arkkitehti August Krookin suunnittelemat puiset asuintalot valmistuivat vuonna 1900. Pihalla on tiilinen saunarakennus.

1800-luvulla syntynyt ruutuasemakaavan mukaan rakennettu esikaupunkialue, jossa vanhimmat rakennukset 1800-luvulta ja suurin osa 1900-luvun alkupuolelta.

47 Tiilinummi, 10. kaupunginosa

1940-luvulla syntynyt yhtenäinen omakotialue, jossa pensasaidat rajaavat tontteja. Alueella on asuinhuoneistoiksi muutettu entinen lastenkoti.

Jälleenrakennuskauden yhtenäinen asuntoalue.

48 Vanha hautausmaa ja vesitorni

Vanhan, vuonna 1809 perustetun hautausmaan vieressä kohoaa arkkitehti Bertel Strömmerin suunnittelema tiilinen vesitorni, joka valmistui vuonna 1935. Korkea torni kuuluu kiinteästi Porin kaupunkikuvaa.

Kaupungin maamerkki vanhan hautausmaan keskellä.

49 Kaupunginsairaala

Porin kaupunginsairaalan vanha osa valmistui 1895. Paviljonkijärjestelmään perustuvan rakennuksen suunnitteli arkkitehti J.E. Stenberg. Tiilirakenteisten potilassiipien päissä on puiset kaksikerroksiset verannat. Sairaalan uudemmat osat ovat vuosilta 1956 ja 1982. Kaupunginsairaalan kokonaisuuteen liittyy sen koillispuolella Porin vanha

tiilinen veturitalli, joka on radan rakentamisen ajoilta 1890-luvulta. Kunnallisen sairaalatoimen historiaa puistomaisessa ympäristössä.

50 Juselius-mausoleumi ja vanha kappeli, Käppärän hautausmaa

Oloissamme harvinaislaatuinen mausoleumi rakennettiin vuosina 1899-1902 vuorineuvos F.A. Juseliuksen nuorena kuolleen Sigrid-tyttären muistoksi. Hiekkakivipintaisen, uusgoottilaisenrakennuksen suunnitteli arkkitehti Josef Stenbäck. Sisätilojen maalauskoristelu on Akseli Gallen-Kallelan ja Pekka Halosen käsialaa. Freskot tuhoutuivat kuitenkin pian valmistumisensa jälkeen ja Jorma Gallen-Kallela maalasi ne uudelleen vuosina 1933-1939. Myös lukuisat muut taiteilijat ovat osallistuneet mausoleumin koristelutöihin. Mausoleumin vieressä on arkkitehti J.B. Blomqvistin suunnittelema uusgoottilainen siunauskappeli vuodelta 1891. Uudempi siunauskappeli vuodelta 1960 on arkkitehti Keijo Vallin suunnittelema. Taidehistoriallisesti arvokas hautamuistomerkki ja kaksi siunauskappelia. Valtakunnallisesti merkittävä.

51 Tiilimäen asuntoalueet ja laitokset

Tiilimäen mäntymetsään on keskittynyt monipuolinen laitosrakennusten ja asuntoalueiden yhdistelmä. Satakunnan keskussairaalan vanha osa rakennettiin jo 1935 lääkintöhallituksen arkkitehdin, Jussi Paatelan suunnitelman mukaan. Alkuperäinen funktionalistinen arkkitehtuuri on paljolti kätkeytynyt myöhempien muutosten ja laajennusten alle. Sairaanhoidajaopisto, nykyinen Terveystieteiden tutkimuskeskus on rakennettu 1962 (Arkkstto Küttner). Opiston vieressä kohoaa korkea asuinkerrostalo, josta on muodostunut kaupungin maamerkki. Porin diakonisallaitos rakennettiin 1950-luvun alussa arkkitehti Keijo Vallin suunnitelman mukaan. Myös sitä on myöhemmin laajennettu. Diakonissalaitoksen pohjoispuolella on vuonna 1946 rakennettu jälleenrakennuskauden puisten pienkerrostalojen ryhmä. Sairaalan tien itäpuolella on ajallisesti yhtenäinen rivitaloalue 1950-luvulta. Rakennusten suunnittelijoina olivat arkkitehdit Aulis Blomstedt ja Paul Bernoulli-Vesterä.

Monipuolinen laitosrakennusalue niihin liittyvine asuntoalueineen.

52 Porin maauimala

Arkkitehti Yrjö Lindegrenin suunnittelema Isomäen maauimala valmistui vuonna 1957. Tämä Stadionin suunnittelijan postuumi työ on Riihimäen ja Varkauden suunnitelmien ohella merkittävimpiä lajissaan. Maauimala peruskorjataan vuonna 2005. Lindegren laati myös suunnitelman koko urheilupuistoalueelle. Stadionin katsomo toteutettiin Porin kaupungin suunnittelutyönä 1965.

Jälleenrakennuskauden virkistyslaitos, osa kansallista kaupunkipuistoa.

53 Uudenkoiviston esikaupunkiasutus

Vuonna 1941 Poriin liitetty Uudenkoiviston esikaupunkiasutus syntyi pääosin 1900-1939 välisenä aikana alkuaan Ulvilan kunnan puolelle. Vuonna 1900 laadittuun palstoitussuunnitelmaan perustuva asemakaava on kaupunkimainen ruutukaava. Uudenkoiviston kansakoulu ja opettajan asuinrakennus rakennettiin 1922-23 arkkitehti Toivo Salervon suunnitelmien pohjalta. Vuonna 1939 rakennettiin samalle tontille kivikoulu.

Laaja palstoitettu alueelle syntynyt esikaupunki 1900-luvun alkupuolelta.

54 Herralahden pientaloalue

1960-luvulla Koivulantien ja Korjuuntien varsille kaavoitettu pientaloalue, joka on rakentunut matalilla harjakattoisilla, enimmäkseen roiskerapatuilla omakotitaloilla. Porilaiseen tapaan pihakadut ovat puistomaisia "lenkkikatuja". Alueen kaakkoispäässä on yhtenäinen hieman myöhempi alue, jonka rakennuksissa on korkeat harjakatot.

Yhtenäinen 1960-luvun asuntoalue.

55 Koivulan pientaloalue

Porille tyypillinen 1960-luvun pientaloalue vihreine pihakatuineen.

Yhtenäinen 1960-luvun asuntoalue.

56 Taikurinhattu ja Himmeli

Arkkitehtipari Reima ja Raiili Pietilä suunnittelivat 1980-luvulla nämä kaksi laitosrakennusta samaan kortteliin. Taikurinhatun päiväkoti on matala, keskushallin ympärille ryhmittynyt kokonaisuus leikkipuistoihin. Puiston toiselta laidalta kohoaa Vanhainkoti Himmelin polveileva rakennusrunko.

Modernin arkkitehtuurin merkittävä kokonaisuus.

57 Porin radioasema

Porin lyhytaaltoasema rakennettiin Koiviston kartanon maille sota-aikana 1939-41. Suunnittelusta vastasi arkkitehti Hugo Harmia.

Radiotoiminnan historiaa sota-ajalta.

58 Outokumpu Oy:n tuotantolaitokset ja asuntoalue

Outokumpu Oy:n Porin metallitehdas ja asuntoalue rakennettiin vuosina 1938-41 arkkitehti W.G. Palmqvistin laatiman asemakaavan ja rakennussuunnitelmien mukaan. Teknisestä suunnittelusta vastasi diplomi-insinööri Bruno Hisinger. Uudessa tehtaassa otettiin käyttöön 1941 kuparielöktrolyysi. Siihen liittyi valimo, valssi- ja vetolaitos. Sotavuosina aloitettiin myös nikkelinvalmistus sekä kolmantena linjana jalometallituotanto. Alue on säilyttänyt hyvin alkuperäisen klassistisen arkkitehtuurinsa. Punatilliset tuotanto- ja konttorirakennukset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, johon liittyvät asuinalueet. 1950-luvulla rakennetun Metallikylän omakotialueen talot ovat pääosin arkkitehti Pentti Aholan suunnittelema.

Arkkitehtonisesti korkeatasoinen teollisuusympäristö, joka koostuu punatillisista tuotanto- ja konttorirakennuksista sekä yhtenäisistä työväenasunnoista.

59 Tupala

Yhtenäinen omakotialue, jonka ruutuasemakaava on vuodelta 1947. Tontteja ympäröivät säännölliset pensasaidat.

Yhtenäinen jälleenrakennuskauden omakotialue.

60 Grankulla, Kartano

Nk. Trossipuorinmäellä on puiston ympäröimä jugendtyylinen huvilarakennus 1800- ja 1900-luvun vaihteesta. 1800-luvulla mäellä on ollut venäläisen sotaväen varikkoalue.

1900-luvun alun kartanomainen asuinrakennus mäellään.

61 Kartanonmäen omakotialue

Jälleenrakennuskauden yhtenäinen omakotialue, jonka asemakaava noudattelee elävästi maastonmuotoja. Rakennukset on tehty enimmäkseen tyyppiirustusten. Alueen ensimmäiset rakennukset olivat A-talotehtaan toimittamat kahden perheen talot, jotka rakennettiin vuonna 1940. Arkkitehti Alvar Aalto oli suunnittelemassa tehtaan mallistoa.

Jälleenrakennuskauden yhtenäinen omakotialue.

62 Koiviston kartano

1700-luvulla Koiviston entisen kuninkaankartanon omisti professori Juhana Kraftman, aikansa huomattavimpia talousteoreetikkoita ja maatalouden kehittäjiä. Kraftmanin ajoilta ovat säilyneet mahtavat luonnonkiviset härkätalli ja navettarakennus. Kraftmanin härkätalli paloi 1990-luvun lopulla ja on sen jälkeen jälleenrakennettu. Suurin Kraftmanin navetoista on purettu. Päärakennusta Koivistolla ei ole, vaan se on yhteinen Harmaalinna kanssa. Puistomaisella mäellä on joukko vanhoja aittoja ja kellareita. Mäeltä johtaa jalopuukujanne joenrannan laituripaikalle.

Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö, jossa 1700-luvun kivisiä karjasuojia.

63 Ruosniemi

Ruosniemi on vanha kylä, joka sai 1800-luvun lopulla esikaupunkimaisen luonteen. Rakennukset ovat tiiviisti raittien varrella. Vanhaa talonpoikaista rakennuskulttuuria on vielä Jaakolan, Mattilan, Kestin, Mäki-Hokkosen, Pietilän ja Tervaselän tiloilla.

Vanha kylä, jonka alueelle on kehittynyt esikaupunkiasutusta jo 1800-luvun lopulta.

64 Hyvelänmäki

Hyvelän kylässä on ollut asutusta jo keskiajan lopulta lähtien. Hyvelässä on säilynyt varsin paljon vanhaa rakennuskantaa raittien varrella. Edustavin on Kuurin tila, jonka päärakennus on vuodelta 1857. Rakennusta laajennettiin 1905 rakennusmestari Viikarin suunnitelman mukaan. Samalla se sai nykyisen uusrenessanssiasunsa. Kulku pihaan käy vanhan luhdin läpi.

Keskiajalta periytyvä kylä, jossa vanhaa rakennuskantaa raittien varrella.

65 Toukarin viljelymaisema

Laaja Kokemäenjokeen rajautuva viljelymaisema. Näkymä avautuu parhaiten Lyttilän tieltä taustanaan kaupungin ääriiviat. Maisema-alueen reunassa on Toukarin uusrenessanssityylinen koulurakennus 1900-luvun alusta. Pihapiirissä on uudempi, sotien jälkeen tehty

koulurakennus.

Tuorin huvilamainen pääarakennus on valmistunut vuonna 1909. Uusrenessanssityylistä rakennusta koristaa näköalatorni. Tilan mailla on aitta ja luhti 1800-luvun alkupuolelta.

Laaja viljelymaisema, johon liittyy 1900-luvun alun koulu ja vanha maatila.

66 Kalafornianjuovan huvila-alue

Kalafornianjuovan huvila-asutus on hieman Pihlavan huvila-asutusta nuorempi. Vanhimmat huvilat on rakennettu 1880-luvulla. Alueella on säilynyt puolisen tusinaa vanhaa huvilaa. Kalafornianjuovan ympäristössä oli Porin ensimmäinen golfrata, joka avattiin 1939.

Porille luontenomaista kesäasuntokulttuuria.

67 Musan Paviljongin pientaloalue

Musan Paviljongin pientaloalue on syntynyt entisen ampumapaviljongin ympäristöön 1900-luvun alkupuolella. Porin kaupunkiin alue liitettiin 1941. Osin uusiutuneenakin se muodostaa yhä yhtenäisen ja rakennuskannaltaan omaleimaisen kokonaisuuden.

1900-luvun alun esikaupunkiasutusta.

68 Musan alue, Liikastentie - Pohjoisrinne - Siirtolaisentie

Musan omakotialue on rakennettu säännöllisen asemakaavan mukaan 1940-luvulla. Hoidetut pihat ja puutarhat antavat alueelle viihtyisän leiman.

Jälleenrakennuskauden yhtenäinen omakotialue.

69 Lanki, Vähärauma

Pohjakaavaltaan keskeissalityyppinen talonpoikaistilan pääarakennus on valmistunut ennen 1800-luvun puoliväliä. Vuonna 1876 siikkalaiset puusepät rakensivat koristeellisen kuistin.

Poikkeuksellisen rikasmuotoista talonpoikaista puuarkkitehtuuria 1800-luvun keskivaiheilta.

70 Liinaharjan kartano, Vähärauma

Liinaharjan mäellä on ollut talonpoikaistila jo 1500-luvun alussa. 1500-luvun lopulla tila siirtyi säätyläisten omistukseen ja tunnettiin lähes vuosisadan ajan Rauman herraskartanona. Tämän jälkeen kartanosta tuli ratsutila.

Liinaharjan pääarakennus on ilmeisesti 1800-luvun keskivaiheilta, nykyinen uusrenessanssiasu on kuitenkin vuosisadan lopulta. Kivistä ja tiilestä rakennetut navetta ja talli ovat 1900-luvun puolelta. Pääarakennuksen ympärillä on vanhoja lehtipuita. Liinaharjan alueella toimii sekä lasten päiväkotit että vanhainkoti ja vanhustentalo.

Pitkän asutushistorian omaava vanha ratsutilan pääarakennus.

71 Vähärauman VPK:n talo

Vähärauman VPK:n talo on rakennettu 1900-luvun alussa.

1900-luvun alun yhdistystalo.

72 Tuorsniemi

Alkuaan kaavoittamattomalle maalle syntynyt tiivis pientaloasutus, jonka ikärakenne on vaihteleva.

1900-luvun kuluessa syntynyttä esikaupunkiasutusta.

73 Klasipruukin historiallinen teollisuusalue, Tuorsniemi

Tuorsniemen lasitehdas perustettiin vuonna 1781 nykyiselle Klasipruukin mäelle. Tehdas toimi vuoteen 1868. Muistona "pruukin" ajoista on 1800-luvun alussa istutettu puisto ja vaahterakujanteet ja kivinen makasiini. Alueella on myös suuri kivinavetta. Puistoon kuulunut tekojärvi on maatunut. Mäellä on useita 1800-luvun merkittäviä maatilakokonaisuuksia, kuten Tommila, Teikari ja Vainio-Mattila.

Teollisuushistoriallisesti merkittävä paikka.

74 Alakartano, Pietniemi

Tasapainoinen talonpoikaistilan rakennusryhmä, jossa pääarakennus on 1800-luvun lopulta ja kivinavetta vuodelta 1896.

1800-luvun talonpoikainen rakennusryhmä.

75 Vanhakartano, Pietniemi

Vanha rälssi- ja säteritila, jonka linnamainen pääarakennus on rakennettu

1902-03 arkkitehti Usko Nyströmin piirustusten mukaan.

Rakennusmateriaalina on käytetty graniittia ja rapattua tiiltä.

Rakennuksen muodossa ja koristelussa on sekä kansallisromantiikan että jugendin piirteitä. Kookkaat navetta- ja tallirakennukset ovat 1800-luvun lopulta.

Rakennusryhmää ympäröi laaja puisto, jossa on mm. vuonna 1923 perustettu sukuhauta.

Kansallisromanttisen kauden edustava kartanorakennus laajan puiston keskellä. Valtakunnallisesti merkittävä.

76 Preiviikin kylä

Vanha kylä, jonka nykyinen rakennuskanta on vaihtelevan ikäistä. Vanhat maatilat ovat päätien tuntumassa. Pienet asuinrakennukset ovat sijoittuneet tiheästi rantaan vievän tien varteen. Rannassa on kylän kalasatama, jossa on säilynyt vanhojakin verkkohuoneita ja verkkopuita. Kylässä on 1900-luvun alussa rakennettu pystyrimavuorattu seuratalo, jossa on kansallisromanttisia piirteitä. Kyläkeskuksen ulkopuolella sijaitsee Preiviikin vanha kansakoulu, joka on rakennettu 1907. Uusitalon tilalla on säilynyt toistakymmentä hirs- ja luonnonkivirakennusta, jotka muodostavat hyvän pihan ja karjakujamiljöön. Päärakennuksessa on komea avokuisti ja ikävä lisärakennus. Myös Hannulassa, Kestillä ja seuratalon pohjoispuolella on vanhat tilakeskukset.

Vanhaa kyläasutusta ja pienimuotoista julkista rakentamista 1900-luvun alusta.

77 Kuuminaisten kulttuurimaisema

Kuuminaisten tilan pääarakennus on valmistunut vuonna 1866.

Rakennuksen uusrenessanssityylinen ulkoasu on pääasiassa vuoden 1906 korjauksen tulosta. Vuonna 1928 rakennusta lyhennettiin toisesta päästä ja jatkettiin pihasiivellä. Tilan vanhin rakennus on hirsinen makasiini vuodelta 1793. Lähes yhtä vanha on rannassa sijaitseva verkkoaita. Lisäksi tilan rakennusryhmään kuuluvat "mummu-puoli", pakarirakennus sekä käytöstä jääneet "puurit" - liha-, kala-, vaate- ja mankelipuarit. Kivinavetta on vuodelta 1893 ja talli vuodelta 1900. Puistomaisesti istutettuun pihaan johtaa pitkä koivukuja.

Kuuminaisten tilan lähistöllä on mren rannalla edustava ryhmä 1800- ja 1900-luvun vaihteen vauraita huvilarakennuksia, osa rikaspiirteisistä uusrenessanssirakennuksia, osa mansardikattoisia kansallisromanttisia rakennuksia, joista monet ovat yksittäisinäkin kohteina arvokkaita. Alueen merkittävimmät huvilat ovat Bruno Juseliuksen Tomtebo ja F.A. Juseliuksen huvila. Joukossa on vanhoja torpparakennuksia.

1800-luvun talonpoikaistalo monine rakennuksineen ja ympäröivä vanha huvila-asutus. Valtakunnallisesti merkittävä.

78 Makholman kalaranta

Perinteinen satamapaikka, jossa kalakentän laidalla on tusinan verran vanhoja rantahuoneita.

Lähellä on tien varressa vanhoja pihapiirejä Mäkisen kohdalla.

Rannikon pienimuotoista kulttuuriympäristöä.

79 Hakkiluoto

Rakennusryhmä Lankoorin niemen kainalossa koostuu muutamasta päärakennuksesta, ja hyvin säilyneistä talousrakennus- ja rantavajaryhmistä. Niille ovat leimaa-antavia 1900-luvun alun tyylipiirteet. Mansardikattoiset Hakkiluodon rakennukset ovat pankin edustustiloina. Rantaan mutkittelevan tien varressa on huvilakäytössä vanhempi rakennus ja Halkokarin edustalla on kaksikerroksinen jugendilmeinen, telttakattoinen pieni huvila.

Huvilakulttuuria 1900-luvun alusta.

80 Lattomerén rukoushuone

Lattomerén puinen rukoushuone on valmistunut vuonna 1908. Rakennuksen ikkunoita on modernisoitu myöhemmin.

Yksinkertainen yhdistystalo 1900-luvun alusta.

81 Kylänsaaren vanha koulu

Kylänsaaren (Kokemäensaaren) puinen kansakoulurakennus on valmistunut vuonna 1898. Rakennuksen ympärillä on vanhoja lehtipuita. Koulukäytöstä jäänyttä rakennusta on muutettu ja laajennettu myöhemmin.

Kouluarkkitehtuuria 1800-luvun lopulta.

82 Enäjärven koulu ja asuintalo

Enäjärven kansakoulu ja siihen liittyvä erillinen opettajien asuinrakennus valmistuivat 1953.

Arkkitehtonisesti tasokas 1950-luvun kouluympäristö.

83 Pihlavan teollisuusalue

Pihlavan höyrysaha perustettiin vuonna 1875. Antti Ahlströmin omistukseen saha siirtyi 1889. Toimintaa laajennettiin konepajalla 1894. Vanha höyrysaha paloi vuonna 1900 ja uusi saha rakennettiin vielä samana vuonna. Höyrykone- ja kattilahuone on myös samalta vuodelta. Nykyiseen laajuuteensa saha rakennettiin ruotsalaisen Bolinder-yhtiön toimittamien piirustusten mukaan 1916. Pieni paja on ilmeisesti alueen vanhimpia rakennuksia ja rakennustalvaltaan Porissa erittäin harvinainen. Sahan lähellä on vanha konttorirakennus sekä arkkitehti Aarne Ervin höyrykonehuoneeseen piirtämä funktionalistinen ruokala vuodelta 1949. Punatiilinen kuitulevytehdas rakennettiin 1948 arkkitehti O. Hammarströmin piirustusten mukaan. Ranta-alueen maamerkinä kohoaava ilmeisesti Alvar Aallon 1954 suunnittelema suuri sahatavaran kuivaamo. Pieni paja on ilmeisesti alueen vanhimpia rakennuksia ja rakennustyyliiltään Porissa erittäin harvinainen.

Suomen sahateollisuuden historian kannalta keskeinen, yhä toimiva teollisuuslaitos. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

84 Kaunismäen virkailijatalot

Pihlavan puunjalostustehtaan välittömässä läheisyydessä sijaitsevat A. Ahlström Osakeyhtiön rakennustamat vanhat virkailija-asunnot.

- Tehtaanjohtajan asuintalo on rakennettu arkkitehti Alvar Aallon laatimien tyyppipiirustusten mukaan 1946.
- Kaunismäen kolme puista virkailijataloa on rakennettu 1920-luvulla arkkitehti Karl Lindahlin suunnitelman mukaan.
- Virkailijoiden ketjutalo on rakennettu 1940-luvun lopulla arkkitehti O. Hammarströmin laatiman suunnitelman mukaan.
- Arkkitehti Kristian Gullichsenin varhaisimpia suunnittelutöitä oleva kolmen atriumtalon rivi edustaa Porissa harvinaista puhdasta modernia tyyli suuntaa.

Arkkitehtonisesti merkittäviä teollisuuden työsuhteasuntoja. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

85 Pihlavan vanha työväenasuntoalue

Pihlavan vanha työväenasuntoalue juontaa juurensa 1870-luvulla, jolloin Pihlavan höyrysaha perustettiin. Kappalemaan, Holman, Viinahaminan ja Sahamäen alkuaan kaavoittamattomalla mailla on säilynyt vaihtelevanikäistä, pääosin 1900-luvun alun, rakennuskantaa. Alueelle on muistitiedon mukaan siirretty rakennuksia mm. Eurajoen Kaunissaaren sahalta. Osittaisesta uusiutumisesta huolimatta on alue säilyttänyt omaleimaisen luonteensa.

Alueen laidalla on Pihlavan ala-asteen koulu, jonka puiset koulurakennukset ovat 1920-luvulta.

Laaja ja tiivis työväenasuntoalue, jossa rakennukset pääosin 1900-luvun alkupuolelta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

86 Pihlavan huvila-alue

Porilaiset kauppaporvarit ja teollisuusmiehet rakensivat ensimmäiset huvilansa Yterin kartanon maille Pihlavaan 1850-luvulla. Huvilakäyttöön otettiin myös kartanon vanhoja torppia. Valtaosa huviloista on rakennettu 1800- ja 1900-luvun vaihteen molemmin puolin.

Alue on nykyisellään eräs maamme parhaiten säilyneitä varhaisen huvilakulttuurin edustajia.

- Illoisin huvila on rakennettu ilmeisesti 1859 ja on siten Pihlavan vanhimpia. Sen rakennuttivat kauppiasveljekset Karl ja Fredrik Borg. Rakennus on 1800- ja 1900-luvun vaihteen asussa.
- Myös Rauhanlinna (Alicelund) kuuluu Pihlavan vanhimpiin huviloihin sillä se on rakennettu 1861. Erikoiseksi huvilan tekee se, että se on tuolloin ollut yhteisomistuksessa.
- Fredrik Wilhem Rosenlew rakennutti Grankullan huvilan vuonna 1878 Julius Basilerin laatiman suunnitelman mukaan. Rakennusta on muutettu mm. vuonna 1924 Torkel Nordmanin piirustusten mukaan.
- Honkalan huvilan päärakennus on rakennettu 1880-luvun alussa apteekkari J.F. Newanderin toimesta. Myöhemmin se siirtyi Ahlström-suvun omistukseen. Rakennus on säilytetty vuosisadan alun asussa. Tontilla on myös itse huvilaa vanhempi torpparakennus, johon on myöhemmin lisätty koristeellinen kuisti ja ikkunanluukut. Ns. Goethe-paviljonki on rakennettu vuonna 1941. Tove Jansson on maalannut myöhemmin sen Goethe-aiheiset seinämaalaukset.
- Solvikin rakennushistoria liittyy viereiseen Honkalaan. Se rakennettiin 1930 pääasiassa arkkitehti Karl Lindahlin ja F. Laimgruberin laatiman suunnitelman mukaan. Tontilla on myös Honkalan vanha uimahuone.
- Lustigkulla on entinen torppa, joka muutettiin huvilaksi 1900-luvun alussa.
- Erikstorpin tiilisen huvilan rakennutti Erik Rosenlew vuosina 1936-37 arkkitehti Jarl Eklundin laatiman suunnitelman mukaan. Tontilla on myös pienempi vanha hirsirakennus, joka on ilmeisesti entinen torppa.
- Muita Pihlavan vanhoja huviloita ovat huvilat Lehtonen (Silwaan), Vartio, Stenvik, Djupvik, Bäckman, Olhava, Mellin, Metsola, Rantapirtti ja Wilhelmssvik.

Varhainen 1800-luvun huvila-alue merellisessä maisemassa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

87 Pihlavan kirkko

Pihlavan kirkko ja seurakuntakeskus on rakennettu vuonna 1957 arkkitehti Olaf Küttnerin laatiman suunnitelman mukaan.

1950-luvun tyyppillistä kirkkoarkkitehtuuria tehdasyhdyskunnan keskellä.

88 Pihlavan Halssi

Pihlavan Halssin yhtenäinen työväenasuntoalue on rakennettu pääasiassa 1920-luvulla. Suunnittelijana oli arkkitehti Karl Lindahl. Rakennukset on suojeltu 1985 vahvistetulla asemakaavalla ja peruskorjattu.

Yhtenäinen 1920-luvun työväenasuntoalue meren rannalla. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

89 Yterin kartano

Yterin kartanon historia ulottuu 1500-luvulle. Kartanon puinen päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1700-luvulta, myöhemmin sitä on jatkettu. Nykyisen empireasunsa se sai vasta 1920-luvulla. Päärakennuksen ympärillä on vanha puisto. Tilan komeat tiiliset karjarakennukset ovat arkkitehtitoimisto Frosterus & Gripenbergin suunnittelemat. Navettarakennus valmistui 1923, sikala ja kanala 1924.

Historiallinen kartanoalue, jossa komeat tiiliset talousrakennukset 1920-luvulta. Valtakunnallisesti merkittävä.

90 Hotelli Yteri

Yterin sannot ovat keränneet puoleensa auringonpalvojia kautta 1900-luvun. Alueen matkailukäyttö tehostui 1970-luvulla, kun Hotelli Yteri valmistui vuonna 1974. Modernin kylpylähotellin suunnittelijoina olivat arkkitehdit Jan Söderlund ja Erkki Valovirta.

Moderni kylpylähotelli Suomen kuuluisimman hiekkarannan töyräällä.

91 Karhuluodon huvilat

Karhulodon vanhinta huvila-asutusta edustavat 1900-luvun alussa rakennettu jugendtyylinen, arkkitehtitoimisto Åberg & Sirénin suunnittelema huvila sekä suunnilleen samanikäinen Villa Björnbo.

1900-luvun alun kaksi huvilaa.

92 Uniluoto

Uniluodon yhdyskunta on syntynyt 1900-luvun alussa Mäntyluodon talvisataman rakentamisen (1898-1901) yhteydessä. Niemi palstoitettiin säännöllisen suorakulmaisiin tontteihin. Puiset asuinrakennukset ovat valtaosaltaan 1900-luvun alusta. Rakennuksista edustavin on entinen Heinen huvila. Merikapteeni Oscar Heinen rakennuttama huvila valmistui Uniluotoon vuonna 1900 porilaisen J. Nordstrandin suunnittelemana. Koristeellisen uusrenessanssirakennuksen ensimmäinen kerros on tiiltä, toinen ja kolmas puuta. Huvilassa toimii nykyisin Mäntyluodon ala-aste. Vieressä sijaitseva, arkkitehti Jaakko Laaksovirran suunnittelema funktionalistinen koulurakennus on valmistunut vuonna 1939.

Yhtenäinen 1900-luvun kaupunginosa merellisessä ympäristössä. Valtakunnallisesti merkittävä.

93 Mäntyluodon hotelli

Arkkitehtuuritoimisto Fagerholm & Nordmanin suunnittelema 1910-luvulla rakennettu jugendtyylinen hotelli- ja ravintolarakennus liittyy olennaisesti satamakaupunginosaan miljööseen.

1900-luvun alun hotellirakennus.

94 Mäntyluodon rautatieasema

Porin ja Mäntyluodon sataman välinen rautatie rakennettiin vuosina 1895-99. Mäntyluodon edustava rautatieasema valmistui vuonna 1900. Se on rakennettu arkkitehti Bruno Granholmin laatimien tyyppipiirustusten mukaan ja sitä on laajennettu vuosina 1912 ja 1915. Asema-alueeseen liittyvät myös jonkin matkan päässä olevat veturitalli ja vesitorni.

Kohde sisältyy sopimukseen (9.12.1998) valtakunnallisesti merkittävien asema-alueiden suojelusta.

95 Mäntyluodon majakka

Mäntyluodon satama rakennettiin vuosina 1898-1902. Pitkän laiturin päässä sijaitseva Mäntyluodon puurakenteinen, jugendtyylinen majakka on lajissaan harvinainen. Sen on suunnitellut arkkitehti Gustaf Nyström.

1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakennettu arkkitehtonisesti arvokas

puinen majakka.

96 Kallon majakka ja luotsiasema

Mäntyluodon satamaan liittyvä Kallon pieni satamamajakka on rakennettu vuonna 1885. Rautaiseen liki kymmenmetriseen torniin liittyy puinen rakennusosa. Vieressä sijaitseva vanha luotsiasema on vuodelta 1859 ja uudempi asema vuodelta 1967. Majakkaan liittyvä sumumerkinantoasema on vuodelta 1906.

Merenkulun historian kannalta merkittävä majakka ja luotsiasema.

97 Reposaari

Reposaaren yhdyskunta syntyi 1800-luvulla, kun Reposaarta ryhdyttiin käyttämään vientisatamana ja saarelle tuli teollisuutta. 1870-luvulla Reposaari oli muutaman vuoden Suomen suurin vientisatama. Reposaaren saha valmistui 1873. Reposaaren erikoinen puukirkko ja tapuli valmistuivat 1876. Piirustukset oli tilattu Tukholmasta arkkitehdiltä, jonka henkilöllisyydestä ei ole tietoa. Malliltaan kirkko on kuusi-kulmainen keskeisrakennus, jonka katolla on pieni teräväpäätteinen torni. Kirkon koristemuodot viittaavat lähinnä uusgotiikkaan. Kahdeksankulmainen kellotapuli noudattelee kirkon arkkitehtonisia piirteitä. Reposaaren säännöllinen ruutuasemakaava on vuodelta 1874. Yhtenäinen puinen rakennuskanta on pääasiassa 1800-luvun jälkipuolelta ja 1900-luvun alusta. Satamapuiston varrella on Reposaaren hotell, joka on rakennettu 1838. Saariyhdyskunnan vanha kansakoulu on rakennettu 1877. Koulu toimii nykyisin myös vuonna 1931 rakennetussa entisessä merisuojeluskunnan talossa. Vuonna 1972 rakennettu kahdeksankerroksinen tornitalo muodostaa jyrkän vastakohdan vanhan puutaloasutuksen kanssa. Reposaaren säilyttävään saneeraukseen tähtäävä asemakaava vahvistettiin elokuussa 1978. Saaren lounaisosassa on rintamamiestalojen yhtenäinen kokonaisuus. Reposaaren kaakkoiskärjessä on Reposaaren kaksikerroksinen luotsiasema 1800-luvun lopulta.

Poikkeuksellinen sahateollisuuden ja merenkulun synnyttämä puukaupunki ulkomeren saaressa.Valtakunnallisesti merkittävä.

98 Reposaaren sahan asuntoalue

Reposaaren höyrysaha perustettiin 1872. Vanhan sahan tuhouduttua 1901 tulipalossa rakennettiin uusi, kuusiraaminen saha, johon liittyi tiilinen voimakeskus. Saha lopetti toimintansa 1974. Tulipalo tuhosi sahan lopullisesti huhtikuussa 1995. Vain savupiippu ja sahan perustukset ovat jäljellä. Saha-alueeseen liittyy puinen konttorirakennus sekä yhdeksän työväenasunnon yhtenäinen ryhmä. Näitä 1900-luvun alkupuolella rakennettuja asuintaloja on viime vuosina peruskorjattu. Konttorissa toimii Turun yliopiston ympäristöntutkimuslaitos.

Reposaaren syntyy olennaisesti vaikuttaneen saha-alueen jäännökset ja työväenasuntoja. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

99 Reposaaren eteläranta

Apteekkari Robert Junnelius rakennutti 1884 Reposaareen huvilan, joka paloi 1990. Junnin puistossa on säilynyt romanttinen tekoraunio. Reposaaren Merisuojelukunta rakensi Reposaaren patterin 1935 suojaamaan Reposaaren satamaa ja Porin kaupunkia. Patteri laajennettiin linnakkeeksi 1939 ja se palveli meripuolustusta Talvi- ja Jatkosodassa. Linnaketta on entistetty 1990-luvulla. Linnakkeen itäpuolella on Villa London. Liikemies Axel Gustafsson rakennutti 1892 tämän suuren, kolmikerroksisen puuhuvilan ja piti siinä pensionaattia.

Merelliseen maisemaan liittyy niin puolustuksen kuin huvila-asutuksenkin historiaa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

100 Brander, Lampaluoto

Alue on ehyt saaristolaistila, jossa empiretyylinen pitkä parituparakennus, ja uudemmat kuistit sekä pakari ja talousrakennuksia.

Ehyt saaristolaistilan kokonaisuus.

101 Pastuskeri

Anttooran ja Pastuskerin kannaksella on vanha Bastuskärin tila, jonka pihapiiri monine rakennuksineen on säilynyt ehyenä. Tien varressa on pieni, pystyrimavuorattu saaristolaiskansakoulu, joka on nykyään yksityiskäytössä. Tien toisella puolella Koivuniemen tilalla on hyvin säilynyt päärakennus.

Vanhoja kalastustiloja ja entinen kyläkoulu.

102 Anttoora

Saaren pohjoispäässä on Anttooran ja Saarikosken tilat. Anttooran päärakennukseen on tehty myöhemmin laajennus. Saarikosken päärakennus on sopusuhtainen empireilmeinen paritupa. Navetta toimii muutettuna viereisen lomakylän palvelurakennuksena. Anttooran luoteispuolella Peräkarissa on säilynyt kaksi kalastustorppaa talousrakennuksineen.

Vanhoja kalastustiloja meren rannalla.

103 Kokemäenjoen ja Ahlaisten jokisuun kalastustilat

Ahlaisten jokisuun, Lampaluodon ja Lyttylän välillä on lukuisia vanhoja kalastajataloja, joista osa on muuntunut kesämökkiympäristöksi. Edustavia pihapiirejä ovat mm. Tallooran Eteläsaari, Iso-Väkkärän Saiha , Vähä-Väkkärä, jossa on myös vanha varvinpaikka, Svälsöön tilat ja Talkloppisaarissa sijaitsevilla tiloilla.

Laaja merellinen kulttuurimaisema, jossa useita vanhoja kalastajataloja.

104 Lyttylän rukoushuone

Lyttylän pieni, 1900-luvun alkupuolella rakennettu rukoushuone sijaitsee kauniisti vanhan maantien kaarteessa.

1900-luvun alun rukoushuone.

105 Lyttylän koulu

Lyttylän kylään perustettiin kansakoulu vuonna 1906. Kaksikerroksinen, uusrenessanssityylinen koulurakennus valmistui pian tämän jälkeen.

Kouluarkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

106 Varvilahti, Lyttylä

Vanhalle laivanrakennuspaikalle johtaa Lyttylän koululta idyllinen kiviaitojen reunustama tie. Tien varrella on vanhaa asutusta. Santamäki komealla töyräällä on hyvin säilynyt 1800- ja 1900-luvun vaihteen huvilarakennus, jossa on avoterassi. Varvinrannan tien mutkassa on ryhmä 1940- ja 50-luvun sopusuhtaisia huviloita. Porin kirjatyöntekijöiden huvilarakennus on vanha ja kauniisti koristeltu. Rakennuksessa on komea kuisti.

Historiallinen laivanrakennuspaikka ja myöhempää huvilarakentamista.

107 Hyrskyniemi

Tornillinen pursiseuran paviljonki 1900-luvun alkupuolelta. Rakennuksen ulkovooraus on vaatimaton. 1970-luvun peruskorjaus on muuttanut alkuperäistä arkkitehtuuria. Näkymä Kolpanselälle on avattu metsään.

Merellisen yhdistystoiminnan arkkitehtuuria 1900-luvun alkupuolelta.

108 Kellahden kulttuurimaisema

Kellahden Säteri ja Rustholli on erotettu toisistaan 1600-luvun lopulla. Kartanot sijaitsevat lähellä toisiaan ja niiden välissä kulkee erittäin kaunislinjainen vanhojen lehtipuiden reunustama tie. Kellahden Säterin päärakennuksen runko on vuodelta 1818. Rakennuksen nykyinen ulkoasu on peräisin 1860-luvulta, jolloin valtionagronomi Henry Gibson suunnitteli vanhaan rakennusrunkoon mahtavan kaksikerroksisen poikkipäädyn. Rakennuksen seinät on punamullattu. Pääoven yllä oleva altaani on vuodelta 1937. Kartanon päärakennus sijaitsee vanhan puiston keskellä. Myös puistosommitelma, talousrakennus ja tiilinen karjasuoja ovat Gibsonin käsialaa. Rustholliin tiilinen, rapattu päärakennus vuodelta 1864 on rakennusmestari Malénin suunnittelema. Tyyllisesti rakennus sijoittuu empiren ja uusrenessanssin murrokseen. Pihapiirin toista sivua rajaa 1700-luvulla rakennettu punamullattu pirttirivi, joka saattaa olla Rustholliin vanha päärakennus. Rakennusta on jatkettu 1915. Pirttiriviä vastapäätä on 1800-luvun alussa rakennettu luhtirivi. Kivinavetta on vuodelta 1858. Rustholliin päärakennuksen ympärillä on vanha puisto. Vuonna 1882 rakennettu Kellahden punainen pystyrimavuorattu koulu oli Ahlaisten ensimmäinen kansakoulu. Se sijaitsee näyttävästi Kellahden kulttuurimaisemaan liittyvällä mäentöyräällä. Kellahden kulttuurimaisemaan liittyy tämän kartanoalueen lisäksi Kellahdenjoen alava niittymaisema.

Valtakunnallisesti merkittävä kartanomaisema, jossa kaksi 1800-luvun kartanorakennusta lukuisine talousrakennuksineen.

109 Sahakosken kulttuurimaisema

Sahakoskessa on ollut mylly- ja sahatoimintaa jo 1700-luvulla. Nykyistä saharakennusta on lisärakennettu useaan otteeseen. Luonnonvarainen koski on yksi Satakunnan komeimpia.

Historiallinen saha- ja myllypaikka kauniissa koskiympäristössä.

110 Juhströmin torppa, Lamppi

Juhrströmin (Korsmanin) torppa sijaitsee vanhan Lampin tien varrella. Torpan päärakennus lienee 1800-luvun alkupuolelta, savusauna on vuodelta 1861. Lisäksi pihapiiriin kuuluu aittoja, paja, kellari ja vinttikaivo.

Vanhakantainen torpan rakennusryhmä 1800-luvulta.

111 Lampinkosken kulttuurimaisema

Lampinkoskessa on ollut sahatoimintaa jo 1700-luvulla. Teollisesta toiminnasta ei ole juuri muita jälkiä, kuin rehevää kulttuurikasvustoa. Lampin komea neliaukkoinen kivisilta rakennettiin vuosina 1904-05 Ahlaisten talollisten toimesta. Sillan suunnitteli O.H. Itkonen. Siltaa ympäröivässä lehtevässä maastossa on Sepän torpan vanha rakennus. Uusi tielinja ja silta kulkevat vanhan sillan vierestä jättäen tämän levähdyspaikaksi.

Vanha teollisuusympäristö ja komea kivisilta 1900-luvun alusta.

112 Ahlaisten kirkonkylän maisema

Ahlaisten kirkonkylä on eräs Satakunnan parhaiten säilyneitä. Asutus jatkuu kirkonmäeltä toisaalta raitin varrella Ylikylään ja Sandön suuntaan, toisaalta alas kalasataman suuntaan. Kalasatamassa on säilynyt joukko vanhoja rantahuoneita. Sataman vieressä on Vaaksholma eli Rantakaupunki, jonka tiheä asutus on pienimuotoista. Ylikylän raitin varrella sijaitsevat mm. seuraavat huomattavat yksittäiskohteet:

- Malmgård on entinen säteri- ja ratsutila, jonka empiretyylinen päärakennus on vuodelta 1865. Rakennuksen suunnitteli Ahlaisissa aktiivinen rakennusmestari Malén. Sitä on jatkettu 1880-luvulla ja 1900-luvun alussa sekä korotettu 1923. Tiilisen karjarakennuksen vanhimmat osat ovat päärakennuksen ikäisiä. Pirttirivi on vuodelta 1907. Rakennusten ympärillä on vanha puisto.
- Kyläraitin varrella on Malmgårdin talon hirsinen viljamakasiini, joka lienee rakennettu 1800-luvun alussa ja vuorattu ilmeisesti 1860-luvulla. Makasiinin seinässä on Talonpoikauskulttuurisäätiön kunniakilpi.
- Entinen kirkkoherranpappila on rakennettu vuonna 1865 rakennusmestari Malénin laatiman suunnitelman mukaan.
- Rakennusmestari Malénin suunnittelema, tiilestä muurattu Södergårdin kartanon päärakennus on vuodelta 1862. Valkoiseksi rapattu rakennus liittyy tyyllisesti empiren ja uusrenessanssin murrokseen. Lehtevän pihan toisella sivulla on perinteistä talonpoikaisarkkitehtuuria edustava pirttirakennus. Kivinavetta on vuodelta 1874.
- Larsgårdin empiretyylinen, niin ikään rakennusmestari Malénin suunnittelema päärakennus on valmistunut vuonna 1860.
- Kunnalliskodin puinen, jugendtyylinen päärakennus on valmistunut 1900-luvun alkupuolella. Rakennusta on muutettu ja laajennettu moneen otteeseen, mistä sen arkkitehtuuri on kärsinyt.

Ylikylän ja Alakylän eteläpuolella avautuu alava viljelymaisema. Uudentalon maalla, keskellä peltoa, sijaitsee erikoinen kuusikulmainen vilja-aitta.

Ahlaisten kirkonkylä lukeutuu maan parhaiten säilyneisiin kirkonkyläkokonaisuuksiin. Oman erityispiirteensä sille antavat tienvarren kartanomaiset päärakennukset 1800-luvun keskivaiheilta. Valtakunnallisesti merkittävä.

113 Ahlaisten kirkko ja tapuli

Vuonna 1796 rakennetun puukirkon on suunnitellut Salomon Köykkä (Köhlström). Alkuperäisessä muodossaan kirkko oli päätytorniton pitkäkirkko, jonka runkokuoneeseen liittyivät pitkällä sivuilla eteinen ja sakaristo. Kirkon harjalla oleva lanterniini on alkuperäinen. Kirkko uusittiin arkkitehti Josef Stenbäckin piirustusten mukaan 1908, jolloin sivustarakennuksia laajennettiin kirkkokuoneen ristivarsiksi. Aumakatto korvattiin harjakatolla. Kirkon vuoraus on 1800-luvun jälkipuoliskolta ja osaksi vuodelta 1908. Kirkon vieressä on puinen kellotapuli, joka rakennettiin vuonna 1834 Suomen intendentinkonttorissa laadittujen, C.L. Engelin 1832 allekirjoittamien piirustusten mukaan.

Kuulun kirkonrakentajan 1700-luvun puukirkko, joka on myöhemmin laajennettu ristikirkoksi. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

114 Ulvilan-Korsholman postitie

1500-luvulta peräisin oleva postitie on säilynyt varsin alkuperäisenä välillä Södergård-Pienpelto. Mutkitteleva ja kapea kärrytie on ylittänyt Pohjajoen Kitukosken kohdalla.

Historiallinen postitie 1500-luvulta, josta on säilynyt vanhaa linjausta.

115 Keikvesi

Keikveden tien varrella on vaihtelevaa mäki- ja peltomaisemaa. Metsäsaarekkeilla on vanhoja latoja. Tyypillisiä pientiloja ovat mm. Viitasalo, Välsalo, Männistö, Rantanen ja Tuomisalo. Lähempänä jokisuuta on kesämökiasutusta vanhojen rakennusten joukossa.

Vanhoja pientiloja vaihtelevassa kulttuurimaisemassa.

116 Sandö (Saantee)

Sandössä on toiminut tärpähti- ja tiilitehdas 1800-luvulla. Tehtaiden toiminnasta on jäänyt joitakin jälkiä maastoon. Sandön huvilamainen päärakennus lienee 1800-luvun lopulta, lähellä seisova tuulimylly on sisustettu kesäasunnoksi. Sandön tien varrella on joitakin Ahlaisille ominaisia pieniä aittarakennuksia, joissa on pienet portaat yläkertaan.

Vanhaa teollisuus- ja huvilaympäristöä.

117 Pohjajoen kansakoulu

Pohjajoen kansakoulu on perustettu vuonna 1917 ja puinen koulurakennus valmistui 1922. Ikkunan vuorilaudat ovat koristeellisesti leikatut.

Kansakouluarkkitehtuuria itsenäisyyden alkuvuosilta.

118 Pohjajoen rukoushuone

Pohjajoella on säilynyt voimakas laestadiolainen perinne, joka juontaa täällä juurensa 1870-luvulta. Vaatimaton rukoushuone on 1800-luvun lopulta.

Vaatimaton rukoushuone 1800-luvun lopulta.

119 Pohjansaha

Katso Merikarvia kohde 16. Alue ulottuu osin Porin puolelle.

Historiallinen saha-alue.

120 Pirttijärven kulttuurimaisema

Pirttijärven kohdalla on mielenkiintoista mäenrinneasutusta ja pienijakoista viljelymaisemaa. Alueella on säilynyt joukko olkkikattoisia niitty latoja.

Pienimuotoista niittytalouden synnyttämää kulttuurimaisemaa.

RAUMA

1 Vanha Rauma

Rauman kaupunki sai privilegionsa 1442. Jo sitä ennen oli ilmeisesti asutusta Pyhän Kolminaisuuden kirkon ympäristössä. Joen pohjoispuolelle perustettiin 1400-luvun alkupuolella fransiskaani luostari, jonka kirkko on palvellut kaupunkikirkkona 1600-luvulta lähtien. Katuverkosto on kehittynyt keskialjalta lähtien. 1500- ja 1600-luvuilla sattuneiden kaupunginpalojen yhteydessä tonttien rajoja ja katujen, mm. Kauppa- ja Kuninkaankatujen linjoja on oikaistu. Kauppatori laajennettiin nykyiselleen vasta 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Viimeinen suuri tulipalo kohtasi Raumaa 1682, joten vanhimmat puiset rakennusrungot saattavat periytyä tämän palon jälkeiseltä ajalta. Rakennuskantaan kuuluu 1700-luvun rakennuksia, mutta enin osa puurakennuksista on kuitenkin pystytetty 1800-luvulla. Rakennusten ulkovooraus vaihtelee 1700-luvun pystylaudoituksesta empiren vaakalautaan ja uusrenessanssin koristeellisuuteen. Yksittäisistä kiinteistöistä ovat huomattavimpia keskiaikaisen kirkon ja vanhan raatihuoneen lisäksi Pinnala, Kirsti, Marela ja Naol. Talonnimet ovat vanhoja ja tyypillisiä juuri Raumalle. Vanhan Rauman asemakaava vuodelta 1981 antaa mahdollisuudet tämän kansainvälisestikin merkittävän kaupunkimuistomerkin säilymiseen viihtyisänä asuinympäristönä ja kaupungin liike-elämän keskuksena. Vanha Rauma on merkitty UNESCO:n maailmanperintöluetteloon vuonna 1991.

Suomen parhaiten säilynyt vanha, mutta elävä puukaupunki, joka on merkitty UNESCO:n maailmanperintöluetteloon. Valtakunnallisesti merkittävä.

2 Pyhän Ristin kirkko

Pyhän Ristin kirkko on rakennettu 1400-luvulla fransiskaani luostarin kirkoksi. Kaksilaivaisen harmaakivikirkon pääläiva on katettu tähtiholvein. Kuoria koristavat 1500-luvun alussa tehdyt kalkkimaalaukset, joiden aiheet liittyvät Maria-kulttiin. Kirkon eteläpuolella oleva sakaristo on alkuun ollut erillinen rakennus, joka samoin kuin kirkon pohjoispuolella oleva pieni harmaakivirakennus ovat luostarin ajoilta. Kirkon uusklassistinen torni valmistui 1816; se tehtiin osittain Pyhän Kolminaisuuden kirkon raunioista saaduista harmaakivistä. Tornin yläosa kalkittiin valkoiseksi, jotta se toimisi merimerkinä purjehtijoille. Tornin yläosa on rakennettu osin uudelleen 1960-luvulla sattuneen palovahingon jälkeen. Lehtevää kirkkomaata ympäröi kiviaita, jossa on vanhat porttirakennelmat.

Keskiaikainen luostarikirkko vanhan puukaupungin ympäröimänä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

3 Pyhän Kolminaisuuden kirkon rauniot ja kirkkomaa

Pyhän Kolminaisuuden kirkko rakennettiin Rauman seurakunnan kirkoksi keskiajalla. Vuonna 1640 kirkko paloi ja raunioitui. Rauniosta otettiin kiviä mm. Pyhän Ristin kirkon tornin rakentamiseen. Vanhaan kirkkomaahan on haudattu vielä 1800-luvulla.

Keskiaikaisen kaupunkikirkon raunio ja vanha hautausmaa. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

4 Vanha Raatihuone, Kauppakatu 13

Kaksikerroksisen kivirakennuksen suunnittelijana on pidetty Chr.Fr. Schröderiä, joka toimi Turun kaupunginarkkitehtina. Hänen tiedetään laatineen rakennusta varten kahdet piirustukset. Täyttä selvyyttä toteutuksen ja näiden piirustusten välisestä suhteesta ei kuitenkaan ole. Turkulainen muurimestari Johan Schytt aloitti rakennustyön 1775. Sipulikupoliin päättyvän kellotornin teki Anders Wahlberg. Rakennus valmistui vuonna 1776 ja se maalattiin seuraavana vuonna. Rauman raatihuone edustaa Pohjois-Euroopassa tavallista barokkiajan raatihuonetyyppejä. Sen alakerrassa oli kaupungin järjestyksenpitoa ja liike-elämää palvelevia huoneita, yläkerrassa maistraatin ja kaupungin porvariston kokoustilat. Rakennus restauroitiin vuonna 1976. Rauman museo on toiminut rakennuksessa vuodesta 1902.

1700-luvun barokkityylinen raatihuone torin varrella. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

5 Pinnala, Kuninkaankatu 37

Pinnalan kaksikerroksinen kivirakennus oli ensimmäinen yksityiskäyttöön kivistä tehty rakennus Raumalla. Valmistumisvuosi 1795 ja rakennuttajan nimikirjaimet EBM, Efraim Broman, ovat näkyvissä seinän ankkurirauodoissa. Pinnalan puinen päärakennus on pystytetty 1827 ja vuorattu kymmenen vuotta myöhemmin. Rakennus on säilynyt alkuperäisessä klassistisessa ulkoasussaan. Pinnalan pihapiiriin kuuluu lisäksi asuin- ja pakaririvi, jonka nykyinen ulkoasu on vuodelta 1912. Rakennuksen Kuninkaankadunpuoleinen pää on alkujaan ollut kaksikerroksinen aitta. Tontin perällä on 1800-luvulata oleva navetta- ja tallirakennus.

Pinnala edustaa kaupungin varakkaimman kauppiaskerroksen asumisen ja elämisen piiriä. Rakennukset ovat vuodesta 1970 olleet Rauman taidemuseon käytössä.

1700-luvun kaksikerroksinen kivinen porvaristalo pihapiireineen puukaupungin sydämessä. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

6 Kirsti, Pohjankatu 3

Kirsti on tyyppillinen Vanhan Rauman talo – epäsäännöllinen tontti on rakennettu siten, että päärakennus on kadun varressa ja ulkorakennukset kiertävät tontin laitoja. Rakentamattomat tontin reunat on aidattu. Kirstin matala, puinen päärakennus edustaa 1700-luvun rakennustapaa. Talon vanhin osa, portin länsipuolella sijaitseva paritupa saattaa olla vuoden 1730 tienoilta. Porttivintillä katettu portti ja sen itäpuoleinen leivintupa rakennettiin 1806. Samalta ajalta on päärakennuksen kuisti ja siinä oleva keittiö. Leivintuvan kuisti on 1800-luvun lopulta. Kirstin piha-alue on jaettu aidalla mies- ja karjapihaan, joista jälkimmäisellä sijaitsevat mm. navetta ja talli. Miespihalla on vanha yksinäisaitta, kaivo ja maakellari. Kirsti on vuodesta 1972 ollut Rauman museon käytössä.

Osin 1700-, osin 1800-luvulta periytyvä puutalotontti hyvin säilyneine pihapiireineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

7 Marel, Kauppakatu 24

Marelan kookas, puinen päärakennus on vanhimmilta osiltaan vuodelta 1825. Rakennusta laajennettiin 1829 ja 1891 se korotettiin sekä vuorattiin nykyiseen rikasmuotoiseen uusrenessanssiasuunsa August Heleniuksen laatiman suunnitelman mukaan. 1900-luvun alussa rakennusta vielä levennettiin pihan puolelta yhdellä huonerivillä ja huonejärjestystä muutettiin muutoinkin. Rakennuksen hyvin säilyneet sisätilat ovat tässä uusrenessanssiasussa.

Toinen Marelan tontin asuinrakennuksista on vuodelta 1836. Sen jugendhenkinen vuoraus on vuodelta 1908. Pihan itäsvä reunustaa pitkä, vuonna 1830 valmistunut ulkorivi, jossa sijaitsivat renkitupa, sauna, navetta, lato ja liiteri. Erillisinä rakennuksina ovat pihalla 1830 rakennettu vilja-aitta ja vajarakennus 1800-luvun keskivaiheilta. Marel on ollut vuodesta 1978 Rauman kaupungin omistuksessa ja Rauman museon käytössä.

Rikkaasti jäsennöity 1800-luvun puinen porvaristalo pihapiireineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

8 Naoli, Pappilankatu 35

Naolan päärakennus on peräisin vuodelta 1798, mutta sitä on myöhemmin jatkettu ja siihen on tehty ullakkohuoneita. Nykyinen uusrenessanssityylinen ulkoasu on 1800-luvun lopulta. Isomalminkadun

päätteenä oleva portti on erityisen arvokas ja tyyppinsä ainoa säilynyt esimerkki Raumalla. Portin tarkkaa ikää ei tiedetä, mutta se lienee peräisin 1700-luvulta. Portin kaareva muoto porttiaukon yläosan koristaiheet perustuvat keskiaikaiseen perinteeseen. Naoli, kuten useimmat Vanhan Rauman kiinteistöt, on yksityisomistuksessa.

1700- ja 1800-luvulla rakennettu puutalon pihapiiri vanhakantaisine portteineen. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

9 Triviaalikoulu (nyk. kansalaisopisto), Vähäkoulukatu 8

Triviaalikoulu rakennettiin vastapäätä Pyhän Ristin kirkkoa joen etelärannalle 1827, jolloin katedraalikoulu Turun palon jälkeen siirrettiin kolmeksi vuodeksi Raumalle. Myöhemmin rakennuksessa ovat toimineet monet koulut ja tällä hetkellä se on kansalaisopiston käytössä. Empiiretyylisessä hirsirakennuksessa on loiva aumattu katto. Luokkahuoneita on ollut kolme, joista keskimäinen on tällä hetkellä jaettuna

Sivistyshistorian kannalta merkittävä koulurakennus 1800-luvun alkupuolelta.

10 Wännin päiväkot, Nortamonkatu 8

Rakennus valmistui 1886 Wännin sillan pieleen Nahkatehtaan alueen ja Rauman joen pohjoispuolelle. Siinä toimi 1800-luvun lopulla merikoulu ja 1900-luvun alussa valmistava koulu. Rakennuksen vuoraus, yksinkertaiset klassiset peruspiirteet ja koristeelliset yksityiskohdat edustavat uusrenessanssia. Rakennuksessa on vuodesta 1918 toiminut lastenseimi ja vuodesta 1920 lähtien lastentarha.

Kulttuurihistorialliselta taustaltaan monipuolinen puurakennus.

11 Kirkkosilta, Isoipoikkikadun silta ja Kivisilta

Kirkkosilta ja Isoipoikkikadun silta, jotka ylittävät Raumanjoen, ovat vanhoja, holvattuja kivisiltoja, joiden merkitys kaupunkikuvassa on keskeinen. Valtakadun kohdalla Raumanjoen yli kulkeva punagraniittinen Kivisilta on rakennettu 1920-luvulla.

Kaupunkikuvan kannalta keskeisiä kivisiltoja kanavaympäristössä.

12 Vanha rukoushuone (nyk. kulttuuritalo Poselli), Posellinkatu 1

Tarvonsaaren sillan ja nahkatehtaan alueen välille rakennettiin 1885 evankelinen rukoushuone. Sen ulko- ja sisävuorauksen suunnitteli 1892 August Helenius. Rakennusta jatkettiin kerhotiloilla 1920-luvulla. Rukoushuoneessa on tasavälinen pilasterijako sekä ulko- että sisäpuolella ja kaariaukkoiset ikkunat. Loivaa harjakattoa myötäilee sisällä loiva puuholvi. Rakennus on restauroitu 1986. Se toimii kaupungin kulttuuritalana.

Sakraaliarkkitehtuuria 1800-luvun lopulta.

13 Seurahuone, Savilankatu 1

Arkkitehti I. Michailovin 1888 suunnittelema uusrenessanssityylinen rakennus valmistui kaupungin rakennuttamana 1890. Seurahuoneen tiloissa on ollut ravintolan lisäksi monenlaista toimintaa, mm. 1910-luvulla elävienkuvienteatteri "Pallas" ja 1920-30-luvuilla Rauman näyttämön teatteriesityksiä. Vuosina 1919-1932 raumalaiset tulivat tuntemaan Seurahuoneen myös "Kämpänä", jossa vuokralaisena oli Rauman suojeluskunta. Oltuaan välillä myymäläkäytössä, rakennus kunnostettiin uudelleen ravintolaksi 1976. Seurahuoneen kanssa samaan rakennusryhmään kuuluivat 1892 valmistunut hotelli Kuninkaankadun ja Savilankadun kulmassa ja Kuninkaankadun varrella sijainnut talous- ja liikerakennus. Hotelli paloi 1931, ja talousrakennus purettiin 1955 asuinkerrostalon tieltä.

Uusrenessanssityylinen seuraelämän keskus 1800-luvun lopulta.

14 Tarvonsaari

Kun Vanha Rauma 1800-luvun loppupuolella oli käynyt ahtaaksi, alettiin suunnitella kaupungin laajentamista kanaaliin saakka (Wahlroosin kaava 1876) ja uutta kaupunginosaa Tarvonsaarelle, kanaalin länsipuolelle (toteutunut Idströmin kaava 1896). Alusta lähtien uudelle alueelle sijoitettiin julkisia rakennuksia: lyseo (1896 Aug. Helenius, sittemmin Tarvonsaaren koulu), seminaari (1896 Jac. Ahrenberg), WPK:n talo (1899 Helenius, nyk. kaupungintalo), merikoulu (1899 Otto F. Holm, nyk. merimuseo) ja uusi yhteislyseo (1912 Wivi Lönn, purettu). Myös yksityiset kauppiaat, virkamiehet ja muut merenkulkukaupungin asukkaat alkoivat rakentaa uuden kaupunginosan suoriksi linjattujen katujen varsille komeita, lähinnä jugendtyylisiä puutaloja. Suurikokoisissa taloissa oli kaksi tai useampia asuntoja. Rakennusten suunnittelijoina olivat Leonard Ahti, John Sundqvist, Arvi Forsman-Leikari ja O. Penttinen. Asuinrakennusten ryhmään liittyy Ilmari Launiksen 1925 suunnittelema seurakunnan Nuortentalo.

Kalliokadun, Lyseokadun ja Seminarikadun varrella on säilynyt

esimerkkejä 1900-luvun ensi vuosien uudisrakentamisesta Raumalla. Yhtenäisyys johtuu lyhyestä rakentamisaikajaksosta ja varsinkin rakennusmestari Leonard Ahdin yhtenäisestä tuotannosta. Kokonaisuus liittyy hyvin kaupungintalon ja entisen lyseon muodostamaan ryhmään. Arkkitehti Ilmari Launiks 1925 suunnittelema klassistinen seurakunnan nuortentalo, Hallikatu 12, liittyy kiinteästi korttelin jugendtyylisten puutalojen kokonaisuuteen. Nuortentalo on jyrkkäkattoinen ja osin kaksikerroksinen. Sisätiloissa on hyvin säilynyt suuri kokoussali, jonka puista tynnyriholvikattoa kannattavat neljän puupilarin muodostamat pilariryhmät. Salitila avautuu takaosasta pariovien kautta parvelle. Seminaarikadun puoleista julkisivua hallitsevat kokoussalin korkeat ikkunat.

1800-luvun lopun kaupunkirakentamista edustavine julkisine rakennuksineen.

15 Kaupungintalo (ent. WPK:n talo), Valtakatu 2

WPK:n talon piirustukset laati 1899 turkulainen rakennusmestari August Helenius arkkitehti Otto F. Holmin luonnosten pohjalta. Talo on kaksikerroksinen kivinen uusrenessanssirakennus. Kanaalin puoleisessa nurkassa kohoaa korkea, suippo torni. Julkisivut ovat rapatut ja niitä jäsentävät listat ja harkotukset. Toisessa kerroksessa, entisen WPK:n juhlasalin paikalla on nyt kaupunginvaltuuston istuntosali. Kaupungintalon uudisrakennus valmistui vuonna 1992 ja sen suunnittelija on A-konsultit, Eric Adlercreutz ja Hasse Hägerström. Kaupungintalon vieressä olevat kaksi vuoraukseltaan uusrenessanssihenkistä hirsirakennusta ovat alkuaan olleet yksityisiä asuintaloja. Ne suunnitelti vuonna 1903 ratamestari H.A. Toivonen. Nykyisin rakennuksissa toimii kaupungin virastoja. Yhdessä kaupungintalon kanssa puurakennukset muodostavat ehyen sivun Valtakadulle. Kaupungintalon kokonaisuuteen kuuluu myös entinen lyseorakennus, Lyseokatu 2. Rakennusmestari August Heleniuksen 1896 suunnittelema lyseo on edustava uusrenessanssityylinen koulu. Kaksikerroksisen kivirakennuksen julkisivut ovat voimakkaasti kolmiulotteiset. Vaikutelman luovat harkotus, vaakasuorat listat sekä rakennuksen nurkissa ja juhlasalin ikkunaväleissä olevat leveät pilasterit. Rakennuksen keskellä on avara porrashuone, josta jatkuu kesikäytävä päätyihin. Luokkahuoneet ryhmittyyvät käytävän ympärille. Toisen kerroksen keskellä sijaitsevaa juhlasalia on julkisivussa korostettu kolmella suurella kaari-ikkunalla. Koulun pihassa on ympäristöä hyvin täydentävä vahtimestarin asuinrakennus. Sen on suunnitellut M. Huhtala 1904. Koulutalo on nykyisin virastokäytössä.

Komea uusrenessanssityylinen julkinen rakennus 1800-luvun lopulta ja samanikäinen koulu,

16 Seminaarialue, Seminaarinkatu 1

Seminaarin rakennusryhmää alettiin toteuttaa 1800-luvun lopussa Myllymäelle. Suunnitelmat on laatinut arkkitehti Jac. Ahrenberg 1896. Rakennukset - päärakennus, harjoituskoulu, johtajan asunto ja työpajarakennus sivurakennuksineen ovat tyyliltään osin kansallisromanttis- osin keskieurooppalaisvaikutteisia. Varsinkin entinen johtajan asunto, jonka ensimmäinen kerros on tiilestä ja toinen puusta, on saanut piirteitä sveitsiläistalosta. Päärakennus ja harjoituskoulu ovat kaksikerroksia, myös niiden ensimmäinen kerros on tiilestä ja toinen puusta. Tiilisen työpajarakennuksen alun perin jyrkkä harjakatto on 1955 muutettu loivaksi. Seminaarin alueella on myöhemmin toteutettu arkkitehti Bertel Saarnion 1953 suunnittelema harjoituskoulun laajennus ja uusi seminaarin opetustiloja käsittävä rakennus. Molemmat ovat roiskerapattuja kivirakennuksia. Alueen luoteisnurkkaan, Karjalankadun varteen, on lisäksi noussut arkkitehti Esko Mäkelän 1969 suunnittelema uusi työpajarakennus ja kaakkoisnurkkaan Satamakadun varteen Matti S. Heinon 1966-67 suunnittelema ruokalarakennus. Normaalkoulu on saanut uuden rakennuksen tontin länsiosaan 1990-luvulla. Sen on suunnitellut arkkitehtitoimisto Laiho-Pulkkinen-Raunio. Vanhat seminaarin, nykyisen Turun yliopiston Rauman opettajakoulutusyksikön, rakennukset muodostavat mielenkiintoisen ryhmän, jossa uudisrakennukset eivät hallitse näkymää varsinkaan Seminaarinkadun suunnasta lähestyttäessä. Seminaarialueeseen liittyy entinen Rauman tyttölyseo, Karjalankatu 16. Rauman tyttölyseon suunnitteli 1953 rakennushallitus (arkkitehti Erkki Huttunen). Rakennus on L-tyyppinen. Julkisivut ovat vaaleat ja roiskerapattut. Koulu on sijoitettu aivan tontin koillisnurkkaan. Eteläsiipi erottaa pienen sisääntulopihan ja rakennuksen L-muoto suojaa välituntipihaa, joka avautuu edullisimpaan ilmansuuntaan. Rakennus on osittain yksityisen koulun ja lastentarhan, osittain Turun yliopiston käytössä.

Valtakunnallisesti merkittävä 1800-luvun lopun seminaarialue.

17 Rautatien asemarakennukset ja makasiinit, Karjalankatu 17

Rauma-Peipohja rautatie valmistui 1897. Rauman kaupunki rakennutti yksityisesti 48 km pitkän rataosuuden. Rauman asemarakennus ja siihen liittyvä ulkorakennus sekä nyttemmin purettu veturitalli valmistuivat samana vuonna. Rautatieasema on komea runsaasti koristeltu uusrenessanssirakennus. Ratapihan pohjoispuolella on neljä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa rakennettua varastorakennusta. Niiden julkisivut on vuorattu uusrenessanssi- ja jugendhenkisesti. Rakennusten sisätiloissa näkyvät hienot hirsiset välipohja- ja kattorakenteet. Rakennusryhmä on varastojen korkeuseroista huolimatta erinomaisen yhtenäinen. Asemarakennus on yksityisomistuksessa ja siinä toimii käsityökeskus.

Rauman rautatieasema sisältyy sopimukseen (9.12.1998) valtakunnallisesti merkittävien asema-alueiden suojelusta.

18 Ilvaninkadun ja Satamakadun välinen alue

Ilvaninkadun ja Satamakadun väliset rakennukset muodostavat yhtenäisen 1950-luvun rakentamista edustavan alueen. Talot on rakennettu vuosina 1952-59. Suunnittelijoina ovat olleet Keijo Valli, Onni Reunanen ja Helena Vainio. Satamakadun seitsenkerroksiset pistetalot sijaitsevat tontin keskellä parhaaseen ilmansuuntaan käännettynä. Ilvaninkadun kolmikerroksiset talot polveilevat lähellä katulinjaa. Korttelin sisään jää kalliainen metsäalue. 1950-luvulla lähiötyylinen rakentaminen yleistyi pienten kaupunkien keskusta-alueilla.

Kaupunkiympäristöön sovitettua lähiörakentamista 1950-luvulta.

19 Vanha merikoulu (nyk. merimuseo), Kalliokatu 34

Uuden rakennuksen merikoululle suunnitteli 1899 arkkitehti Otto F. Holm. Tarvonsaaren alueelle Kalliokadun varteen ensimmäisten joukossa noussut rakennus edustaa 1800-luvun lopun koristeellista uusrenessanssityyliä. Hirsisen yksikerroksisen rakennuksen keskellä kohoaa tiilinen pyöreä torni. Koulussa oli alkuaan kolme luokkahuonetta, kirjasto, opettajainhuone ja vahtimestarin asunto. Merikoulun muutettua tiloista 1960-luvun lopulla rakennus on palvellut nuorisotalona kunnes merimuseo sai tilat.

Museokäytössä oleva merenkulun opetuksen tarpeisiin 1800-luvun lopulla rakennettu koulu.

20 Entinen Satakunnan Kenkätehdas, Tehtaankatu 16

Tiilinen tehdasrakennus tehtiin 1910 Rauman Puuteollisuusyhtiön käyttöön. Puhdaspiirteisen rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Valter Thomé.

Teollisuusarkkitehtuuria 1900-luvun alusta.

21 Entinen Sofronoffin huvila, nyk. Lönnströmin taidemuseo, Valtakatu 7

Valtakadun varrelle nousi 1910-luvulla joukko aikaisemmasta umpikorttelirakentamisesta poikkeavia huvilamallisia asuinrakennuksia kaupungin johtaville liikemiehille. Arkkitehti Onni von Zansenin vuonna 1912 kauppia Vlad. Sofronoffille suunnittelema kivirakennus on näistä ainoa jäljellä oleva.

1900-luvun alun kaupunkihuvila museokäytössä.

22 Ent. Osuuskaupan leipomo, Valtakatu 17

Rakennusmestari Heikki Tiitolan 1913 suunnittelema Rauman osuuskaupan kivinen leipomorakennus on kaupungin harvoja jugendtyylisiä rakennuksia. Rakennuksessa oli alun perin myymälä, kahvila lukusaleineen, asuinhuoneita ja leipomo. Rakennukseen on kunnostettu asuin- ja liikehuoneistoja.

1900-luvun alun teollisuusarkkitehtuuria.

23 Tehtaankatu

Tehtaankadun pohjoispuolella oleva kortteli on edustaa Kalliokadun ohella 1900-luvun alun puutalokeskustaa niiltä osin kuin sitä on jäljellä. Rakennukset ovat useamman perheen taloja ja muodostavat aitoineen yhtenäisen ja tiiviin julkisivun Tehtaankadun varteen. Suunnittelijoina ovat olleet metsänvartija Arvi Forsman 1900-01 ja ratamestari H.A. Toivonen 1902. Rakennukset ovat yksikerroksisia ja ennakoivat siirtymistä 1800-luvun lopun koristeellisesta uusrenessanssityylistä niukkailmeisempään jugendiin. Kadun varressa on myös kauppahuoneiden varastorakennuksia 1900-luvun alusta. Tehtaankadun pohjoispuolinen kortteli on vähäinen jäännös siitä kokonaisuudesta, mikä tienoolla vielä 1980-luvulla oli. Kokonaisuuden ovat rikkoneet mm. uusi katu, työväentalon purkaminen sekä kadun eteläpuolisten rakennusten korvaaminen kerrostaloilla. Osa jäljellä olevista rakennuksista on korjattu yksityiskohditaan alkuperäisyyttä hukaten. Asemakaava ei edellytä rakennusten säilyttämistä ja mahdollistaa täydennysrakentamisen. Kaupparakasiinit ovat asemakaavalla suojeltuja.

Yhtenäinen 1900-luvun alun pientaloalue.

24 Kordelinin kappeli

Alfred Kordelinin hautakappeli sijaitsee Rauman vanhalla hautausmaalla. Kappelin on suunnitellut arkkitehti Lars Sonck ja se valmistui 1921. Rakennuksen julkisivut ovat punaista graniittia. Jyrkkä harjakatto on katettu kuparipellillä. Sisäänkäynnin molemmiin puoliin sijaitsevat Emil Wikströmin veistokset ovat vuosilta 1939-40. Kappelin suhteiltaan kaunis sisätila on koristeltu vähäisin ornamentein ja Bruno Tuukkanen lasimaalauksin. Alfred Kordelinin hauta on kryptassa.

Suomen kulttuurihistoriaan suuresti vaikuttaneen liikemiehen arkkitehtonisesti arvokas hautakappeli.

25 Ent. elokuvateatterirakennus, Kiviniemenkatu 2

Arkkitehti Väinö Vähäkallion 1926 suunnittelema elokuvateatterirakennus ilmentää aikansa klassisistisia pyrkimyksiä. Elokuvateatterin lopetettua sali on jaettu välipohjalla kahdeksi kerrokseksi. Rakennuksessa on liiketiloja ja asuntoja.

Elokuvateatteri 1920-luvun klassismin tyyliin.

26 Karinkoulu, Savilankatu 5

Karinkoulun vanhin osa rakennettiin yläkansakoulua varten 1900 August Heleniuksen suunnitelmien mukaan. Rakennus edustaa myöhäistä uusrenessanssia. Uudempi nelikerroksinen kivinen koulutalo rakennettiin arkkitehti Martti Paalasen 1930 tekemien suunnitelmien mukaan. Se ennakoii tyyliltään funktionalismin tuloa, mutta jäljellä on vielä 1920-luvun klassismin aiheita. Luokkahuoneet sijaitsevat Pakkahuoneenkadun varrella olevassa siivessä sivukäytävän varrella. Rakennusta jatkettiin 1956 Pakkahuoneenkadun puolelta puurakennukseen asti. Laajennuksen suunnitteli arkkitehti Keijo Valli.

Vaihteittain rakennettu koulukokonaisuus.

27 Raumanlinna, Valtakatu 5

Raumanlinnan hotelli- ja ravintolarakennuksen (alk. suojeluskuntatalon) suunnitteli 1931 arkkitehti Erkki Huttunen. Yksikerroksisessa pohjoissiivessä sijaitsi alun perin juhlasali ja näyttämö. Salin takaosassa oli parvi. Valtakadun puolella oli hotellisiipi, jonka katutasossa oli liikehuoneistoja. Rakennus korotettiin 1939 nelikerroksiseksi ja 1958 Keijo Vallin suunnitelmien mukaan 5-kerroksiseksi. Rakennus on entisen SOK:n liike- ja varistorakennuksen ohella tärkeä varhaisen funktionalismin edustaja Raumalla.

Funktionalistinen liike- ja järjestötalo 1930-luvulta.

28 Ent. SOK:n talo (nyk. Valtakulma), Valtakatu 10

Hyvin edustava funktionalistinen toimisto- ja tehdasrakennus, jonka suunnittelivat arkkitehdit Erkki Huttunen ja Valde Aulanko 1930-31. Rakennuksen länsisivulla on tunnusmerkillinen kaareva porrashuone ja sen toisella puolella kolmi- ja toisella puolella nelikerroksinen rakennusrunko. Pohjoissivulla rakennukseen liittyy matalampi varasto-osa. Sileäksi rapattu rakennus on maalattu valkoiseksi. Rakennukselle ja tyylille on ominaista vähäeleisyys ja seinäpintojen sekä rakennusmassojen täsmällinen sommittelu.

Funktionalistinen osuusliikkeen toimisto- ja tehdasrakennus.

29 Rannanlinna, Satamakatu 3

Arkkitehti Väinö Vähäkallion 1936 suunnittelema funktionalistinen asuinkerrostalo oli tyyppinsä ensimmäinen kaupungissa.

Funktionalistinen asuinkerrostalo 1930-luvulta.

30 Nummen päiväkoti, Meijerikatu 6

Päiväkodin on suunnitellut 1948 arkkitehti Martti Välikangas. Se rakennettiin osittain ruotsalaisavun turvin ("Gävle-koti"). Rakennuskorkeus rytmitty osittain tilojen mukaan, äärimmäisenä päätteenä on kuusikulmainen leikkihuone, jonka monilappeisen katon huipulta nousee viirikukko. Lautaverhotut julkisivut ovat niukkailmeiset. Traditiota on pyritty noudattamaan 1977 valmistuneen korjauksen yhteydessä, jolloin on lisätty seimiosaan pieni leikkihuone-erkkeri ja muutettu terassin yksityiskohtia (rakennusviraston talosuunnitteluosasto).

Jälleenrakennuskauden leikkisää arkkitehtuuria.

31 Kuumesairaala ja aluesairaalan alue

Kuumesairaalan Porin tullin ulkopuolelle suunnitteli 1909 arkkitehti Onni von Zansen. Hirsirunkoinen rakennus on vuoraukseltaan jugendtyylinen. Aluesairaalan vanhin osa on arkkitehti Bertel Strömmerin vuonna 1952

suunnittelema. Uudemman osan on suunnitellut arkkitehti Kauko Kokko 1966. Rakennukseen liittyy vielä 1980-luvulla rakennettu terveyskeskusosa, jonka on suunnitellut arkkitehtitoimisto Rainio & Leinius. Uudemmat osat liittyvät mielenkiintoisesti vanhaan rapattuun tasakattoiseen osaan, ja rakennuksen massoitelu on mielenkiintoisen vaihtelevaa.

Alueella on lisäksi Bertel Strömmerin 1950-luvulla suunnittelemaat lääkärin ja hoitohenkilökunnan asuintalot, pesula ja kattilahuone sekä Kauko Kokon 1965 suunnittelema lääkärin rivitalo. Sairaala-alueeseen liittyy 1950- ja 1960-luvulla rakennettu Tornelankujan asuntoalue, joka koostuu kaarevan kadun rivitaloista ja keskikortteleissa olevista tornitaloista. Rivitalojen suunnittelusta vastasi Keijo Valli.

Sairaala-arkkitehtuuria 1900-luvun alusta 1980-luvulle.

32 Onnelan alue

Onnelan alue sijaitsee Vanhan Rauman eteläpuolella. Se rakennettiin maanmittari Henrik Wahlroosin 1876 laatiman kaavan mukaan. Ruutukaava-alue oli suunniteltu jatkumaan yli vanhan kaupunginosan, mutta se toteutui kuitenkin vain Vanhan Rauman ulkopuolisilla uudisrakennusalueilla. Kaupungin etelärajaksi tuli Eteläkatu. Rakennuksista vanhimmat edustavat 1800-luvun lopun uusrenessanssia, suunnittelijoina Joh Lindegren ja Arvi Forsman, mutta suurin osa on 1900-luvun kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä nousseita jugend-henkisiä monen perheen taloja. Näistä useimpien suunnittelijana oli Arvi Forsman. 1920-luvulla aluetta täydennettiin W. Williamsin, M. Isakssonin, Kaarlo Wirtasen ja Kaino Karin suunnittelemissa rakennuksilla. Vanhimmat rakennukset sijaitsevat Eteläkadun varressa. Korttelit on jaettu palokujilla osiin. Alueen koolisissa, vanhankirkon puiston vieressä on huvilamaisia rakennuksia.

Asuntoarkkitehtuuria 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alkupuolelta.

33 Männistö

Ensimmäisiä työväestön asutotilanteen helpottamiseksi suoritettuja toimenpiteitä oli asunto-osakeyhtiö Rauhan eli Männistön rakentaminen kolmanteen kaupunginosaan. Arkkitehti Otto F. Holmin suunnitelman (1899) mukaan yhteen kortteliin sijoitettiin 12 neljän huoneiston asuinrakennusta. Asuinrakennukset sijaitsevat korttelin laidoilla muodostaen yhtenäisen katujulkisivun ja suojan pihatöiminnöille. Pihan keskelle rakennettiin kolme talousrakennusta, joissa oli tarpeelliset talli-, makki-, pesutupa- ja leivintilat. Myöhemmin piharakennusten käyttö on muuttunut.

Ruutukaavan mukaan rakennettu työväestön asuinalue 1900-luvun alusta.

34 Lonsi

Vuonna 1912 perustetun sahan, (alk. Vuojoki Gods Ab, nyt UPM) läheisyyteen kaavoitettiin 1912 Lonsin työväenasuntoalue. Asuntoaluekartan laati Arvi Leikari. Suurin osa rakennuksista pystytettiin 1912 ja 1913, osa 1914. Suunnittelijoina olivat Arvi Leikari ja John Sundqvist. Lyhyen rakennusajanjakson ja vain kahden suunnittelijan käytön ansiosta alueesta tuli yhtenäinen. Kolmen asuntokadun varressa olevat pienet ja kapeat tontit rakennettiin siten, että vierekkäisten tonttien rakennukset ovat pareittain kiinni toisissaan. Kadun eteläpuolen rakennukset ovat kadun reunassa ja pohjoispuolen rakennusten ja kadunvälissä on pieni aidan ja portin erottama pihä. Talousrakennukset ovat tonttien peränurkissa, neljän tontin rakennukset yhteen rakennettuina. Rakennusten alkuperäistä asua on muutettu uusimalla vuorilaudoituksia ja vaihtamalla ikkunoita alkuperäisestä muodosta poikkeaviksi.

Yhtenäinen työväenasuntoalue ensimmäisen maailmansodan ajoilta.

35 Nummi

Nummen alueen asemakaava on peräisin vuodelta 1915. Sen laati Rauman rakennuskonttori. Katulinjat noudattavat osittain maastoa ja vanhoja polunpaikkoja. Alueelle sai rakentaa omakotityyppisiä puutaloja, joiden asuntojen määrä oli sidottu tontin kokoon: alle 600 neliön tontille sai rakentaa yhden asunnon, 600-800 neliön tontille korkeintaan kaksi asuntoa ja sitä isommille useamman. Rakennukset oli tehtävä mallipiirustuksia käyttäen. Mallipiirustuksia laativat M. Isaksson 1916, Arvi Leikari 1917, W. Williams 1921-28, K. Virtanen 1928 ja K. Kari 1927-28. Rakennuksissa on myöhäisen jugendin ja 1920-luvun klassismin piirteitä. Aidoista, porteista, ulkorakennuksista ja tontin istuttamisesta annettiin määräyksiä tontin vuokrasopimuksessa ja erityisesti rakennusjärjestyksessä. Rakennuksen ja kadun välissä on pieni aidan erottama etupiha. Alkuperäistä rakennuskantaa on muutettu uusimalla vuorilaudoituksia ja vaihtamalla ikkunoiden muotoa.

Lähinnä mallipiirustusten mukaan 1910- ja 20-luvuilla syntynyt asuntoalue.

36 Komppi

Albert Richardtson suunnitteli 1919 Kompin saarelle asuntoalueen

satamassa sijaitsevan ikkunalasitehtaan työläisiä varten. Saarta kiertää kehäkatu, jonka varrella on 18 jyrkkäharjakattoista asuinrakennusta. Ne on alkuaan tarkoitettu kahden perheen käyttöön. Rakennusten kulmissa on ulkoneva kuisti, joka alkuaan on ollut avonainen. Julkisivujen alaosa on vaaka- ja yläosa pystyaukoidettu. Ikkunoissa on koristeelliset luukut. Sokkelit ovat luonnonkivistä muuratut. Tonttien rajoilla sijaitsevat kahden talon yhteen rakennetut ulkorakennukset. Tontteja ympäröivät säle- ja pensasaidat. Ulomaisen kehän tontit rajoittuivat suoraan veteen ennen satama-alueen täyttöä. Kompin alueen yhteydessä tulee mainita Albert Richardtsonin vuonna 1920 suunnittelema lasitehtaan konttorirakennus, joka nykyisin toimii satamatoimistona. Hirsirunkoinen lautavuorattu mansardikattoinen rakennus liittyy historiansa puolesta asuinrakennusten ryhmään ja on säilyneen ulkoasunsa vuoksi rakennushistoriallisesti arvokas.

Yhtenäinen työväenasuntoalue itsenäisyyden alkuvuosilta.

37 Rauma-Repolan ent. asuntoalueet

Tyypillisinä sahayhdyskuntana Rauma-Repolan alue koostuu eri-ikäisistä rakennusryhmistä. Koko yhdyskunta on ollut sosiaaliseltakin rakenteeltaan selvästi jäsentynyt. Säilyneistä taloryhmistä voidaan erityisesti mainita Talola, Telakan- ja Luotsinkatujen rakennusryhmät sekä Rauma-Repolantien varren johtajien asunnot. Alueen vanhimmat rakennukset ovat nykyisin edustustilana palveleva Johtolan rakennus mahdollisesti vuodelta 1919 ja metsätoimiston käytössä oleva rakennus vuodelta 1920. Talot ovat mansardikattoisia, peiterimalaudoitettuja kaksikerroksisia puurakennuksia ja edustavat jo harvinaisiksi käyneitä 1920-luvun edustustarkoituksiin tehtyjä asuinrakennuksia. Talolan työväenasuntoryhmän rakentaminen alkoi 1920-luvulla. Peiterimalaudoitettut puutalot on tarkoitettu kahdelle tai useammalle perheelle. Rakennuksissa on kuistit ja jyrkkä auma- tai harjakatto. Rauma-Repolantien varressa sijaitsevat johtajien asunnot on rakennettu 1934-38. Ne ovat 1 1/2-kerroksisia, jyrkkäkattoisia peiterimavuorattuja puutaloja. Rakennusten päissä on kuistit. Telakankadun ja Luotsinkadun rakennukset ovat 1940-luvulta. Osa Telakankadun alkuperäisistä rakennuksista on purettu ja korvattu rivitaloilla. Avainkimpunkadun rapatut yhden ja kahden perheen talot on pystytetty sodan jälkeen. Rauma-Repolan alueen rakennuksia ovat suunnitelleet Urho Salonen 1930- ja 40-luvuilla, Väinö Tuukkanen 1947 ja Toivo Jäntti 1949. Suurin osa jäljellä olevista rakennuksista on nykyisin yksityisomistuksessa. Lonsin urheilukentän ja Avainkimpunmäen suunnalla rakennusperintö on vaipumassa korjausrakentamisen, korvaavan rakentamisen ja uudisrakentamisen varjoon. Parhaimmillaan vanha rakentamisen ja alueidenkäytön idea näkyy siellä missä rakentaminen ja viherympäristö ovat vielä keskenään alkuperäisessä asemassa.

Teollisuuden luomaa asuntoarkkitehtuuria itsenäisyyden alusta 1940-luvulle.

38 III kaupunginosa, Urheilukatu, Saaristokatu, Rauhankatu ja Rautatienkatu ympäristöineen

Alueen kaavallisen lähtökohdan muodostavat 1800-luvun lopun suunnitelmat kaupunkialueen laajentamisesta Tarvonsaarelle ja rautatien pohjoispuolelle sekä Harald Anderssinin 1922 laatiman kaavan kaupunkiaksellisuuksien suunnitelma. Vanhin asutus keskittyy Rautatienkadun itäosaan, jossa on säilynyt muutamia tyypillisiä puukaupunkipihoja. Suunnittelijoista voidaan mainita Otto F. Holm, Arvi Leikari, Leonard Ahti ja Kaarlo Wirtanen. Osmonkatu voidaan mainita ehyenä katumiljöönä, jossa on säilynyt vanhempi yhtenäinen talorivi ja 1930-luvun isoja paritaloja, joiden joukossa mm. kaupungin tyypitalo vuodelta 1939. Rauhankadun, Saaristokadun ja Rautatienkadun länsiosassa on niin ikään paritalotyyppisiä pientaloja, joita ympäröivät rehevät puutarhat. Urheilukadun ja Saaristokadun välissä on sekä Hollmingin rakennuttamia että osakeyhtiöpohjaisia kaksikerroksisia puutaloja, tyypillisiä sodanjälkeisiä kerrostaloja selkeänä ryhmänä. Urheilukadun pohjoispuolella on arkkitehti Antero Pernajan suunnittelema kolmikerroksisia rapattuja kerrostaloja ja Syväraumankadun varressa 1950-luvun niukkailmeisiä, rapattuja, harjakattoisia viisikerroksisia liike- ja asuinrakennuksia. Otankoulun suunnitteli 1950 arkkitehti Martti Välikangas. Rakennus on kolmikerroksinen L-tyyppinen harjakattoinen koulutalo, jonka julkisivut ovat roiskerapatut. Viisikymmentäluvun korkealuokkaista kouluarkkitehtuuria edustava rakennus on Satakunnan ammattikorkeakoulun käytössä.

Laaja, eri-ikäisistä kortteleista koostuva asuntoalue, jossa yhtenäisiä katunäkymiä.

39 Ent. Lönnströmin tehtaan lähialueet

Entisen Kaivopuiston tienoille perustettiin 1936 tehdas, Ammus Oy. Jo 1938 alettiin tehtaan työläisiä, mutta myös muita kaupunkilaisia asuttaa tehtaan lähelle, ns. Nybergin puiston taakse. Saukon- ja Säikänkatujen varsille rakennettiin kaupungin ensimmäiset omakotitalot.

Rakennussuunnitelmat laati kaupungin rakennustoimisto 1939 (J. Nurminen ja K. Kari). Rakennukset ovat harjakattoisia, yksikerroksisia puutaloja, joille leimansa antavat kuusiruutuiset ikkunat, pyöreät ullakon ikkunat ja pihan puolella olevat tilavat kuistit. Rekisaarenkadun ja Suokarinkadun varren ruotsalaistaloalue rakennettiin sodan aikana. Matalat harjakattoiset puurakennukset sijaitsevat kapeilla tonteilla pääty päin katuja. Sisäänkäynti tapahtuu rakennuksen sivusta, jossa on alkuaan avonainen kuisti. Suokarinkadun varrella sijaitsee myös kaksikerroksisten, puisten talojen ryhmä, ns. Perhetalot, jotka rakennettiin 1946-47 KK:n rakennusosaston laatimien suunnitelmien mukaan.

Syväraumankadun varteen, vastapäätä tehdasta rakennettiin 1943 rapattuja 1 1/2- kerroksisia kolmen perheen taloja (Insinööritoimisto Alfred A. Palmberg). Myöhemmin 1940-luvulla rakennettiin kadun varteen, sen itäpuolelle tehtaan asuntoja (1947 T. Simula) sekä länsipuolella olevaan lähikortteliin, Suokarinkadun varrelle kaupungin vuokrataloja (1946 Hakan asuntorakennustoimisto). Samaan kortteliin, Syväraumankadun varteen nousi 1950-luvun puolivälissä vielä kaksikerroksisia rivitaloja (1955 Helena Vainio). Nyk. Otankoulun länsipuolelle Sonnihakaan rakennettiin 1942 pientaloalue Lönnströmin työläisille (Insinööritoimisto Alfred A. Palmberg). Talot ovat 1 1/2-kerroksisia kahden perheen taloja, joiden päädyissä on avonaiset kuistit. Osa rakennuksista on peiterimavuorattuja, osa rapattuja. Alkuaan pieniruutuiset ikkunat on paikoin korvattu myöhemmin muunlaisilla. Aluekokonaisuutta voidaan pitää yhtenäisenä. Asuinalue muodostaa tiiviisti rakennetun, lähinnä pientaloista koostuvan miljöön, joka on selvästi jäsentynyt osa-alueiksi. Lisäksi alueen ympäristöarvoa lisää sijainti meren tuntumassa. Tehtaan rakennuttamat asuinkiinteistöt ovat nykyisin yksityisomistuksessa.

1950-luvun lopussa ja 1960-luvulla rakennettiin Otan kallioiden ympärille rivitaloja. Rivitalot työntyvät kallion mäntymetsikköön. Rakennukset ovat matalia, monimuotoisia ja polveilevia. Erityisesti on mainittava Veijo Martikaisen suunnittelema tasakattoisten, valkoisten talojen ryhmä. Lastenkoti, Otantie 4; Julkisivultaan roiskerapattu, punatiilikattoinen rakennus edustaa hyvää 1950-luvun arkkitehtuuria. Rauman kaupungin rakennuttaman lastenkodin on suunnitellut Antero Pernaja 1951. Rauman urheilijoiden rakentama, kesällä 1916 valmistunut Otanlahden urheilukentän kerho- ja urheilurakennus on tyyppinsä ainoa edustaja Raumalla. Rakennusta käytettiin sisäliikuntatilana, siellä harrastettiin mm. nyrkkeilyä, voimistelua, painia ja painonnostoa. Talossa pidettiin myös kursseja, juhlia ja tansseja. Rakennus on osittain kaksikerroksinen ja aumakattoinen. Sen päädyt on viistetty kolmitahokkaiksi ja urheilukentän puoleisella sivulla on avokuisti.

Laaja asuntoalueiden ja niihin liittyvien julkisten palveluiden alue, jossa historiallinen kerroksisuus aikaansaa vaihtelevan kokonaisuuden.

40 Omakotialueet

Jälleenrakennuskaudella 1940- ja 50-luvuilla käytettiin talotyyppinä 1 1/2-kerroksista harjakattoista rakennusta, johon usein kuului kuisti. Talotyyppi levisi koko valtakuntaan, maaseudulle ja esikaupunkialueille. Syntyvaiheissaan paljon parjattu "kansanasunto" on vuosikymmenien kuluessa osoittautunut varsin hyväksi. Rauman sodanjälkeiset omakotialueet ovat kaupungin kokoon nähden laajat ja ympäristöltään ja yksityiskohdiltaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaat. Yhtenäisistä omakotialueista merkittävimmit ovat Paroalho valtatieen varteen rakennettuine lisäalueineen, ns. Rauma-Repolan omakotialue Turuntien varressa, Sampaanala, Asevelialue Nummen eteläosassa sekä Pidesluoto. Korjausrakentaminen 1970-luvulta lähtien on tuhonnut alueiden rakennuskulttuuriarvoa, joskin omakotialueiden mittakaava ja perusrakenne ovat säilyneet. 1960-luvun alun omakotialueista ansaitsee maininnan ns. Pähkinätalojen ryhmä Paroalhossa.

Rauman kaupungissa on monipuolinen, varsin hyvin alkuperäiset piirteensä säilyttänyt omakotialueiden rakennuskanta.

41 Hirsikadun rivitaloalue

Arkkitehti Veijo Martikaisen suunnittelema yhtenäinen matala rivitaloalue 1960-luvulta.

1960-luvun yhtenäinen asuntoalue keskustan tuntumassa.

42 Sinisaaren asuntoalue

Arkkitehti Risto Sammalkorven suunnittelema 1970-luvun kerrostaloalue keskustan tuntumassa antaa havainnollisen kuvan aikansa asuntoarkkitehtuurista. Kerrostalojen välissä on liikenteeltä suojattu kortteliin "keskusuisto".

1970-luvun tasokasta kerrostalosunnittelua.

43 Kukonkarin alue

Vanhan Rauman pohjoispuolella sijaitseville kallioille, Kukonkarin- ja

Luostarikadun varsille nousi 1950-luvun alkupuolelta lähtien 1 1/2-kerroksisia rakennuksia. Ne ovat melko suuria ja käsittävät 2-4 asuntoa. Rakennukset sijaitsevat väljillä tonteilla yleensä pääty kadulle päin. Alueen yhtenäisen leiman luovat rakennusten roiskerapatut, vaaleanruskeat julkisivut, sementtitiilikatot ja rakennusten kokoon nähden pienehköt ikkuna-aukot. Tyypillisiä yksityiskohtia taloissa ovat metalli- ja puurakenteiset kuistit ja parvekkeet.

Vanhan Rauman pohjoispuolella sijaitseva yhtenäinen pientaloalue 1950-luvulta.

44 Syvärauma, koulut ja ympäristö

Syvärauma on entistä maalaiskunnan aluetta, jossa on vanhaa vapaasti sijoittunutta mäki- ja ranta-asutusta, rakennuskaavan mukaista järjestettyä asutusta ja kaupungin laatiman asemakaavan mukaista uutta rakennuskantaa. Huolimatta sekavasta ympäristöstä ovat monet alueen vanhat rakennukset säilyttäneet vanhan ilmeensä hyvin. Niiden julkisivuja leimaavat vuosisadan vaihteen jälkeiset vuoraukset. Kooltaan ja muodoltaan rakennukset ovat vaihtelevia. Syvärauman koulu lähistöineen muodostaa selkeän ympäristökokonaisuuden. Koulun vanhempi osa on Arvi Leikarin 1927 suunnittelema.

Vapaasti muotoutunut, myöhemmin kaavoitettu alue, jolla moni-ilmeistä rakennuskantaa.

45 Vanha-Lahden kartano

Vanha-Lahden kartano on ollut ainoa laatuaan Rauman kaupungin alueella, sen jälkeen kun Sampaanalan kartano 1960-luvulla purettiin. Oleellisen osan kokonaisuutta muodostaa kartanon ympäristö, pellot, lehmuskuja jne. Uusrenessanssityylinen päärakennus sijaitsee pihan länsilaidalla. Sen kattolappeisiin on avattu rakennukseen sopimattomia isoja ikkunoita. Päärakennuksen lisäksi pihapiirissä on ulkoasultaan vanhempi, punamullattu asuinrivi, osittain luonnonkivistä, osittain hirrestä rakennettu navetta ja kymmenkunta muuta eri tarkoituksiin tehtyä hirs- ja lautarakennusta.

Rauman oloissa harvinainen kartanokulttuurin edustaja 1800-luvulta.

46 Uuden-Lahden vanhainkoti, Uusi-Lahti

Uudenlahden vanhainkoti on rakennettu 1937 Arthur Gauffinin ja Bertel Strömmerin 1935 laatiman suunnitelman mukaan. Vuonna 1962 rakennusta laajennettiin sairaosastolla (arkkitehti Eero O. Kari). Tilat on nykyaikaistettu vuonna 1999.

Sosiaalitoimen historiaa 1930-luvulta nykypäivään.

47 Kinno ja Pikku-Kinno

Kinnon alue koostuu useista taloryhmistä ja yksittäisistä tiloista, jotka on rakennettu väljästi vanhojen teiden ja rakentamisen yhteydessä syntyneiden kujien varsille. Rakennukset ovat lähes kaikki yksi- tai puolitoistakerroksisia harjakattoisia puutaloja, joiden rakennusaika ja tyyli ajoittuvat 1920-30-luvuille. Erityisesti Varimaantien ja Viljolantien taloryhmä on säilynyt lähes alkuperäisenä. Pihapiireihin kuuluvat puiset ulkorakennukset, marja- ja hedelmätarhat sekä pensas- ja säleaidat. Alueella on lisäksi muutamia vanhoja, punamullalla maalattuja maalaistaloja piharakennuksineen. Aluetta on täydennetty uusilla omakotitaloilla.

1900-luvun alkupuolen pientaloalue, joka on osin uusiutunut.

48 Petäjästen, Otanlahden ja Syväraumanlahden ja lähisaarten huvilat

Merenkulkukaupungin vaurastumisen ja kaupungin yläluokan uuden kesäviikkotatavan seurauksena kohosi kaupungin läheisyyteen 1800-luvun viime vuosikymmeniltä lähtien joukko huviloita. Rakentamisaikankohdan mukaan huvilat edustavat lähinnä uusrenessanssia, kansallisromantiikkaa ja jugendia. 1930-luvulla rakennetut muutamat huvilat puolestaan edustavat funktionalismia. Käytöstä johtuen tyypillisiä rakennuksille ovat kuistit, verannat ja tornit. Rannoilla on säilynyt joukko vanhoja rantahuoneita ja saunoja. Esimerkkinä säilyneistä huvilarakennuksista voidaan mainita Villa Tallbo, jonka suunnitteli 1901 arkkitehti Yrjö Blomstedt. Rakennus toimii nykyisin ravintolana.

1880-luvulla alkunsa saanut laaja huvila-alue, jonka rakennuskanta ajallisesti kerroksista.

49 Rauman maauimala

Arkkitehti Ilmari Niemeläisen suunnittelema maauimala on vuodelta 1955. Uimalan rakentamispäätös oli tehty olympiavuonna 1952. Suunnittelija oli itse menestynyt uimahyppääjä ja oli aiemmin suunnitellut mm. Ahveniston olympiuiimalan Hämeenlinnaan. Maauimalaan liittyy altaan lisäksi katsomo ja sirorakenteinen hyppytorni. Altaan betonirakenteet ovat huonossa kunnossa.

1950-luvun liikunta-arkkitehtuuria puistomaisessa ympäristössä.

50 Rauman saaristolaistilat

Rauman pohjoisessa saaristossa on säilynyt monia vahoja torpanpaikkoja. Nurmeksen saareissa ovat säilyneet asuinrakennuksineen Mustanperän, Päivärannan ja Puuvallin tilat. Pinokarin päärakennus on palanut, mutta talousrakennukset ovat jäljellä. Nurmeksen ja Kataviston välillä on 1900-luvun alussa kaivettu Puuvallin kanava. Katavistossa on vanha hyvin säilynyt Kataviston saaristolaistila talousrakennuksineen. Samalla alueella on n. 30-luvulla rakennettu talouskeskus, joka on kaupungin omistuksessa ja kesäsiirtolakäytössä. Rekssaareissa on Ristinperän tila ja Karttu, jonka päärakennus on kaupungin leirintäalueen keskuksena, sekä Rohelan torppa, joka on metsätoimiston tukikohtana. Omenapuumaan länsipäässä on samanniminen tila, jossa on useita rakennuksia. Aikonnaassa on säilynyt Taka-Aikon tila. Pohjoisessa saaristossa ovat mm. Kovakynsi, Isomaa ja Kouvukari säilyttäneet perinteisen rakennuskannan. Puulunkullalla ja Voitkassa on muutamia vanhoja tiloja, mm. Karranmaa ja Lautakari. Kaupungin eteläpuolella Iso-Järviluodossa on vanha Järviluodon torppa. Suuri osa Rauman saaristolaistiloista on korjaamisen, käyttämättömyyden tai muun tuhon takia rakennusperinnön vaalimisen kannalta huonossa kunnoss.

Laaja merellinen maisemakokonaisuus saaristolaistiloineen.

51 Santakarin pooki

Pooki on vuonna 1857 rakennettu tunnusmajakka eli "kylmä" majakka. Rakennuksen suunnittelijana oli lääninarkkitehti G.Th. Chiewitz. Kahdeksankulmainen, pohjaltaan noin 7 x 7 m kokoinen rakennus on perustettu lohkokivisokkelille. Tornin runko on vankka, runko- ja ristikkorakenteinen. Julkisivut on jäsennöity pystysuunnassa neljään vyöhykkeeseen, joista alin on vähän ulkoneva. Lautojen jatkoskohta toisen ja kolmannen vyöhykkeen välillä muodostaa hammastuksen. Katto on peltilevystä. Julkisivuissa on näkyvät, suojatut tuuletuskatokset. Uusitut kolme sivua on laudoitettu vanhasta tavasta poiketen. Merenkulkulaitos on luovuttanut pookin 1996 Rauman kaupungille.

Harvinainen tunnusmajakka Krimin sodan jälkeiseltä ajalta. Valtakunnallisesti merkittävä merimerkki.

52 Kylmäpihlajan majakka

Kylmäpihlajan majakka ja sen kaksikerroksinen siipirakennus valmistuivat 1952. Rakennustyyli on jälkifunktionalismin sävyttämää, julkisivut ovat slammattua tiiltä. Betonipintaisessa porrastornissa ja 31 metriä korkean majakan huipussa on ekspressionistisia piirteitä. Tornin tiiliosa on maalattu punaiseksi. Rauman kaupungin omistamat rakennukset ovat virkistyskäytössä.

Funktionalistinen jälleenrakennuskauden majakka.

53 Kylmä-Santakari

Alueella on 1857 rakennetun luotsituvan rauniot ja tätä nuorempi luotsitupa, joka nykyisin palvelee kalastustilana ja kesäasuntuna. Kohteeseen liittyy talousrakennuksia.

Merenkulun historiaa Krimin sodan jälkeiseltä ajalta.

54 Ensimmäisen maailmansodan aikaiset linnoituslaitteet

Ensimmäisen maailmansodan aikana venäläiset harjoittivat Suomessa laajaa suunnitelmallista linnoittamispolitiikkaa. Myös Suomenlahden rantojen strategisesti tärkeitä kohteita varustettiin mereltä tulevaa hyökkäystä vastaan. Raumalla näitä linnoitteita on säilynyt useassa paikassa.

- Karhulinna, Merirauma

Merirauman Karhulinna on Rauman seudun linnoituslaitteista edustavin. Se muodostuu toista sataa metriä pitkää taisteluhaudasta, joka on louhittu kallioon ja vahvistettu sementtilaastilla muuratuilla kiilakivillä. Haudan keskivaiheilla on kaksi betonilla vahvistettua tykki-asemaa. Taisteluhaudan päissä sijaitsevat kallioon louhitut suojahuoneet.

- Patterinmäki, IV kaupunginosa

Rauma-Repolan tehdasalueella sijaitsee ensimmäisen maailmansodan aikainen varustus, joka muodostuu kahdesta tykkiasemasta ja niitä yhdistävästä taisteluhaudasta. Varustukset on osin louhittu kallioon, osin muurattu kiilakivistä. Varustuksia on käytetty ilmatorjuntaan myös viime sotien aikana.

- Syväraumanlahden linnoituslaitteet

Syväraumanlahden pohjukassa on säilynyt yhteensä n. 280 metriä ensimmäisen maailmansodan aikaista, maahan kaivettua taisteluhautaa.

- Ensimmäisen Petäjäksen linnoituslaitteet

Ensimmäisen Petäjäksen länsi- ja koillisosissa on säilynyt huomattavan laajat ensimmäisen maailmansodan aikaiset varustukset. Ne ovat enimmäkseen maahan kaivettuja osin kiilakivin vahvistettuja. Kumpaisellakin alueella on taisteluhautaa lähes viidensadan metrin pituudelta.

- Nurmesluodon länsirannalla on vartiolinnakkeen rauniot.

Muinaismuistolain suojaamia historiallisen ajan kiinteitä muinaisjäännöksiä.

55 Monnan kappeli, Monna

Rauman seurakunnan siunauskappeli Monnan hautausmaalle valmistui 1957. Rakennuksen suunnitteli arkkitehti Keijo Valli. Kappelin kapeaan ja korkean rakennusrunkoon liittyy pääsisäänkäynnin edessä katos ja sen vierellä erillinen kellotorni. Kappelin suurista ikkunoista välittyvä yhteys ympäröivään hautausmaahan. Kappeli muistututtaa jäsentelyltään Turun Ylösnousemuskappelia.

Uudemman sakraaliarkkitehtuurin edustaja.

56 Uotilan kylän vanha rakennuskanta

Uotilan kylä on monilta osin uusiutunut, mutta sen keskustassa on silti säilynyt sekä yksityisiä että julkisia vanhoja rakennuksia. Äyhön entisen ratsutilan päärakennus on vuodelta 1894. Uusrenessanssityyliistä rakennusta on jatkettu uudisrakennuksella. Rakennustaiteellisesti mielenkiintoinen on tilan vuonna 1820 rakennettu hirsinen aitta, jossa on komeasti profiloituid konsolit.

Uotilan kansakoulu perustettiin vuonna 1906. Puinen koulurakennus on valmistunut pian tämän jälkeen. Koulun pihassa on vanha kirjastotupa. Rauman maaseurakunnan komea harmaakivinen lainamakasiini valmistui Uotilan kylän keskusta vuonna 1884. Puiston ympäröimä Säästöpankin entinen pankkirakennus on ilmeisesti 1910-luvulta. Klassisistinen rakennus on nykyisin asuinkäytössä. Uotilan puinen työväentalo on rakennettu 1900-luvun alussa.

Rauman maalaiskunnan entinen keskus, jossa on säilynyt monia entisiä julkisia rakennuksia.

57 Tarvolan kylä ja kulttuurimaisema

Tarvolan kylän maisema on kumpareista ja pienijakoista. Paljaat kallion laet ja katajakedot muodostavat kauniita näkymiä. Uusi tien linjaus tosin on turmellut perinteistä kyläkuvaa. Vanhaa rakennuskantaa on kylässä silti säilynyt. Yrjälän neljältä sivulta rakennettua pihaa rajaavat kaksi asuinrakennusta, joista vanhempi on vuodelta 1890 ja nuorempi vuodelta 1902. Muilla sivuilla ovat aittarivi ja hirsinen navetta vuodelta 1925. Vanhaa rakennuskantaa on myös Mattilan ja Marttilan tiloilla. Mattilassa on vanha ylöspäin levenevä vilja-aitta.

Vanhaa talonpoikaista rakennuskantaa pienijakoisessa kulttuurimaisemassa.

58 Nihattulan entinen kansakoulu

Nihattulan punamullattu kansakoulu on rakennettu 1900-luvun alussa ja jatkettu myöhemmin. Pihassa on koivuistutukset. Kiinteistön rakennusperintöarvo on toisaalta korjausten ja toisaalta ajan hampaan takia vähentynyt huomattavasti 1970-luvulta lähtien.

1900-luvun alun kouluarkkitehtuuria.

59 Vasaraisten kulttuurimaisema

Vasaraisten kylä on asutettu myöhäiskeskiajalla. Tienristeyksessä on säilynyt osa vanhasta kyläkeskuksesta, johon on kulunut mm. 1911 perustettu kansakoulu ja rukoushuone Lukula. Kylän laidassa on Muinan museomäki, jonne on siirretty vuonna 1723 rakennettu tuulimylly (jalkamylly) ja vanha luhti, vilja aitta ja rantahuone sekä Lapista tuotu asuinrakennus. Maisemallisesti merkittävä on laajan peltoaukean keskellä seisova Paratiisin rakennusryhmä. Uusi tienlinjaus on muuttanut maisemaa jonkin verran.

Vanha kylä, jonka keskuksessa julkisia rakennuksia 1900-luvun alusta.

60 Rustila, Soukainen

Rustilan (Isotalon) komea, uusrenessanssityylinen päärakennus on pystytetty 1800-luvun lopulla. Tätä vanhempi on ehkä 1870-luvulla rakennettu leivintupa. Pihapiiriin kuuluu uuden keltatäiäisen asuinrakennuksen ohella vanha aitta. Ympäröivälle kulttuurimaisemalle antavat leimansa kauniit katajakedot.

Edustava 1800-luvun talonpoikaistilan rakennusryhmä.

61 Unajan kylä ja kulttuurimaisema

Varhaiskeskiajalla asutettu Unajan kylä on säilyttänyt poikkeuksellisen hyvin perinteisen luonteensa. Eräät historiankirjoittajat ovat pitäneet Unajaa Rauman edeltäjänä satama- ja kauppapaikkana, koska historiallisissa lähteissä on Rauman yhteydessä käytetty nimeä Unio. Lisäksi Rauman porvarit omistivat vielä 1540-luvulla Unajan kylän alueesta puolet. Täyttä selvyyttä asiasta on vaikea saada. Parhaiten säilyneitä kylän rakennuksista ovat Takalan, Rantalan, Tupalan,

Läntelän, Pukkalan ja Helon rakennusryhmät sekä erillään, peltojen ympäröimänä olevat Poutalan rakennukset. Mäenrinteessä oleva Takalan pihapiiri on rakennettu lähes umpipihan muotoon. Päärakennus on 1850-luvulta ja "mummola" 1900-luvun alusta. Kivi- ja hirsirakenteinen navetta on vuodelta 1889, talli 1870-luvulta ja aitat vuosilta 1850 ja 1880. Rantalan päärakennus on 1800-luvun alkupuolelta ja luhti 1850-luvulta. Unajan nuorisoseuran rakentama seuratalo on vuodelta 1912 ja sitä on laajennettu 1950-luvulla.

Unajan kaksiaukkoinen kivisilta on 1800-luvulta. Lähellä siitaa on ollut Unajan keskiaikainen satama.

Kylän eteläpuolella mäkeä ylöspäin mentäessä asutus muuttuu pienijakoisemmaksi. Mäen laella oleva Unajan kansakoulu oli valmistuessaan 1893 entisen Rauman maalaiskunnan ensimmäinen koulutalo.

Valtakunnallisesti merkittävä, pitkän asutushistorian omaava kyläympäristö, josa lukuisia hyvin säilyneitä pihapiirejä.

62 Voiluodon ja Anttilan kylät

Vierekkäiset Voiluodon ja Anttilan kylät on asutettu myöhäiskeskiajalla. Molemmissa kylissä on säilynyt vanhaa rakennuskantaa, vaikka uudisrakentaminenkin on ollut voimakasta viime vuosikymmeninä. Voiluodon kyläkeskuksessa on mainittava Yrjälä, Hakuni ja Hallio. Yrjälän paritupatyyppinen punamullattu päärakennus on vuodelta 1880. Pihassa on vanha luhti ja aitta, jonka ikää ei tiedetä. Aitan seinät levenevät ylöspäin. Hakunin vaalea päärakennus on vuodelta 1906. Hallion päärakennuksessa on uusittu vuoraus, mutta toinen 1700-luvulta peräisin oleva asuinrakennus edustaa perinteistä talonpoikaistyyliä. Pihassa on vuonna 1781 rakennettu aitta, jonka seinät levenevät ylöspäin. Muista kylän rakennuksista erillään, pienen peltoaukean takana on Heinilän punamullattu, tasapainoinen rakennusryhmä. Kylän vanha, yksiaukkoinen kivisilta kulkee Kaljasjoen yli.

Anttilan kylässä kyläkeskuksen muodostavat Väärän, Kollasen ja Gustafssonin talot. Väärän 36 metriä pitkä paritupatyyppinen päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1790-luvulta, myöhemmin sitä on jatkettu toisella vanhalla rakennusrungolla. Rakennuksen kuistit on uusittu. Viereisen Kollasen puhdaspiirteinen päärakennus on 1860-luvulta. Kivinavetta on vuodelta 1910. Anttilan Impolan rakennukset muodostavat tasapainoisen kokonaisuuden, jossa päärakennus on vuoraukseltaan jugendvaikutteinen. Toinen asuinrakennus on paritupatyyppinen. Vanha yksinäisaitta on ylöspäin levenevää tyyppiä. Karjasuoja on osin hirttä, osin kiveä. Kalliolla seisova mamsellityyppinen tuulimylly on rakennettu 1910-luvun alussa. Anttilan Uusimaan päärakennus on vuoraukseltaan uusrenessanssityylinen. Kaunista pihamaata rajaavat koivut ja kuuset. Köymärin, Seikolan ja Rauvolan tilojen rakennusryhmät muodostavat oman, maisemallisesti arvokkaan kokonaisuuden. Anttilan kylän torppariasutuksesta ovat muistona Jalon ja Sandbergin torpat kyläraitin varrella. Anttilan ja Voiluodon yhteinen kansakoulu on perustettu 1917 ja koulurakennus valmistui pian tämän jälkeen. Kylien kulttuuriympäristöarvot keskittyvät aiempaa suppeammalle alueelle maatalouden muutosten tuottamien maisemavaikutusten takia. Kaksoiskylää ei enää aiemman lailla yhdistä aukeat pelto- ja hakamaat.

Valtakunnallisesti merkittävä kahden kylän maisemakokonaisuus. Molemmissa kylissä on säilynyt varsin paljon vanhaa rakennuskantaa raittien varsilla.

63 Vermuntilan kulttuurimaisema

Vermuntila on Rauman alueen vanhimpia kyliä. Rakennuskanta on vaihtelevan ikäistä. Viljelymaisemat ovat pienijakoisia.

Pitkän asutushistorian omaava kylä.

64 Sorkan kylä ja kulttuurimaisema

Varhaiskeskiajalla asutettu kylä, joka on säilyttänyt erittäin hyvin perinteisen tiiviin leimansa. Yhdessä erikoisten lehtokasvuston ja jylhien kallioiden kanssa vanhat rakennukset tekevät kylästä maisemallisesti nautittavan. Hiuknummenojan varrella olevat viljelykset ovat 1900-luvun alussa vielä osittain meren peitossa. Perinteistä rakennuskantaa on mm. Antikkalan, Juson, Nissilän ja Ala-Heinilän tiloilla sekä rantatien varrella. Sorkan alakoulu on rakennettu 1887 ja korjattu vuosina 1923 ja 1951, jolloin rakennusta jatkettiin. Yläkoulu on rakennettu aivan 1900-luvun alussa ja laajennettu vuonna 1917. Kylän muista rakennuksista mainittakoon 1900-luvun alussa rakennettu huvilamallinen Alppirinne, vanhat mäkitupalaisasumukset Mäkilä ja Tuomola.

Valtakunnallisesti merkittävä tiivis kyläympäristö, joka on säilyttänyt perinteisen leiman.

65 Haapasaari

Haapasaaren vanhan säterirusthollin päärakennus on runko-osiltaan vuodelta 1801. Rakennus uusittiin 1890 nykyiseen asuunsa. Kivinavetta on vuodelta 1885. Tilalla on lisäksi suuri joukko muita vanhoja

talousrakennuksia.

Vanhan puiston toisella laidalla on 1900-luvun alussa rakennettu jugendtyylinen huvilarakennus, mm. 1850-luvulla rakennettu harakkamallinen tuulimylly.

1800-luvun rusthollin rakennusryhmä.

66 Hanhisten torpat

Hanhistentien niemellä, joka on maatunut yhteen Säynäsalon kanssa, on sekä Urmluodon ympäristössä että erityisesti niemen pohjoisrannalla vanhoja kalastus- ja pientiloja. Mm. Kalliorannan, Kinnasperän, Tiirakarin, Lepolan, Halkokarin ja Säynäsalon rakennusryhmät ovat edustavia ja hyvin säilyneitä.

Vanhoja säilyneitä rakennuksia on mm. Rantamassa, Susiniemessä, Rauvolassa, Kotirannassa, Saaremaassa, Tyynelässä, Etukarinlahden pohjukassa, Heinilässä ja Koivulassa.

Vanhojen kalastus- ja pientilojen merellinen kulttuurihistoriallinen kokonaisuus.

67 Kortelan huvilat

Kortelan kylässä, Anjansalmen pohjoisrannalla on neljä 1900-luvun alkupuolella rakennettua edustavaa huvilarakennusta. Pinokarissa sijaitseva Räikkösen huvila on kaksikerroksinen ja mansardikattonen, klassistinen rakennus, jossa on komeat kuistit sekä sisääntulopuolella että meren suunnalla. Rantaan johtavat ylväät betoniporaat. Rannassa on huvimaja, sauna ja kookas rantahuone. Huviloiden pihapiiriin on istutettu jalokasvillisuutta.

Huvila-arkkitehtuuria 1900-luvun alkupuolelta.

SIIKAINEN

1 Siikaisten kirkko

Arkkitehti K.A. Reiniuksen suunnittelema puukirkko vuodelta 1889. Malliltaan kirkko on länsitornillinen ristikirkko, jonka runkokuoneesta ulkonevat lyhyet ristivarret. Alttarin takana on runkokuonetta matalampi särmikäs kuorios. Arkkitehtuuriltaan kirkko on 1800-luvun loppupuolen tyyppillistä kertaustyyliä. Kirkko sijaitsee mäellä hautausmaan ympäröimänä. Portin vieressä on ilmeisesti kirkon ikäinen puinen ruumishuone.

Rikasilmeistä puukirkkoarkkitehtuuria 1880-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

2 Kirkon ympäristö

Kirkkomaisemaan liittyy kansakoulu, ruumishuone, Anttilan rakennusryhmä, kirkkosilta ja sillan lähistöllä olevat rakennukset. Anttilan päärakennus on eräiden tietojen mukaan rungoltaan 1600-luvulta. Rakennuksen ulkoasua on uusittu hiljakkoin. Pihassa on vanha aitta ja kaivo. Kolmiaukkoinen kivisilta on valmistunut vuonna 1899.

Rakennuskannaltaan monipuolinen kirkkoympäristö. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

3 Kirkonkylän kansakoulu

Siikaisten kansakoulu on yksi niistä monista Satakunnan kansakouluista, joita rakennettiin Antti Ahlströmin lahjoitusvaroin. Siikaisten koulu avattiin vuonna 1876. Vanhaa koulurakennusta on jatkettu myöhemmin. Rakennuksessa on "siikaislainen" kuisti. Koulurakennus on restauroitu museokäyttöön ja se muodostaa piharakennuksineen ja puutarhoineen edustavan näytteen entisajan koulumiljööstä.

Rikasmuotoinen puinen kansakoulu 1870-luvulta siikaislaiseen tyyliin. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

4 Siikaisten pappila

Vuonna 1871 rakennettu pappilan päärakennus, jota on myöhemmin (ilm. 1905) lisärakennettu. Pappilan piha on puistomaisesti istutettu.

Kirkollista virkataloarkkitehtuuria 1870-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

5 Koirakarin silta, Siikaisten kk

Vuonna 1891 rakennettu kaksiaukkoinen kivisilta. Muutama vuosi sitten silta korjattiin asentamalla sen päälle leveä betonikansi.

Kivisilta 1800-luvun lopulta.

6 Metsäpirtti, Kirkonkylä

Pitkään kanttori Koskisen talona tunnettu uusrenessanssivuorattu puinen asuinrakennus on vuodelta 1901.

1900-luvun alun kaunis puutalo.

7 Tunturikosken silta, Pyntäinen

Vuonna 1908 rakennettu yksiaukkoinen kivisilta, jossa myös kaiteet ovat kivistä. Aivan sillan vieressä kulkee uusi tie ja silta.

Kivisilta 1900-luvun alusta.

8 Perälä, Leppijärvi

Perälän talonpoikainen rakennusryhmä näkyy tielle peltoaukean takaa. Puhdastyylinen punamullattu päärakennus on 1880-luvulta. Pihassa on vanhoja aittoja.

Tasapainoinen talonpoikaistilan rakennusryhmä 1800-luvulta.

9 Leppijärven kulttuurimaisema

Osa Leppijärven kylän rakennuksista sijaitsee harvakseltaan Iso-Leppijärven ympärillä. Merkittävimpiä yksittäiskohteita ovat Isotalo, Hirsimäki ja Starck. Hirsimäen entinen piharivi on vuodelta 1890. Starckin suuri uusrenessanssityylinen päärakennus on vuodelta 1886. Siikaislaisen leiman rakennuksille antavat komea kaksoiskuisti ja katolla oleva vellikello koristeellisessa telineessään. Kivinavetta on vuodelta 1884 ja koristeellinen aittarivi lienee 1800- ja 1900-luvun vaihteesta.

Siikaislaista rikasmuotoista talonpoikaisarkkitehtuuria valtakunnallisesti merkittävässä kyläympäristössä.

10 Otamon kylä

Siikaisten vanhin kylä Otamo sai pysyvän asutuksen ilmeisesti vasta 1600-luvulla oltuaan sitä ennen eräaluetta. Perinteistä rakennuskantaa on mm. Vanhatalon, Juhalan ja Mikkolan tiloilla. Juhalan tasapainoinen rakennusryhmä on vuodelta 1905. Päärakennuksen ulkovooraus oli tuohon aikaan muodissa ollutta tyyliä. Vanhatalon komea päärakennuksen vanhin osa on vuodelta 1876, nykyiseen mittaan se on rakennettu 1800-luvun jälkipuoliskolla. Kulmapilastereissa on erittäin taidokkaasti kaiverretut ruusukoristeet. Kuisti on siikaislaista tyyppiä. Rakennuksen ullakolle on rakennettu hiljan asuinhuoneita ja julkisivuun on lisätty frontoni. Pihan toisella sivulla on pienempi asuinrakennus 1800-luvulta. Kivi- ja tiilirakenteinen navetta on vuodelta 1867, tiilinen makasiini vuodelta 1880 ja kellari vuodelta 1875. Pihaan johtaa lehtipuukuja.

Siikaislaista rikasmuotoista talonpoikaisarkkitehtuuria valtakunnallisesti merkittävässä kyläympäristössä.

11 Leväsjoen kylä ja kulttuurimaisema

Leväsjoen kilaakson viljelykset mutkittelevat vaihtelevasti kylän kohdalla. Kylässä on säilynyt erittäin paljon perinteistä rakennuskantaa mm. Ylisentalon, Vanhatalon, Heikkilän, Koskimäen, Lindin, Ala-Soinin, Yli-Soinin ja Kruunarin tiloilla. Päärakennuksista useimmat ovat 1800-luvun loppupuolelta, Kruunarin vuodelta 1852 ja Ala-Soinin huvilamainen päärakennus 1900-luvun alusta. Kylän keskustassa on ryhmä vanhoja kaupparakennuksia. Kyläkeskuksen länsipäässä on vuosisadan alussa rakennettu Leväsjoen rukoushuone. Mylykummulla on vanha harakkamylly ja aitta.

Valtakunnallisesti merkittävä kyläympäristö, jossa paljon vanhaa siikaislaista rakennusperintöä.

12 Österlund (Ylimentalo), Petkele

Österlundin talonpoikaistilan komea päärakennus on vuodelta 1803, ulkovoorausken yksityiskohdat ovat 1900-luvun alkupuolelta. Myös osa tilan talousrakennuksista on vanhoja.

1800-luvun talonpoikainen pihapiiri.

13 Vuorijärven kylä

Vuorijärven rannalla sijaitsee samanniminen pieni kylä. Alueen maastoerot ovat huomattavat. Ylhäällä mäellä on Ylisentalon hyvin säilynyt rakennusryhmä, joka on rakennettu umpipiikan muotoon. Alhaalla laaksossa ovat vieressä Erkkilä ja Juhantalo (Alimentalo). Perinteisemmän ulkoasun omaava Juhantalon päärakennus on vuodelta 1874, rakennuksessa on siikaislainen kuisti ja salkoon kiinnitetty vellikello. Erkkilän päärakennus on rakennettu vuosina 1806-07, mutta sen kuisti ja ikkunat ovat uusittuja. Myös siinä on koristeellinen vellikello. Pihassa on lisäksi vanhoja aittoja ja muita talousrakennuksia.

Siikaislaista rikasmuotoista talonpoikaisarkkitehtuuria valtakunnallisesti merkittävässä kyläympäristössä.

14 Hirvijärven kulttuurimaisema

Hirvijärven kylässä ei ole selvää kyläkeskusta vaan rakennusryhmät sijaitsevat varsin hajallaan. Rimpinevanajaan laskeutuvat pellot tekevät

maisemasta mielenkiintoisen. Perinteistä rakennuskantaa on mm. Westergårdin, Ala-Kallion, Heikintalon, Keitaanpään ja Koiviston tiloilla. Kylän vanha kansakoulurakennus on 1900-luvun alusta.

Perinteistä talonpoikaista rakennuskantaa väljässä kyläympäristössä.

15 Mikkolanojan silta, Sammi

Kauniisti holvattu yksikaarinen kivisilta vuodelta 1897.

Kivirakentamisen taidonnäyte 1800-luvun lopulta.

SÄKYLÄ

1 Säkylän kirkkoympäristö, Iso-Säkylä

Antti Piimäsen suunnittelema puinen Kustaa III:n nimikkokirkko valmistui vuonna 1776. Työn saattoi loppuun Antin poika, Mikael Piimänen. Malliltaan kirkko on Lounais-Suomessa tavallinen tyyppi, jossa pohjaltaan suorakaiteen muotoisen pitkäkirkon jatkeena on runkokuoneeseen kiinteästi liittyvä tapulimainen torni. Eteinen ja sakaristo muodostavat runkokuonetta kapeammat ja matalammat ristivarret. Tapulimainen barokkitorni on kolmijakoinen siten, että korkea pohjakerros on neliömäinen, toinen ja kolmas kerros kahdeksankulmaisia. Vuonna 1976 kirkko katettiin paanuilla ja maalattiin punaiseksi. Kirkko sijaitsee vanhan hautausmaan keskellä. Kirkkoaukion laidalla sijaitsevan kirkkoherranpappilan päärakennus on rakennettu vuonna 1921. Lehtevän pihan toisella sivulla on vanha luhti. Kirkon kaakkoispuolella on vuonna 1965 valmistunut seurakuntakeskus ja siihen liittyvä asuinrakennus. Arkkitehti Pekka Pitkäsén suunnittelemat rakennukset heijastavat aikansa betonirakentamisen niukkaa estetiikkaa. Kirkkomaisemaan liittyy myös 1991 valmistunut, arkkitehti Ilpo Raunion suunnittelema valtion virastotalo, jonka arkkitehtuurissa toistuu Rantatien funktistalojen arkkitehtuuri.

Kuulun kirkonrakentajan ylväs puukirkko 1700-luvulta. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö.

2 Katinhätä, Iso-Säkylä

Kirkon vieressä on tiheään asuttu Katinhännän alue, jonka asutus koostui jo 1700-luvulla pääasiassa käsityöläisistä ja mäkitupalaisista. Alueen reunassa on Nikkarin vanhan talonpoikaistilan päärakennus, jonka ikkunat on suurennettu myöhemmin. Nikkarin vanha aitta on tyypiltään jalka-aitta ja sen oviseinällä on erillinen katos säkyläläiseen tapaan. Muutoin Katinhännän alue on osin uusiutunut, mutta vanhat rakennukset muodostavat yhä pienimittakaavaisen, viehättävän asuinalueen Pyhäjärven rantatörmällä. Kirkkoaukion laidassa on kunnostettu tuulimylly, joka on tyypiltään jalkamylly. Vuonna 1883 rakennettu mylly muistuttaa ajasta, jolloin Säkylässä oli kaikkiaan 15 tuulimyllyä.

Omaleimainen, tiivis pientaloalue Pyhäjärven rantamaisemassa.

3 Säkylän kotiseutumuseo, Iso-Säkylä

Pyhäjärven rannalla sijaitsee Säkylän 1961 perustettu museoalue, jonne on siirretty Mäntylän torpan päärakennus, aitta, savusauna, mäkitupalaisasumus sekä vuonna 1833 rakennettu suuri lainajyvästön makasiini. vuonna 1996 alueelle siirrettiin Löytäneen Syrjän torpan hirsinen navetta.

Kotiseutumuseo siirrettyine rakennuksineen järven rannalla. Osa valtakunnallisesti arvokasta rakennettua ympäristöä.

4 Seurakunnan leirikeskus, Pihlava

Säkylän seurakunta tilasi 1970-luvulla arkkitehtitoimisto Pitkänen, Laiho & Rauniolta suunnitellut Pyhäjärven saareen rakennettavaan leirikeskukseen. Puurakenteinen kokonaisuus käsittää majoitus- ja kokoontumisrakennuksen sekä erillisen saunan. Rakennukset ovat hyvässä kunnossa ja alkuperäisessä asussaan.

Moderni leirikeskus järvmaisemaan sovitettuna.

5 Rantatien funktionalistiset liikerakennukset

Rantatien varrella on säilynyt monia 1900-luvun alkupuolen liikerakennuksia. Vuonna 1929 rakennettu entinen Kansallisosakepankin klassistinen liikerakennus on näistä vanhimpia. 1930-luvulla Rantatien varteen kohosi monia funktionalistisia liikerakennuksia, jotka antavat yhä oman sävynsä katukuvaan. Osuuskaupan talo vuodelta 1936 on tyypin tuttu edustaja.

Vuonna 1991 valmistunut, arkkitehti Ilpo Raunion suunnittelema valkea virastotalo toistaa arkkitehtuurissaan liikerakennusten henkeä.

Liiketaloarkkitehtuuria 1920- ja 1930-luvuilta.

6 Seuratalo Honkala, Vähä-Säkylä

Vuonna 1909 rakennettu nuorisoseuratalo Honkala sijaitsee Pyhäjärven rannalla urheilukentän vieressä. Rakennuksen varhaisasusta muistuttaa suippokärkinen torni, muutoin rakennus on uusittu ja peruskorjattu 1990-luvulla. Seuratalon viereisessä maastossa on kaksi tervahaudan pohjaa. Tervanpoltto olikin Säkylän talonpojille tärkeä sivuansio vaikka Kauttuan ruukki velvoittikin jatkuvasti talonpoikia polttamaan sille sysiä. Tervanpoltton valtakausi jatkui Säkylässä 1700-luvulta aina 1900-luvun puolelle.

1900-luvun alun seuratalo Pyhäjärven honkia kasvavalla rantatöyräällä.

7 Vähäsäkylän koulu

Vähäsäkylän kansakoulu aloitti toimintansa 1882. Vuonna 1912 valmistui jugendtyylinen koulurakennus Yleisten rakennusten ylihallitukselta saatujen tyyppipiirustusten mukaan. Rakennuksen ikkunamuotoja on muutettu sotien jälkeen. Koulun toiminta lakkaa vuonna 2005.

1900-luvun kouluarkkitehtuuria.

8 Mäkitalo, Vähä-Säkylä

Mäkitalon talonpoikaistilan päärakennus on vuodelta 1875, nykyisen asunsa se sai vuosien 1934 ja 1959 korjauksissa. Pihassa on vanha luhti ja vuonna 1900 rakennettu kivinavetta. Maantien varressa on kolmen aitan komea rivi ja vanha harmaakivikellari. Kahden aitan etuseinässä on ovikatos. Yksi aitoista on sulkanurkkainen. Aittojen takana on vanha kuivuri. Lisäksi talossa on vanha riihi.

Yksi Iso-Säkylän harvoista säilyneistä talonpoikaistaloista komeine aittoineen.

9 Pyhäjoen kylä

Pyhäjoen kylä on saanut pysyvän asutuksensa ilmeisesti jo rautakauden lopulla. Muinoin tiheään rakennetun kylän keskustassa on yhä vanhaa rakennuskantaa, mm. lukuisa määrä aittoja. Kylän vanhimpia asuinrakennuksia on Loisen hirsipintainen salirivi, jota käytettiin suurten pitojen aikana. Karppilan paritupatyyppinen päärakennus on vanhimmilta osiltaan 1700-luvun lopulta. Toolan tilalla on vanhojen hirsiaittojen komea ryhmä.

Pyhäjoen puukoulu on vuodelta 1934, ja sitä on jatkettu 1950-luvulla.

Tiivis kyläkeskus Pyhäjoen ja vanhojen tielinjojen varrella.

10 Korven kylän kulttuurimaisema

Korven kylä kuuluu Pyhäjoen ohella Säkylän vanhimman asutuksen alueeseen. Kylä paloi vuonna 1819. Perinteistä rakennuskantaa on useilla tiloilla. Mainittakoon, että Antintalo umpikartano siirrettiin vuosina 1930–31 Helsinkiin Seurasaaren ulkomuseoon juuri Korven kylästä. Antintalon nykyinen, klassistinen päärakennus on vuodelta 1928. Rantasepän puinen päärakennus on 1800-luvulta, pihapiiriä rajaavat hirisiet ulkorakennukset. Rekon pitkä päärakennus ja iso vilja-aitta ovat palon jälkeiseltä ajalta. Se on kunnostettu muutama vuosi sitten. Kylän pienimuotoiset peltoalat sijaitsevat jokivarressa. Korvessa on säilynyt museomyllynä vesiturbiinilla käyvä Alinen Mylly, joka on rakennettu 1949.

Valtakunnallisesti merkittävä kylämaisema Pyhäjoen varrella.

11 Löytäneen kylä ja kulttuurimaisema

Varsin myöhään asutettu Löytäneen kylä sijaitsee voimakkaasti mutkittelevan Pyhäjoen rantamilla. Kylän viljelymaisemat ovat vaihtelevia. Perinteistä rakennuskantaa on useilla tiloilla vaikkakin vanhoja rakennuksia on viime vuosina purettu. Tuomolan pihassa on vanha luhti.

Kyläympäristö, jossa vielä useita vanhoja rakennuksia.

12 Pyhän Henrikin tie I. Huovintie

Yläneeltä tuleva Pyhän Henrikin tie erkanee Kristelinportin luona rantaa pitkin kulkevaksi Airikintieksi ja varsinaiseksi pyhiinvaellustieksi, joka kulkee Koirankallion ja Sileiden Kallioiden kautta Korven kylään ja sieltä edelleen Huovinrinteen kautta Köyliön Kankaanpäähän. Kohteen historia on esitetty Köyliön kohdalla.

Valtakunnallisesti merkittävä pyhiinvaelluspolku.

13 Huovinrinteen varuskunta

Honkia kasvavalle Huovinrinteen kankaalle rakennettiin vuosina 1963–67 ajalle tyyppinen ”korpivaruskunta”. Arkkitehti Osmo Lappo antoi väljästi maastoon sijoitetuille kasarmi- ja asuinrakennuksille karun modernin ilmeen. Erityisesti ruokala-, urheilu- ja sotilaskotirakennuksissa välittyi ajan betoniestetiikkaa arvostava henki.

Modernin varuskunta-arkkitehtuurin tyylipuhdas tuote.

14 Pyhäjärven ja Köyliönjärven välinen kulttuurimaisema

Pyhäjärven ja Köyliönjärven välinen alava peltolakeus on Satakunnan suurimpia yhtenäisiä peltoalueita.

Valtakunnallisesti merkittävä avoin kulttuurimaisema.

15 Lännen tehtaiden asuntoalueet

Länsi-Suomen Sokeritehdas Oy perustettiin Säkylään vuonna 1951 ja se aloitti toimintansa 1953. Tuotantorakennuksia on sen jälkeen uusittu jatkuvasti. Tehdasalueen vanhempaa rakennuskantaa edustaa konttorirakennus.

Arkkitehti Erkki Karvinen suunnitteli 1950-luvulla virkailijoiden ja työntekijöiden asuinrakennukset. Ylempien toimihenkilöiden harjakattoiset, lautavuoratut talot sijaitsivat puistomaisella rantavyöhykkeellä, työntekijöiden paritalot lähempänä tehdasta. Tehdasalueen tuntumassa on Länsi-Säkylän päiväkotikoti Onnimanin. 1980-luvun alussa rakennetun päiväkodin suunnittelivat arkkitehdit Kari Järvinen ja Timo Airas.

Teollisuuden luomaa asuntoarkkitehtuuria Pyhäjärven rantamaisemassa.

ULVILA

1 Ulvilan kirkko ja kulttuurimaisema

Uusimman tutkimustiedon valossa näyttää siltä, että Ulvilan kirkko on rakennettu 1400-luvun loppupuolella. Samalla paikalla on ollut puukirkko mahdollisesti jo 1200-luvun lopulla. Keskiaikaisen kirkon runkokuoneessa on kolmitraveinen, kahdeksan pilasterin kannattama holvaus, joka on tyypiltään ainutlaatuinen Suomessa. Lähimmät esikuvat löytyvät Ruotsista. Myös tiliestä muurattu päätykoristelu on samalta kaudelta. Kirkon länsipuolella olevan kellotapulin alaosa on vuodelta 1757. Sen rakennusmestarina mainitaan porilainen Jaakko Winberg. Tapuli uusittiin 1862 G.Th. Chiewizin suunnitelman mukaan. Tällöin vanha sipulikulupi vaihtui terävään huippuun. Sekä kirkko että tapuli ovat paanulla katettuja. Kirkon vieressä sijaitseva kappalaisen pappila Lutiska rakennettiin vuonna 1802. Sen nykyinen vuoraus on 1800-luvun lopulta. Rakennus sijaitsee kirkon välittömässä läheisyydessä kauniin pihapuiston ympäröimänä. Kirkon ympäristön maisemakokonaisuuteen liittyy lisäksi uusi seurakuntatalo, Kirkkojuopa sekä sen ylitse johtava vanha puusilta, Saaren kartano ja puisto sekä Trumetarin ja Isokartanon rakennusryhmät.

Satakunnan merkittävimpiä keskiajan kirkkoja ympärillään laaja, historialtaan ja rakennuskannaltaan monipuolinen ympäristö. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

2 Saaren kartano

Entinen upseerinpuustelli, jonka kaksikerroksinen puinen päärakennus on vuodelta 1805. Laajan puiston ja puutarhan ympäröimä kartano sijaitsee Kirkkojuovan varrella vanhaa kirkkoa vastapäätä. Aurora Karamzin syntyi Saaren kartanossa 1808.

Upseerin virkatalo 1800-luvun alusta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

3 Trumetarin kartano

Entinen ratsutila, joka on saanut erikoisen nimensä taloa 1600-luvulla hallinneista isännistä, jotka toimivat torvensoittajina, "trumpetareina" Rehbinderin rykmentissä. Nykyinen, lähinnä empiretyyliä oleva päärakennus on 1800-luvun puolivälistä. Tältä ajalta on myös koristeellinen viistokulmainen pääkuisti. Tilan rakennusryhmä sijaitsee kauniilla paikalla jokirannassa vanhan kirkon tuntumassa.

Vanha virkatalo ja rustholli, jonka päärakennus 1800-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

4 Isokartano

Ulvilan Isokartanon päärakennus ja puisto sijaitsevat keskiaikaisen Ulvilan kaupungin välittömässä tuntumassa. Kokemäenjoen suisto sijaitsi keskiajalla Ulvilassa ja paikka oli Kokemäen ohella seudun merkittävien kauppakeskus. Kaupunkioikeudet Ulvila sai 1365 mutta menetti ne 1558 kun kaupunki siirrettiin nykyisen Porin paikalle. Keskiaikainen kaupunginpaikka sijaitsee nykyisen Isokartanon pelloilla. Kauppapaikan ensimmäinen kirkko sijaitsi Liikistössä. Kartanon pellot ovat muinaismuistoaluetta. Isokartanon tila muodostettiin 1620-luvulla kahdesta kruunutilasta. Oltuaan läänitettyä ja lahjoitettuna suuraatelisille se peruutettiin takaisin kruunulle 1683 ja sittemmin siitä muodostui perintötaloksi ostettu ratsutila. Kaksikerroksinen, "pohjalaistyypin" päärakennuksen runko on ilmeisesti 1700-luvun lopulta. Tällöin se oli keskiosastaan kaksikerroksinen, nellilapekattoinen rakennus, kuten läheinen Saaren kartano. Kiinteän sisustuksen kustavilaiset yksityiskohdat ovat peräisin tästä vaiheesta. Nykyisen asunsa talo sai 1800-luvun puolivälin tienoilla suoritettua korjauksessa.

Tilan kivinen karjakartano on vuodelta 1911. Lisäksi rakennusryhmään kuuluu vanhoja luhti- ja aittarakennuksia. Tila sijaitsee maisemallisesti merkittävän Kirkkojuovan varrella.

Muinaisen Ulvilan kaupungin ydinalue, jossa komea kaksikerroksinen puukartano 1700-luvulta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

5 Gammelgård, kirkkoherranpappila

Ilmeisesti jo 1200-luvulta samalla paikalla sijainnut papin virkatalo. Uusrenessanssityylinen kookas päärakennus valmistui 1894. Pihapiirin tuntumassa sijaitseva punakivinen karjarakennus on 1800-luvun lopulta. Vehmaan puiston ympäröimä pappila sijaitsee Kokemäenjoen rannalla Liikistön vanhan kirkonpaikan läheisyydessä. Pihasta johtaa koivukuja nykyisen kirkon suuntaan.

Varhaiskeskiajalta meidän päiviimme pappilakäytössä ollut virkatalo. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

6 Liikistön kirkkomaa

Liikistön muinaisessa saarella on sijainnut hautausmaa ja mahdollisesti jo 1200-luvulta rakennettu puukirkko. Hautausmaan käyttö on alkanut ehkä jo 800-luvulla ja lienee päättynyt 1400-luvulla. Maastossa on havaittavissa säännöllisiä raunioita, jotka on tulkittu muinaisen kirkon perustuksiksi.

Historiallisen, ja todennäköisesti myös esihistoriallisen, ajan kiinteä muinaisjäänös. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

7 Ravanin leirialue

Entisen Suomen sotaväen seitsemännen reservikomppanian kasarmi- ja leirialue 1880-luvulta. Alkuperäisistä rakennuksista on säilynyt miehistökasarmi, vääpelin asuintalo, ammuskellari ja varastorakennus. Nykyisin rakennuksissa toimii Satakunnan karjatalouskoulu. Miehistökasarmi on juhlasalina ja sitä on jatkettu uudella rakennusosalla. Ravanin pellot laskeutuvat Kokemäenjokeen.

Historiallinen reservikomppanian kasarmialue,

8 Sippola ja Mäki-Sippola, Ravani

Vanhan joenvarsitien varrella sijaitsevat talonpoikaistilat, joista Mäki-Sippolan päärakennus on 1830-luvulta ja Sippolan päärakennus on vuodelta 1875. Tien toisella puolen avautuu Ravanin kenttä.

Kaksi edustavaa talonpoikaistilan päärakennusta 1800-luvulta.

9 Haistilan lossipaikka

1640-luvun alusta 1900-luvulle käytössä ollut lossipaikka ja siihen liittyvät rantalaitureiden jäännökset.

Historiallinen joenylityspaikka.

10 Spinkkilä, Friitala

Kokemäenjoen rannalla sijaitsevan Spinkkilän pitkä päärakennus on 1830-luvulta. Kokonaisuuteen kuuluu lisäksi vanha hirsiaitta, luhti ja kivinen makasiini. Laaja omenapuutarha kehystää rakennuksia.

1800-luvun hyvin säilynyt talonpoikaistilan rakennusryhmä.

11 Friitalan Nahka Oy:n tuotantolaitokset

Nahkuri Arthur Hellman perusti Friitalaan 1892 nahkurinliikkeen, joka pian kasvoi yhdeksi alansa suurimmista yrityksistä. Vuonna 1912 liike muuttui osakeyhtiöksi. Pääosa tehdasrakennuksista on 1930-luvun suurten laajennusten ajalta. Niiden arkkitehtuuria leimaa ajan funktionalismi. Samaa arkkitehtuuria jatkettiin 1947-50 kun Arvi Hellemaan suunnittelema uusi osa valmistui. Tehdasalueen tuntumassa on lisäksi suuri puinen konttorirakennus vuosisadan alusta.

Funktionalistisen kauden tiilinen tehdasrakennus, Suomen nahkateollisuuden merkittävin laitos.

12 Villa Helleranta

Teollisuusneuvos Arvi Hellemaa rakennutti 1930-luvun lopulla Kokemäenjoen rantaan komean funkishuvilan arkkitehti Jalo Viljasen laatimien suunnitelmien mukaan. Puistomaisen pihan reunalla sijaitseva autotallirakennus noudattaa samaa tyyliä.

Ulvilan teollisuushistoriaan kiinteästi liittyvä funktionalistinen asuintalo 1930-luvulta.

13 Friitalan pysäkin vanhat rakennukset

Friitalan pysäkillä on säilynyt joukko radan rakentamisen aikaisia asuin- ja talousrakennuksia, mm. asemamiehentalo.

1800-luvun lopun pysäkkiympäristö.

14 Mattilan talo, Friitala

Mattilan talon pitkä, punamullattu päärakennus on Friitalan vanhimpia asuinrakennuksia.

Perinteisen asun säilyttänyt talonpoikaistilan päärakennus.

15 Friitalan Nahka Oy:n asuinalue

Friitalan Nahka Oy:n yhtenäinen työsuhteasuntojen rivi rakennettiin vuosina 1940-41. Rakennusten arkkitehtuurissa on funktionalistisia piirteitä. Keskustalossa on aiemmin sijainnut yhdyskunnan lämpökeskus, saunat ja voimistelusalit. Se on korjattu nuorison monitoimitaloksi. Vuonna 1945 rakennettiin vielä kahdeksan tyyppitaloa.

Teollisuusyrityksen rakennuttama yhtenäinen asuntoalue 1940-luvulta.

16 Vainiolan omakotialue, Friitala

1940-luvulla palstoitetulle maalle kasvanut omakotialue, jonka rakennuskanta on ajalle ominaista 1 1/2-kerroksista tyyppiä. Pensasaidat reunustavat tontteja ja katunäkymiä.

Laaja jälleenrakennuskauden omakotialue, jossa rakennuskanta säilyttänyt perinteisen ilmeensä.

17 Lattomerén kulttuurimaisema

Entinen merenpohja, joka jo 1600-luvulla oli kuivunut suoksi. Suunnitelmallinen kuivatustyö aloitettiin 1700-luvulla professori Johan Kraftmanin johdolla, mutta loppuun ne saatettiin vasta 1800-luvun lopulla. Nykyisin alue on laajana peltoaukeana.

Järvenlaskun seurauksena syntyneitä peltomaisemia.

18 Rintala, Friitala

Friitalan Rintalan tilan rakennusryhmä muodostaa hyvinhoidetun kokonaisuuden, jossa päärakennus on ilmeisesti 1900-luvun alkupuolelta ja toinen, punamullattu asuinrakennus 1800-luvulta.

Perinteisen asunsa säilyttänyt talonpoikaistalo.

19 Suosmeren kylä ja kulttuurimaisema

Ainutlaatuisen hyvin sarkajaon aikaisen ryhmäkylän luonteen säilyttänyt taloryhmä. Suosmeren kylä on syntynyt ilmeisesti 1300-luvun alussa ja sen ensimmäiset asukkaat ovat olleet ruotsinkielisiä. Kylän varhaisin nimi oli Svartingsmare, mikä viittaa Ahvenanmaalle. Keskiajalla kylässä on toiminut kiltalaitos. Elantonsa kylä sai pääasiassa kalastuksesta ja maanviljelyksestä. Nykyisin kylän päärakennukset sijaitsevat harjanteella vierieressä. Kleemolan päärakennus on 1800-luvun puolivälistä, Käyrän vuodelta 1903 ja Sunivan 1850-luvulta. Lisäksi kylässä sijaitsee toinen Kleemolan talo, Ala-Tuorin ja Holkerin päärakennukset sekä joukko vanhoja karja- ja talousrakennuksia. Kylän länsipuolella avautuu viljelymaisema, jotka keskiajalta periytyvä maantie halkoo. Kulttuurimaisema liittyy laajempaan Kokemäenjoen ja Harjunpäänjoen maisemakokonaisuuteen.

Poikkeuksellisen tiiviinä säilynyt ryhmäkylä, jossa paljon vanhaa rakennuskantaa 1800-luvulta ja 1900-luvun alusta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

20 Kaasmarkun kylä ja kulttuurimaisema

Kaasmarkun kylä on perustettu ilmeisesti myöhäiskeskiajalla. Sen varhaisin nimi Karsmack viittaa ruotsinkielisten asukkaiden rajametsistä käyttämään nimitykseen. Harjunpäänjoessa eli Kaasmarkunjoessa on jo 1600-luvulla ollut kaksi myllyä. Nykyisin tästä myllyperinteestä muistuttaa 1800-luvun keskivaiheilla rakennettu ns. Keskinen mylly, joka on kunnostettu. Vuonna 1863 kylän maatalouteen perustuva ominaisuus muuttui voimakkaasti, kun lukkarit J.F. Nyström perusti Kaasmarkun villankehruu- ja kangastehtaan. 1875 tehdasta laajennettiin kutomolla ja värjäyslaitoksella. Parhaimmillaan tehdas työllisti 150 työntekijää. Tehdas lopetti toimintansa 1926 tulipalon tuhouttua tehdasrakennukset. Harjunpäänjoen varrella on säilynyt paljon jälkiä tästä kylälle tärkeästä vaiheesta. Tehtaanmaalla sijaitsee verkatehtaan entinen päärakennus vuodelta 1870 sekä joitakin työväen asuintupia. Valtaosa työväestä asettui kuitenkin asumaan joen toiselle puolen Fatiporiin, jonka rakennuskanta on vielä tänäänkin pienimuotoista ja tiheään rakennettua. Kaasmarkun kylässä on säilynyt lukuisia joukko rakennuksia, jotka kertovat 1800- ja 1900-luvun vaihteen vilkkaasta yhteiskuntaelämästä ja talkootoiminnasta.

- Kaasmarkun kansakoulu rakennettiin vuonna 1898. Se on tyyppillinen kaksi luokkahuonetta ja opettajan asunnon käsittävä koulurakennus.
- Vanhan kyläasutuksen keskelle rakennettiin rukoushuone 1906. Rakennuksen alkuperäinen jurgendasu on myöhempien korjausten yhteydessä hieman kärsinyt.

- Vuonna 1907 rakennettiin VPK:n talo. Rakennuksen ulkoasu on myöhemmältä ajalta.

- Fatiporin keskellä sijaitseva työväenyhdistyksen talo valmistui 1911. Rukoushuoneenmaalla on kaksi vanhaa aittarakennusta. Samoin Fatiporista jokirantaan johtavan kujan varrella on kaksi aittaa vuodelta 1796.

Kullaalta Ulvilaan johtava kirkkotie ylitti Harjunpäänjoen vanhan kirkkosillan kohdalla. "Museosiltana" säilytetty yksiholvinen kivisilta on rakennettu 1860.

Maisemallisesti Kaasmarkun asutus on jakautunut kolmeen maastokohtaan: Rukoushuoneenmaalle, Fatiporiin ja joen toiselle puolen Tehtaanmaalle. Näitä yhdistää jokivarren viljelymaisema, joka lännessä liittyy edelleen Harjunpään–Kuorilan laajoihin viljelytasankoihin.

Laaja kyläympäristö, johon liittyy vahvasti teollinen menneisyys. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

21 Sunniemen kartano ja kulttuurimaisema

Historiallinen kartanoalue, jonka alku juontaa 1300-luvulta ja jonka peltoja on viljelty siitä lähtien. Kartanon vanhan päärakennuksen iästä ei ole tarkkoja tietoja, mutta se lienee rakennettu ennen 1800-luvun puoliväliä. Sen vuorauskoristelu on erittäin runsasta varsinkin kuisteissa. Nykyinen päärakennus on vuodelta 1888. Arvo Suomenmaan suunnittelema rakennus on myös rikkaasti koristeltu. Kartanoon liittyy laaja puistoalue. Tilan länsi- ja pohjoispuolella avautuu laaja Kokemäen- ja Harjunpäänjokeen laskeutuva viljelymaisema.

Historiallinen kartanoalue, jossa rikkaasti koristeltu päärakennus 1800-luvun jälkipuolelta. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

22 Harjunpään kylä ja kulttuurimaisema

Korkealle peruskallioselänteelle keskiajalla syntynyt kyläasutus. Vuonna 1920 kylässä raivosi suurpalo, joka tuhosi lähes koko rakennuskannan. Luonnon ja ihmiskäden yhteisvaikutuksesta kylä muodostaa kuitenkin yhä omaleimaisen ympäristön. Harjunpäänjoen rannassa on säilynyt alkuperäisessä asussaan vanha Rautsun kyläseppän paja. Kallioiselta harjanteelta avautuvat komeat näkyvät asutuksen yli pitkälle Harjunpäänjoen ja Kokemäenjoen rantapelloille. Maisemakokonaisuus jatkuu yhtenäisenä Sunniemen taakse yhtyen siellä Suosmeren kulttuurimaisemaan ja toisaalla Kuorilan ja Kaasmarkun kylän pelloille. Kuorilankylässä on maisemallisesti merkittävä Töyräänkallio, joka kohoo selväpiirteisesti peltojen keskeltä. Harjunpään monumentaalinen koulurakennus on vuodelta 1953. Koulun lähellä sijaitsee Vähä-Kreulan edustava talouskeskus, jossa päärakennus lienee rakennettu 1800- ja 1900-luvun vaihteen tienoilla.

Kallioselänteellä sijaitseva kyläasutus. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä.

23 Suolisto

Suoliston kartanon päärakennus on 1820-luvulta, mutta sen nykyasu on myöhäisemmältä ajalta. Rakennushistoriallisesti mielenkiintoisempi on suuri, vuonna 1892 rakennettu navetta. Rakennusmateriaalina on käytetty läheisen Leineperin ruukin kuonatiltä. Vuonna 1920 rakennukseen liitettiin talliosa.

Kartanoympäristö, jossa monipuolinen rakennuskanta 1800-luvulta ja 1900-luvun alkupuolelta.

ULVILA/KULLAA

24 Kullaan kirkko ja kirkonseutu

Seurakunnan puinen kirkko rakennettiin alunperin 1766-67 kirkonrakentaja Tuomas Ravoniuksen johdolla. Alkuperäisessä muodossaan se oli tyyppillinen lounaissuomalainen länsitornillinen pitkäkirkko, johon runkokuonetta kapeammat ja matalammat kylkiäiset liittyvät. Nykyiseen asuunsa kirkko korjattiin 1879-80 arkkitehti C.J. von Heidekenin suunnitelmien mukaisesti. Korjauksen yhteydessä torni sai uuden muodon, alttarin taakse rakennettiin uusi sakaristo ja kirkko vuorattiin aikansa kertaustyyliin.

Kirkon vieressä on vanha lainajyvämakasiini, jossa on nykyisin kotiseutumuseon kokoelmat. Kirkonmäen ulkomuseoalueelle on siirretty tyyppillinen 1800-luvun asuinrakennus, kaksi aittaa, riihi ja paja. Kirkkomaisemaan liittyy lisäksi vuonna 1910 rakennettu yksiholvinen kivisilta sekä 1800- ja 1900-luvun vaihteessa rakennettu pappilan päärakennus.

Kullaan kunnantalo on rakennettu vuonna 1952. Se kuvastaa hyvin aikakaudelleen tyyppillistä pineimittakaaavaista virastotaloarkkitehtuuria.

1700-luvun puukirkko, joka saanut nykyasunsa 1800-luvun lopulla. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

25 Harjula

Kookas suojeluskuntatalo, joka on läpikäynyt peruskorjauksen. 1930-luvulla talossa toimi paikallinen suojeluskunta. Talon sisätilassa huomio kiinnittyy tynnyriholvattuun kattoon ja näyttämöön.

Jugendtyylinen suojeluskuntatalo kirkonkylän harjulla. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

26 Koskin kylä ja kulttuurimaisema

Kirkonkylän harjanteella kulkevalta tieltä avautuu itään kaunis viljelymaisema. Peltojen keskellä on Kiviniemen perinteinen rakennusryhmä.

Joutsijoen rannalla sijaitseva tiivis pientaloalue, jonka rakennuskanta on vuosisadan vaihteen molemmilta puolin. Kosken niskassa on vanha myllyrakennus, Äijänmylly, joka on juuri korjattu. Maisemallisesti arvokkaan kosken uittoränni on kunnostettu vesistöjärjestelyjen yhteydessä.

Kylästä johtaa vanha tie pohjoiseen läpi kauniin katajakedon. Tien varrella on vanhoja rakennuksia mm. Iso-Perttulan ja Uusitalon tiloilla. Koskin kulttuurimaisema ulottuu Kirkonkylän harjanneasutukseen saakka. Laajan peltoaukean keskellä sijaitsee omana tasapainoisena saarekkeenaan Kiviniemen perinteisellä tavalla rakennettu tilakeskus. Koskin kylän kivirakenteinen koulu on vuodelta 1959.

Kylämaisema, johon liittyy mm. mylly- ja uittomustoja. Osa valtakunnallisesti merkittävää rakennettua ympäristöä.

27 Sahalahden kulttuurimaisema

Vanha mylly- ja sahapaikka Joutsijoen Pitkäkosen kohdalla on villiintynyt tuuheaksi rantalehdoksi. Paikalla on vielä kivisiä patorakenteita.

Vanha mylly- ja sahapaikka.

28 Tammi

1800-luvulta peräisin oleva entinen metsänvartijantila, johon kuuluu metsänvartijan tupa, hevos- ja hakkumiesten kämpä, sekä tammipato. Tammi on nykyisin Porin kaupungin leiri- ja virkistysalue.

1800-luvun metsänvartijantila.

29 Paluksen kylä ja kulttuurimaisema

Myöhäiskeskiajalla asutettu Paluksen kylä sijaitsee Palusjoen rannoilla Palusjärven ja Pyhäjärven välisellä kannaksella. Rakennukset sijaitsevat mutkittelevan kyläraitin varrella. Yksittäisistä rakennuksista ovat mainittavia Paluksen komea kansakoulurakennus 1900-luvun alusta, Jämsän kuonatiilistä rakennettu navetta, Närvän rakennusryhmä 1880-luvulta, Vallin pääarakennus, Uusitalon rakennusryhmä, Paavolan paja, Kopon rakennusryhmä, joka siirrettiin 1886 kylästä nykyiselle paikalleen sekä Yli-Tuomolan pääarakennus, joka valmistui alkuaan palokunnantaloksi 1898. Kylän keskellä sijaitseva vanha työväentalo vuodelta 1915 oli päässyt heikkoon kuntoon kunnes sitä 1990-luvulla ryhdyttiin kunnostamaan Paluksen nuorisoseuran käyttöön.

Vanha kylä, jossa runsaasti perinteistä rakennuskantaa.

30 Hämäläistentie, Palus

Polku, joka johtaa Joutsijärven rannasta Palusjärven eteläpuolelle on perimätiedon mukaan osa vanhaa Tampereen ja Porin välistä talvitietä.

Historiallinen kulkureitti.

31 Korvensivu, Järventausta

Vanha korpitilan talouskeskus, jossa pitkä paritupatyyppinen pääarakennus on ilmeisesti 1800-luvun jälkipuolelta. Vuoraamaton hirsirakennus on säilynyt hyvin perinteisessä asussaan. Talon tuvassa on suuri luonnonkivistä muurattu uuni. Pihapiiriin kuuluvat hirsiset luhti, aitta, navetta, sauna, vinttikaivo ja hieman kauempana heinälato. Aivan tilan vierellä on Koskisen vanha hirsipintainen asuintupa. Koskisen pihapiiriin on hiljattain valmistunut uusi höylähirsistä tehty asuinrakennus.

Talonpoikainen pihapiiri 1800-luvulta.

32 Levanpellon kylä ja kulttuurimaisema

Levanpellon kylä syntyi myöhäiskeskiajalla Kokemäen takamaille. Kylän pellot ovat Levanojan varrella. Krekulanmäelle on muodostunut tiivis pientaloalue, jonka rakennuskanta on vuosisadan vaihteen molemmilta puolin. Perinteistä rakennustapaa edustaa Vähä-Krekulan rakennusryhmä, johon kuuluu paritupatyyppinen pääarakennus ja kivinavetta.

Vanha kylä, jossa perinteistä rakennuskantaa.

33 Santa-Nokki, Levanpelto

Vauraan talonpoikaistilan rakennusryhmä Kullaa-Harjavalta maantien varrella. Pääarakennus on vuodelta 1884 ja "Mummola" vuodelta 1879.

Lisäksi pihaa rajaa pitkä talousrakennus, jonka sisällä on luhti 1800-luvulta. Tien toisella puolen on kaksi vilja-aittaa.

Jonkin matkaa Santa-Nokin rakennusryhmästä on Levanpellon vuonna 1928 rakennettu kansakoulu.

Vauraan talonpoikaistilan rakennusryhmä 1800-luvulta.

34 Levanpellon pienviljelijäyhdistyksen talo

Levanpellon pienviljelijäyhdistys perustettiin 1922 ja se oli tuolloin lajissaan ensimmäisiä Satakunnassa. Komea yhdistystalo on yhä osoituksena yhteistyön voimasta.

Yhdistystalo itsenäisyyden alkuvuosilta.

35 Leineperin ruukinalue

Leineperin eli Fredriksforsin rautaruukin perusti majuri Berndt Johan Hastfehr vuonna 1771 Kullaanjoen Katokosken partaalle. Ruukille rakennettiin tällöin noin puolen kilometrin etäisyydelle toisistaan kaksi vasarapajaa, toinen ainevasaraa, toinen kankirauta- ja nippuvasaraa varten. Kymmenkunta vuotta myöhemmin perustettiin nykyisen Solakosken partaalle Fredriksbergin nimellä kulkenut vasarapaja, jossa aluksi harjoitettiin levytaontaa. Fredriksbergin alueella ei ole jäljellä ruukin aikaisia rakennuksia, mutta alueella on teollisuusarkeologista kiinnostavuutta. Näitä kahta historiallista teollisuusaluetta yhdistää yhä vanha, tietä reunustava koivukuja. Vuonna rakennettiin Leineperiin 1787 ensimmäinen masuuni. Antti Ahlström osti ruukin vuonna 1877 ja perusti alueelle myös sahan. Ruukin toiminta loppui vuonna 1908, mutta kotitarvepaja ja saha olivat toiminnassa 1940-luvulle. Leineperin rakennuksista huomiota herättävin on korkea masuuni, jonka alaosa on rakennettu 1826, masuunia on korotettu vuonna 1861. Se on Suomessa säilyneistä kolmesta masuunista ainoa multahirsirakenteinen. Masuunin vieressä on kolmiaukkoinen kiviholvisilta ilmeisesti vuodelta 1860. Samalta ajalta on myös joen etelärannalla sijaitsevan kankirautapajan punatiilinen osa. Rakennusta on laajennettu vuonna 1883 kuonatiilisellä osalla. Paja muutettiin vuonna 1919 sahaksi, miltä ajalta on yhä muistona Bolinderin 1874 valmistama sahanraami. Kankirautapajan viereinen hirsinen rautavarasto on 1860-luvulta, kuten pajasta länteen sijaitseva osin luonnonkivinen, osin kuonatiilinen kellari. Leineperin puiston ympäröimä pääarakennus on 1860-luvulta ja liittyy tyyppillisesti uusklassisiin jälkikauteen. Samalta ajalta on myös säännöllisen ruukinkadun varrelle sijoittuva kymmenen työväenasunnon ryhmä sekä Suomen ainoa kasarmialueiden ulkopuolella sijaitseva yhteisleipomorakennus, nk. savipakari. Savipakari on myös rakennustekniikaltaan harvinainen, sillä se on rakennettu polttamattomasta savesta. Työväenasuntojen jatkona on 1860-luvulla rakennettu navettarakennus, joka myöhemmin toimi meijerinä. Alueella on lisäksi 1900-luvun alkupuolella rakennettu entinen kauppa. Joen pohjoispuolella on masuunin lisäksi tiilinen, valkeaksi rapattu viljamakasiini, joka on rakennettu vuonna 1824 intendentinkonttorissa laadittujen piirustusten mukaan. Sen lähellä on pehtoorin asuinrakennus noin vuodelta 1915 sekä kauempana pääosin kuonatiilinen tallirakennus ja sikala 1860-luvulta. Rakennus on osin vailla kattoa. Leineperin kansakoulu on rakennettu 1888 Antti Ahlströmin toimesta. Se on Kullaan vanhin koulurakennus. Ruukin ydinalueen rakennukset restauroitiin 1990-luvulla pääosin Museoviraston toimesta. Alue on ollut sen jälkeen matkailukäytössä.

Poikkeuksellisen hyvin säilynyt 1700-luvun rautaruukkikokonaisuus, jossa entistetty mm. masuuni ja vasarapaja. Valtakunnallisesti merkittävä rakennettu ympäristö.

36 Nokin saha

Nokin höyrysaha toimi vuodet 1918-1973. Saharakennus on purettu, mutta tiilinen konehuone piippuineen ja teknisine laitteineen on säilynyt. Höyrykone on Bolinderin tehtaan 1888 valmistama. Konetta on viime vuosina restauroitu.

Pienen höyrysahan voimakas harvinaisen hyvin säilyneine koneineen.

VAMPULA

1 Vampulan kirkonseutu

Loimijoen rannalla Sallilan kylässä sijaitseva Vampulan puukirkko on rakennettu 1894. Arkkitehti Helge Ranckenin suunnittelema kirkko on muodoltaan päätytornillinen ristikirkko. Sitä rakennettaessa käytettiin vanhemman, 1762 rakennetun kirkon hirsii. Rakennusmestarina oli David Lönnroth. Kirkkoa ympäröi vanha hautausmaa. Lähistöllä on aiempien puukirkkojen paikat sekä Loimijoen kotiseutumuseon alue. Museoalueella on vanha vuoraamaton hirsinen asuinrakennuksen ja luhtiaitan yhdistelmä. Sallilankosken patolaitteilla on näkyvä osuus jokimaisemassa. Kirkonkylän raitin varrella on paikka paikoin säilynyt vanhaa asutusta. Sallilan kylän vanhoja tiloja on Heikkilä, joka on ollut samalla suvulla vuodelta 1650. Kookas hirsinen päärakennus on vuodelta 1868. Pihapiirissä on hirsinen talousrakennus 1800- ja 1900-luvun vaihteesta sekä vanha vilja-aitta. Loimijoen itärannalla Tamareen kylässä on säilynyt mm. Mäki-Paunun vanhan sukutilan rakennukset. Hirsinen päärakennus ja ulkorakennukset on siirretty nykyiselle paikalleen jokirannasta vuoden 1900 vaiheilla. Kotajan Kylänpään kookas hirsirunkoinen päärakennus on vuodelta 1923, samoin kuin pihapiirin talousrakennus.

Valtakunnallisesti merkittävä jokivarren kulttuurimaisema kirkkoympäristöineen.

2 Loimijoen kulttuurimaisema

Polveilevan Loimijoen kulttuurimaisema ulottuu vaihtelevana läpi koko Vampulan kunnan. Asutus on sijoittunut pääasiassa joenjuoksua seuraavien maanteiden varsille. Joen länsirannalla kulkeva Turuntie periytynee keskiajalta. Sitä pitkin liikennöitiin Turusta Ylä-Satakuntaan ja Hämeeseen.

Kirkonkylässä on tapahtunut jonkin verran uudisrakentamista, muutoin rakennuskanta on säilyttänyt enimmäkseen perinteisen ilmeensä. Matkusjoen kylässä sijaitsevan pappilan päärakennus on vuodelta 1884, nykyisen asunsa se on saanut vuonna 1900. Kahdella ristipäädyllä jäsennöity rakennus on vuorattu vuosisadan lopun nikkarityyliin. Ympäriällä on vehmas pihapuisto. Huhtaan kylässä on vanha kansakoulu vuodelta 1918. Se on rakennettu tyyppipiirustusten mukaan. Uudempi koulutalo on vuodelta 1932.

Laaja, tasainen kulttuurimaisema, jossa jokivartta myötäilevien teiden varsilla monipuolista vanhaa rakennuskantaa.

3 Rutava

Rutavan kylästä muodostui jo 1800-luvun lopulla kirkonkylän ohella Vampulan toinen toiminnallinen keskus. Soinilan kansakoulu aloitti toimintansa kylässä vuonna 1897 ja varsinainen koulurakennus valmistui 1899. Toinen koulurakennus rakennettiin 1927 ja kolmas, kivinen koulu 1950-luvun alussa.

Rutavassa on ollut mylly jo 1870-luvulta. Vuonna 1910 sen yhteyteen perustettiin voimalaitos. Kokonaisuuteen liitettiin myöhemmin yksiraaminen saha. Lisäksi paikalla on vanha myllärin asuinrakennus. Rantatien varrella on myös puisia viljavarastorakennuksia. Loimijoen länsirannalla sijaitsevat Iso-Tuovolan ja Karitsalan taloryhmät. Molempien kookkaat päärakennukset ovat 1800-luvun puolelta. Karitsalassa on lisäksi mm. kivinen navetta vuodelta 1925 sekä hirsinen luhtiaitta vuodelta 1844. Pohjoisempaan sijaitsee lisäksi Salmenojan kylän Rauvalan kookas hirsinen päärakennus vuodelta 1870. Punolan Jonkan komea, jugendvaikutteinen päärakennus on 1900-luvun alkupuolelta. Se on nykyisin ravintola- ja majoituskäytössä. Vampulan Osuusmeijerin vanha, alkuperäisestä käytöstään jäänyt rakennus liittyy kiintästi jokirannan kulttuurimaisemaan. Vuonna 1903 perustetun osuusmeijerin rakennukset valmistuivat 1904. Meijerin länsipuolella peltojen ympäröimänä on Kuuselan perinteinen rakennusryhmä.

Joen itärannalla sijaitsevan Tokaran vanhan rusthollin rakennuskanta muodostaa kauniin, pihapuiston ympäröimän kokonaisuuden. Päärakennus on uudehko, mutta muut rakennukset vanhoja. Erikoisuutena on 1870 häätaloksi rakennettu empirevaikutteinen asuinrakennus.

Monipuolinen jokivarren kulttuurimaisema, johon maanviljelyn ohella myös teollisuus on jättänyt jälkensä.

4 Kukonharjan kulttuurimaisema

Kukonharjan ja Sivikkalan kylissä maatilojen rakennusryhmät muodostavat saarekkeita Kourajoen avoimessa kulttuurimaisemassa. Maisema-alue jatkuu Huittisten puolella sijaitsevaan Palojoen kylään saakka. Kukonharjun kyläasutus muodostaa vanhan maantien varrella raittikylän, jonka keskuksessa on asuinrakennusten pihapiirien lisäksi mm. kylän vanha koulu. Koulun rakennuksista toinen lienee 1800-luvun lopulta, toinen 1900-luvun alusta. Matintalon kookas, monimuotoinen, hirsinen päärakennus on vuodelta

1904. Pihapiirissä on kivinavetta vuodelta 1904 ja vanha aitta. Maisema-alueen itäosassa sijaitsevat Iso-Murron ja Vähä-Murron rakennusryhmät. Iso-Murron jugendvaikutteinen päärakennus on vuodelta 1914 samoin kuin kookas kivinavetta. Koivukujan päässä sijaitsevan Vähä-Murron päärakennus on vuodelta 1897. Pihapiirissä on samanikäinen kivinavetta sekä kaksi vanhaa aittaa, joista toisessa vuosiluku 1793.

Laaja, paikoin avara jokivarren kulttuurimaisema-alue, jossa vanhat maatilojen rakennusryhmät sijaitsevat saarekkeina.